N. IORGA

ISTORIA ROMÂNILOR

PENTRU

POPORUL ROMÂNESC

EDIȚIA a VI-a
REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ

BUCUREȘTI : 1926

www.dacoromanica.ro

ISTORIA ROMÂNILOR

PENTRU

POPORUL ROMÂNESC

DE

N. IORGA

EDIȚIA A VI-a

VALENII-DE-MUNTE

Editura AȘEZĂMÂNTULUI TIPOGRAFIC „DATINA ROMÂNEASCĂ"

1926

www.dacoromanica.ro

I.

Pământul românesc.

1. Viaţa fiecărui popor este în legătură strânsă cu pământul pe care-l locuieşte. Pământul acesta, prin felul său de a se înfăţişa, prin mijloacele de traiu pe care le dă omului, înrâureşte puternic asupra desvoltării lui ; îl face să înnainteze răpede sau cu mai multă greutate, ori îl ţine 'n întunecimea minţii ; el hotărăşte felul de îndeletnicire în ramurile de căpetenie ale muncii, şi prin urmare şi chipul deosebit pe care-l are civilisaţia poporului aşezat pe dânsul. Aşa fiind lucrurile, este cu neputinţă să se înţeleagă mersul unui neam de-a lungul vremurilor — şi acesta este scopul cel mai adevărat al istoriei — dacă nu se cunoaşte, nu în amănunte, firește, ci în linii generale, care este înfăţişarea pământului său şi care sunt mijloacele pe care el le pune la îndemâna locuitorilor. Astfel, înainte de a se vorbi de alcătuirea unui popor românesc, din neamuri mai vechi şi din alte neamuri mai nouă, trebuie să se ştie care sunt condiţiile pe care le impune oricărui locuitor al său *pământul românesc*.

Acest pământ românesc aşa de fericit adunat astăzi, prin jertfa uriaşă a neamului întreg, în Domnia Regelui Ferdinand I-iu, nu cuprinde numai România de ieri, aşa cum ea se întindea dela Car-

www.dacoromanica.ro

paţi până la Dunăre, până la Mare şi până la linia Prutului, până la hotarele meşteşugite (adecă *ne*însemnate prin linii naturale) ale Dobrogii şi ale despărţirii de către Bucovina. Pământ românesc este orice parte locuită într'un număr covârşitor încă până astăzi de neamul nostru românesc, care-şi are pretutindeni aceleaşi datine şi aşezăminte, aceleaşi forme de cultură elementară şi, de un timp, aceiaşi viaţă superioară a sufletului. Prin urmare în el se cuprinde toată cetăţuia de munte a *Ardealului*, cu văile, aşezate între şiruri de multe ori mai înalte, ale *Maramurăşului*, la Miazănoapte. Tot din el face parte *Banatul Timişoarei*, care nu e decât o prelungire, cu aceiaşi înfăţişare, a Banatului nostru oltenesc, adecă a pământului dintre Olt, Cerna, Carpaţi şi Dunăre. Pământ românesc se poate numi şi *partea de şes* care se desfăşoară *la poalele munţilor Bihorului, către Tisa*, care-şi are numai în apropierea nemijlocită a cursului ei locuitori de altă obârşie, vorbind altă limbă. *Bucovina*, care era odinioară numai partea cea mai de sus a Moldovei, deşi e astăzi locuită de multe neamuri străine prin oraşe, iar la ţară de Ruşi sau Rusneci (Ruteni), cari au ajuns cam pe atâţia la număr ca şi Românii, nu poate fi socotită decât tot ca o parte a pământului românesc. Între Prut şi între Nistru se întinde ţara pe care Ruşii au numit-o *Basarabia*, când au cucerit-o la 1812. Cei mai mulţi dintre locuitorii dela ţară din acest mare şi bogat Ţinut îşi ziceau şi-şi zic şi până astăzi *Moldoveni*, şi ei vorbesc limba noastră, pe care o numesc: moldovenească; străinii s'au aşezat numai prin părţile Hotinului (iarăşi Rusneci, ca şi în Bucovina) sau la Miazăzi de tot, unde au luat locul Tatarilor de pe vremuri. (Aici, în *Bugeac*, întâlneşti Bulgari, Nemţi şi alte feluri de naţii).

www.dacoromanica.ro

2. Dincolo de Dunăre, sate românești se întâlnesc grămădite în număr foarte mare, mai ales în anumite puncte, atât în *Serbia*, cât și în *Bulgaria* de astăzi. Sunt acolo sute de mii, — oricum, peste două sute de mii, — de Români, cari trăiesc dincolo de apă, tocmai așa cum trăiesc Olteniĭ și țeranii munteni pe malul nostru cel stâng.

Și *înlăuntrul Serbiei* și în *Bosnia* se găsesc Români, dar aceștia se țin de altă ramură a neamului nostru, care se numește ramura *aromânească* și întrebuințează o limbă cu aceiași țesătură, dar pe care noi n'o putem înțelege dacă n'o învățăm anume.

3. Aromâni de aceștia erau în timpul evului mediu ca păstori de oi prin toate văile și pe platourile înalte ale munților peninsulei balcanice, mai ales în toată lungimea *Pindului*. Astăzi, așezările lor de căpetenie se întâmpină, pe de o parte, în orașele Ținutului care se numește *Macedonia*, pe de altă parte în cătunele de ciobani din părțile de către Marea Adriatică, unde ei locuiesc laolaltă cu Albanesii, împrumutând fiecare neam celuilalt o parte din însușirile și apucăturile sale ; elemente risipite se mai întâlnesc și în alte părți din regiunea muntoasă apuseană a Turciei. Dar și astăzi, o parte mai strâns locuită și mai curată din punctul de vedere al poporației din Ținutul aromânesc se găsește în *Tesalia*, care, dela războiul din 1877-8 a fost căpătată, fără vărsare de sânge, de Greci. Aromânii sunt de almintrelea răspândiți prin multe locuri care n'au a face cu pământul românesc în genere, în care se cuprinde și pământul aromânesc în special.

4. Alte părți dintre Români se pot privi ca menite peirii ; astfel *Istrienii*, cari vorbesc o limbă deosebită de limba noastră și de limba Aromânilor. Ei se mai află astăzi numai prin câteva sate,

www.dacoromanica.ro

unde sunt amestecaţi cu Croaţii slavi şi au deprins dela dânşii o mulţime de obiceiuri, au împrumutat limba croată, pe care o vorbesc în acelaşi timp şi, de cele mai multe ori, mai bucuros decât limba lor însăşi.

5. *Basarabenii* trec şi graniţa *Nistrului,* se aşează pe celalt mal al acestei ape mari şi pot să păstreze acolo, în vecinătatea Ţinutului lor de obârşie, însuşirile lor deosebitoare. Insă aceia dintre dânşii cari merg mai departe şi pătrund până în *Cherson* sau în părţi mai înaintate încă ale Rusiei, pierd une ori calitatea de Români şi cu vremea ei se amestecă în mulţimea Ruşilor cari locuiesc acele gubernii. Cu atât mai mult se întâmplă acest lucru cu Basarabenii fără pământ, pe cari administraţia îi strămuta până prin *Caucas* şi în unele *părţi siberiene.* Toţi aceştia s'au deslipit de pământul românesc, prin urmare locuiesc alt pământ, străin, ajungând şi ei străini ca şi locuitorii din acele sălaşe nouă.

6. Au mai fost Români *prin unele părţi ale Pindului,* care nu mai sunt acuma locuite de dânşii. Astfel Românii aceia cărăuşi cari duceau marfa la marele port dalmatin Ragusa, sau dela portul acesta către deosebitele părţi ale teritoriului interior. Aceiaşi soartă au avut-o Aromânii cari s'au luat la drum împreună cu Albanesii, au ajuns în *Pelopones* sau *Moreia,* până prin părţile cele mai de Miazăzi ale acestei peninsule şi, ca şi Albanesii aceia, şi-au pierdut datinile şi limba.

Românii din *Balcani,* cari-şi aveau, se zice, cătunele risipite prin regiunile acestea de munte, au dispărut fără urmă, după ce fraţii lor din Pind au dat sprijin Bulgarilor supt o dinastie, un neam de Impăraţi de sângele nostru, Asăneştii.

Românii pe cari Bizantinii i-au strămutat, ca să scape de dânşii sau ca să-i ajute în războaiele lor, prin părţile *Asiei Mici,* nu se mai pomenesc decât prin cronici.

7. Cât ne priveşte pe noi, Românii de dincoace de Dunăre, păstori de-ai noştri au înaintat pe vremuri, căutând hrană mai grasă şi îmbielşugată pentru oile lor, până în *Moravia* slavă, unde şi astăzi unele localităţi amintesc fiinţa lor pe acele locuri. Şi, sus, în *munţii Galiţiei,* puncte înalte poartă nume curat româneşti care arată că pe acolo au

www.dacoromanica.ro

petrecut păstorii noştri, au *băciuit,* cum am zice, *baci români,* ca şi în Bacîca sârbească de peste Tisa. Dar toate aceste elemente au avut soarta acelor locuitori ai unui pământ cari se desfac din rădăcinile lor fireşti şi se înstrăinează, perind astfel cu sufletul.

II.

Împărţirile fireşti ale pământului românesc.

1. Pământul românesc se împarte dela sine în două: pe de o parte este *pământul Aromânilor,* pe de altă parte *pământul locuitorilor de pe malul stâng al Dunării.*

Pământul Aromânilor n'are graniţile sigure ce le are pământul nostru, al celor cari ne aflăm în părţile dela stânga Dunării. Ciobanii au une ori şi ei *ogoarele lor,* şi astfel s'a întâmplat şi cu Aromânii. Bărbaţii în putere şi tinerii mergeau în fiecare an la munte pentru păscutul oilor, şi atunci rămâneau în sălaşele obişnuite bătrânii, femeile şi copiii, cari căutau de gospodărie prin sate statornice, unde fără îndoială că se făcea şi oarecare plugărie. În satele acestea se întorceau pe urmă, pentru toamnă şi iarnă, şi păstorii, dar, cu această viaţă împărţită în două şi cu necontenita căutare a păşunilor mai prielnice, nu putea să se înjghebe o viaţă mărgenită la un anume pământ, care să alcătuiască, pentru acei cari-l locuiesc, patria lor iubită, *moşia,* adecă moştenirea din neam în neam a ţarinilor şi a locuinţelor. De aceia este şi mai puţin interesantă, mai puţin bogată în fapte şi iarăşi mai puţin desvoltată în civilisaţia superioară, până în timpul din urmă, viaţa Aromânilor, căci înaintarea omenirii, ceia ce se zice *progres,* este în legătură mai ales cu aşezarea statornică pe o bucată de pământ şi cu îndeletnicirea care se im-

www.dacoromanica.ro

pune omului stabilit într'o activitate ale cării roade *se strâng* în parte şi se întrebuinţează pentru întregirea şi desvoltarea civilisaţiei.

2. Pământul românesc de dincoace de Dunăre, unde stăm noi acuma, şi unde, cum vom vedea, au stat din cele mai îndepărtate vremuri strămoşii noştri, se împarte în chip firesc în *cinci Ţinuturi* mari, şi anume:

Ţinutul de şes, care nu e altceva decât o prelungire a stepei celei mari din Răsăritul Europei, unde locuiesc astăzi Ruşii şi unde pe vremuri petreceau cetele rătăcitoare ale neamurilor de obârşie uralo-altaică. Stepa aceasta era odată acoperită cu păduri şi buruieni înalte, de care locuitorii sălbateci nu se atingeau, căci le folosiau pentru hrana cailor, pentru ascunsul în vremuri de primejdie. Pe urmă, când s'au tăiat pădurile şi s'au *lăzuit* locurile, când s'au cosit ori ars buruienile, Ţinuturile acestea de stepă au ajuns cele mai rodnice, pentru că atâta viaţă vegetală perise acolo şi pătrunsese acest pământ, îmbogăţindu-l cu pătura aceia neagră din care iese astăzi sămănăturile cele mai dese şi mai frumoase.

Din acest Ţinut de stepă face parte şi Basarabia-de-jos sau Bugeacul, o parte din judeţele moldoveneşti Fălciiu şi Covurluiu, Răsăritul judeţului muntenesc al Râmnicului-Sărat, tot judeţul Brăilei şi al Ialomiţii, în mijlocul căruia se întinde uriaşul pustiu de odinioară al Bărăganului. Tot ca o prelungire a stepei se pot privi şi judeţele de şes ale Munteniei până în Olt, unde arare ori numai dealuri vin să întrerupă monotonia liniştită a câmpiei bune de grâne.

3. *Ţinutul de dealuri lutoase*, care este cuprins între linia Carpaţilor moldoveneşti şi între apa Nistrului. El e străbătut de două râuri mari

www.dacoromanica.ro

care merg dela Nord la Sud, în curs larg şi paşnic, între pământuri înalte şi roditoare, Prutul şi Siretiul, care prind alte ape mai mici, întocmai după cum ramurile unui copac se prind din toate părţile de trunchiul lui. În vremurile mai vechi, şi aici era pădure, şi încă o pădure mai deasă decât în părţile de stepă, pădure de stejari falnici şi de fagi, şi numai către munte păduri de brazi sau de molifţi. După tăierea pădurilor, mai ales în partea dela Răsăritul Siretiului, s'a făcut pe coasta aceasta pământ moale hrănit de râurile încete ce rămân multă vreme în văi, şi el a dat lanuri de toată frumuseţa. Din Ţinutul acesta, va să zică, face parte şi Moldova de ieri şi Basarabia, până în margenea stepei, şi Bucovina, care şi-a păstrat mai bine decât celelalte regiuni pădurile ce o făceau vestită odată.

4. *Muntele şi văile în legătură cu dânsul.* Aici înălţimile sunt stâncoase, ba dela o bucată de vreme stânca singură stăpâneşte ; ape limpezi, care nu târăsc nămol într'însele, şiroiesc din locurile cele mai înalte şi se desfăşoară apoi pe largi câmpuri de prund. Aici plugăria nu poate fi îndeletnicirea de căpetenie a oamenilor, cari trăiesc, fie din păstorie, fie din creşterea pomilor. Este Ţinutul celor mai viteji şi mai îndărătnici războinici, cari erau siliţi să-şi caute hrană în cea mai mare parte pe pământul vecin, care culegea roadele mai bogate şi mai plăcute ale agriculturii.

Din aceste Ţinuturi făcea parte jumătatea de Nord a Ţării-Româneşti şi a Olteniei, partea corespunzătoare din Ardeal, părţile de Răsărit ale aceluiaşi Ardeal, în care sunt aşezate astăzi numai câteva sate româneşti prin mijlocul Secuimii cotropitoare. Apoi, mai la Miazănoapte, părţile de sus, cu cinci văi înguste, în care se înşiră sate puţine

www.dacoromanica.ro

românești numai în partea de Sud, ale Maramurășului. Între acești munți și munții Bihorului, cari închid Ardealul la Apus, se întinde ținutul de văi mai largi sau de dealuri lutoase care samănă cu ale Moldovei. Aici se poate întinde plugul tot așa de bine ca și în părțile moldovenești și în cele învecinate cu dânsele.

5. *Banatul Oltean,* afară de partea stâncoasă, și Banatul Timișoarei, în întregime până la cursul de jos al Murășului, sunt alcătuite din dealuri ușoare, care nu samănă cu cele moldovenești pentru că sunt mai bine rânduite și îngăduie mai lesne decât acelea cultura cerealelor. Aici se poate desvolta răpede o viață de civilisație puternică, răzimată pe o poporație foarte deasă, care să se îndeletnicească în mare parte cu meșteșugul.

6. S'ar putea pune în legătură cu Banatul și pământul, udat de întreitul curs al *Crișurilor,* care se întinde între munții Bihorului, între Murășul-de-jos și Tisa, mergând până în margenea văilor maramurășene. Acest pământ are aceleași însușiri și determină aceleași condiții de viață ca și pământul oltean și cel bănățean, de care se deosebește doar printr'o suprafață mai netedă.

III.

Strămoșii noștri cei mai vechi: I. Ilirii.

1. În fiecare din aceste Ținuturi a trebuit să se desvolte prin urmare o viață istorică deosebită; totuși deosebirile acestea nu erau așa de mari, încât fiecare din regiuni să fie sortită a trăi pentru totdeauna o viață osebită, ci a venit o clipă când ele au trebuit să se unească în aceiași civilisație și spre aceiași desvoltare. Numai între muntele de păstorit al Aromânilor și între părțile noastre de

www.dacoromanica.ro

munte, de deal şi de şes întins era prea mare deosebirea pentru ca vre-odată să fi putut avea Românii şi Aromânii aceiaşi viaţă. Abia în timpul nostru s'a stabilit o legătură între aceste două frânturi ale elementului romanic, din Carpaţi şi din Balcani.

Să începem întâiu cu viaţa cea mai depărtată, a Ţinutului locuit astăzi sau numai pe vremuri de Aromâni.

2. Pe malurile Mării Adriatice, în văile Pindului şi în unele părţi vecine cu acest şir de munţi trăia încă din veacurile vechimii cele mai depărtate un neam de oameni numit al *Ilirilor*. Ei nu alcătuiau un singur popor, trăind cu aceleaşi datini, vorbind cu desăvârşire aceiaşi limbă şi atârnând de un singur stăpânitor. Ca şi muntenii din părţile înalte ale Scoţiei, ca şi aceia din regiunea munţilor italieni, Alpii şi Apeninii, ca şi locuitorii platourilor spaniole, ei erau împărţiţi la început în *triburi*, care corespund clanurilor celtice, pe care noi le-am putea numi: seminţii. Numai din când în când câte un rege puternic al vre unei seminţii mai bine aşezate a încercat şi izbutit chiar să-i adune laolaltă. Stăpânitorii aceştia, cărora însă nu li se dădea de ai lor, de sigur, titlul de „rege", cu care-i numiau Romanii, se întâlnesc prin părţile Albaniei de astăzi, pe la Durazzo sau Avlona. Ei nu se mulţămiau cu veniturile ce li se dădeau de către sălaşurile păstorilor, venituri care ni închipuim că nu puteau să consiste din bani, căci bani de ţară nici nu erau, ci numai din prinosul de brânză, vânaturi şi aşa mai departe. Ei se îndreptară deci, pentru a câştiga mai mult, pentru a trăi o viaţă mai asămănătoare cu a Romanilor din preajma lor, către Mare. Nu erau pregătiţi însă Ilirii pentru o activitate de negoţ necontenit, cinstită şi

www.dacoromanica.ro

producătoare de civilisaţie. Se făcură deci *piraţi*, hoţi de Mare, şi avură dela o bucată de vreme dese lupte cu Romanii, cari, stăpânind celalt mal al Mării Adriatice, doriau ca aceste ape să fie slobode şi sigure pentru negoţul lor.

Încă din vremea republicei romane s'au dat lupte între marele popor civilisat din Apus şi între piraţii aceştia îndrăzneţi ai Albaniei celei vechi. La urmă, Ilirii au fost biruiţi, şi anume luându-se triburile unul după altul şi supuindu-se domniei romane, în războaie a căror amintire în cea mai mare parte s'a pierdut. Romanii au ajuns a stăpâni tot malul Mării (precum l-au stăpânit mai târziu urmaşii lor în civilisaţia adriatică, Veneţienii). De acolo au înaintat pe încetul în părţile muntoase, tăind în acelaşi timp drumuri pentru caravanele care duceau şi aduceau mărfuri. Astfel se deschide marele drum zis *Via Egnatia*, care pune în legătură *Durazzo, poarta către Italia*, şi *Bizanţul, Constantinopolul de mai târziu, poarta către Asia*.

3. Cu vremea, prin colonisarea de elemente italice venite de bună voie pe malul celalt al Mării Adriatice, prin înrâurirea ostaşilor romani aşezaţi pe deosebitele puncte ale pământului iliric, precum şi prin alte mijloace pe care le găseşte totdeauna un popor stăpânitor, şi mai ales unul cu o organisaţie aşa de desăvârşită cum era a poporului roman, s'a ajuns la o romanisare parţială a Ilirilor. S'au romanisat, firesţe, mult mai lesne şi mai deplin aceia cari locuiau în oraşe, aşa încât dela o bucată de vreme toate porturile de pe coasta dalmatină şi albanesă au ajuns să aibă ca limbă de întrebuinţare zilnică limba latină, aşa cum o vorbia poporul de jos în Roma şi în deosebite părţi ale Italiei. Prin urmare s'a petrecut atunci

www.dacoromanica.ro

cu Ilirii ceia ce s'a petrecut mai târziu cu urmaşii lor în aceste locuri, Slavii şi unii dintre Albanesi, supt înrâurirea Veneţiei, care şi ea a cucerit porturile şi întreaga regiune a ţermului şi a făcut ca până astăzi în oraşele răspândite pe acest mal răsăritean al Mării Adriatice să se vorbească dialectul italian al Veneţienilor mai mult chiar decât limba veche a locuitorilor.

4. Cât priveşte pe Ilirii cari urmară mai departe viaţa de păstori a strămoşilor, trăind în singurătate prin cătunele răzleţe de ciobani, ei n'avură prilej să se prindă aşa răpede de puternica civilisaţie. Ei rămaseră la o parte de viaţa cea nouă pe care au dus-o Romanii. Fireşte erau supuşi anumitor îndatoriri, ascultau de anumite porunci, dar vorbiră şi mai departe limba lor ilirică, apoi limba fraţilor traci. Din aceştia se coboară *Albanesii de astăzi*, a căror limbă porneşte din limba vechilor locuitori ai acestui ţerm balcanic.

IV.

Strămoşii noştri cei mai vechi: II. Tracii.

1. Provincia romană care cuprindea ţara ilirică de odinioară se numi *Iliricul*, rămâind ca el să fie împărţit, după nevoile deosebitelor timpuri, în Ţinuturi mai înguste. La Răsărit de Iliri, în munţi, pe tot şesul balcanic până la Marea Neagră de o parte, până la Archipelag, trăiau, având la Miazăzi ca vecini pe Grecii din oraşele strâns grupate ale Eladei, *Tracii*. Între Traci şi Iliri sunt, fără îndoială, legături de sânge, pe care însă, după puţinele urme ce au rămas dela unii şi dela alţii, ştiinţa nu le poate hotărî deplin. De şi având acelaşi sânge şi vorbind o limbă întru câtva asămă-

www.dacoromanica.ro

nătoare cu a Ilirilor, Tracii n'aveau aceleaşi aplecări şi acelaşi rost de viaţă ca aceştia. Ei nu locuiau în cătune, ci în sate cu locuitori foarte mulţi, adesea aşa de mulţi, încât ajungeau să semene cu adevărate oraşe, în care însă casele, aşezate în mijlocul curţilor întinse, nu erau legate aşa cum erau legate casele în cetăţile şi oraşele Italiei. Erau şi printre dânşii, prin părţi de dealuri, păstori, şi, pe lângă Mare, erau Traci cari se hrăniau din pescărie sau, poate, şi din îndeletnicirea necinstită a hoţilor de Mare. S'au văzut unii dintre dânşii suindu-se în luntrile lor uşoare şi mergând până în Asia să-şi caute sălaşe nouă ; dar cei mai mulţi dintre ei erau plugari.

2. Legea Ilirilor nu ni este cunoscută ; cât priveşte pe a Tracilor, ea avea un caracter foarte avântat, idealist şi fanatic. Un prooroc numit de Greci *Zalmoxe* li-a adus o credinţă şi învăţăminte nouă: că sufletul omului trăieşte dincolo de margenile morţii, şi ei erau bucuroşi mai presus de orice pentru această nouă viaţă fericită care se începe după peirea trupului. Plângeau la naşterea copiilor ; se învoioşau la ceasul sfârşitului. Aceasta făcea din ei şi nişte straşnici războinici, cari, în hainele lor de cânepă de coloare închisă, cu sulimile lor cele mari, se făceau temuţi de toţi vecinii.

3. Tracii ar fi putut să întemeieze o mare Împărăţie, care să ţină împotriva oricărui duşman. Aveau pricepere, vitejie şi erau aplecaţi să trăiască laolaltă ajutându-se unii pe alţii. Aveau şi ei datina de a trăi în seminţii: se cunosc foarte multe dintre acestea, şi rare ori, numai pentru scurt timp, se uniră mai multe seminţii de acestea pentru a întemeia un Stat. De aceia şi la dânşii ca şi la Iliri se pomeneşte numai din când în când

www.dacoromanica.ro

câte un rege vestit (ca *Sitalke*), care n'are însă după dânsul un lung şir de urmaşi vrednici.

4. Tracii aveau încă dela început legături cu *Grecii;* se înţelegeau destul de bine cu aceştia, cari erau negustori în mijlocul unui popor de ţerani ; oraşele de pe malul Mării Negre şi al Arhipelagului erau întemeiate mai mult pentru Traci, dar în ele locuiau Greci. Mai rău s'au înţeles Tracii cu *regii Macedoniei,* şi ei de sânge iliric şi dominând peste Iliro-Traci cari au căutat să unească toate ţările balcanice supt stăpânirea lor. Au avut astfel lupte cu vestitul rege *Filip,* şi, pe urmă cu fiul său, încă şi mai vestit, *Alexandru,* cari, deci, sunt de acelaşi sânge cu strămoşii noştri neromani. Alexandru a înaintat până la Dunăre, unde, pe vremea aceia, se afla, pe malul drept, seminţia *Misilor* (de unde Bulgaria de astăzi şi o parte a Serbiei s'a numit Misia sau Moesia), iar, pe malul nostru, *Geţii* (poate «ţăranii»). Alexandru-cel-Mare a întrat în regiunile acestea prin părţile de mlaştine ale Ialomiţii ; s'a mulţămit să vadă pe barbari fugind înspăimântaţi în faţa lui şi n'a îndrăznit să cerce mai departe primejdiile unei ţeri necunoscute.

După moartea lui Alexandru, regatul cel mare întemeiat de dânsul s'a fărâmiţat, împărţindu-se între generalii săi. Unul dintre aceştia, stăpânind pe malul drept al Dunării, a luat titlul de rege al *Traciei,* fiindcă supuşii săi erau în cea mai mare parte Traci. Şi el a avut să lupte cu un *rege getic,* a fost însă învins de acesta. Aşa încât stăpânirea lui nu s'a putut întinde asupra noastră.

Regatul macedonean a fost sfărâmat de Romani, şi regatul Traciei n'a avut nici el viitor. Romanii au pătruns cu încetul în regiunile centrale şi de Răsărit ale Peninsulei Balcanice, au trecut linia munţilor Hemus (Balcanii de astăzi), au întrat în

www.dacoromanica.ro

Ţinuturile deluroase dintre Hemus şi Dunăre, şi astfel, în anul *46* după Hr., Tracia era încă una din provinciile marelui Imperiu.

5. Tracii din Balcani găsiseră în faţa lor, ca duşmani, veniţi printr'o năvălire nouă, pe *Celţi*, al căror neam ţinea cheile apusene ale munţilor. Această năvălire celtică a grăbit înfrângerea Tracilor de către regii de obârşie macedoneană. Cei dela Dunăre, mai ales pe malul stâng al acestei ape, prin urmare Geţii, avură dela o bucată de vreme împotriva lor o seminţie care se crede însă germanică, venită din sălaşurile răsăritene ale acestui mare neam, pe *Bastarni*, cari locuiau prin părţile Basarabiei, în Bugeac, şi în ostroavele dela gurile Dunării. Astfel neamul tracic, strâns pe de o parte de cucerirea macedonică şi, poate, răspins dela Răsărit de cele d'intâiu valuri ale potopului german, trebui să părăsească malul apei şi să se adăpostească în regiunile mai ferite ale Carpaţilor. Un trib nou sau unul vechiu care-şi schimbase numele: *Dacii* (oameni din *davae*, din sate), îşi făcuseră astfel sălaşul de căpetenie în munţii Haţegului. Acolo, un râu îngust, Streiul, care se varsă în Mureş, curge supt mari înălţimi rotunzite, care şi astăzi sunt acoperite cu păduri. În mijlocul acestor culmi se deschide o vale largă, şi aici zidiră Dacii, cu bolovani smulşi din munte, cetatea regilor lor: o numiră *Sarmisagetusa*, şi în ea se grămădiră în cursul anilor comorile smulse de aceşti războinici neobosiţi dela barbarii mai noi din vecinătate sau dela Romanii de dincolo de Dunăre.

De sigur că în stăpânirea lor erau acum şi minele de aur pe care le ţinuseră odinioară *Agatirşii*, asemenea poate cu Transii tracici, despre cari se pomeneşte în vremuri foarte depărtate că trăiau prin părţile acestea de Apus ale Ardealului şi erau un popor bogat şi cu moravuri blânde.

www.dacoromanica.ro

V.

Romanisarea Tracilor. — Luptele Dacilor cu Romanii.

1. Cu vremea Tracii s'au făcut Romani în ce priveşte limba şi chiar părerea pe care o aveau despre neamul lor. Cum s'a făcut o schimbare ca aceasta nu spun oamenii din acele vremuri, dar putem găsi pe altă cale.

Un popor nu se deprinde a vorbi alt graiu decât atunci când asupra lui *vin oameni mai mulţi vorbind acel graiu şi având aceleaşi îndeletniciri cu el.* Trebuie şi una şi alta pentru ca prefacerea aceasta, aşa de însemnată, să se îndeplinească şi să rămâie.

Deci, pentru ca din atâta lume ilirică şi mai ales tracică să se aleagă sute de mii de Romani, asemenea cu aceia cari erau aşa încă dela obârşie, au trebuit să vie, *într'un anume loc de unde a pornit mişcarea, un număr mare de Romani, plugari şi păstori.*

Înţelegem cum de au putut veni aceşti oameni. Dela o vreme, ţeranii din Italia n'au mai avut loc în ţara lor, unde cei bogaţi cumpărau pământurile pentru a le lucra cu sclavii ori pentru a face din ele grădini şi păduri de vânătoare. Nici nu era nevoie de munca ţerănească pentru scoaterea roadelor din ogor, căci hrana oraşelor italiene venia mai mult cu corăbiile, de afară, din Sicilia, din Egipt, din insulele Arhipelagului, de pe coasta africană şi din alte părţi. Unii din vechii plugari săraciţi şi deslocuiţi au romanisat, plecând spre Apus, partea de Miazăzi a Galiei, căreia i s'a zis *Provincia,* fiindcă era supusă Romei, iar alţii s'au strecurat în Peninsula Balcanică, romanisând şi aici.

www.dacoromanica.ro

Căci, din locul unde întâiu biruise limba latină, ea s'a întins apoi fireşte şi în celelalte. Şi anume chiar pe malul stâng al Dunării, unde nu era încă stăpânire romană.

2. Din nodul de munte al Haţegului pleacă, cu mai multă răpeziciune decât Streiul, curgând mai puternic decât dânsul. alt râu, *Jiiul*, care, pe urmă, prin pasul Vulcanului, străbate în Oltenia de astăzi. Pe această cale mergeau cetele prădalnice ale Dacilor, căutându-şi hrana pe alt tărâm. Cu timpul, satele lor se răspândiră prin părţile mai înalte ale Olteniei de astăzi, dar erau aşa de puţine la număr, încât abia de vor fi ajuns până dincolo de margenea Ţinutului înalt.

În prădăciunile lor, Dacii mergeau însă până foarte departe: trecură Dunărea şi apele moldoveneşti şi ajunseră la ţermul apusean şi nordic al Mării Negre, cucerind chiar şi oraşele de pe acolo, pe care. neapărat, nu le ţineau însă în stăpânirea lor, căci nu erau în stare să le ocârmuiască. Încărcaţi cu bani şi cu lucruri scumpe, se întorceau înapoi în răcoarea şi taina întunecoasă a muntelui lor, îmbogăţind Vistieria regală şi templele Sarmisagetuzei cu roadele călătoriilor lor războinice.

3. S'a păstrat numele unui rege dacic care a străbătut cu ostaşii săi multe ţări străine şi a făcut să se deschidă porţile atâtor cetăţi greceşti din ţara civilisaţiei. Este fără îndoială şi cel mai mare dintre oamenii pe cari i-a produs acest neam, şi, de oare ce sângele nostru e în mare parte tracic, se cuvine să ştim numele lui. E *Boirebista,* care n'a fost numai un căpitan vrednic şi un cuceritor îndrăzneţ, dar şi un legiuitor şi un îndreptător al poporului său.

4. Ca şi înaintaşii săi, şi Boirebista stăpânia de-a dreptul numai asupra colţului hăţegan şi asu-

www.dacoromanica.ro

pra Ţinuturilor muntoase vecine, din Oltenia de astăzi ori, ca unul de care ascultau oraşe greceşti la Mare, îşi avea basa la Dunăre? Nu ştim. Totuşi, de sigur că autoritatea lui era recunoscută şi armele lui temute în părţile de dincolo de Olt şi în Moldova de astăzi, în părţile de stepă şi dealuri lutoase, unde, din cele mai întunecate timpuri, îşi aveau sălaşurile popoarele uralo-altaice. În cea mai veche alcătuire a lor, aceştia se numiau *Sciţi*, după clasa lor dominantă, stăpânitoare, de atunci, care era însă de obârşie arică. Sciţii ocupau un Ţinut nemărginit, care străbătea adânc şi în continentul asiatic, unde aceşti bărbaţi, cari trăiau în războiu şi din războiu, erau o primejdie necontenită pentru Statul de înaltă civilisaţie al Perşilor: cu cinci veacuri înnainte de Isus Hristos, cu patru veacuri înnainte de ivirea lui Boirebista, marele rege al Persiei, *Darìu*, veni până în părţile noastre — cel puţin aşa spune povestea — ca să pedepsească pe Sciţii jăfuitori şi nesupuşi; ei însă trăiră şi mai departe viaţa lor cu totul slobodă în veşnice rătăciri prin buruiana deasă a pustiului. Şi dela dânşii vor fi venind multe din hârburile şi uneltele de piatră şi os care se descopăr prin Moldova, până sus, în munte, de-asupra Pietrei, şi oasele regilor lor vor fi odihnind în movilele ce se perindează prin unele părţi moldoveneşti şi prin stepa muntoasă, precum astfel de movile fac linii întinse de-a lungul nesfârşitului şes rusesc.

5. Dela un timp se petrecuse o schimbare în masa cea mare scitică: clasa stăpânitoare adecă, dinastia de rasă nobilă, va fi dispărut; amestecul cel mare de popoare în care, pe lângă barbari uralo-altaici, erau acuma foarte mulţi *Slavi*, mai blânzi, aplecaţi către lucrarea pământului (Slavi de aceştia locuiau şi în Moldova şi în multe părţi ardelene

www.dacoromanica.ro

chiar), se chemă, cu un nume nou, *Sarmaţi* (Sarmaţii de Răsărit se mai ziceau şi *Roxolani*; aceştia trebuie să fi fost Slavii cei mulţi), iar cei de la Apus, din Panonia, se ziceau *Iazigi* (numele acesta a rămas până mai târziu în evul mediu). Şi Roxolanii şi, mai ales, Iazigii au stat în legătură de vasalitate cu puternicul rege al Daciei în cel mai larg înţeles al cuvântului, cu Boirebista.

6. Boirebista n'a vrut să se lupte cu *Romanii*; de la o bucată de vreme însă, *Moesia* fiind în stăpânirea acestora, orice trecere prădalnică a Dacilor peste Dunăre trebuia să aibă ca efect o pagubă şi o jignire a Statului roman. Nu putea să fie vorba de o luptă în câmp deschis cu astfel de duşmani. Dacii veniau răpede, culegeau prada, strângeau robii şi cu aceiaşi răpeziciune fulgerătoare, care era şi însuşirea lor militară de căpetenie, ei se întorceau îndărăt.

Pentru a se asigura posesiunilor romane de pe malul drept al Dunării pacea desăvârşită pe care Romanii o garantau când făceau cuceririle lor, trebuia o expediţie sau un şir de expediţii împotriva aşezărilor de căpetenie ale Dacilor. Numai prin nimicirea duşmanului în însăşi vizuina lui putea să se înlăture primejdia acestor incursiuni care se înoiau cu o regularitate desăvârşită în fiecare an. Împăratul Domiţian se hotărî să îndeplinească această operă. El era însă un cârmuitor care stătea mai mult în capitala sa, şi nici într'un chip n'ar fi putut să se hotărască a veni pe drumuri grele în aceste locuri sălbatece pentru a răpune vârtutea unui popor îndărătnic. Doi generali ai lui fură biruiţi; cel de-al treilea câştigă o izbândă, care însă nu slăbi întru nimic situaţia Dacilor, în ţara cărora el pătrunsese, prin Banat, spre „Poarta de fier" a

www.dacoromanica.ro

Ardealului, şi, deci, spre însăşi reşedinţa noului rege dac, *Decebal*.

7. Decebal ceruse pacea, iar, Împăratul fiind învins în Boemia, regele barbar putu să capete condiţii mai uşoare. Decebal întră, ce e dreptul, în clientela romană, recunoscând, astfel, puterea mai mare a Cesarului, dar, în schimb, primi un dar de bani în fiecare an şi un fel de misiune de ingineri şi arhitecţi cari aveau sarcina de a desvolta mai departe Statul său dac. Ceia ce înseamnă că prin banii şi meşterii Romanilor Decebal, care era un om de un talent de organisaţie şi de o înţelegere care abia se puteau aştepta dela un stăpânitor barbar, avea să se îndrepte curând împotriva aceloraşi Romani, duşmanii săi fireşti.

Fig. 1. Decebal

Cu mijloacele acestea nouă şi cu însuşirile lui deosebite, Decebal ajunse a fi cam ce fusese, cu zeci de ani înaintea sa, Boirebista. El încercă o grupare a tuturor seminţiilor barbare în jurul său. Aceasta era însă o foarte mare primejdie pentru Imperiul roman, şi, îndată ce se găsi un Împărat care să înţeleagă rostul vremilor sale şi datoria ce răsăria pentru dânsul din ele, el îşi încordă toate puterile Statului său pentru distrugerea organisaţiei dace şi a regalităţii lui Decebal.

www.dacoromanica.ro

8. *Traian,* căci aşa se numia acest Împărat, era născut în Spania, dusese o viaţă de lupte, şi se bătuse un timp îndelungat cu Germanii, aşa încât ştia în ce fel să trateze pe barbari ; bătrânul Împărat Nerva îl adoptase ca urmaş, şi acum el era în stăpânirea puterii împărăteşti depline. Lăsând la o parte orice griji, el veni în Peninsula Balcanică împotriva Dacilor, plecând de la cetatea dunăreană Viminacium, în părţile de acum ale Serbiei. Întră în Banat pe drumul pe care-l urmase înaintea lui generalul biruitor al lui Domiţian, şi răsbătu, cu aceleaşi greutăţi nespuse, până la locul

Figura 2. Sarmaţi înzale luptând cu Romanii.

unde se oprise mersul acelui predecesor. Se pare că aici, la *Tapae,* unde se dădu o luptă de tot sângeroase cu Dacii, veniţi pe neprevăzute, cari luptau cu o furie nebună ca să apere Scaunul de domnie al regelui lor Romanii păţiră o înfrângere. Lupta urmă şi mai departe, căci această expediţie a lui Traian n'a ţinut mai puţin decât doi ani de zile: *101* şi *102* după Hristos.

9. Decebal nu era nimicit ; însă se arăta bucuros şi acuma, cum fusese şi la început, să facă pace

www.dacoromanica.ro

cu Romanii, pe cari-i ştia mai tari decât dânsul. La urmă, căpătă această pace, dar cu condiţii foarte grele: trebuia să deie îndărăt meşterii, să renunţe la primirea darurilor anuale, să îngăduie cetăţuile de strajă ale Romanilor şi chiar fiinţa unui lagăr de supraveghere al acestora. În astfel de împrejurări un om ca dânsul nu putea să trăiască, şi îndată el începu să ţeasă iarăşi legăturile sale cu barbarii vecini împotriva Romanilor. Se găsiră acum printre stăpânitorii sarmaţi din vecinătate de aceia cari să-l pârască la Roma. Traian îşi adună puteri nouă şi era hotărât să dea cea din urmă lovitură omului care nu se putea umili, nici supune.

Fig. 3.

10. Un pod se făcu peste Dunăre, însă nu la vadul care fusese întrebuinţat întâia oară, ci mai jos pe râu, acolo unde se ridică astăzi, de pe la 1830, oraşul Severin şi unde în evul mediu a fost o cetate ungurească a Banilor Severinului. Un mare arhitect de pe vremuri, de loc din Asia, *Apolodor*, făcu podul acesta, care a fost aşa de trainic clădit, încât şi astăzi, când scade apa, se văd urmele picioarelor lui. Data aceasta, Romanii întrară în cuprinsul Olteniei noastre, îndreptându-se către însăşi cursul Oltului, pe care-l urmară apoi până la una din trecătorile care duc în Ardeal.

11. Acuma Dacii nu se încumetară să dea o

www.dacoromanica.ro

luptă ; totuşi Sarmisagetuza, lângă care ajunse Împăratul după multă greutate şi cu multe pierderi, nu voi să-şi deschidă porţile. Aici, în cetatea regală, muriră fruntaşii Dacilor, când veniu din cupele cu care petreceau la masă după biruinţă. Decebal se pierdu în văile muntelui ; Romanii nu-l putură prinde viu, ci găsiră numai trupul marelui lor duşman, care-şi făcuse singur sfârşitul. După moartea lui nimeni nu se va găsi pentru ca să ducă mai departe împotrivirea, care ar fi fost zădarnică. În anul *106* dela Hristos, Dacia era acum provincie romană.

Fig. 4. Ardere de cetate în luptele cu Dacii.

12. Ultima încercare a barbarilor din Răsăritul Daciei de a-şi apăra neatârnarea a fost zdrobită în văile granitice înguste ale Dobrogii. În amintirea acestei biruinţe s'a ridicat un mare monument de pomenire, împodobit cu chipuri de barbari îmbrăcaţi în haine sarmatice, care stătea până mai dăunăzi, acoperit de pământ, lângă satul Adam-Clisì (turceşte: Biserica Omului, după chipul de om, de Împărat, care se vedea de-asupra movilei).

www.dacoromanica.ro

Tot în Dobrogea s'a întemeiat o cetate menită să veşnicească numele cuceritorului: *Trofeul lui Traian.* Iar întru amintirea luptelor de aproape patru ani de zile purtate împotriva Dacilor şi pentru nimicirea regatului acestora, s'a ridicat la Roma, de cei d'intâiu meşteri ai timpului, pe temeiul povestirii luptătorilor, un mare stâlp de marmură, înfăşurat de jur împrejur cu scene din cele două războaie dacice: *Columna lui Traian,*

Fig. 5. Luptă între Romani şi Daci.

acel monument al Împăratului Traian care se vede şi astăzi într'o piaţă ce se înfundă mai jos decât stradele moderne. Dar chipul Cesarului care a hotărât pentru totdeauna soarta acestor pământuri şi a creat viaţa noastră nu mai stăpâneşte deasupra columnei, ci a fost înlocuit în timpuri mai nouă cu statuia Apostolului Petru.

VI.

Dacia Romană

1. Stăpân acum pe Dacia întreagă şi pe Ţinutul barbar din vecinătate, pe care le cuprinse supt a-

www.dacoromanica.ro

celaşi nume, dacic, al neamului stăpânitor, Traian organisă pe malul stâng al Dunării *o nouă provincie*. Numi administratori împărăteşti pentru dânsa: ei erau trei la număr mai târziu, şi numai pentru a cinsti persoana Împăratului şi a săvârşi anume ceremonii religioase ale Statului se adunau din timp în timp represintanţii celor trei împărţiri ale Daciei unitare de odinioară. De-a lungul Dunării moesice se întăriră castelele vechi şi se întemeiară o mulţime de cetăţi nouă. Un drum mare urmă linia Oltului, pe malul care fusese dacic şi care era acum în stăpânirea Romanilor, pe când celălalt mai slujia drept ultimă linie de jaf pentru barbarii Răsăritului. Dincolo de munţi, în Ţinuturile care fuseseră inima însăşi a Daciei libere, drumurile fură mai multe. Acestea se făcură, atât din causa caracterului mai strategic al ţerii, pentru însemnătatea ei militară deci, cât şi din causa mai marelui număr de barbari cari, aici, îşi amintiau încă de trecutul lor neatârnat. Se croiră cu multe jertfe, şi în curs de mai mulţi ani de zile, aceste nouă linii de comunicaţie de-a lungul Oltului, Murăşului şi Someşului, apele cele mai mari ale Ardealului (dela *Apulum*, Alba-Iulia de astăzi, la *Napoca*, Clujul de acum, era o linie care lega cursul Murăşului cu al Someşului). Drumurile romane din Ardeal se mai explică şi prin alt motiv:

Fig. 6. Alt chip al lui Traian

www.dacoromanica.ro

Ardealul avea bogate *mine de aur*, în ţara Moţilor de astăzi, şi lângă Sibiiul de timpurile noastre se săpa de multă vreme în adâncul pământului pentru a scoate sarea. Drumurile acestea nouă aveau prin urmare un rost şi în creşterea şi circulaţia bogăţiei Imperiului.

2. Dar Traian nu vroia numai să asigure Dacia, precum şi Moesia vecină, să facă drumuri nouă sau să îmbunătăţească pe cele vechi, să clădească cetăţi şi cetăţui de strajă în toate părţile primejduite ; el avea un scop mai mare ; voià, ca şi marii generali şi bărbaţi de Stat din trecutul Romei, să întărească în părţile acestea *viaţa romană* însăşi. Era sigur că nu se pot desnaţionalisa şi atrage la neamul său Grecii, cari aveau o civilisaţie prea veche şi trăiau la o parte, în zona de lângă Mare, rezervată parcă anume pentru dânşii: dar, din puţinii Iliri rămaşi tot cu caracter iliric, din Tracii de peste Dunăre, cari erau în mare parte atinşi de civilisaţie, şi din Tracii dacici, pe cari acuma şi mai mult îl ajungea cultura romană, era să se creeze pe base mai largi şi mai tari, şi supt raportul politic, un popor roman al Răsăritului. Pentru a face să înceteze vechea viaţă de păstorie şi de sate răzleţe, precum şi de veşnice prădăciuni, pentru a înfrâna şi învăţa pe barbari ce este o viaţă mai înaintată şi, în sfârşit, pentru a da exemplul muncii nouă, Traian chemă din toată lumea târgoveţi, oameni deprinşi a trăi în oraşe, a face negoţ şi meşteşuguri, precum şi a lucra pământul mai bine, şi-i aşează şi în Moesia, dar mai ales în Dacia. La aceşti locuitori noi să adăugiră şi *veterani*, cari ieşiau din oaste pentru vrâstă şi, căsătoriţi cu localnice, stăteau prin satele din preajma lagărelor Daciei.

www.dacoromanica.ro

3. Aşa se întemeiară, în această din urmă ţară, pe lângă vechile sate dace, ale căror nume se mântuie în „dava", atâtea oraşe, între care cele mai multe se află, firește, în Ardeal: *Apulum, Porolissum, Napoca, Potaissa* şi altele. Pe lângă acestea, în *lagărele întărite,* care aveau lângă dânsele acele sate cu târguri unde se aşezau veteranii ca plugari, se aflau *ostaşi legionari (legiunea a XIII-a Gemina* a lucrat mai mult pentru civilisarea şi chiar împoporarea Daciei).

Astfel se întemeiè o mai prosperă stare de lu-

Figura 7. Triumf roman.

cruri. În oraşele cele nouă erau băi, pieţe, temple, locuri unde se împărţia dreptatea.

Locuitorii îşi ziceau toţi *Romani,* fiindcă făceau parte din Imperiul Roman şi, dela Împăratul Caracalla încolo, erau şi *cetăţeni romani,* oricare ar fi fost obârşia lor naţională. Toţi vorbiau limba latină a poporului, potrivind-o fiecare după limba cu care erau deprinşi de acasă, ei şi părinţii lor ; dar unii erau Italieni, foarte puţini, alţii Asiatici, dar mai ales Traci romanisaţi, şi alte neamuri.

www.dacoromanica.ro

4. În *sate* rămaseră neapărat tot *Dacii;* numărul lor, în mijlocul celorlalţi Traci romanisaţi, nu era tocmai mare, căci neamul suferise mult în anii din urmă. Unii dintre Daci rătăciau încă prin mijlocul barbarilor vecini şi nu se puteau hotărî să se întoarcă supt stăpânirea Romanilor. Pe alţii, mai ales dela un timp, Imperiul, temându-se de răscoale dace, îi trimetea ca soldaţi departe prin Africa şi Bretania, care se socotia ca fiind la sfârşitul lumii. Dar veni o vreme când barbarii sarmaţi, şi mai târziu germani, din ramura vandală şi gotică, aruncară pe Dacii de peste graniţă în cuprinsul provinciei: mulţi se rugară de guvernatorii romani şi fură primiţi să locuiască acolo în siguranţă. Astfel se mai întări încă elementul dacic propriu-zis în ţara care fusese odinioară Dacia liberă.

5. Se întâmplă că şi ţeranii daci, cari veniau la târg şi aveau a face necontenit cu oameni ce vorbiau limbă latină, căpătau cunoştinţa acestei limbi, pe care o vorbiră, schimbând-o după felul cum erau deprinşi a vorbi limba lor dacă. Dacii cei noi învăţară latineşte dela cei vechi, cari şi ei învăţaseră dela Tracii întâii romanisări, *populare.* Şi când, mai târziu, Sarmaţii, Vandalii, Goţii pătrunseră în unele părţi ale provinciei, după ce stătuseră şi ei multă vreme la hotare şi deprinseseră ceva latineşte, limba în care se putea înţelege un neam cu cellalt a fost numai limba latină a poporului, aşa cum o schimbaseră Traco-Ilirii dela început şi Dacii. Astfel, din unii şi din alţii, din atâtea izvoare asemenea, începu a se alcătui şi poporul nostru românesc şi limba noastră românească, deşi au trebuit veacuri ca aceasta să se desăvârşească.

Şi în alte ţări unde trăiesc mai multe neamuri

www.dacoromanica.ro

laolaltă şi niciunul nu ocupă o bucată mai mare de pământ fără a fi amestecat cu altul, limba în care se înţelege lumea mai uşor biruie şi ajunge limba tuturor. Pe calea aceasta şi mai târziu mulţi dintre barbari, iar, în vremurile mai nouă, atâţia dintre Ungurii şi Saşii din Ardeal au ajuns a vorbi limba românească şi s'au pierdut în mijlocul poporului nostru.

VII.

Goţii, Hunii, Slavii. — Dacia şi Moesia în stăpânirea barbarilor.

1. De prin al treilea veac încep a se mişca *Germanii* de Miazănoapte şi Răsărit, cari se găsiau pe atunci dincolo de margenile Imperiului roman, pe când fraţii lor din Apus erau amestecaţi de mai multe veacuri cu viaţa provinciilor romane.

Vandalii, apoi *Goţii,* cari se împart şi ei, cum se ştie, în Goţi de Răsărit şi Goţi de Apus, încep să atace graniţele provinciei Dacia, iar, de la o bucată de vreme, să pătrundă într'însa cu năvălirile lor. Imperiul nu era în stare să-i răspingă. Marele Împărat *Marcu-Aureliu* şi-a întrebuinţat toată voinţa pentru a fărâma cuibul de duşmani germani ai Boemiei. Dar cu aceasta nu se zăbovi mult luarea în stăpânire a regiunilor de la Nordul Dunării de către ceilalţi Germani, pe cari Împăratul nu-i putuse distruge, nici supune.

2. Pe la jumătatea veacului al III-lea nu era nimic mai obişnuit decât să se vadă sosind în cuprinsul Daciei trimeşii cutărui rege sau „judecător" al Goţilor pentru a cere dijmă de la păstori şi de la plugari şi preţul răscumpărării de la oraşe. Aceste oraşe căzură, de almintrelea, foarte răpede în sărăcie; rar când vre-un Împărat nou îşi dădea os-

www.dacoromanica.ro

teneala să li ridice iarăşi zidurile. Drumurile nu mai erau sigure ; izvoarele de bogăţie secaseră în parte, aşa încât *viaţa orăşenească*, ce strălucise timp de abia o sută cinzeci de ani, era acum în decădere deplină. Au rămas însă *satele* cele vechi *dace* şi altele nouă, întemeiate pe urmă şi după chipul lor. În satele acelea trăiau acuma de-avalma şi urmaşii vechilor barbari şi târgoveţi mai săraci, goniţi din oraşe, pe când orăşenii bogaţi trecuseră dincolo de Dunăre, retrăgându-se pe măsură ce se retrăgeau oştile.

3. *Împăratul Aurelian*, om îndrăzneţ şi străbătător, care merse până în pustiile îndepărtate ale Arabiei urmărind pe duşmanii Imperiului, a mai trecut de câteva ori Dunărea, răspingând pe Vandali şi pe Goţi. Dar nu-i fu greu să vadă că ţara nu se mai putea ţinea pentru Imperiu. Atunci — sau pe atunci — soldaţii plecară, aşezându-se în *Moesia*, care fu numită şi ea *Dacia* pentru că amintirea lui Traian era foarte vie atunci şi Aurelian căuta să-i semene. Aici în Moesia urmă şi mai departe viaţa oraşelor, deşi ele erau ameninţate tot mai mult de prădăciunile barbarilor, cari puteau răzbate acum slobod până la Dunăre. Aici era centrul administrativ şi ostăşesc ; aici erau reşedinţile de *episcopi creştini*, cari sfinţiau preoţi şi pentru locuitorii de pe malul celălalt al Dunării ; aici erau deschise încă drumurile care duceau către centrele mai însemnate din lăuntrul Peninsulei Balcanice, cum era *Sardica*, Sofia de astăzi, sau depărtatul Bizanţ, şi din porturile de la Marea Neagră şi Arhipelag.

4. Dincoace de apă, ţăranii, cari nu-şi părăsiseră meşteşugul lucrării pământului, ci, din potrivă, trebuiră să lucreze brazda cu mai multă stăruinţă ca să poată hrăni şi pe barbari, se împăcau cum pu-

www.dacoromanica.ro

teau cu aceştia. De la o bucată de vreme, se produse ici şi colo un amestec cu barbarii germani creştinaţi: cutare avea un tată barbar şi o mamă romană sau din potrivă; începeau şi din mijlocul barbarilor a-şi face turme mari de vite şi ajungeau ofiţeri ai Imperiului: puteau chiar să se ridice la vrednicia de Împărat, cum s'a întâmplat cu câte unul. Căci, dacă Dacia cea veche era părăsită, în schimb părţile de dincolo de Dunăre, în care se grămădise o poporaţie mare şi care făcea un negoţ însemnat, erau în deplină înflorire. Atunci s'au ridicat la o prosperitate neaşteptată multe oraşe balcanice. Cum din aceste părţi au plecat atâţia conducători ai Împărăţiei, aici s'a săvârşit şi mai departe romanisarea foarte răpede pe toate căile. Pe urmă, cum vom vedea, din Balcani au venit pe încetul, în deosebite vremuri, locuitori noi pe malul stâng al Dunării, unde au împuternicit neamul nostru şi l-au făcut să ajungă singur stăpânitor şi în stare să înainteze.

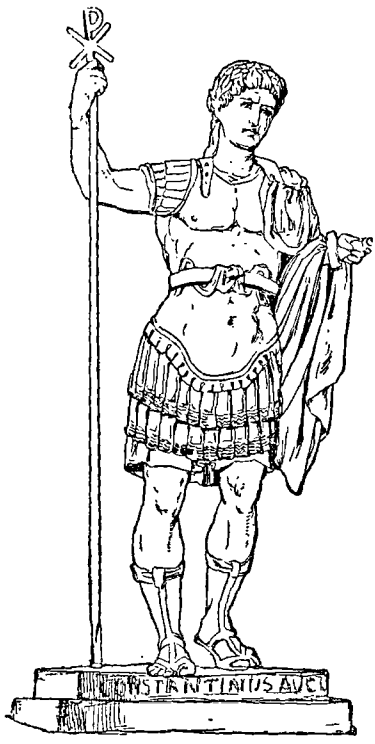

Fig. 8. Împăratul Constantin.

5. Mai bine de două veacuri după moartea lui Traian, un alt Împărat mare, Constantin, care a făcut din legea creştină o religie a Statului, dădu însemnătate mai multă Răsăritului, strămutând aici şi reşedinţa sa, în Bizanţ, care se numi Cons-

www.dacoromanica.ro

tantinopol şi Roma cea Nouă. Astfel, răzimându-se mai mult pe părţile Răsăritului, a trebuit el să caute a supune iarăşi Împărăţiei Ţinuturile noastre. S'a bătut cu stăpânitorii barbari, şi i-a învins; dar silinţile lui cele mai mari se îndreptară mai ales împotriva Ţinuturilor dela Sudul Basarabiei de astăzi, spre care răzbătu prin Dobrogea, care se numia pe atuni *Scitia Mică* sau ţara cea mică a Sciţilor. Prin aceste părţi s'au purtat lupte şi de urmaşii lui Constantin, între alţii de fiul său *Constanţiu*, care se bătu în acelaşi timp şi cu barbarii sarmaţi, mai mult slavi, din părţile sârbeşti ale Dunării, şi chiar din Ardeal.

Prin aceste îndelungate ciocniri cu Romanii, Goţii şi-au pierdut puterea de odinioară. Astfel, când în a doua jumătate a veacului al IV-lea se mişcară în stepa Răsăritului *Hunii* uralo-altaici, cei d'intâiu fură răspinşi, împrăştiaţi şi goniţi în Peninsula Balcanică. În acest chip dispar cetele gotice din locurile noastre, pe care le-au stăpânit multă vreme — unii dintre năvălitori fiind, cum s'a spus, chiar creştini ca şi noi.

6. Mulţi învăţaţi cari aveau interes la aceasta au scris că noi am căpătat legea creştină târziu dela Bulgari. O mai mare rătăcire decât aceasta nu se poate. Întâiu că un neam mai vechiu şi mai cult nu poate să capete de obiceiu astfel de adăugiri sufleteşti dela un neam mai nou şi mai sălbatec.

Dar mai sunt şi alte dovezi pentru vechimea legii creştine la noi, despre care putem fi siguri că a fost, fără să cerem numai decât mărturisiri pe mormintele bogaţilor, care şi acelea ar ieşi la iveală dacă s'ar fi scormonit mai mult pământul românesc după urmele vremii celei vechi.

Traian a adus locuitori din toată Împărăţia în-

www.dacoromanica.ro

tr'o vreme când pretutindeni răzbătuse legea lui Hristos. Şi ei au venit mai ales din părţile Asiei Mici şi Traciei, unde dregătorii împărăteşti prigoniau mai mult pe creştini, cari erau şi mai numeroşi şi mai dârji. Aşa fiind, creştinismul a fost adus în chip firesc de cei d'intâiu colonişti.

Să se mai adauge că în oaste foarte mulţi fuseseră cuceriţi de blândeţa noii legi a frăţiei omeneşti. Ostaşii însă rămâneau, cum am văzut, în ţară după ce-şi mântuiseră slujba. În apropierea taberelor se făceau sate pentru hrana lor, şi locuitorii din ele primiau si dânşii credinţa cea mântuitoare. Locuitorii aceştia ai satelor ajungeau s'o împărtăşească la rândul lor. Aceasta cu atât mai vârtos, cu cât şi vechea religie a Dacilor cuprindea credinţa în nemurire şi cerea jertfe pentru Dumnezeu.

În sfârşit o sumă de cuvinte, ca: biserică, botez, comunicătură, toate de origine latină, arată că am avut un creştinism vechiu dela Romani. Alte cuvinte în legătură cu slujba bisericească n'au atâta preţ, pentru că ele nu sunt nedespărţite de creştinism şi se întrebuinţau şi, în alt înţeles, de păgâni.

7. Hunii avură ţerile dunărene în atârnare de dânşii, dar, neasimilabili şi păgâni, n'au fost în stare să se amestece cu populaţia romană, ca Francii germani în Galia cu supuşii lor. Stăpânitorul lor, Hanul sau Haganul Hunilor, căruia Romanii îi ziceau „rege", stătea în Panonia. Cel mai mare rege hun, *Attila*, a prădat de multe ori Serbia şi alte părţi ale Peninsulei Balcanice, dar nu numai ca să ucidă şi să ardă: lui îi trebuiau, pentru sine şi poporul său, robi mulţi, şi pe aceştia-i aducea de peste Dunăre, dintre Romani. Aşa începea să

www.dacoromanica.ro

se întărească elementul romanic, mulţămită chiar barbarilor din aceste părţi.

8. După împrăştierea Hunilor, Împăraţii cei noi ai Răsăritului, cari ajungeau acuma să aibă mai mult chip grecesc decât roman, nu arătară mai multă îndrăzneală decât Constantin pentru a face iarăşi romane locurile pe care stăm noi astăzi. Cel mai mare dintre dânşii, *Iustinian*, în veacul al VI-lea, a înoit, de multe ori (şi la Turnu-Măgurele de astăzi), întăriturile cele vechi de pe malul stâng, pe când punea într'o stare de apărare desăvârşită cetăţile care mărgeniau malul moesic. După dânsul, în veacul al VII-lea, s'au găsit comandanţi bizantini şi chiar Împăraţi (ca Împăratul *Mauriciu)* cari au străbătut peste apă, venind până adânc în pământurile de pe ţărmul stâng.

9. Ei nu mai găsiră firește pe Goţi, al căror rost se încheiase cu totul, nici pe Huni, ale căror sălaşe n'au fost niciodată aşezate în mijlocul sătenilor traco-romani, strămoşii noştri, ci pe *Slavi.* Slavii trăiau mai mult pe lângă malul apelor, căutând de gospodărie câmpenească sau hrănindu-se din pescuit. Dunărea era plină de luntrile lor, scobite dintr'un singur copac. Numele râurilor celor vechi, aşa cum ele fuseseră puse de Sciţi şi Traci, s'au păstrat numai pentru Siretiu, Prut, Olt, Jiiu, Tisa, Criş, Timiş şi Murăş; cele mai multe din râurile noastre se numesc cu nume slave, care sunt însă foarte vechi. Căci mai ales de *ape* erau îndrăgiţi Slavii. Toată mitologia lor, cu zei blânzi, e în legătură cu negurile, cu valurile râurilor, cu adâncimea iazurilor. Stăteau în grupe de sate amestecate prin grupele de sate ale noastre, ei având o vale, noi, alta; asupra lor stăpânia câte un şef căruia Bizantinii se încumetau a-i zice „rege".

www.dacoromanica.ro

VIII.

Viața laolaltă a elementului romanic cu cel slav. Întemeierea neamului nostru. Cea mai veche viață românească.

1. Cu Slavii, strămoșii noștri se aflau pe aceiași treaptă de civilisație. Strămoșii noștri au învățat dela dânșii, dar ei au învățat dela strămoșii noștri. Cuvinte pentru idei nouă s'au împrumutat și de o parte și de alta, dar, dela o vreme, Traco-Romanii au covârșit și cu numărul, și astfel Slavii, străbătuți de înrâurirea lor, s'au contopit cu dânșii, așa încât, astăzi, abia după trăsăturile feței, coloarea părului și alcătuirea trupului dacă ai putea să cauți a deosebi pe Românul de origine slavă de acela al cărui străbun va fi fost trac sau roman. Din toată viața Slavilor ce au fost în părțile acestea au rămas numai cuvinte foarte multe, care au întrat în limba noastră, dar mai mult pentru idei secundare și pentru articole de comerț, luate la bâlciuri pe malul drept dunărean, căci pentru ideile de căpetenie noi ne putem exprima tot cu cuvinte care vin din vechea moștenire romană. Au rămas, apoi, dela dânșii anumite elemente de mitologie populară, anumite așezăminte, și atâta.

2. Contopirea Slavilor cu Traco-Romanii s'a făcut cu atât mai ușor, cu cât, dela o bucată de vreme, ei, Slavii, au fost îndemnați să meargă mai departe, urmând aceiași cale ca și Goții și Hunii, în Peninsula Balcanică. Aici au luat în stăpânire toată Bulgaria de astăzi. *Bulgarii* uralo-altaici, cari au venit mai târziu, în al treilea șfert al veacului al VII-lea, au fost puțini la număr și s'au pierdut între Slavi, dându-li însă numele lor și o dinastie de origine uralo-altaică, adecă tot hunică.

www.dacoromanica.ro

Alţi Slavi au făcut din *Serbia* o ţară cu totul slavă; elementul romanic, care era destul de numeros odată, slăbise prin strămutările făcute de Attila pe malul stâng, şi acest element dispăru, la urmă, în mulţimea slavă. *Slavii din Panonia* au fost înghiţiţi mai târziu de Unguri, alţi barbari uralo-altaici, după ce li-au dat acestora tot tesaurul lor de cultură. În sfârşit, foarte mulţi Slavi au luat-o *de-a lungul Mării Adriatice*. Aici oraşe au fost distruse de dânşii ori au sărăcit de pe urma lor; elementul iliric neromanisat cu totul a fugit în munte, hrănindu-se mai mult din prădăciuni: ei sunt *Albanesii* de astăzi. Alţi locuitori, mai vechi, romanisaţi cu desăvârşire, s'au adăpostit şi ei prin văi, căutându-şi mai mult de păstorie: nu sunt alţii decât *Aromânii* din timpurile de mai târziu. Aşa a fost de puternic şivoiul slav în aceste părţi, încât cetele lor au trecut Termopilele şi au ajuns în Grecia veche, unde au nimicit o bună parte a poporaţiei greceşti, dar la urmă s'au pierdut între cei cari mai rămăseseră. Numai numirile slavone ale unor sate din părţile acestea ale Moreii arată cât a fost de puternic valul de barbari care a năpădit ţara şi a înecat-o într'o clipă.

3. Acum era în părţile dunărene un neam românesc, având datini şi aşezăminte care s'au schimbat numai foarte puţin, în felul de a trăi al ţerănimii noastre până astăzi. Elementul tracic vechiu, elementul romanic suprapus şi ceva element slav înfiltrat pe urmă se amestecaseră cu desăvârşire. *Era un singur neam, o singură limbă, o singură fire.*

4. Dar noi nu eram încă în stare să ni facem ţara noastră, cu stăpânitori din mijlocul nostru;

www.dacoromanica.ro

viaţa ţerănească greu se adună la un loc, şi noi eram numai *ţerani*, lipsiţi de *oraşe* cu desăvârşire. Fiecare sat era locuit de urmaşii aceluiaşi *moş*; tot pământul pe care-l avea satul, şi vatra, şi câmpul, şi pădurea, formau *moşia*; urmaşul cel mai de aproape al întemeietorului îndeplinia sarcina de judecător: de aceia s'a început a i se zice dela un timp: *jude*. Mai multe sate alcătuiau un grup, locuind în aceiaşi vale sau în acelaşi ascunziş, unde barbarii nu-i puteau găsi lesne pe oameni, pentru a-i globi sau jăfui. O astfel de vale putea să aibă *un singur jude*, când satele se alcătuiseră unul din altul, şi atunci valea toată, cu câte sate erau într'însa, se chema *judeţ*. Slavii aveau, dela cuvântul german care înseamnă „rege": *König*, şi un nume al lor deosebit pentru jude, pe care ni l-au trecut şi nouă: *cnez*. Mai multe judeţe laolaltă, fiind vecine, se uniau însă pentru războiu, pentru apărarea de duşman sau pentru căutarea de pradă, pentru răzbunare; atunci călăuzul se chema, cu un cuvânt împrumutat din slavoneşte, *Voevod*, adecă duce. În aceasta se încheie toată rânduiala noastră cea veche.

5. Ţara întreagă însă: şi Ardealul, unde erau Românii mai mulţi, şi Oltenia, unde erau destui, şi Muntenia, unde satele erau mai rare, şi Moldova, unde în partea de Nord-Est se mai urmă. pe încetul, de ai noştri romanisarea *Slavilor de Apus*, a Ruşilor Mici, toate la un loc se chemau *Ţara-Românească*, ceia ce înseamnă acelaşi lucru ca, în Apus, *Romania*, adecă teritoriul părăsit de Imperiu, neocupat de barbari şi trăind de sine, în forme populare. Dar se chemau aşa numai pentru noi înşine, cari ştiam că suntem în cea mai mare parte locuitori ai ei. Pentru străini, era ţara acelor popoare bar-

www.dacoromanica.ro

bare care, venind din stepa răsăriteană sau trăind în acea stepă, ne siliseră a li plăti *dijma în produsele pământului,* în *rodul turmelor* și în *câștigul vânătorului.* Aceste popoare erau de origine *uralo-altaică.*

E bine să le avem în minte, pentru că viața noastră a fost strâns legată de puterea lor.

IX.

Românii și semințiile barbare de origine uralo-altaică.

1. Ca niște urmași de aproape ai Hunilor, ne-au stăpânit un timp Avarii, cari nu se deosebesc decât prin nume de oamenii lui Attila. Și ei aveau în fruntea lor un *Han* sau *Hagan;* și ei au stat în Panonia ; și ei au atacat Serbia, îndreptându-se mai ales, prin regiunea sirmică, dintre Sava, Drava și Dunăre, împotriva regiunilor de Apus ale Peninsulei Balcanice. Au ajuns și până la Constantinopol, pe care l-au asediat de multe ori, fără folos însă. În atârnarea lor stăteau *Slavii,* așezați prin sate și pe lângă apele din Ținuturile noastre. De o sălășluire a Avarilor în mijlocul poporației sătești care a rămas în părțile Daciei Traiane nici vorbă nu poate să fie. Dela o vreme, ca și Hunii, Avarii au perit: s'au împuținat adecă în îndelungatele războaie ; unii s'au întors înapoi în locurile de unde plecaseră ; alții s'au amestecat cu câteva neamuri germane, ca Gepizii și Longobarzii, cari și-au avut rostul tot în Panonia. De fapt, noi n'avem nimic a face cu dânșii.

În *veacul al VIII-lea* se poate zice că se mântuiseră cu totul barbarii aceștia panonici. Satele de Slavi trăiau în liniște, ofițeri ai *Împăratului apusean,* de nație *francă,* păziau granița prin Mora-

www.dacoromanica.ro

via şi chiar pe la Dunărea sirmică. În aceste părţi, barbarii erau să vină mai târziu numai, din aceiaşi rasă: Ungurii, despre cari se va vorbi mai departe, fiindcă n'au stat la Dunărea noastră.

2. Întâiu ne-au stăpânit, cerându-ni bir şi une ori şi ajutor de oaste, neamul *Pecenegilor*. În ultimii ani ai veacului al XI-lea, cu puţin înainte de anul *1100*, pătrunzând în Peninsula Balcanică de mai multe ori, ei au fost încunjuraţi la sfârşit de Împăratul bizantin şi nimiciţi aproape cu totul. Au rămas numai câteva cete de călăreţi în oastea Cesarului din Bizanţ.

În locul lor a a ajuns atotputernic în părţile dunărene un popor foarte asămănător cu dânşii din toate punctele de vedere, *Cumanii*. Cumanii aceştia s'au ţinut până în veacul al XIII-lea, făcându-ne să li dăm hrană şi, adesea, îmbrăcăminte şi prădând tot aşa de nemilos Ţinuturile balcanice.

În sfârşit, către jumătatea veacului al XIII-lea, *Tatarii*, cari de fapt erau Turci din pustiile Asiei, dar aveau în fruntea lor conducători dintre Mongoli, se revărsară asupra aceleiaşi regiuni ruseşti pe urma Cumanilor.

3. Cumanii învinşi se adăpostiră parte în Ungaria, unde şi mai târziu au trăit, având, după datina noastră, un jude deosebit al lor, judele Cumanilor. Tatarii aduseră acum cu dânşii jaful cel mai necruţător şi vărsară sângele cu cel mai mare bielşug. Au pătruns şi la Unguri, au sfărâmat oastea regelui unguresc, oprind în loc desvoltarea regatului, şi de aici au ajuns până în Germania-de-mijloc. O încercare ca aceasta n'au făcut-o însă pe urmă, ci au trăit în mijlocul Ruşilor pe cari-i stăpâniau, cerând dela noi ceia ce mai ceruseră Pecenegii şi Cumanii. Între Români nu s'au aşe-

www.dacoromanica.ro

zat decât atunci când, în veacul al XIV-lea, puterea lor era sfărâmată cu desăvârşire în aceste părţi apusene, rămâind Hanul lor numai Domn prin anumite oraşe ale Rusiei de astăzi. Atunci locuitorii din Industan, târâţi de mişcarea lor, au rămas pe aici ca robi, precum robi fuseseră şi la dânşii. Ei sunt *Ţiganii*, cari păstrează până astăzi în alcătuirea lor, cu juzi şi Voevozi, pletoşi, cu cizme roşii, rânduiala românească pe care au găsit-o în timpul când au venit în atingere cu noi.

4 Supt Tatari chiar, juzii şi Voevozii noştri au îndeplinit atâtea fapte războinice însemnate dincolo de Dunăre. Pe vremea aceasta, şi Bizantinii ne-au întrebuinţat la luptele pe care le purtau cu Turcii prin *Asia Mică*. Mulţi Români au luptat şi s'au prăpădit acolo fără să ştie nimeni care au fost căpeteniile lor.

Dar vremea noastră se apropia. Pe urma Tatarilor, stepa nu ni-a trimes alt stăpânitor, şi atunci mai ales în Ţinuturile de dincoace de Carpaţi, unde stăpânirea tătărească încetează, noi am început a ne organisa cu Domnii noştri.

X.

Românii şi Ungurii.

1. În luptă cu Bulgarii, o bucată de vreme, un alt popor, de aceiaşi obârşie cu dânşii, *Ungurii*, se aşează întâiu, înlăturându-i pe aceştia, în părţile Basarabiei-de-jos. Altă dată însă, Bulgarii, uniţi cu Pecenegii, se dovediră mai tari decât dânşii, şi atunci — la sfârşitul veacului al IX-lea — Ungurii, cărora li se zicea pe atunci, cu un cuvânt pe care-l păstrează şi până astăzi, pentru a numi ei înşii

www.dacoromanica.ro

neamul lor: Maghiarii, se ridicară în sus, prin văile Basarabiei, ajunseră în munţii Galiţiei, trecură prin această parte a Carpaţilor în văile maramureşene, şi din aceste văi, în sfârşit, se coborâră în Panonia. Pe acea vreme ei erau păgâni şi foarte crunţi, deprinşi a trăi mai mult din vânătoare şi din prada duşmanului. În Panonia ei găsiră însă o ramură foarte puternică şi bine desvoltată a Slavilor, — Slavi din aceiaşi seminţie ca şi aceia cari colonisară Moravia şi cari dădură pe marele stăpânitor morav, un fel de rege slav, *Sviatopluc*, şi în mijlocul cărora s'a alcătuit o formă deosebită de creştinism, cu limba bisericească slavă şi cu litere chirilice. Slavii fură desnaţionalisaţi, cum am spus, de către Unguri, cari îi luară şi sălaşurile şi civilisaţia.

2. Întărindu-se Ungurii, îşi aleseră din mijlocul lor, tot din dinastia cea veche, nu un duce, ca până atunci, ci un rege. Regele acesta fiind şi în vecinătatea Germanilor din Imperiu, cu cari avea fel de fel de legături, trecu la legea creştină în forma catolică, şi astfel putu să capete dela Sfântul Scaun din Roma titlul regal şi să se încunune cu o coroană de obârşie bizantină. E *Ştefan-cel-Sfânt*.

3. De aici înainte Ungurii ajunseră un popor tare şi de viitor, şi, nu numai că răzbătură până la Dunărea sârbească, dar o trecură, se amestecară în luptele din Peninsula Balcanilor, când cu Bizantinii, când împotriva lor. Ei râvniau la stăpânirea asupra Croaţiei şi Dalmaţiei, ţeri ale căror nume îmbogăţiră titlurile regale ungureşti. Se părea că aveau de gând să înlocuiască Imperiul bizantin în stăpânirea lumii răsăritene; Papa, ştiindu-i catolici, îi ajută împotriva Grecilor, cari erau

www.dacoromanica.ro

ortodocşi şi, prin urmare, după părerea Romei, eretici.

Era lucru firesc ca Ungurii, ajungând în această fasă a puterii lor, să străbată şi către Răsărit: ei trecură Tisa, luară în stăpânire Ţinutul crişan şi cel bănăţean, dădură de apa Murăşului şi, urmând-o, ajunseră la Poarta-de-Fier a Ardealului, unde se dăduseră cele două mari lupte ale Romanilor cu Dacii[1]. Pe aici întrară ei în ţara frumoasă care se numeşte şi astăzi Ardeal, după un cuvânt unguresc „Erdély", ce înseamnă „pădure" (în întregime: Király Erdély", Pădurea Regelui).

Aici întăriră din nou o cetate veche slavă: *Bălgradul,* adecă Cetatea-Albă, al cării nume îl traduseră în ungureşte, şi făcură castele la Turda şi la Dej. Luară în stăpânire şi *ocnele de sare, minele de aur,* şi începură să umble cu luntrile lor în apele Ardealului. Se credea că au trimes chiar o strajă depărtată pentru ca să apere graniţa răsăriteană de către Cumani, Secuii. Dar aceştia n'au venit, în adevăr, decât mai târziu, pe vremea Cavalerilor Teutoni, de cari va veni vorba mai jos.

Urme de viaţă românească, cu un Voevod, s'au păstrat şi în alcătuirea cea nouă a provinciei supt Unguri, căci represintanţii regelui în Ardeal s'au numit şi ei Voevozi, ceia ce nu e un titlu unguresc, ci românesc, căci în niciun alt loc nu-l găsim la Unguri.

4. Regii unguri căutară să coloniseze şi altfel ţara şi aduseră, în număr mare, *ţerani germani* din regiunile Rinului-de-jos şi Moselei, cărora li dădură drepturi întinse, de săteni, dar, având prilej, aceş-

[1] Ceia ce spune o cronică ungurească mai nouă (din veacul al XIII-lea), a „notarului regelui Bela", despre lupte între Unguri şi Voevozii români ca „Gelou", e luat din cântece ori curată plăzmuire. Astfel de lupte *vor fi fost însă.*

www.dacoromanica.ro

tia întemeiară apoi viața municipală, de negustori și meșteșugari, în Ardeal: *Sașii*[1].

Cavalerii Teutoni luară apoi în stăpânire Țara Bârsei. Încă de pe la începutul acestui veac al XIII-lea, acești călugări înarmați, de nație germană, și ei în căutarea unui sălaș, pe care-l aflară apoi în Prusia, fură aduși de regii unguri în Ardeal. Ei avură în mâna lor cetatea *Brașovului* (Brașăului), făcută pe locul unui vechiu sat slav și românesc. De aici, coborând prin pasul Branului, ajunseră unde sunt astăzi satele Rucărul și Dragoslavele. Pe valea cea lungă care se deschide în apropiere de cursul Dâmboviței, ei așezară o colonie a lor în „țara de dincolo de munte". Îi dădură numele de *Câmpulung*, din causa acestei înfățișări a pământului și a vieții împreună între sate. În acest „câmp" se așezară câțiva Unguri și mulți Sași; Teutonii își clădiră o biserică de lege apuseană. Destui Cumani au trecut în acele timpuri la catolicism și, împreună cu dânșii, un număr destul de mare dintre locuitorii români ai țerii.

Dar în curând certe pentru stăpânire și pentru drepturi începură între regi și Teutonii chemați de dânșii. Regii îi înlăturară atunci și începură pe sama lor opera de cucerire și de aducere la catolicism. Astfel s'a întemeiat *episcopia Cumanilor*, al cării rost și a cării reședință se aflau în *cetatea Milcovului*. Episcopia aceasta n'a avut însă niciun viitor: Românii își țineau *episcopii lor deosebiți*, niște stareți de mănăstiri cari stăteau prin *schituri de lemn* în mijlocul pădurilor și nu voiau prin urmare să știe de episcopii aceștia noi, trimeși de

[1] Sași, *Sachsen*, li s'a zis Germanilor lucrători la mine, și de aici celorlalți. La început Sașii ardeleni erau Flandri (de unde numele: Flondor).

www.dacoromanica.ro

regele Ungariei şi înfăţişând o *lege străină*, socotită de localnici ca spurcată.

Mai departe decât atâta nu s'a putut întinde prin urmare stăpânirea ungurească. Tatarii au împiedecat pe regi dela aceasta. Până la întemeierea unui Stat românesc cârmuit de Domni români, Ungurii au păstrat în atârnarea lor numai colţul de Sud-Vest al Moldovei şi cetatea Severinului, către graniţa Bulgariei.

5. Din Ungurii pe cari cavalerii îi aşezară ca străjeri la graniţa răsăriteană contra Cumanilor, din aceşti noi colonişti, cari erau catolici şi şi avură şi episcopii lor, se trag *Secuii*. Însă mulţi dintre Secuii de azi sunt de obârşie românească: precum noi am desnaţionalisat pe Ungurii de lângă Poarta-de-Fier şi din părţile Haţegului, aşa Secuii ne-au desnaţionalisat pe noi în acele părţi de Răsărit. Ei au păstrat dela noi ceva în port, în clădirea caselor, în lucrul câmpului, poate şi în datine, şi chiar în poveşti şi cântece. El se chiamă aşa după numele unguresc al Scaunelor de judecători, al judeţelor *(szék)* ca ale noastre.

6. După împrăştierea Tatarilor, Ungurii voiră să aşeze încă în părţile oltene pe *Cavalerii Sfântului Ioan*, mai mult latini de rasă, cari s'au strămutat mai târziu la Rodos şi cari atunci îşi căutau tocmai un sălaş. Dar acest plan n'avu urmare.

7. Ei, Ungurii au pătruns, cum am spus, pe acel timp şi în *Moldova*, şi anume în partea dintre Carpaţi şi între Siretiu: îl atrăgeau minele de sare din *Ocna*. Urmând mai departe cursul Trotuşului, au ajuns pe Bistriţa în Siretiu, şi întemeiară un oraş al cărui nume, *Bacău*, este curat unguresc. Şi o parte din Ţinutul *Putnei* a fost în atârnare de regii Ungariei. Aceasta se dovedeşte, între altele,

www.dacoromanica.ro

şi prin numele târguşorului *Sascut*, care înseamnă „Fântâna Sasului". Aici, în părţile putnene, coloniştii unguri îşi întemeiară şi acea episcopie a lor deosebită, care se găsia în cetatea întemeiată de dânşii pe apa Milcovului şi purtând numele acesta de *Milcov*. Până foarte târziu a ţinut episcopia latină, care a fost strămutată pe urmă la Bacău.

8. Regele unguresc trebui să caute apoi, în veacul al XIII-lea, a stăpâni şi *„Ţara de dincolo de Munte"*, („Transalpina"), în părţile oltene şi muntene. Pentru aceasta s'au întrebuinţat, pe de o parte *ostaşii* aşezaţi în cetăţi şi, pe de altă parte, *episcopii* veniţi să aducă legea catolică, care era şi a regelui. Mai mulţi *cnezi* şi *Voevozi* din părţile oltene, ale căror nume ni s'a păstrat pentru o vreme mai târzie, au fost siliţi să recunoască astfel stăpânirea ungurească. Aşa a fost pe la 1250, pe lângă un Ioan, un Fărcaş, judele-Voevod *Litovoiu*[1], din ţara Oltului, dacă nu şi Voevodul *Seneslav* de dincolo de Olt, de pe *plaiurile argeşene*, avându-şi chiar reşedinţa în *Argeş*. Numele altor Voevozi, mai de la Răsărit, nu s'au păstrat în actul de danie care ni le-a transmis pe cele de mai sus.

Regii unguri se gândiseră a încredinţa Ţinuturile acestea, pentru a le stăpâni mai bine, cavalerilor din Apus. Pe de altă parte, ei îşi îndreptară luarea-aminte asupra *părţilor oltene*. Din străduinţa lor de a supune părţile acestea a rămas însă un singur resultat statornic. Anume: pentru a-şi apăra graniţa dunăreană din acest loc, ei au întemeiat, încă pe de la *1230*, cetatea *Severinului*, aşezată în apropiere de podul clădit odinioară de Traian. Ce-

[1] Numele trebuie cetit în acest chip; cetirea Litvon e greşită (*n* pentru *y*), ca şi acela de ţara „Litva" pentru Ţinutul său (acolo e „ţara lui „Litvoiu"). Litvon, din care unii au făcut *Litean*, nu e un nume, pe când Litovoiu se întâlneşte şi are aceiaşi alcătuire ca alte nume vechi: Radivoiu, Berivoiu.

www.dacoromanica.ro

tatea a fost puternică, având şi un Ţinut, din care se hrăniau apărătorii ei. Era comandată de un dregător ungur, care purta numele, împrumutat de la Avari, de *Ban*. S'a încercat şi aşezarea unui *episcop* ungur în părţile acestea, şi *călugării dominicani* predicau în acea vreme legea catolică prin locurile noastre.

XI.

Românii şi Bulgarii

1. În cercările lor de a lua în stăpânire şesul muntean până la Dunăre şi de a se întinde apoi şi în Peninsula Balcanică, Ungurii întâmpinară încă de la început împotrivirea celui de-al doilea Sat bulgăresc.

Strămutându-se între seminţiile slave de dincolo de Dunăre, neamul hunic al Bulgarilor întemeiase un *Hanat* (ca al lui Attila), care purtă, vreme îndelungată, lupte cu Împăraţii din Constantinopol. Scopul stăpânitorilor bulgari nu era altul decât să înlocuiască pe aceşti Împăraţi greci şi creştini în stăpânirea cetăţii împărăteşti de pe Bosfor ; voiau adecă să facă şi ei ceia ce făcuseră Germanii în Apus: un nou Imperiu roman de naţie barbară. De la o vreme, aceşti *Ţari* ai Bulgarilor (îşi ziceau „Ţari" fiindcă se socotiau Împăraţi şi voiau să iea cetatea împărătească, Ţarigradul) se botezară, şi lupta lor începu şi mai înverşunată împotriva Împăraţilor din Bizanţ. Pe atunci a trăit marele *Ţar Simion*, care a încunjurat Constantinopolul şi părea că va fi în stare să-l cucerească. Dar, după mai puţin de o sută de ani dela moartea lui, Împăraţi răsăriteni energici porniră împotriva Bulgariei desbinate şi stăpânite de un Ţar slab şi izbutiră s'o

www.dacoromanica.ro

cucerească. În aceste turburări se amestecară și *Ruși de la Chiev*, conduși de căpetenia lor, *Sviatoslav*.

Ei veniră prin părțile noastre și, trecând Dunărea, luară în stăpânire cetatea *Silistra* (Drâstorul, vechiul Durostorum), de unde trebui pe urmă ca Împăratul bizantin *Ioan Țimisches* să vie pentru a-i scoate.

Împărăția aceasta bulgărească d'intâiu n'are pentru noi nicio însemnătate din punct de vedere politic ; toată luarea aminte a Țarilor bulgari era îndreptată asupra prăzii care li se deschidea dincolo de Balcani ; nu li mai rămânea vreme să se gândească la Ținuturile noastre, unde pe vremea aceia nu era bogăție adunată. Țara noastră nu se găsia printre acelea pe care să le poată râvni neamuri lacome și pentru care ele să fie bucuroase a-și aduce jertfa de sânge.

Se poate zice, prin urmare, că niciodată dregători de-ai Țarilor bulgari din vechea dinastie hunică n'au stăpânit asupra șesului muntean. Cu atât mai puțin ar fi putut ei răzbate în părțile de munte. Dar înrâurirea lor a lucrat asupra noastră în alt domeniu. Când Bulgarii curați din stepa rusească au venit la Dunăre, ei erau păgâni și n'aveau nici cea mai mică aplecare să treacă la legea creștină. Dar Slavii, semințiile în mijlocul cărora s'au așezat ei, trebuiau să fie de atâta vreme creștini. Locuitorii din stânga Dunării erau, cum s'au văzut, încă de mult creștini, cu toate că numele vre-unui episcop în părțile acestea nu se pomenește niciodată. Romanii n'au rămas însă în părțile noastre până la recunoașterea creștinismului ca religie de Stat : dacă însă cel d'intâiu Împărat creștin al Romei, Constantin-cel-Mare, ar fi stăpânit într'adevăr și pe la noi, de sigur că ne-ar fi cuprins în alcătuirea

www.dacoromanica.ro

ierarhică creştină, ceia ce ştim că nu s'a întâmplat. Deci episcopi pentru noi au fost ei de pe malul drept al Dunării. Aceştia s'au ţinut până la venirea Bulgarilor, şi chiar după aceia ei trebuie să fi avut încă rostul lor, de şi mai puţin liber. Când însă Bulgarii se hotărâră a trece la creştinism şi căpetenia lor, care se chema până atunci *Boris*, primi, odată cu creştinismul grecesc (ortodox), numele de *Mihail*, al Împăratului ce era atunci în Constantinopol, se făcu o nouă orânduire deosebită a Bisericii din aceste părţi. Dintr'însa se poate zice că am făcut şi noi parte, fiindcă noi n'am avut până foarte târziu un episcop al nostru recunoscut de Patriarhia constantinopolitană.

2. După cucerirea bizantină a Bulgariei răsăritene unii din boierii bulgari, — căci „boieri" se numiau căpeteniile lor, — se adăpostiră în părţile de Sud-Vest ale regatului, pe lângă *lacul de Ohrida*. Patru feciori de boieri tineri luară puterea, şi unul din ei, încununându-se la *Prespa*, ajunse, mai mult cu ajutorul Aromânilor păstori şi al Albanesilor, Ţar nou „al Bulgarilor". Un alt Împărat bizantin însă, *Vasile*, porni priu munţii Macedoniei împotriva acestui Ţarat al Apusului şi izbuti să-l distrugă; el a omorât cu acest prilej atât de mulţi „Bulgari" încât i a rămas pentru totdeauna numele de Vasile Bulgaroctonul, adecă „Ucigătorul de Bulgari".

3. Un timp, Bulgaria toată a fost *provincie bizantină;* episcopii bulgari de pe malul Dunării, la cari se hirotonisiau preoţii noştri, au fost înlocuiţi prin episcopi greci, în legătură cu Patriarhul din Constantinopol, şi nu, ca până atunci, cu Patriarhia bulgărească deosebită. Se părea că niciodată Bulgarii nu se vor ridica din căderea lor.

www.dacoromanica.ro

4. Încă de atunci, din veacul al XI-lea, puţin după anul 1000, pe vremea Pecenegilor, cu îngăduinţa acestora şi oarecum supt înrâurirea Bizantinilor din vecinătate, cari aveau Marea şi Dunărea, *căpetenii româneşti au întemeiat, cu ajutorul locuitorilor din oraşele care se păstrau, cele d'intâiu State ale noastre, între Silistra şi cetatea Vicina a Dobrogii* [1]; un Tatul, un Seslav, un Saccea [2], un Chalis. Ei avură lupte cu Împăratul Alexie Comnenul, dar se păstrară până ce nepotul de fiu al acestuia, Manuil, întinse din nou Imperiul în aceste părţi. De pe urma acestui Stat, cu limba oficială slavă, se chiamă *Vlaşca* (slavoneşte, pentru „Ţara-Românească") unul din judeţele de câmp muntene [3]. *Dunărea rămânea în tot acest timp împărătească, bizantină, cu străji pe amândouă malurile.*

Însă după un veac de nouă decădere a Împărăţiei bizantine, care ajunsese iar pe mânile unor oameni netrebnici, se ridicară nemulţămiri în toate părţile Peninsulei Balcanice. Între nemulţămiţi erau şi Aromânii cari-şi aveau aşezările lor de căpetenie în *Tesalia,* zisă şi Vlahia Mare, adecă marea „Ţară-Românească". În fruntea acestora se puseră doi fraţi: *Petru şi Asan,* îndârjiţi pentru că li se refusase o favoare împărătească şi unul dintre ei fusese pălmuit. Sarcinile apăsau pe vremea aceia, între alţii, chiar şi pe ciobani, cari trebuiau să plătească dijmă mai mare decât până atunci. Astfel cei doi fraţi, *celnici* sau fruntaşi ai Aromânilor, putură să adune o mare mulţime în jurul lor. *Zi*

---

[1] În locul unde se deschid Gurile Dunării; n'are a face cu Măcinul.

[2] Isaccea de azi are un nume prefăcut de Turci (după Isac); de demult i se zicea: Saccea.

[3] Şi acum toată partea de jos, către Dunăre, e pentru munteni Vlaşca. Numele e traducerea în slavoneşte a expresiei latino-greceşti Romania.

www.dacoromanica.ro

de zi, ei prădau prin toate târgurile din vecinătate, fără ca ostaşii împărăteşti din cetăţuile dela trecătorile Pindului şi Balcanului să-i poată împiedeca. Un şir de expediţii ale Împăraţilor înşii nu duseră la resultate mai fericite. Aromânii căpătau din ce în ce sprijinul Bulgarilor din oraşe şi al stăpânitorilor din provincii. Astfel căpeteniile lor ajunseră a se socoti ca un fel de regi; unul dintre răsculaţi îndrăzni chiar să ceară Cesarului din Apus, venit în cruciată, lui *Frederic Barbă-Roşie*, cununa Împăraţilor din Constantinopol.

4 El nu putu s'o capete; însă un al treilea frate, crescut între Cumani şi ajutat de aceştia, *Ioniţă*, văzu şi acest vis îndeplinit: el se folosi de dorinţa Papei de a-şi întinde autoritatea şi în Peninsula Balcanică şi izbuti să dobândească dela acesta recunoaşterea sa ca stăpânitor al Bulgarilor şi „Romanilor", deci ca Împărat al Bulgarilor şi Grecilor[1]. Ioniţă duse o sumă de lupte, atât împotriva Grecilor înşii, cât şi împotriva Împăraţilor latini din Constantinopol, cari se aşezară, în urma cruciatei a patra, la 1204, în această reşedinţă împărătească. În lupta dela Adrianopol, a prins pe Împăratul latin, Balduin, şi l-a ţinut în închisoare până la moarte. De nenumărate ori se părea că el va ajunge să aibă stăpânirea exclusivă a Peninsulei Balcanice, să fie de fapt Împărat al Bizanţului. Muri însă ucis, de o o rudă. Nepotul lui, Ioan Asan, urmă mai departe cu stăruinţă pentru căpătarea acestei situaţii strălucite. Al doilea Împărat al Bulgarilor şi al „Romanilor" a fost cel mai puternic stăpânitor pe care l-au avut în

[1] Împărat nu putea să fie cineva decât peste Romani, şi peste alt neam doar pe alături; dar peste Romani trebuia să fie. Grecii din Bizanţ îşi ziceau însă Romani (Rhomaioi, Romei), Împărăţia lor fiind romană.

www.dacoromanica.ro

acest timp ţerile răsăritene. Supt urmaşii lui însă Împărăţia bulgărească de-a doua a decăzut foarte mult

5. De alminteri, această Împărăţie n'are interes pentru noi decât prin aceia că a fost *întemeiată* de nişte conducători aromâni, ajutaţi de Aromâni, şi că dinastia a rămas aromânească până foarte târziu. Ne-ar mai interesa şi pentru aceia că unii dintre cei mai puternici stăpânitori ai *Târnoveĭ* noua Capitală de supt Balcani a Împărăţiei bulgăreşti, au căutat să unească la Statul lor, nu numai Serbia, dar şi anume Ţinuturi muntene din apropierea Dunării. Astfel Ioan Asan s'a luptat cu Ungurii pentru stăpânirea Severinului, prin care Bulgarii voiau să între în părţile noastre. Însă Împăraţii aceştia de obârşie aromânească şi-au pierdut foarte curând conştiinţa că se ţin de alt neam decât de neamul bulgăresc, şi pentru noi, pentru neamul nostru, n'au putut să aibă aproape niciun fel de tragere de inimă.

Prin Aromânii aceştia răzleţi, dintre ciobanii noştri, s'au îndeplinit, prin urmare, lucruri mari şi glorioase, dar pentru *alt neam*.

XII.

Întemeierea principatelor Ţerii-Româneşti şi Moldovei. Condiţiile întemeierii.

1. Către începutul veacului al XIV-lea împrejurările erau prielnice pentru întemeierea unei nouă ţeri a Românilor care să poarte acest nume şi să se găsească supt stăpânirea celui mai puternic dintre Voevozii ce erau atunci. Cei trei stăpânitori cari ni stăteau în vecinătate şi cari până atunci

www.dacoromanica.ro

se amestecaseră în afacerile noastre, luându-ni bir şi întrebuinţându-ne pentru scopurile lor, erau acum în vădită stare de slăbiciune. Nu puteau să împiedece ridicarea unei ţeri neatârnate a Românilor, adecă a unei *Domnii* a Ţerii-Româneşti, căci aşa trebuiau să se cheme cele d'intâiu State pe care le-am întemeiat noi, cuvântul de Domn având înţelesul vechiu al latinescului *dominus*, Împăratul. Va să zică, noi am început, nu ca două ţeri deosebite, cum au fost pe urmă Moldova şi Muntenia, ci ca o ţară singură: *uniţi* prin urmare dela învierea noastră ca popor istoric. Şi *ţara aceasta era modernă, fiind făcută pe pământul unui neam şi pentru el tot, pentru el însuşi.*

2. În zădar încercase regatul Ungariei să se ridice din marea umilinţă şi din marile pierderi pe care le-a fost suferit pe urma năvălirii Tatarilor. *Cavalerii Sfântului Ioan*, pe cari-i chemase în părţile oltene, vrând să li dea Severinul şi chiar cetatea cea nouă *Codlea* din Ţara Bârsei, de unde ei trebuiau să stăpânească şi regiunea munteană din Răsăritul Oltului, n'au venit niciodată ori n'au stat decât scurtă vreme prin aceste părţi.

3. Regii Ungariei avură multă vreme de lucru cu cetele de Cumani cari se oploşiseră în regatul lor şi cari nu voiau să iasă de acolo. Nu era uşor să aducă cineva la o viaţă aşezată şi la datini de supunere un popor prădalnic şi nestatornic, cum a fost acesta, care, pe lângă toate, nici nu trecuse 'n întregime la legea creştină catolică. De la o vreme izbucniră neînţelegeri între regele cel bătrân, *Bela al IV-lea*, şi între fiul său, *Ştefan*. Acesta găsi, fireşte, sprijin într'un număr de cete ale Cumanilor, căci fără aceştia nici nu s'ar fi ridicat împotriva tatălui său. Îi trecu prin minte atunci să se facă domn al Cumanilor, deci *şi al celor cari mai putuseră rămânea pe la noi;* el se aşeză pe multă vreme în *Ardeal* şi avea prin urmare legături de

www.dacoromanica.ro

prietenie şi alianţă cu *Voevodul nostru din Argeş*, care era, precum ştim, *Seneslav*.

4. Ajungând rege al Ungariei, la sfârşitul veacului al XIII-lea, *Ştefan al IV-lea* se apucă de lucruri mari: voià să biruiască pe Bulgari, să înfrângă chiar pe Împăratul Constantinopolei, luând moştenirea răsăriteană; el se luptă şi la *Plevna* împotriva *Bulgarilor*, şi, dacă a răzbătut până acolo, fără îndoială că n'a putut s'o facă decât călăuzit şi ajutat la fiecare pas de Românii noştri din părţile argeşene.

Dar neamul acesta de regi, care se numia, după întemeietorul său, dinastia *arpadiană*, adecă dinastia coborâtoare din Arpad sălbatecul şi păgânul, se stinse în curând. Ungurii trebuiră să aleagă un rege nou, şi atunci începură lupte între cei cari ar fi vrut pe un principe frances, din dinastia strămutată în regatul de Neapole, pe Carol Robert, şi între ceilalţi, cari ar fi primit mai bucuros pe un principe german, pe Otto de Bavaria. Acesta din urmă era sprijinit şi de puternicul *Voevod al Ardealului*, prin urmare, de sigur, şi de *Muntenii din Argeş*.

Au fost atunci multe nenorociri în Ungaria, şi chiar în Ardealul vecin cu noi; a ars până şi Bălgradul cel vechiu al nostru, Alba-Iulia, unde stătea acuma un episcop latin sau catolic pentru Ardealul întreg. Chiar după ce Carol-Robert izbuti să învingă pe rivalul său, el nu se bucura de multă iubire în părţile acestea megieşite cu ale noastre. Prin anul 1320 Saşii se ridicară împotriva lui, cerându-i să vie în Ţinutul lor, să-l vadă şi dânşii şi să se împărtăşească de beneficiile presenţei regale.

Ungaria aceasta, cu toată ambiţia regelui celui nou, nu mai sămăna de sigur cu Ungaria mare şi puternică a vremurilor arpadiene; ea nu mai putea prin urmare să ne ţie în ghiarele sale.

5. Cât priveşte Statul bulgăresc, el se ridicase o bucată

www.dacoromanica.ro

de vreme supt *Ţarul Constantin,* dar această nouă împuternicire n'a ţinut multă vreme. Indată ţara începu să se împartă în Ţinuturi, pe care le stăpânià câte un Domn neatârnat de „Impăratul" din Târnova. Astfel s'au aşezat unii şi la *Vidin,* în preajma noastră, în cetatea cea mare care slujia ca piaţă de negoţ pentru ţeranii satelor oltene şi unde stătea un *Vlădică,* dela care-şi luau darul preoţii noştri din aceste părţi. Stăpânitorii bulgari ai Vidinului fără îndoială că nu puteau să trăiască prea bine cu *Banul unguresc din Severin,* care avea supt ascultarea sa şi cetatea cea mare bănăţeană de atunci, *Craşovul.* (Timişoara, capitala de astăzi a Banatului, s'a ridicat numai într'o epocă puţin mai nouă.)

În Severin a stat un Ban în vremurile acestea de turburare şi de desbinări ale Ungariei, vestitul Ban Laurenţiu, care pare să fi fost Ungur ; după dânsul însă a venit un Ban de obârşie românească, căruia în ungureşte i se zicea „Miked" şi care trăia pe vremea alcătuirii Domniei Ţerii-Româneşti. Cu juzii şi Voevozii români din Oltenia neamul de stăpânitori *bulgari* din *Vidin* trăia însă în legături de prietenie, şi astfel ai noştri au avut înlesniri când această dinastie nouă ajunse a stăpâni asupra Bulgariei întregi prin *Ţarul Mihail.*

6. Al treilea stăpân al nostru fuseseră *Tatarii.* Aceştia se ridicară foarte mult pe la 1270, când din mijlocul lor se ivi un om cu însuşiri de vitejie şi pricepere deosebită. Il chema *Nogai,* şi mulţi ani de zile am atârnat de dânsul. El era aşa de puternic, încât de porunca lui ascultau şi Bulgarii dincolo de Dunăre, ca şi cum el ar fi fost mai presus decât „Impăratul" lor. Se încuscrise şi cu Impăratul Constantinopolei, dar el peri în luptă cu un duşman, şi fiul său, care voià să facă o Impărăţie bulgaro-tătărească, fu ucis în Târnova, capitala Bulgariei.

De pe la 1308, în sfârşit, *Tatarii,* cărora li fusesem birnici, n'au mai avut rosturile de odinioară: stăteau ca mai înainte în Rusia, ridicau dijmă de

www.dacoromanica.ro

la noi, ni cereau ajutor în lupte sau dădeau ei ajutor Voevozilor noştri; n'aveau însă sălaşe în mijlocul satelor româneşti, şi târguri nu întemeiasem noi încă încă pe atunci. Doar dacă stătea câte un vameş tătăresc prin porturile cele mai însemnate dela Dunăre sau Marea Neagră: aşa găsim Tătărime aşezată în *Cetatea-Albă,* dela vărsarea Nistrului în liman, oraş însemnat şi foarte vechiu, care-şi are obârşia de pe vremurile stăpânirii bizantine prin aceste locuri: pe la 1330 Tatarii au ucis acolo pe *Sfântul Ioan cel Nou,* ale cărui moaşte au fost aduse apoi în Moldova şi aşezate în Suceava, unde, după o ultimă rătăcire, se află până astăzi. Stăpânirea tătărească asupra noastră nu se mai poate zice însă că se exercita prin cei d'intâiu ani ai veacului celui nou, al XIV-lea.

XIII.

Cei d'intâiu Domni ai Ţerii-Româneşti.

1. În vremea când Ungaria era turburată, chiar dela sfârşitul veacului al XIII-lea, Voevozii români începură deci să se mişte, doritori de neatârnare; nu mai voiau adecă să plătească darul pe care, măcar din când în când, erau siliţi a-l răspunde către Unguri. Pe atunci Voevodul din părţile oltene ajunsese la o putere mai mare decât aceia pe care o avea prin anul *1250,* când era vorba, cum am spus, să se aducă pe capul lui cavaleri ai Sfântului Ioan. Astfel nu se mai amintesc, — după înecarea planului cu cavalerii, — cnezii sau juzii cari aveau până atunci fiinţă deosebită pe lângă Voevod. Deci acesta avea acum toate trei judeţele oltene.

www.dacoromanica.ro

2. Noi nu mai suntem astăzi în măsură să ştim cu siguranţă cari erau toţi aceşti juzi, şi până unde se întindea puterea lor; pe vremea aceia Românii nu obişnuiau să scrie pentru ştiinţa urmaşilor fapte din viaţa lor; dar noi ştim că în *cetatea Severinului* stăpâniau Ungurii, şi de aici urmează că ei îşi aveau Ţinutul lor, provincia regală sau Banatul unguresc, până în munte; al lor era deci o parte din judeţul care se numeşte şi astăzi, ca şi în cele mai depărtate timpuri pe care le putem cunoaşte, al *Mehedinţilor:* acest nume nu însemnează altceva decât că pe vremea aceia dăinuia cetatea Mehadia sau Mehedia, Meedia, al cării supuşi se chemau Mehedinţi, precum locuitorilor de la Dunăre Olteni li ziceau şi Dunărinţi.

Judeţul nordic de lângă apa Oltului se numia *Vâlcea* sau: *judeţul Vâlcii;* aceasta presupune că a fost cândva pe acolo un jude cu acest nume (Vâlcu, în slavoneşte = Lupul), despre care însă, iarăşi, noi nu ştim să spunem nimic. Regii unguri de la începutul veacului al XIII-lea încercaseră să cuprindă acest Ţinut mai mult pentru *pescăriile Oltului* decât pentru altceva.

Ei aveau dincolo de Carpaţi cetatea săsească, foarte puternică, a Sibiiului, dar dela Sibiiu în jos se întindea muntele pustiu, în care locuiau numai păstori şi câţiva plugari români. Regele se gândi să coloniseze acest Ţinut până departe în Vâlcea, şi dete provincia în sama unui fruntaş sas cu titlul de *conte, Conrad*

Acesta a făcut cetatea *Tălmaciului* din Ardeal şi o a doua cetate, a *Lotrului,* chiar în strâmtoarea de munte pe unde se trece la noi (Lotrul e numit după apa Lotrului, care şi ea se zice aşa după un „lotru", adecă după un fur sau hoţ ce va fi fost prin aceste părţi). „Comitatul" acesta a lui Conrad n'a putut ţinea însă multă vreme, şi juzii noştri l-au înlăturat răpede.

3. Pe aici, prin Vâlcea, sau prin partea de munte a Mehedinţilor, vor fi fost acei Ioan şi Farcaş cari judecau pe Românii din mai multe sate supuse lor şi-i duceau întâmplător şi la războiu. Al lui *Litovoiu Voevod* trebuie să fi fost judeţul Jiiului, care se împarte în Jiiul de sus, pe slavoneşte: Gorj (era şi un judeţ: al Jaleşului), şi Jiiul de-jos, tot pe slavoneşte: Dolj.

www.dacoromanica.ro

Cum am zis, Litovoiu se întinse şi asupra pământurilor juzilor dela Răsărit şi asupra locurilor care atârnau de juzii dela Apus. Acuma voia să scape şi de închinarea faţă de Unguri şi de sarcinile care ieşiau dintr'însa. El se încumetă deci să înceapă războiu, nu cu regele însuşi, ci cu dregătorii lui ardeleni. Avea, de alminterea, şi o stăpânire în Ardeal, căci Ţara Jiiului mergea pe atunci până la obârşia apei, cuprinzând în sine *Ţinutul Streiului* sau al *Haţegului* (numit astfel după cetatea Haţegului, ce se găseşte în mijlocul său). Acolo până la 1400 au rămas puternici nobili, nemeşi români, făcând biserici de piatră, cu inscripţii slavone, ca la Sângiorzul Streiului. Dacă Litovoiu ar fi biruit în luptă, ar fi fost poate în stare să ieie şi malul stâng al Oltului, să fie el cel d'intâiu Domn al Ţerii-Româneşti, dar a căzut luptând; fratele său, care purta frumosul nume românesc vechiu de *Bărbat*[1], a ajuns în prinsoare şi nu s'a răscumpărat decât mai târziu. Cu aceasta se hotărâse soarta Voevodului oltean, însă nu Ungurii puteau să-l moştenească, în starea în care se găsiau, ci numai *Voevodul* de dincolo de apă, din *Argeş*.

4. Acesta avea cetatea Argeşului, aşezată în mijlocul muscelelor împădurite, pe o culme rotunzită, de unde se vede o bună parte din Ţinutul încunjurător, lângă apa, destul de mare şi în aceste părţi, care poartă acelaşi nume; acolo se mai văd, lângă orăşelul Curtea-de-Argeş (ceia ce înseamnă Curtea domnească din Argeş), ruinele de cărămidă ale bisericii Sânicoară (adecă a Sfântului Nicolae, căci Nicolae se zice în graiul poporului Nicoară;

[1] Numele lui e poate al localităţii Râul-lui-Bărbat.

www.dacoromanica.ro

Nicolae e o formă impusă prin calendarul slavonesc). Acolo a fost şi locuinţa Voevozilor argeşeni. Turnul dela Sânicoară a făcut parte de sigur din cetate şi s'a alipit pe urmă numai la biserică. Dar cetatea cea veche a Argeşului pare a fi fost sus în munte, la Poienari.

5 În judeţul de acum al Muscelului stăpâni erau, la Nord, străinii din *Câmpulung*, cari aveau o mănăstire catolică numită de ai noştri Cloaşter (german: Kloster) şi ţineau în fruntea lor un jude orăşenesc, căruia i se dădea numele străin, latin, de „comite" («comes», nemţeşte: Graf). Până ceva mai târziu, Câmpulungul a fost, prin urmare, un oraş liber, fără legături cu Domnia. La Răsărit de Muscel nu erau târguri, ci alcătuiri ţerăneşti, al căror rost nu-l putem şti Mai departe, în sfârşit, judeţul de astăzi al *Râmnicului-Sărat* se va fi ţinut în bună parte de episcopia catolică dela Milcov. Dar cetatea fusese sfărâmată la năvălirea Tatarilor şi n'a mai putut să se ridice niciodată din ruinele ei, care nici nu se mai cunosc astăzi.

În sfârşit, cât priveşte *şesul*, unde sunt acuma judeţele bogate în grâne, dela Teleorman (după turcescul vechiu: Delì-orman, „pădure mare", ca şi în Sudul Dobrogii) până la Ialomiţa, erau numai păduri şi sate mai răzleţe, prin poiene. Cum se vede, Muntenia de azi nu era nici pe departe aşa de civilisată şi aşa de bine locuită ca Ţinutul oltean. Numai în margenea Dunării, cu vechi şi vestite pescării, ca la Celeiu, din timpuri vechi se întemeiase o şchelă pentru vânzarea grânelor, pe care le luau de acolo corăbii bizantine: *Brăila*, adecă târgul Brăilei, al lui Brăilă, numit după un sătean cu acest nume (compară numele: Brae, Brăescu, Brăiloiu), care a întemeiat cel d'intâiu, de sigur,

www.dacoromanica.ro

așezarea de pescari din acest punct. Produsele ogoarelor românești se mai puteau vinde și mai departe pe cursul Dunării, la *Chilia,* care e pe locul unde cei vechi cunoscuseră așezarea Lykostomon (grecește «Gura Lupului» după gura cea mai apropiată a Dunării), și mai încolo era *Cetatea-Albă,* dar cu dânsa n'aveau legături Muntenii.

6. În părțile argeșene trebuie să fi fost vre-un schit de lemn având-și un Vlădică (cuvântul e slavonesc și înseamnă «stăpân»), care îndeplinia funcțiunile episcopale și sfințià pe preoți. Episcopii cei adevărați erau, cum am spus, dincolo de Dunăre, adecă în Vidin, în Cirven, lângă Rusciucul de astăzi, și mai departe, pe cursul Dunării de-jos, la *Vicina:* episcopul de Vicina, pe un vechiu pământ de stăpânire românească, e și acela care va avea legături cu plaiurile asupra cărora se întindea stăpânirea lui Seneslav. Acești episcopi erau une ori slavi, dar limba de care se slujiau ei în Biserică și în care scriau răvașele și țidulele era totdeauna limba macedoneană veche sau, cum i se zice: slavonă.

Această limbă se scria cu caractere care se zic *chirilice,* fiindcă se credea că le-a născocit, prefăcându-le întru câtva după caracterele grecești unciale, însuși călugărul Chiril, de obârșie din Salonic, care a jucat un rol foarte însemnat în desvoltarea bisericească a Slavilor.

Așa era viața supt cei d'intâiu Voevozi din Argeș.

7. *Seneslav* a murit în împrejurări pe care nu le putem cunoaște. Se pare că el a lăsat un fiu căruia cronicile slave îi zic *Ivanco,* dar poate că dânsul se chema Iancu, Ioan, ca și judele oltean din veacul al XIII-lea. Trebuie să fie aceiași per-

www.dacoromanica.ro

soană cu *Tihomir*, pe care-l pomenesc izvoarele ungureşti. La Sârbi era obiceiul numelui popular lângă cel de botez.

Tihomir şi el este un nume de origine slava, care vine de la acela de Tih, pe care l-a purtat şi un Ţar al Bulgarilor, zis greceşte Tochos. Nume ca Seneslav şi Tihomir, care sunt hotărât slave, nu înseamnă altceva decât că la poporul nostru, din vechile vremi de frăţie cu Slavii vechi, erau obişnuite nume de acestea. Acela de Litovoiu chiar este în legătură cu nume care se întâlnesc şi în Peninsula Balcanică[1].

De-odată, prin anii 1320-40, ni se înfăţişează ca stăpânitor al Ţerii-Româneşti, ca singur Domn, care avea prin urmare în stăpânirea sa şi Oltenia, luată dela urmaşii lui Litovoiu, un *Băsărabă* (Basarab), fiu al lui Tihomir.

Băsărabă este un nume care până târziu s'a întrebuinţat în popor, mai ales în părţile de Miazănoapte şi Apus ale aşezărilor româneşti (vezi nume ca Talabă, Tâncabă, de unde satul Tâncăbeşti). Cu vremea s'a pierdut, dar Ţiganii, cari au păstrat, şi în nume ca şi în aşezăminte, o mulţime de elemente româneşti vechi, îl întrebuinţară până foarte târziu, în veacul al XVII-lea, ca nume frumos şi de cinste.

8. Basarab birui şi goni din Scaunul lor de stăpânire o sumă de juzi cari se adăpostiseră la Curtea regelui lor unguresc Carol-Robert. Acesta nu-l vedea bine: între altele şi fiindcă, simţindu-se destul de tare, Basarab nu voiă să plătească darul de 7.000 de mărci de argint. I s'a întâmplat la 1330 lui Basarab o nenorocire: prietenul şi ruda lui, *Mihail, Ţarul Bulgarilor*, al cărui nepot ţinea pe o Domniţă din Argeş, fu bătut la *Velbujd* (apoi Chiustendilul Turcilor), în părţile macedonene, şi

[1] De alminteri, ţerani cu numele acestea se întâmpină şi mai târziu prin părţile muntoase.

www.dacoromanica.ro

ucis de stăpânitorul Serbiei. Carol-Robert crezu că Domnul românesc, lipsit astfel de aliatul său, va putea fi biruit şi înlăturat răpede, puindu-se în locul lui un om mai ascultător faţă de Ungaria. El pătrunse astfel în ţară cu o oaste mai mult ardeleană, după cum era datina de războiu a regilor de atunci. Basarab îl lăsă să înainteze, dar când regele nu putu merge mai departe, din necunoştinţa drumurilor şi din lipsa de hrană, căzu asupra lui la întoarcere şi-l birui cu desăvârşire. Lupta s'a dat lângă Câmpulung, la *Posada*, într'o adâncitură de unde nu mai putea scăpa cine era prins odată într'însa (9-12 Novembre) căci regele ungur trebui să se retragă neapărat pe acolo, trecând de pe cursul râului Argeş pe cursul de sus al râului Dâmboviţa, spre *Bran*.

XIV.

Românii munteni până la Mircea Voevod

1. Urmarea firească a acestei biruinţi, prin care se răsbuna moartea lui Litovoiu şi înfrângerea lui Bărbat şi se afirma pentru întâia oară putinţa Ţerii-Româneşti celei nouă de a se păstra împotriva oricui şi de a înlătura orice străin din cuprinsul ei, a fost ruperea legăturilor de închinare către Unguri. E sigur că Basarab nu li-a mai plătit nimic până i s'au sfârşit zilele, la Câmpulung, find adus apoi la Argeş, în biserica domnească, unde, lângă ai săi, i s'a găsit, de curând trupul, cu diadema de mărgăritare pe cap, cu mantia de purpură pe umeri, cu inelele de aur în degete şi strălucita cingătoare tot de aur sculptat.

Dar în Ungaria, murind *Carol-Robert*, care era, de altfel, un rege slab, îi urmă fiul său *Ludovic*,

www.dacoromanica.ro

om de o mândrie fără margeni: avea pofta de a face cuceriri pretutindeni, şi în Polonia, şi în Pe-

Fig. 9. Rămăşiţele lui Basarab-Vodă, în mormântul dela Argeş.

ninsula Balcanică, unde voiă să nimicească rămăşiţele de Stat ale Sârbilor şi Bulgarilor, şi, prin

www.dacoromanica.ro

urmare, hrănia aceleaşi gânduri şi faţă de Ţara-Românească.

Planul lui Ludovic nu era altul decât să facă o Împărăţie catolică a Ungariei, care să se întindă până la Arhipelag, avându-şi reşedinţa poate chiar în Constantinopol.

2. Ludovic nu era numai un om ambiţios, dar şi unul neobosit, îndrăzneţ şi în stare a lua hotărâri nouă şi cuminţi. Fiul lui Basarab, numit *Alexandru* (precum tot Alexandru se chema şi Ţarul cel nou al Bulgarilor, nepotul lui Mihail), nu se simţia încă destul de tare faţă de uneltirile din ţară şi stăruinţile fugarilor (astfel de fugari se numesc *pribegi)* ca să stea deocamdată împotriva Ungariei. Astfel el merse înaintea lui Ludovic, când acesta sosi în Ardeal, şi i se închină. Ni închipuim că darul şi l va fi plătit numai când va fi avut prisos de bani, şi mijloc de a-l împlini nu era.

3. Astfel Domnia lui Alexandru se desfăşură cu totul paşnic; el ţinuse întâiu o principesă din Bosnia, fată de Voevod de acolo, căci fiul său poartă numele, obişnuit numai în Bosnia, de *Vlaicu*, diminutiv din Vladislav. Mai târziu a luat — poate după sfatul regelui Ludovic — pe fata unui nobil din Ungaria, pe *Clara*, din neamul magnaţilor dela Doboca (In Ţara-Românească li s'au zis Dobăceştii, după ce s'au strămutat la noi şi au căpătat moşii). Cu Clara, Alexandru avu două fete, care s'au măritat, una după un stăpânitor sârbesc, iar cealaltă după Straşimir, fiul cel mic al Ţarului Alexandru. Mai târziu vedem că este o încuscrire între dinastia aceasta nouă munteană şi, se pare, Casa împărătească din Constantinopol (ori mai curând, ramura din Avlona, în Albania, unde aflăm un prinţ Mrcşa)-prin Doamna Calinichia (mama lui Mircea Voevod). Astfel de înrudiri arată la ce însemnătate şi putere se ridicase neamul Voevozilor munteni.

4. Alexandru izbuti a-şi, întinde stăpânirea ş asupra *Câmpulungului săsesc;* aici, în faţa biserici

www.dacoromanica.ro

catolice, unde se păstrează încă piatra de mormânt dela 1300, pusă pe locul de odihnă al unui jude străin, el ridică o *mănăstire domnească*, în care a şi fost înmormântat, în toamna anului *1364*. Se vede şi până astăzi lespedea în această biserică, prefăcută de alminteri de foarte multe ori: slovele chirilice sunt săpate adânc, simplu, dar frumos, în această mai veche dintre pietrele de mormânt ale Domnilor noştri.

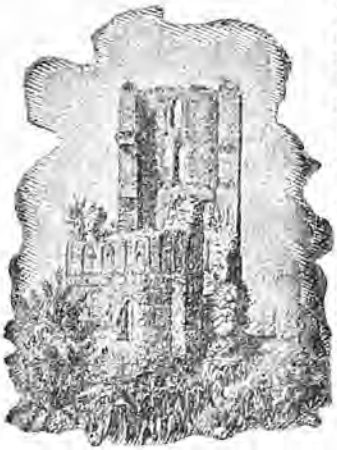

Fig. 11. Ruinele bisericii Sânicoară din Argeş (cu turnul de cetate la poartă)

5. Alexandru a întrebuinţat Domnia sa, destul de îndelungată, şi pentru alcătuirea mai deplină şi mai strânsă a Ţerii-Româneşti pe care o întemeiase tatăl său. Până atunci, cum văzurăm de mai multe ori, ţara n'avea clădiri bisericeşti de piatră.

Alexandru a făcut-o pe aceia din Câmpulung, dar cu atât mai mult fusese necesar să se clădească astfel de biserici în Argeş chiar. Acolo era pe deal zidirea de modă ardeleană a bisericii din cetăţuie, «Sânicoară». De vale, în margenea caselor domneşti de pe malul Argeşului, Basarab făcu o biserică destul de mare, cu cupolă puternică pe zidurile ei de piatră trainică şi cu două rânduri de stâlpi care o împărţesc în trei părţi. Aceasta nu fu numai o biserică domnească pentru nevoia Curţii, ci Alexandru-şi puse în gând să aşeze în preajma ei un episcop, cel d'intâiu al ţerii sale.

6. Pe vremea aceasta, Bulgaria era cu totul decăzută: mai avea de trăit vre-o treizeci de ani numai.

www.dacoromanica.ro

Incă de pe vremea lui Alexandru, Turcii, un popor asiatic foarte viteaz şi deprins cu disciplină de fier, iar, pe de altă parte, străin de toate viciile popoarelor cu civilisaţie mai înaintată, se amestecaseră, fiind chemaţi, în lupta dintre Împăraţii Constantinopolului, cari căutau să se înlocuiască unii pe alţii. De la o vreme, aceştia făcuseră cu dânşii o tabără statornică unde puteau să găsească oricând ostaşi cu plată mică. Tabăra aceasta se întinse din ce în ce mai

Fig. 12. Biserica domnească din Curtea-de-Argeş.

mult şi, cu prilejul unui cutremur care dădu jos zidurile multor cetăţi d'imprejur, căpetenia Turcilor luă în stăpânire oraşul vecin, Galipole.

De aici înainte ei se întinseră necontenit, urmând drumurile cele mari de negoţ: spre Apus către Salonic, spre Miazănoapte către Adrianopolul Grecilor, către Filipopol, care era bulgăresc, şi către pasurile care duc spre Niş şi spre Sofia.

Alexandru trăia încă în anul când Sultanul turcesc *Murad*, cel d'intâiu care a venit să stea în

www.dacoromanica.ro

Europa, luă în stăpânire marea cetate a Adrianopolului, pe malul râului Ebru sau Mariţa, şi făcu dintr'însa reşedinţa sa apuseană, în Europa, pe care Turcii o numiau Rum, „ţara romană".

7. De atunci nici Grecii, nici Bulgarii, şi în curând nici Sârbii din Apus nu avură o zi liniştită, căci rostul Turcilor era să se ţină din pradă, şi vrednicia fiecăruia dintre stăpânitorii lor se afăta în cuceriri nouă.

Turcii erau puţini, dar se ţineau strâns laolaltă, aveau încredere în Dumnezeu şi respectau orice poruncă a cârmuitorilor lor, însuşiri prin care un popor poate să se ridice la cea mai mare înălţime şi putere.

Deci legăturile Ţerii-Româneşti cu Bulgaria sau încă şi cu Statul sârbesc — care tocmai pe vremea aceasta avu pe cel mai mare stăpânitor al lui, Ştefan Duşan, Împărat al Sârbilor şi al «Romanilor» (Greci), precum Ioniţă Aromânul fusese Împăratul Bulgarilor şi al Grecilor, — nu mai puteau să mai fie acelea de până atunci. Vecinii noştri de peste Dunăre, ameninţaţi de Turci cu o peire apropiată, scăzuseră uimitor în câţiva ani de zile. Mulţi dintre bogaţii şi cărturarii lor fugiau chiar, căutând adăpost, în Ţara-Românească, şi aceasta a căpătat astfel îndată o sporire a clasei stăpânitoare şi clasei culte.

XV.

Puterea Domnilor Ţerii-Româneşti. Organisarea principatului

1. Domnul muntean avea acum toate *plaiurile*. Din ce în ce creştea negoţul pe care-l făceau negustorii saşi din cele două oraşe mari dela gra-

www.dacoromanica.ro

niță: *Sibiiul* și mai ales *Brașovul*. Sibiiul era în legătură cu Oltenia și drumul Oltului, pe când Brașovenii treceau pe la Bran, o luau pe cursul Dâmboviței, se coborau apoi la Târgoviște, urmau calea lor pe cursul Ialomiței și ajungeau pe urmă la *Brăila*, unde veniau mărfurile răsăritene, *specii* sau spițerii ori, cum li s'a zis mai târziu: coloniale.

2. Astfel acest Domn ajunse a-și avea și Vistieria lui, în care se aflau pungi cu bani ungurești *(florini*, pentru că erau cu floarea crinului frances pe dânșii, regele însuși fiind Frances de obârșie) și cu bani răsăriteni, bizantini, bulgărești și sârbești, zișI: *perperi* sau hiperperi de aur și *aspri*, bani cu totul de argint (numele de *ban* vine dela o monedă ungurească a Banilor din Slavonia).

Dela fiecare locuitor al țerii el primia daruri; *dijma* de pe grâne *(câblărit*, după măsura de socoteală zisă câblă, săsescul *Kübel)*, *vinăriciu* de pe vin, și altele. Mai primia fel de fel de *ajutoare*, precum *podvezile*, sau transporturi gratuite pentru Domn, și *gloabele*, adecă amenzi dela acei cari se făcuseră vinovați cu ceva. La fiecare schimbare de stăpân pe vre-o moșie, Vodă, ca stăpân al țerii întregi, primia în dar câte un cal.

3. El avea acuma și o Curte, care era alcătuită după Curtea Împăraților bizantini, ca și a Țarilor din Vidin și Târnova; dintr'însa făcea parte un *Logofăt*, care avea sarcina diplomelor sau cărților domnești, scrise în slavonește, după normele obișnuite dincolo de Dunăre; un *Vornic*, care păzia Curtea Domnului *(dvor* înseamuă în slavonește Curte) și deci dădea acolo judecată în numele Domnului, care era județul cel mai mare; un *Vistiernic*, care se îngrijia de banii lui Vodă, de Vistierie;

www.dacoromanica.ro

un *Stolnic*, care avea rostul mesei (*stol* în slavoneşte e masă), un *Păharnic*, care dădea de băut la ospeţe, un *Comis*, în sama căruia erau caii Măriei Sale («comis» este forma grecească a cuvântului latinesc: comes, căpătat prin Slavi) ; apoi un *Clucer*, care orânduia beciurile Domnului ; un *Spătar*, care întovărăşia pe Domn ţinându-i spada (*spata*, în româneasca veche), unul sau mai mulţi *stratornici* (cuvânt grecesc în obârşie şi slav în terminaţie), care poruncia asupra oştirii, un *Postelnic*, care răspundea de «patul», prin urmare de iatacul, de camera de culcare a Domnului. Când, mai târziu, Domnii munteni îşi întinseră stăpânirea şi asupra Banatului Severinului, atunci avură, firește, un Ban al lor, care înlocuia pe Banul regelui Ungariei.

4. Un Domn ca acesta nu putea să fie lipsit — după cum am spus — de un *episcop*. Acest episcop nu era să fie cerut dela Sârbi sau Bulgari, căci a cere episcop dela Patriarhia unei ţeri însemna pe vremea aceia a recunoaşte supremaţia politică a ţerii aceleia. Deci i-a venit cu mult mai la îndemână lui Alexandru să-şi iea episcop dela Constantinopol. Dar episcopi nu se puteau face după voie ; era o ierarhie veche, care trebuia respectată. Episcopii dela Dunăre s'ar fi putut teme de o îngustare a cercului lor de stăpânire şi ar fi avut dreptul să înfăţişeze plângeri pentru aceasta ; astfel se găsi mai cu cale a strămuta pe episcopul de *Vicina*, care nu avea de lucru acolo, în Dobrogea, supusă, cum am spus, influenţei, dacă nu chiar dominaţiei româneşti, la Curtea din Argeş, a Domnului plaiurilor. El rămase şi mai departe tot episcop de Vicina, dar căpătă dela Patriarhie şi drepturile Patriarhului faţă de toate plaiurile munteneşti. De

www.dacoromanica.ro

aceia i s'a zis exarh, adecă: delegat statornic al Patriarhiei constantinopolitane. Mai târziu, când Domnul muntean îşi arătă voinţa de a stăpâni Ţinuturile de peste Olt în întregimea lor, înlăturând dominaţia ungurească, care căutase să introducă în Severin un episcop catolic, şi izbutise poate, se simţia nevoia unui episcop deosebit pentru aceastălaltă ţară. Deocamdată, însă, ţara nu avea niciun episcop anume al ei, ci numai un Mitropolit şi exarh al Patriarhului, care stătea în Argeş. Acesta, intrând în legături rele cu Patriarhia, a fost înlocuit; dar, Patriarhul neputându-l scoate cu totul, trebui să se dea înlocuitorului de fapt un titlu *general*, de „Mitropolit al unei părţi din Ţara-Românească“ [1].

Mai târziu, acest al doilea episcop şi-a aflat rost la Severin, fără ca pentru aceasta să se fi întemeiat în adevăr o episcopie olteană deosebită.

XVI.

Ţara-Românească supt Vlaicu-Vodă

1. Urmaşul lui Alexandru a fost un Domn mare şi iarăşi un războinic. El nu se înfăţişa însă ca un om pornit să caute lupte oriunde şi cu orice preţ: era mai curând un socotitor dibaciu al împrejurărilor, gata să prindă orice pradă i se înfăţişa, ca să rotunjească hotarul ţerii sale; nu-i păsa de titlu, de şi ajunsese aşa de mare şi tare: nu umbla după acela de rege, pe care l-ar fi putut lua după întinderea ţerii sale, şi nici măcar după titlul de cinste pe care Bizantinii îl dădeau ru-

[1] Pe care Grecii o numiau *Ungro-Vlahia*; Vlahia de lângă Ungaria, pentru a o deosebi de Vlahia cealaltă, de Vlahia cea mare sau aromânească, din Tesalia, unde erau celnici, ba chiar şi dregători superiori dintre Bizantini.

www.dacoromanica.ro

delor împărăteşti mai apropiate şi mai depărtate: Despot [1].

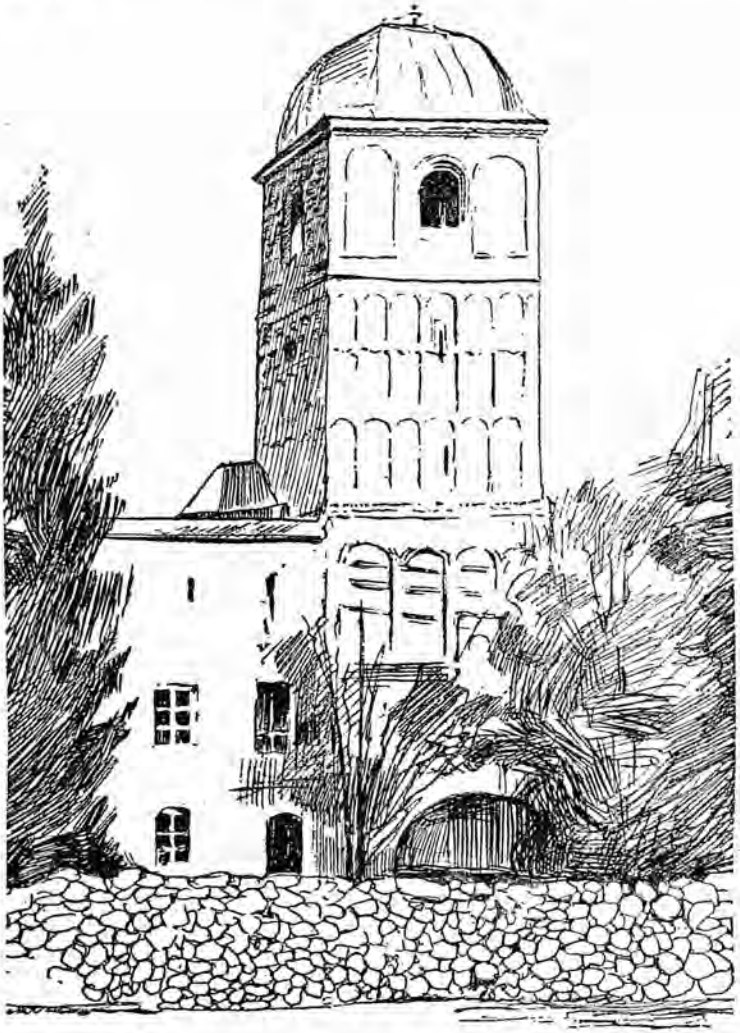

Fig. 13. Turnul şi o parte din zidul de încunjur al mănăstirii Câmpulungului (refăcut în veacul al XVII-lea).

[1] De alminteri, titlul său de Domn era mai mare ca acel de Despot. Căci Domn e, cum am spus, în concepţia romană: *Împărat*.

www.dacoromanica.ro

2. Nu a atacat pe regele Ungariei, dar a ştiut să răspundă unui atac venit din partea lui Ludovic. Acesta-şi pusese, de fapt, în minte să-şi alipească Serbia şi Bulgaria pentru a le unì cu Bosnia, adecă Serbia apuseană, pe care el o şi supuse apoi, aşezând într'însa un Ban unguresc dintre localnici (asemenea cu Banul Severinului, care era une ori ales dintre Români). Supt cuvânt că pleacă într'o expediţie cruciată împotriva Turcilor, el se folosi de moartea *Ţarului Alexaudru* şi de împărţirea stăpânirii bulgăreşti, pentru a lua *Vidinul*, unde stătea *Straşimir*, cumnatul lui Vlaicu. Peste câteva luni însă Domnul muntean izbuti să scoată pe Unguri din cetate şi să rămână el stăpânitor Vidinului. Locuitorii îl voiau pentru că era ortodox, pe când regele Ungariei adusese călugări catolici (1369).

Ludovic nu voì să îngăduie însă aceasta ; el plecă deci împotriva *Severinului*, pe care, în împrejurări ce nu se cunosc, Vladislav îl căpătase dela dânsul mai mult ca un dar decât ca o cucerire. O altă oaste ardeleană întră prin pasul Buzăului, dar fu oprită la cetatea *Dâmboviţei* (care poate fi Bucureştii mai curând decât altă cetate mai sus pe cursul râului)[1] şi bătută cu desăvârşire de «pârcălabul de Curte», *Dragomir*. Regele, din partea lui, nu isprăvì nimic şi trebui să se împace astfel cu Vlaicu. Acesta şi retrase pe Români, din Vidin, dar în locul lor nu rămaseră Ungurii, ci veni Straşimir însuşi, cumnatul lui Vlaicu.

3. Încă înainte de acest război, acest Domn mai săvârşise o întregire a ţerii sale.

Pe când Ludovic era grăbit să ajungă la Vidin şi avea nevoie de ajutoare româneşti, el căpătă de la dânsul coasta de dincolo a munţilor dela

[1] Se poate să fie şi cetatea Ialomiţei, deci Târgovişteа.

www.dacoromanica.ro

hotar, şi în părţile argeşene, şi în acelea al Vâlcii. Stăpânirea lui mergea astfel până în locul unde Oltul, venind din munţii Secuimii, îşi îndoaie cursul în chip de genunchiu, trecând către Turnul-Roşu ; până în apa lui el avu *Ţara Oltului* ardeleană, cu cetatea *Făgăraşului* (veche cetate a Românilor ; numele pare să vie din: fag). La Apus de Olt, până la aceiaşi înnălţime, se întindeau satele româneşti ale Sibiiului, avându-şi cetatea în *Amlaş* (Amnaş). Ţinutul acesta se adause mai târziu numai, supt nepotul de fiu al lui Vlaicu, supt *Mircea,* la stăpânirea Domnilor români. Dar prin luarea Făgăraşului de Vlaicu se pregătise şi această întregire.

Ca să nu arăte că înstrăinează pentru toate timpurile aceste părţi şi le desparte cu totul de ţara sa, regele Ungariei numi provincia nouă a Domniei muntene: *ducat,* şi făcu pe Vlaicu *duce* sau, cum se zicea, cu un cuvânt german, trecut şi în slavoneşte: *herţeg* al Făgăraşului.

4. Vlaicu a trăit încă multă vreme. Odată el luă dela *Turci,* cari pătrunseseră până la Dunăre, amestecându-se în certele Bulgarilor, cetatea *Nicopole;* de bună samă că şi alte părţi de pe malul drept al Dunării erau supt stăpânirea lui.

Cu Ungurii mai avu ciocniri la graniţă, fără a pierde nimic din pământul său, vechiu sau nou.

5. Vlaicu lăsă un frate, *Radu.* A fost aşa de neînsemnat încât s'a putut pune întrebarea dacă a domnit. Pe vremea aceia, după anul 1382, începuseră, de alminteri, în Ungaria vremuri tulburi: Ludovic, care ajunsese şi rege al Poloniei, muri, lăsând numai două fete: *Maria* şi *Hedviga,* ai căror soţi erau să se lupte pentru stăpânirea acestor două regate. La urmă, Maria rămase în Ungaria, dar soţul ei, *Sigismund de Luxemburg,*

www.dacoromanica.ro

fiul Împăratului german, nu se putea impune deocamdată. El avu de luptat cu un partid care susţinea pe un membru al dinastiei napoletane.

În aceste împrejurări, Românii s'ar fi putut întinde până foarte departe în regiunile bănăţene, unde încercarea lui Ludovic de a face un nou Banat cu reşedinţa în Vidin nu izbutise, precum văzurăm. Însă *Dan*, fiul cel mare a lui Radu, nu era om de ispravă ; el trebui să fie înlăturat şi fugi în *Bulgaria*, unde s'a stins mai târziu, — ucis, după cât se spune.

În locul lui veni Domn astfel, pe la 1386, Mircea, fratele său, care era să fie orânduitorul definitiv al principatului Ţerii-Româneşti.

XVII.

Întemeierea ţerii Moldovei.

1. Pe când grija lui Vlaicu era să smulgă dela regatul Ungariei, întrebuinţând prilejuri potrivite, stăpânirea de până atunci a Ungurilor asupra Severinului şi laturea ardeleană a plaiurilor, putinţa unei întinderi a Domnilor Ţerii-Româneşti către Răsărit, în părţile udate de Siretiu, Piut şi Nistru, era oprită prin întemeierea şi statornicirea *unei alte Ţeri-Româneşti*, numită, după râul pe care l-a urmat întâiu în desvoltarea ei: *Ţara Moldovei.*

Iată care este obârşia acestui al doilea principat român:

Ungurii, cum ştim, ajunseseră, încă din veacul al XI-lea, stăpâni politici, dar nu şi locuitori de căpetenie ai Ardealului. Stăpânirea lor de fapt însă nu se întindea şi asupra Ţinuturilor muntoase care se află la Nordul acestei cetăţi ardelene, ridicându-se ca

www.dacoromanica.ro

înălțime și putere mai sus decât munții ardeleni înșii. Acest Ținut a fost numit mai târziu de Unguri Ținutul *Maramurășului:* el se împărția în cinci văi, dintre care cele mai însemnate sunt ale *Vișăului,* ale *Izei,* și ale *Tisei.* De-a lungul văilor acestora, din vechi timpuri erau înșirate sate, pe când ciobanii trăiau în munte ; la Miazănoapte erau și ceva Ruși, dar așezările rusești din Maramureș s'au întărit numai după colonisarea cu dânșii, făcută mai pe urmă, cum vom vedea îndată.

Românii din văile pomenite erau supuși judecății unor *juzi,* unul pentru mai multe sate, și în fruntea lor stătea un *Voevod,* căpetenie de război, întocmai precum Ardealul sau țara olteană și plaiurile muntene își aveau Voevozii lor.

Regele Ludovic nu se putea învoi multă vreme cu starea de libertate aproape desăvârșită în care se găsia Maramureșul ; el căută să unească și în realitate această țară cu Coroana Ungariei. Voevodul Românilor ajunse astfel Voevodul regal asupra Românilor, precum ajunsese și Voevodul ardelean cu două, trei veacuri înainte. Se pare că Rușii fură strămutați, supt conducerea unuia din principii *Coriatovici,* din părțile Haliciului sau ale Galiției, principe care purta titlul de cneaz, tradus în latinește cu acela de duce. Poporația orășenească așezată în deosebite timpuri prin unele părți de pe lângă cetăți (ca în *Sighet,* în *Câmpulung)* fu întărită. Prin Maramureș înțelegea Ludovic să poată răzbate oricând în *Galiția,* pentru care se luptă cu regele Poloniei sau cu Litvanii, încă păgâni, cari și ei doriau să aibă stăpânirea țerilor rusești apusene.

Dar, încă dela începutul domniei lui Ludovic, se răsculase împotriva ofițerilor regali *Voevodul din Maramureș, Bogdan,* care avea de sigur legături cu dușmanii Ungariei din aceste hotare. El

www.dacoromanica.ro

se zbătu multă vreme, şi nu putu să fie izgonit sau supus cu desăvârşire. În zădar veni regele de mai multe ori prin părţile acestea, urmându-şi lupta cu Litvanii sau Tatarii; tot în zădar fu numit un singur cârmuitor, un Ungur, pentru toate Ţinuturile de graniţă împotriva Tatarilor din Moldova, împotriva Litvanilor din părţile ruseşti şi împotriva neascultătorilor din acel Maramurăş; autoritatea lui se întindea dela Braşov până în margenea Galiţiei. Pe toată linia acestei graniţe răsăritene se urmară turburări şi prădăciuni, adecă *tot Ţinutul dintre Siretiu şi munte* se afla în anarhie, şi această anarhie putea să ameninţe oricând liniştea provinciilor regale.

Într'un târziu, Bogdan se hotărî în sfârşit să-şi părăsească vechile apucături de răsculat. Tot odată Ţinuturile de peste munte, în ceastălaltă parte de hotar, fură încredinţate unui alt fruntaş din Maramurăş, care mai avuse rosturi pe aici; lui *Sas* (ori mai degrabă Sasul), *fiul lui Dragoş*, care atârna, firește, purtând titlul de Voevod, de comitele Andrei fiul lui Laţcu (poate şi el deci Român de obârşie), care îndeplinia funcţia de căpetenie a străjerilor la acest hotar. Sasul nu avea a face cu locurile ce atârnau de rege în părţile Putnei, ci numai cu acelea care răspundeau Maramurăşului său şi regiunii ardeleneşti a Bistriţei.

Acolo, încă de pe la 1200, Saşii veniseră din Ardeal ca să îndeplinească acelaşi lucru pe care-l făcuseră Cavalerii Teutoni în Muntenia, la Câmpulung. Ispitiţi de bogăţiile în metale ale acestui unghiu dintre Carpaţi şi apa Moldovei, ei se aşezaseră, întemeind şi un oraş, care se numi *Baia Moldovei* sau Baia de lângă apa Moldovei. În legătură cu acest oraş este şi stăpânirea ca Voevod a lui Sasul. El era vasal al regelui Ungariei într'o

www.dacoromanica.ro

situaţie cu mult mai strânsă decât situaţia de vasal pe care o avuseră pe la 1330 Voevozii Oltului şi Argeşului.

3. La moartea lui Sasul, tovarăşii lui de luptă şi stăpânire, aşa-numiţii *viteji*, toţi din Maramureş, purtând în mare parte şi nume care se întâlnesc numai acolo; unele chiar de obârşie ungurească (aşa ca Domuncuş), se turburară neştiind pe cine să asculte. Stăpânirea ungurească trimise pentru a face linişte pe mai mulţi fruntaşi maramureşeni, la urmă chiar pe fiul lui Sasul, care slujia în oastea regelui, pe *Balc* sau *Baliţă*. Dar Bogdan îi luase înainte; el trecuse munţii pe la Cârlibaba, urmând cursul Bistriţei-Aurii mai întâiu, şi apoi al Moldovei, şi se făcuse *Voevod românesc al Ţerii Moldovei*.

Parte din fiii lui Sasul căzură în luptă cu dânsul; alţii căpătară ca despăgubire dela rege posesiuni în Ţara Ungurească, unde însă nu mai aveau firește situaţia domnească pe care nădăjduiseră să o aibă în Moldova. Bogdan rămase astfel Voevod aici şi se simţi îndată Domn tot aşa de deplin şi neatârnat ca şi Domnul Ţerii-Româneşti (c. 1360).

Dar legătura cu Maramureşul rămase aşa de strânsă încât căpeteniile de acolo dădeau pe la 1400 acte în limba slavonă, primită de cancelaria noii Moldove.

XVIII.

Cei d'intâiu Domni ai Moldovei.

1. Ludovic era prea mult ocupat în alte părţi ca să poată cheltui multă luare aminte cu acest răzvrătitor îndărătnic care smulsese la graniţele sale o pradă ce nu putea fi preţuită la început după valoarea ei adevărată. Căci, din unghiul de

www.dacoromanica.ro

ţară dela Baia, Bogdan şi urmaşii săi ştiură să facă aceia ce făcuseră înainte de dânşii, din colţul de munte dela Argeş, Domnii Ţerii-Româneşti. Urmaşul lui (căci Bogdan n'a trăit decât puţini ani dela izbânda-i), *Laţcu*, însurat poate cu o prinţesă rusească, întră în legături cu Polonia, al cării rege, un rege mare, *Casimir*, ajunsese de curând în stăpânirea Galiţiei şi era prin urmare vecinul la Miazănoapte al Voevodului. Precum Vlaicu Munteanul se dăduse bine pe lângă regele Ungariei, primind cu plăcere propaganda catolică şi numind chiar episcop latin la Argeş, tot aşa făcu şi Laţcu, pentru acelaşi scop, adăpostind un episcop de rit apusean în reşedinţa sa cea nouă: în adevăr el nu mai era acum Domn numai la Baia, ci Domn de pe cursul Moldovei până la al Sucevei şi al largului Siretiu. Avea cetatea numită după acest din urmă râu *Siretiu* sau Sirete.

In Bucovina se vede şi astăzi, pe o înaltă culme rotunjită, asemenea celei de la Argeş, o biserică veche care trebuie să fie pe locul unde au fost curţile, cetatea şi lăcaşul de închinare ale lui Laţcu-Vodă, cel de-al doilea Voevod al Moldovei.

2. Nici Domnia lui Laţcu nu fu lungă. Poate că şi el era om în vârstă când ajunse la stăpânire. După moartea lui se deschide moştenirea Poloniei, şi, biruind Ludovic, regele Ungariei, stăpânirea acestuia la Poloni fu de fapt dominaţia unuia care nu stă însuşi în ţerile supuse lui, ci le cârmuieşte de departe. Dar nici moştenirea moldovenească nu fu mai lesnicioasă. Laţcu nu lăsase decât numai fete, care nu puteau să domnească, după datina Românilor.

Pentru a găsi un Domn, „vitejii", — cărora li s'a zis numai pe urmă *boieri*, după pilda Muntenilor, cari împrumutaseră cuvântul de la Bulgari,

www.dacoromanica.ro

ori şi datina Ruşilor, — se puteau îndrepta la Unguri, la Poloni şi la Munteni chiar.

3. Cu Ungurii ei stăteau însă în duşmănie. *Ţara Băsărăbească*, — căci aşa-i ziceau Moldovenii aceştia dela Baia, Suceava şi Siretiu pământului dela Miazăzi, — adecă ţara lui Basarab, era prea departe. Unii din ei trimeseră deci să li se aducă un Domn din *Haliciu*, şi anume din acea familie mare care dăduse şi un duce rusesc al Maramurăşului. Noul Domn din neamul *Coriatovicilor*, care luă pe *Anastasia*, fica lui Laţcu, se chema *Gheorghe*, pe ruseşte *Iurii*. Cu dânsul însă nu se învoi ţara ; el înţelegea să cârmuiască *ruseşte*, şi, dacă erau acuma, după cucerirea părţilor siretene, şi Ruşi între fruntaşii Ţerii Moldoveneşti, satele curat româneşti, cu juzii lor în frunte, erau deprinse cu o viaţă mai slobodă. Se pare că Iurii a fost omorît fără să fi ajuns vre-odată stăpân în adevăratul înţeles al cuvântului. În locu-i se alese poate un domnişor, *Ştefan*, Român, care am crede că ţinea pe o Româncă de obârşie maramurăşeană, fată mai mică a lui Bogdan, sau a lui Laţcu, trecută însă la catolicism (pe româneşte îi ziceau *Muşata*, iar potrivit cu calendarul catolic ea se numia *Margareta)*. Dispărând Ştefan cel Bătrân, fiul său, *Ştefan-cel-Tânăr* se luptă cu un frate mai mic, *Petru*, amestecând şi pe Poloni în aceste lupte. Atunci se zice că pentru întâia oară o ceată de Poloni sau, cum ziceau ai noştri, de *Leşi* au fost năpădiţi într'o pădure de ostaşii lui Petru şi nimiciţi prin prăvălirea copacilor, cărora li se tăiaseră, d'inainte, cu fierăstrăul, trunchiurile.

4. Petru al Muşatei rămase astfel Domn legiuit, ca unul ce se trăgea prin mamă-sa din sângele întemeietorului. El ştiu să se facă recnnoscut de noul rege al Poloniei, soţul Hedvigei, un Litvan,

www.dacoromanica.ro

Iagello, care se botezase de curând luând numele de *Vladislav.* Petru-i făcu închinare la *Lemberg* (ai noştri îi ziceau cetăţii: *Liov),* oraşul cel mare pe care de curând, în acest veac al XIV-lea, îl întemeiase, cu Nemţi, Armeni şi Poloni, regele Casimir. El avu cu dânsul în această călătorie doi boieri mari, dintre cari unul e numit *căpitan* şi celalt, după rostul polon, *mareşal.* „Mareşalul" Drăgoiu era poate un *Vornic,* căci datiuile muntene începeau pe încetul să pătrundă în Statul moldovenesc, care se organisa şi el după aceleaşi principii bulgaro-bizantine.

5. Petru-Vodă trăia de alminteri în bună prietenie cu Muntenii — sau Băsărăbenii, cum li se zicea din partea aceasta —, asupra cărora stăpânià acum *Mircea.* De şi erau două ţeri româneşti deosebite, politica lui Petru şi politica lui Mircea s'au desfăşurat într'o potrivire desăvârşită, alcătuind, se poate zice, până la moartea celui d'intâiu, şi chiar după aceia, în Domnia fraţilor lui, *Roman* şi *Ştefan,* o *singură* politică românească.

6. In părţile oltene, fără amestecul Domniei şi fără înrâurirea Patriarhului de Constantinopol, se începuse o viaţă bisericească menită să aibă o mare înrâurire asupra desvoltării sufleteşti a Românilor din principatul muntean, şi chiar, mai târziu, asupra celei a Moldovenilor.

Un călugăr de peste Dunăre, un „Sârb", *Nicodim,* care avea şi darul preoţiei, de aceia îşi zicea „popă" (deci, cum se zice în călugărie, ieromonah), fugi de primejdiile pe care le adusese pentru ţara sa sârbească năvălirea Turcilor şi, descălecând pe malul stâng al Dunării, chiar lângă cetatea Severinului, el făcu, cam două ceasuri la Apus de această cetate, acolo unde până ieri era graniţa dintre România şi Banatul unguresc, mănăstirea *Vodiţa,* Ea a fost clădită în stil bizantin, deci, cum s'a zis şi mai sus, cu cupole şi abside rotunzite. Inlăuntru trăiau călugări cari se închinau, călugări cari lucrau pământul şi călugări cari

www.dacoromanica.ro

se îndeletniciau cu cartea, — călugări cărturari de limbă slavonă aşezaţi pe pământ românesc. Vodiţa este astăzi cu totul pustiită şi abia se mai cunosc liniile clădirii, din mormanul de cărămizi ce au mai rămas.

Ajutat de Vlaicu-Vodă, şi mai târziu şi de urmaşii lui, Nicodim urmă şi mai departe opera lui de întemeietor şi împodobitor de mănăstiri. In munţii Gorjului, pe o înălţime din care ţâşnesc izvoare, în margenea unui codru care s'a păstrat şi până astăzi, el făcu a doua mănăstire, *Tismana*, care dăinueşte în parte până în zilele noastre, de şi a suferit atâtea prefaceri, încât nu-i mai poţi recunoaşte deplin forma originală. Aici mai mult a trăit Nicodim, scriind cărţi, între care o Evanghelie care până la prada bulgărească din 1916 se afla în Museul de Antichităţi din Bucureşti, şi tot aici, în preajma mănăstirii înălţate de dânsul, se arată, supt o piatră nouă, locul unde el şi-a aflat odihna. De şi străin, dar poate nu cu totul, şi folosindu-se de o limbă străină, Nicodim, vechiul „popă" de pe la 1370 până dincolo de începutul veacului al XV-lea, merită să ni amintim de dânsul cu evlavie şi recunoştinţă, căci a fost întemeietor de cultură şi în părţile noastre româneşti.

De la dânsul pleacă şi zidirea cele d'intâiu mănăstiri de zid cu părinţi cunoscători de carte în părţile ardelene, şi anume în unghiul care corespunde Gorjului nostru, la *Prislop* (şi această clădire, mult prefăcută, se ţine şi astăzi încă). In legătură cu Nicodim stă şi întemeierea curentului de cărturărie bisericească în Moldova, căci o astfel de legătură şi trebuia să existe între mănăstirile oltene şi cele moldoveneşti: chiar celui d'intâiu Mitropolit al Moldovei i s'a zis „Sârb", fiindcă se formase, nu supt influenţa grecească, ci supt cea sârbească înfăţişată de ctitorul Vodiţei şi Tismanei.

XIX.

Domnii noştri şi ţerile vecine până în vremea Voevodului ardelean Iancu din Inidoara (Hunyadi) I. Domnii români şi înaintarea Turcilor.

1. Situaţia ţerilor noastre, atât a Moldovei, cât şi a Munteniei a fost de la început în legătură cu lupta cea mare pe care o duceau sau trebuiau s'o ducă în curând Puterile

www.dacoromanica.ro

creştine din Nordul şi Apusul nostru, *Ungaria şi Polonia*, cu duşmanul cel mare al Creştinătăţii, care se ridica de la Miazăzi, *Turcii*.

În adevăr, Turcii izbutiseră a se face cu totul stăpâni pe întreaga Peninsulă Balcanică. Incă de pe vremea când domnià în Ţara-Românească Vlaicu-Vodă, stăpânitorii *sârbi* din părţile *Macedoniei*, uniţi supt conducerea Despotului *Uglieşa* de la *Seres* şi a *Craiului sârbesc Vucaşin*— fiul lui lui Duşan, Uroş, a ţinut pe sora vitregă a lui Vlaicu—, fură biruiţi lângă râul *Mariţa*, în anul 1371. Cele două căpetenii creştine căzură în această luptă. Asupra Sârbilor stăpâni de acum înainte, însă cu un titlu mai puţin strălucitor decât acela de Craiu şi cu drepturi mai puţin întinse *Lazăr*, care-şi zicea cneaz (vecinii îl numiau pe latineşte: *comes*, comite). Lazăr avea însă mai mult Ţinuturile dunărene şi era în legătură cu Ungurii, pe când în părţile mai adânci ale muntelui macedonean se afla stăpânirea *Brancoviceştilor*. Lazăr încercă să înlăture năvălirea turcească ce înainta prin silinţa comandanţilor turceşti de la graniţă (a begilor) pe linia *Nişului* (Serbia Veche). Odată, într'o ciocnire a lui cu dânşii, putu să aibă biruinţa, dar Turcii erau în stare să-i răsplătească iute, şi în chip îngrozitor. Sultanul Murad însuşi veni împotriva Sârbilor, şi o a doua luptă se dădu în câmpia de la poalele Pindului, care se numeşte a *Mierlelor* sau *Cosovo*. La urmă, oastea turcească birui, şi, dacă Sultanul Murad fu omorît în învălmăşeală, el avu drept urmaş pe fiul său, *Baiezid*, care era cu mult mai presus în ceia ce priveşte însuşirile războinice. Saltanului acestuia nou i s'a zis: *Fulgerul*, fiindcă hotărârile lui nu suferiau nicio zăbavă şi-l aveai înaintea ochilor când nici nu te gândiai la dânsul.

Baiezid nu mai voi să stăpânească în felul patriarhal cum stăpânise tatăl său, ci înţelegea a fi domn deplin în părţile Răsăritului, Împărat, cum fuseseră vechii Împăraţi ai Constantinopolului de până aici. Aceasta trebuia să fie cu adevărat o grozavă primejdie pentru orice stăpânitor creştin de la Sudul Dunării, chiar pentru ţerile noastre, care începuseră a-şi înjgheba rostul pe malul stâng, şi, deci, şi pentru Ungaria vecină.

2. Sultanul cel nou sili de la început pe toţi fruntaşii Sârbilor, atât pe acei din Serbia propriu-zisă (moştenirea lui Lazăr a luat-o aici fiul lui *Ştefan*, atunci de tot tânăr,

www.dacoromanica.ro

iar Brancoviceştii au fost înlăturaţi de Turcii din Macedonia), cât şi pe cei din *Bosnia,* ce stătuseră până atunci într'o strânsă atârnare de Ungaria, şi numai de dânsa. Pe *Bulgari* nu înţelegea să-i cruţe Baiezid, îngăduindu-i şi pe dânşii a trăi mai departe supt condiţia de a-i plăti un tribut şi a-i da un contingent militar în cas de războiu, condiţie care se îngădui altor învinşi. Încă din 1393, vechea Capitală a ţerii, unde stătea *Ţarul Şişman, Târnova,* care ajunsese la mare strălucire prin domnia glorioasă şi prin norocul la războiu şi pradă al vechilor Împăraţi de neam aromânesc, fu cucerită; boierii bulgari, cari erau strânşi acolo, se împrăştiară în toate părţile; cei mai mulţi se adăpostiră la noi şi se făcură în curând Români ca toţi ceilalţi. Tot aşa se întâmplă şi cu cărturarii din şcoala bisericească vestită a Patriarhului *Eftimie:* cărturarii aceştia bulgari, ca şi cei sârbi cari se oploşiseră la noi mai târziu, ni-au fost de mare folos în alcătuirea unor noi datini de învăţătură şi de scris frumos în ţerile noastre.

3. Pe atunci *Dobrogea* (în vechiul înţeles al cuvântului, ţara aceasta se întinde până la Varna), adecă Ţinutul bulgăresc de la Răsărit, ce-şi luase numele după stăpânitorul coastei Mării Negre, *Dobrotici*[1], nu mai avea nicio atârnare: *Ivancu,* fiul lui Dobrotici, dispăruse. Mai trăia, dintre alcătuirile bulgăreşti, numai aceia a *Vidinului,* unde stăpânià încă *Straşimir,* fratele lui Şişman, care-şi zicea Ţar, de şi avea în puterea sa numai cetatea însăşi a Vidinului şi câteva cetăţui vecine. Astfel Turcii ajunseseră până la Dunăre.

4. Românii îşi formaseră abia Statele lor; ei nu erau în stare să se împotrivească puhoiului sălbatec al Turcilor, cu atât mai puţin să iea împotriva acestora moştenirea Statelor bulgăreşti şi sârbeşti care se duceau de bătrâneţă şi slăbiciune. Ar fi fost un mare noroc dacă noi, avându-ni Statele organisate mai de mult, am fi fost în stare, în

[1] Turcii li-au zis ţerilor pe care le-au cucerit după numele celui mai vechiu stăpânitor al lor pe care-l ştiau; deci ţara aceasta se numi de dânşii Dobrugi-lli, adecă Ţinutul lui Dobrugi, cum îi spuneau ei lui Dobroitci.

www.dacoromanica.ro

acea clipă care nu s'a întors niciodată, să înlocuim pe vecinii de dincolo de Dunăre în dominaţia asupra Peninsulei Balcanice? Dar aceasta n'au fost în stare să o facă nici Ungurii, cari aveau ţară veche şi bine alcătuită şi se puteau răzima pe sprijinul în bani al Papei şi pe ajutorul vitejilor cavaleri ai Europei occidentale. Ţara-Românească abia ajunsese pe atunci până la malul Dunării, şi încă părţile de Miazăzi erau prea mult acoperite cu păduri şi aveau şi o poporaţie foarte rară.

5. Cât priveşte Moldova, ea se întindea în adevăr răpede către Dunărea-de-jos şi hotarul Ţerii-Româneşti: în curând Domnii moldoveni avură tot pământul ce merge până la vărsarea râului Moldova în Siretiu, deci tot unghiul dintre aceste două ape. *Roman-Vodă*, urmaşul lui Petru şi tovarăşul lui de stăpânire, a şi întemeiat, ca să arăte până unde merge puterea dinastiei sale, o „cetate nouă" la locul de vărsare al Moldovei, punându-i numele său: *Cetatea lui Roman-Vodă*, — Romanul de astăzi [1].

6. Cu câţiva ani înainte, fratele lui Roman, Petru, luase în stăpânire Ţinutul de înnălţimi blânde şi de lungi văi împădurite ale Neamţului, care se numi astfel după cetatea pe care Petru o aşează acolo, *Cetatea Neamţului* (este şi apa Neamţului); lângă cetate, într'o pădure mare, Petru făcu din nou, de piatră, şi schitul ce va fi fost în aceste părţi. Aceasta este vestita mănăstire a Neamţului.

7 La Răsărit, stăpânirea Domnilor cuprindea

[1] Locuitorii îşi zic: Romaşcani; deci pe el l-a chemat Romaşcu.

www.dacoromanica.ro

Fig. 14. Mircea-cel-Bătrân şi fiul său, Mihail, ţinând pe palme ctitoria lor, Cozia.

www.dacoromanica.ro

tot mai multe Ţinuturi de către Prut şi Nistru: câteva vechi târguri ruseşti ajunseră în mâinile stăpânitorilor celor noi, şi vameşii lor stătură pe rând, la *Tighinea,* cel mai potrivit vad al Nistrului[1]. şi chiar, mai pe urmă (după 1400), la Cetatea-Albă.

În această stare a graniţelor ambelor Principate, nu putea fi vorba însă de lupta cu Turcii pentru întinderea stăpânirii româneşti dincolo de Dunăre.

8. O astfel de luptă a fost cu neputinţă şi din alt motiv. Nu erau pe atunci o Ungarie şi o Polonie tare, cu o dinastie bine aşezată, cu o politică în adevăr hotărâtă, ca să fie în stare a se uni cu noi pentru a răspinge cotropirea păgână. Ştim ce s'a întâmplat după moartea lui Ludovic: dintre ginerii lui, cel din Ungaria, Sigismund, râvnia Polonia, iar cel din Polonia, Vladislav Iagello, îşi zicea şi rege al Ungariei. Domnii noştri, Mircea şi Petru al Muşatei, trebuiau să aleagă între unul şi celălalt: cel din *Moldova* nu putea decât să se împrietenească mai ales cu *Vladislav,* care era mai aproape, şi, dacă nu putea să-i facă niciun bine, putea să-i aducă mult rău. Deci, cum văzurăm, el se grăbi să-şi săvârşească faţă de dânsul *actul de închinare.*

Închinarea aceasta nu trebuie să ne facă a crede ca Domnii noştri erau un fel de slugi sau căpitani ai vecinilor lor. Pe atunci legătura de închinare era legătura cea mare între stăpânitorii de pământ. Dupa aceasta se vedea cine este mai tare şi cine este mai slab. Deci *a te închina cuiva* însemna acelaşi lucru ca şi cum te-ai *uni* cu dânsul, recunoscându-i o mai *veche* ori o mai mare putere. Şi numai aşa se puteau căpăta la Munteni părţile ardelene, la Moldoveni Ţinuturile din sus.

9. Petru împrumută regelui polon, care era foarte încurcat în toate privinţile, o sumă de bani italieni de argint şi primi ca zălog *Ţinutul Hal-*

[1] Pe acolo se mergea spre Ţara Tătărească şi spre marele oraş genoves *Caffa,* aşezat în peninsula Crimeia, care făcea cel mai întins negoţ cu Răsăritul, chiar şi mai târziu, după anul 1400.

www.dacoromanica.ro

ciului. Însă acest Ţinut al Haliciului nu era decât urmarea de spre Miazănoapte a Moldovei-de-sus, a Bucovinei de astăzi ; aşa încât Petru ar fi putut să stăpânească foarte bine ţara aceasta prin dregătorii săi. Pe urmă însă i se hotărî Ţinutul cel mai potrivit pentru astfel de stăpânire, anume în aşa-zisa *Pocuţie*[1]: această provincie, care venia în atingere nemijlocită cu graniţa de sus a Moldovei de atunci, cuprindea şi *Ţara Sepenicului* sau *Şipinţului*, unde Domnul îşi pusese un *staroste* după moda polonă, cu cetatea *Ţeţinei*, ale cării ruine se văd şi acum în cuprinsul Cernăuţilor — Cernăuţii erau pe atunci numai un sat aşezat la vadul Prutului — şi *Hmilovul*, care s'a nimicit cu totul ; poate chiar cu *Hotinul*, cetate mare, aşezată pe malul drept al Nistrului, chiar de-asupra apei. Ţara aceasta a rămas multă vreme în stăpânirea Moldovei, de şi regii poloni nu se învoiră niciodată să părăsească dreptul asupra ei, socotind o de formă ca un zălog pentru banii pe cari nu voiau să-i plătească însă cu niciun preţ, căci, de fapt, fusese o vânzare.

10. Acum Petru izbutise să apropie şi pe *Mircea*, vecinul său, — cu care era, cum ştim, în legături strânse de prieteşug, — de regele Poloniei. Astfel Mircea întră şi el într'un fel de alianţă împotriva lui Sigismund, vecinul său din Ungaria, cu care avu voie însă a încheia pace chiar şi în numele regelui Poloniei. Ca răsplată pentru această alipire către Vladislav, regele-i dădu, pe lângă *ducatul Făgăraşului*, unde stătea şi acum un căpitan român şi unde Vlaicu strămutase o parte din boie-

[1] Pocuţia înseamnă „unghiu" ca şi Bugeacul : era unghiul dintre Nistru, Ceremuş şi Bistriţa Neagră, răzimat pe linia apuseană a Carpaţilor.

www.dacoromanica.ro

rimea sa, dându-i moşii întinse[1], şi *Amlaşul,* despre care a mai fost vorba.

O alianţă ca aceasta rămânea firește fără urmări pentru Mircea, privit de regele polon aproape ca un egal, şi se încheiară chiar *legături de familie* între Domnul muntean şi Vladislav, care dădu de soţie noului aliat o rudă a sa, poate din Moldova.

II. Pe vremea aceasta Polonii nu stăteau în duşmănie cu Turcii ; prin urmare Mircea putea să rămâie prieten al acestora. De fapt, nici nu se amesteca în luptele cele mari pe care le-au dus creştinii în Peninsula Balcanică împotriva năvălitorilor.

Îl vedem stăpânind în *Silistra,* Dârstorul Bulgarilor, cea mai însemnată cetate de pe cursul de jos al Dunării. Cine avea Silistra şi cine ţinea ca Mitropolit al ţerii sale pe un *episcop de Vicina,* aşezată către gurile apei, apoi cine, ca Mircea, stăpânià, în cetatea *Chiliei* şi mai departe, *delta dunăreană,* acela trebuia să aibă toată moştenirea lui Ivancu, fiul lui Dobrotici. Deci Mircea era fără îndoială stăpân pe malul drept al Dunării, cel puţin de prin părţile Silistrei înnainte. Malul stâng era al lui până la vărsarea braţului Chiliei în Mare. Astfel Basarabia-de-jos de astăzi era muntenească. De aici şi porneşte numele de Basarabia, pentru că Ţinutul era, va să zică, băsărăbesc. Să nu uităm că de-a lungul Dunării întregi el îşi avea un şir de cetăţi, şchele şi porturi, de unde lua *vama* mărfurilor (vama vadurilor) şi de unde putea să plece totdeauna la războiu împotriva Turcilor,

[1] Şi până astăzi au rămas neamuri de boieri de Făgăraş din vremurile acelea în Ţara Oltului, ce s'a ţinut apoi în Ardeal.

www.dacoromanica.ro

ori să-i răspingă, dacă ei ar fi încercat să-l treacă. De altfel, era Domn şi în *Severin*[1]; la vărsarea Oltului în Dunăre, el avea, pe locul unei cetăţi vechi, cetatea *Turnului*, zisă şi „Nicopoia cea mică“[2]. Ostaşii lui Mircea şedeau în *Giurgiu*, şi Domnul însuşi venia dese ori acolo de pândia mişcările Turcilor. În astfel de împrejurări, el putea să se creadă asigurat faţă de Turci, cari, fără îndoială, recunoscuseră situaţia lui pe malul drept al apei, ca vasal al lor.

XX.

Domnii noştri şi înaintarea Turcilor (urmare până la moartea lui Mircea-cel-Bătrân).

1. O astfel de recunoaştere însă nu putea să ţie mult; rostul Turcilor era să lupte necontenit, să tot cucerească, să trăiască din munca popoarelor supuse. Deci, îndată ce organisară mai bine Bulgaria cucerită, îndată ce se făcură stăpâni şi peste Târnova, ei trebuiră să caute a căpăta linia de graniţă, netedă şi sigură, a Dunării. Astfel ei intrau însă în lupta cu Mircea, care avea nevoie de amândouă malurile.

Turcii, cari nu puteau gândi la o cucerire de-a dreptul a Ţerii-Româneşti, căci erau prea slabi pentru aceasta, întrebuinţară un mijloc pe care l-au întrebuinţat totdeauna străinii faţă de noi: desbinarea între ai noştri. Ei găsiră un boier de neam domnesc, *Vlad*, pe care-l recunoscură ca Domn; o oaste turcească veni să-l aducă în ţară.

---

[1] Ungurii nu mai luaseră cetatea înapoi de pe vremea lui Vlaicu, şi Ban al Severinului era acuma unul din boierii Ţerii-Româneşti.

[2] În faţa Nicopolului bulgăresc, pe care Vlaicu-l luase şi se pare că tot el îl pierduse, aşa încât acuma era turcesc.

www.dacoromanica.ro

Sultanul însuşi năvăli, unit cu Sârbii, cari erau acum vasalii săi, în părţile oltene. Se dădu o luptă la *Rovine* (adecă: Mlaştini), prin Ţinutul de dealuri al Jiiului-de-jos (satul se află încă şi până acum). A fost o bătălie mare: între fruntaşii Sârbilor, căzu aici şi fiul lui Vucaşin Craiul macedonean, vestitul *Marcu,* „feciorul de Craiu" sau „Crăişorul", pe care l-au cântat multă vreme, cu mândrie, pentru biruinţile lui şi pentru sfârşitul în anii de tinereţă. cântecele vitejeşti ale Sârbilor *(10 Octombre 1394).*

2. Un Domn al nostru a putut învinge totdeauna pe duşmanul care venia de dincolo de Dunăre în părţile de păduri şi mlaştini care se întâmpină după trecerea apei, dar niciodată noi n'am avut atâta putere ca să ne putem folosi de biruinţa aceasta. Duşmanii au putut trece prin urmare slobod către munte. Aşa se întâmplase, de alminteri, şi de mult,în luptele Dacilor cu Romanii (la Tapae). Căci noi acuma eram în locul Dacilor, iar Turcii veniau în locul Romanilor.

3. Deci Mircea trebui să se dea în lături, retrăgându-se către munte ; el căută întâiu să ajungă la reşedinţa sa pentru a-şi culege de aici Vistieria. Din *Argeş* el apucă pe linia Dâmboviţei, spre trecătoarea Branului, unde, încă de pe vremea aceasta, Ungurii făcuseră cetate, în faţa pasului: vestita cetate a *Branului,* care mai târziu a fost chiar în stăpânirea lui Mircea, — şi ajunse la Braşov. Regele Ungariei, care auzise de pregătirile Turcilor, veni şi el acolo.

Astfel nevoia turcească împăcă pe Mircea cu Sigismund.

www.dacoromanica.ro

4. La începutul anului următor, *în Martie 1395*, cei doi vecini făcură legătură între ei pentru a se apăra împotriva Turcilor. Sigismund părea hotărât să întrebuinţeze toate puterile sale pentru a goni pe Vlad din Ţara-Românească, puind în loc pe Mircea. Regele era şi altfel pornit pe războiu, ca unul ce se simţia acuma asigurat în stăpânirea Ungariei.

Fig. 16. Ornament muntean cu stema Bizanţului.

5. Înainte de a se întâlni cu Mircea la Braşov, el făcuse cea d'intâiu mare expediţie pe care au întreprins-o Ungurii în Moldova. Aici *Roman-Vodă*, care, aliat şi cu Teodor Coriatovici, «ducele» rusesc din Maramureş, se arătase nehotărât în lupta dintre Vladislav şi ruda lui din Litvania, fu scos de acesta, prins şi dus în Polonia. Astfel ajunse Domn în Moldova *Ştefan*, al treilea dintre feciorii Muşatei. El era, neapărat, vasal credincios al Poloniei; Sigismund nu voiă să îngăduie însă aceasta. Aducându-şi aminte că Ungaria avuse odată o provincie a Moldovei, el se hotărî să-şi însuşească întreaga ţară moldovenească cea nouă, ale cării hotare erau mult mai întinse decât provincia ungurească de odinioară. Astfel veni regele, de bună samă prin pasurile din Secuime, pe la Oituz sau Ghimeş, înaintă între Siretiu şi munte, trecu pe celalt ţerm al apei prin părţile Romanului, şi se îndreptă către cea mai nouă reşedinţă, către cel din urmă Scaun al Domniei, care era *Hârlăul*, de lângă apa Bahluiului[1]. Întră în Hârlău chiar, şi sili pe Şte-

[1] Pe atunci Botoşanii erau numai în sat, iar Iaşul începuse a se forma ca un popas de negustori supt o cetate domnească, Cetăţuia de astăzi.

www.dacoromanica.ro

fan să i se închine. Dar, îndată ce regele părăsi Moldova, Ştefan se întoarse iarăşi către suzeranul său de până atunci.

6. Mai cu ispravă însă a fost expediţia pe care Sigismund o începu în primăvara anului viitor pentru a da înapoi lui Mircea stăpânirea asupra Ţerii-Româneşti. Ungurii veniră prin Argeş, urmară pe linia Oltului şi pătrunseră până la *Turnu*. Cetatea fu asediată şi cucerită. Dar Vlad rămânea stăpân în părţile răsăritene ale Principatului. Când Sigismund, care pierdu în acest an pe soţia sa (ea avea drept asupra Ungariei, şi nu el; din căsătorie nici nu se născuse un fiu, ci numai o fiică), se întorcea răpede în Ardeal, *Vlad-Vodă* se luă după dânsul, îl sjunse puţin mai sus de Câmpulung, în cazanul adânc de munte al *Posadei*, în care Basarab strivise oastea lui Carol-Robert. Românii stăteau pe înălţimi, şi ei prinseră iarăşi pe Unguri ca într'o groapă, care se făcu mormântul unei părţi din oastea regală.

Posada se află astăzi chiar în margenea drumului celui mare, a frumoasei şosele care ducea de la Câmpulung la graniţă. Dar nici acolo, nici la Rovine, nu se vede vre-un monument care să amintească urmaşilor cele ce s'au petrecut pe vremuri.

7. Sigismund era hotărât însă să urmeze mai departe cu lupta împotriva Turcilor. El se credea în stare să capete pentru dânsul Bulgaria dunăreană întreagă, ca unul ce era doar urmaşul lui Ludovic cel puternic şi ambiţios, care dorise să fie Împărat, catolic şi unguresc, în Constantinopol.

Neavând destulă oaste, regele se îndreptă către *Apuseni*, cerându-li să-i vie în ajutor. S'a strâns atunci o mare mulţime de cavaleri, mai ales *Fran-*

www.dacoromanica.ro

cesi; dar atâţia dintre ei veniseră şi din *Germania de-Sud* şi din alte părţi. Să fi fost de toţi vre-o 15.000.

Cei mai mulţi era îmbrăcaţi foarte luxos, în catifele şi mătăsuri, purtând pe trup platoşe de oţel; aveau arme grele, cai frumoşi cu valtrapuri bogate; în picioare purtau cizme de piele supţire cu vârf lung, care se mişca slobod ca un ţanaf (astfel de încălţăminte se zicea în Franţa: cizme leşeşti, polone, şi erau la modă pe atunci).

Sigismund strânse şi el oaste ungurească, alcătuită după norme nouă, şi chemă în ajutor şi pe Mircea, care tot mai stăpânia prin anume Ţinuturi româneşti, faţă de Vlad, care era însă *el* adevărat Domn. Mircea se grăbi să vie cu oastea lui Sigismund. Voevodul Ardealului, Stibor, trecu în Ţara-Românească, unde se luptă cu Vlad, şi izbuti să-l răneasscă. Oastea creştină luă Vidinul şi alte cetăţi şi locuri de pe malul drept al Dunării şi înaintă până la *Nicopol.*

Planul era să meargă spre *Varna,* unde ar fi venit corăbii din Apus, ar fi luat pe cruciaţi şi i-ar fi dus la Constantinopol, care era asediat atunci de Turci, şi de aici s'ar fi început un războiu pentru sfărâmarea puterii turceşti şi întoarcerea Peninsulei Balcanice în stăpânirea creştină. Dar el nu izbuti.

Anume Francesii nu voiră să lase pe Mircea a ataca el întâiu pe călăreţii din oastea Sultanului, spahiii, cari erau aşezaţi la cele două aripi ale frontului, pe când Baiezid, încurajat de ieniceri, soldaţi pedeştri, stătea în dosul parilor legaţi cu sârmă şi al unui şir întreg de cămile.

Mircea era deprins să se lupte cu Turcii şi ar fi făcut de sigur isprăvi bune. Dar Francesii se năpustiră orbeşte, urmărind pe spahii, cari se făceau numai că fug, şi ajunseră cu caii lor înfierbântaţi între parii lagărului turcesc: spahiii îi încunjurară acum, şi ieniceriі îi hăcuiră.

Regele Ungariei, ajutat de Mircea, încercă şi după aceasta să schimbe soţii luptei; ai lui se purtară bine, şi câteva

www.dacoromanica.ro

izbânzi mai mici fură câştigate. Dar, la urmă, Sigismund tot trebui să fugă spre Dunăre, unde-l aşteptau corăbii care-l duseră la Constantinopol şi, apoi, tocmai prin Marea Adriatică, înapoi în Ungaria.

8. Vlad, Domnul pus de Turci, rămânea acuma să lupte cu Mircea, ajutat numai de Stibor. La urmă, cel d'intâiu fu prins de Voevodul ardelean şi dus dincolo de munţi. Ţara-Românească era astfel a lui Mircea, dar el trebui s'o apere de Turci, cari căutau răzbunare. Sultanul veni dincoace de Dunăre, prin părţile Silistrei Îi fu însă cu neputinţă să meargă mai departe, într'o ţară unde nu erau nici drumuri, nici mijloace de hrană pentru străini.

I se întâmplă lui, prin urmare, ceia ce i se întâmplase, înainte, lui Alexandru-cel-Mare, când venise să nimicească pe Geţi.

9. Timp de mai mulţi ani de zile, Mircea trebui să apere graniţa Dunării împotriva Turcilor, cari nu veniau cu oştiri mari, ci în *cete mici, prădalnice,* pe care le trimeteau peste Dunăre begii din neamurile lui *Evrenos* şi *Turacàn,* aşezaţi în Vidin, Nicopol şi Silistra. Dar Mircea trebui să petreacă multe săptămâni şi luni întregi în Giurgiu, care ajunsese pentru Turci *cheia Ţerii-Românești.* La *1402* el primi vestea, nespus de plăcută pentru dânsul, că Baiezid, în urma unui războiu cu o căpetenie turcomană din Pustiu, *Timùr,* ajuns stăpânitor asupra Turchestanului şi Persiei, şi împodobit cu titlul de „Împărat al Împăraţilor", fusese biruit de acesta, pe câmpia de la *Angora,* în Asia Mică, şi întrase 'ntr'o robie care nu i se mântui decât odată cu viaţa.

Baiezid lăsă mai mulţi fii, cari se luptară pentru stăpânire, căci nu erau datine de moştenire în Împărăţia tur-

www.dacoromanica.ro

cească cea nouă. Unul din fii, *Isa*, s'a luptat şi a perit în Asia; altul, *Mohammed*, a rămas mulţi ani de zile în aceleaşi părţi asiatice. În Europa veniră, căpătând puterea, întâiu *Soliman*, apoi *Musa*, care ucise pe cel d'întâiu. Numai în anul *1413* Mohammed, Sultanul din Asia, un om cumpătat, viteaz şi bun la fire, aşa încât putea să capete răpede prieteni, sosi şi el în Turcia europeană şi puse capăt luptelor, înlăturând pe Musa.

XXI.

Sfârşitul lui Mircea; Alexandru-cel-Bun, Domn al Moldovei.

1. Acum era vremea ca Românii — şi cei din Ţara-Românească, şi cei din Moldova, pentru că şi Moldova era să fie ajunsă în curând de urgia cească — să se unească pentru a smulge vecinilor de altă lege de peste Dunăre cât mai multă stăpânire şi o situaţie cât mai bună. Mircea era bucuros să facă aceasta, dar în Moldova Ştefan dispare şi el, şi locul lui a fost vânat de mai mulţi pretendenţi sau, cum se zicea pe atunci, *domnişori*; în urmă, îl luă un alt urmaş al lui Bogdan, *Iuga*[1], care cârmui scurtă vreme, apoi *Alexandru*, fiul lui Roman, şi fratele lui, *Bogdan*. Cronicarii ţerii spun că Iuga a fost înlăturat de la stăpânire prin amestecul lui Mircea: Alexandru făcu un loc tot mai mic fratelui Bogdan, care nici n'a trăit mult, aşa încât, prin *1400*, el, Alexandru, era, de fapt, deplin Domn.

2. Mircea nu făcuse războiul său moldovenesc ca să ridice în scaun pe Alexandru; de sigur încă de pe atunci se porniseră lupte nenorocite între

[1] Că Iuga ar fi un fiu al lui Iurg Coriatovici n'avem nicio dovadă, şi nu e nicio probabilitate.

www.dacoromanica.ro

Moldoveni şi Munteni pentru stăpânirea *părţilor băsărăbeşti,* care-şi aveau centrul lor în *Chilia.* Astfel şi după ce Alexandru ajunse Domn, mai mulţi ani de zile nu se mai putu pune la cale o alianţă între principatul românesc dela Miazăzi şi principatul mai nou dela Miazănoapte. Nici măcar înoirea tratatului lui Mircea cu Polonii, înoire pe care o făcu de-a dreptul şi nu prin Domnul Moldovei, nu îmbunătăţi legătura între cele două ţeri. Ele trăiră şi mai departe o viaţă deosebită totdeauna şi duşmană în timpul Domniei acestor mari stăpânitori cari au fost Mircea şi Alexandru.

Căci şi Alexandru era un Domn mare. N'a fost un războinic, dar nici nu i s'au înfăţişat atâtea prilejuri ca lui Mircea ca să poarte războaie în toate părţile. Domnia lui era mai liniştită, dar nu trebuie să credem că de aceia i s'a zis «cel bun». El era numai «strămoşul», «bunul», «bunicul» (precum, la Munteni, lui Mircea i s'a zis «cel Bătrân», «cel Mare» pentru că alţii cu acest nume ajunseseră la Domnie după dânsul). Alexandru găsise Moldova deplină, afară numai de stăpânirea genoveză în Cetatea-Albă, care se înlătură în timpul stăpânirii lui, astfel că el era cu adevărat, cum apucase a se numi şi tatăl său, Roman, „Domn dela Munte până la Mare".

Simţindu-se aşa de puternic, Alexandru, care a făcut de multe ori legături de închinare cu *regele polon,* niciodată însă cu *cel unguresc,* a putut să se intituleze, el cel d'intâiu în dinastia moldovenească: *Domn de sine stătător.*

4. Pe vremea lui, Moldova şi-a căpătat şi ea ierarhia bisericească, care-i lipsia până atunci,

Alexandru apucă mănăstirea *Neamţului,* întemeiată de unchiul său, dar lui i se datoreşte clădirea mănăstirii de la

www.dacoromanica.ro

Bistrița, lângă apa cu aceiași nume, într'un colț de munte, în apropierea târgului de lemnari și butnari Piatra (sau, cu numele întreg: Piatra-lui-Crăciun). Pe malul Siretiului, la un loc ferit de vederea dușmanilor, într'un ochiu de pădure, el (sau fiii lui) făcu biserica *Sfântului Nicolae din Poiană,* care s'a zis pe urmă *Pobrata.*

Înainte de dânsul nu era pentru părțile moldovenești niciun episcop, ci numai un stareț de mănăstire lângă oasele Sfântului Ioan-cel-Nou chinuit de Tatari pe la 1330 în *Cetatea-Albă,* care se socotia ca atârnând de Mitropolia, foarte depărtată, a Rușilor din Haliciu[1]. Această episcopie fu înoită, sfințindu-se ca Vlădică *Iosif,* Român de baștină, dar nu rudă domnească. Se mai întâmpină și un *al doilea Vlădică,* în Moldova, *Meletie,* dar acesta nu pare să-și fi avut reședința lui hotărâtă. Va fi fost mai mult un Vlădică de mănăstire, un *stareț* după datina «sârbească» a lui Nicodim. Nici pe unul, nici pe altul însă nu voià, după cererea ce i se făcuse, să-i întărească *Patriarhia din Constantinopol,* care trimesese în loc pe doi dintre *Grecii* ce-și aveau rostul prin locurile stăpânite sau turburate de Turci. Pe aceștia nu voì să-i primească îusă Moldova ; ca să aibă totuși o căpetenie bisericească, Domnia dădu unuia din preoții Moldovei titlul de *protopop;* Patriarhia era bucuroasă să-l facă *exarh,* precum făcuse exarh pentru Țara-Românească pe un Mitropolit de Vicina. Nici așa însă nu voiau Domnii Moldovei, cari țineau, din mândrie, dar și din nevoia de a se arăta neatârnați, de sine stătători, la întărirea acestuia. La urmă trebui să li se facă pe voie, și anume toc-

[1] Pentru că, pe vremea stăpânirii regilor ruși din Rusia Mică, ei se întinseră, trecător, și până la Cetatea-Albă, astfel că se făcuse legătura între Cetatea-Albă și Mitropolia aceasta a Rusnecilor.

www.dacoromanica.ro

mai în cele d'intâiu timpuri ale stăpânirii lui Alexandru.

Acesta aduse în Cetatea-Albă, care era însă tot genovesă, moaştele Sfântului Ioan cel Nou, şi le aşează în oraşul de Scaun al Moldovei, în Suceava. Odată cu aceasta, veni şi păzitorul lor, Vlădica Iosif, care fu aşezat acolo ca Mitropolit asupra Moldovei întregi.

5. In Domnia lui Alexandru-cel-Bun, Moldova s'a îmbogăţit, atât prin înmulţirea, în timp de pace îndelungată, a poporaţiei, apoi şi prin, îngăduirea unei munci spornice, în buna rânduială pe care o ţinea Domnia, cât şi prin necontenita strecurare a *negustorilor străini.*

Aceşti negustori veniau din *Cracovia* şi *Lemberg* (Liov), cetăţi pe care le întemeiase, în Galiţia, regele Casimir, încă din veacul al XIV-lea. Negustorii, cari erau Nemţi sau Armeni (Polonii fiind sau nobili sau ţerani), duceau mărfurile lor pe cară de-ale Moldovenilor, pe aşa-numitele *cară moldoveneşti.* Unii străbăteau întreaga vale a Siretiului şi mergeau în Ţara-Românească, unde-i aştepta portul Brăila sau vadul Giurgiului; alţii lăsau de la o bucată de vreme această vale şi porniau spre *Ardeal,* prin trecători ce se întâmpină în munţi (din Ardeal veniau negustorii mai puţini, mai ales din Bistriţa, pe drumul pe care sosiseră întemeietorii ţerii Moldovei). Erau şi negustori cari porniau la Răsărit, trecând spre *Tătărime,* spre portul genoves al *Caffei,* prin vadul Hotinului, sau, mai jos, prin acela al Tighinei, ori, în sfârşit, prin portul cel mare de la Marea Neagră, *Cetatea Albă,* pe unde puteau apuca drumul Mării, care ducea în deosebitele ţeri răsăritene.

Negustorii aceştia, atât cei din Galiţia, cât şi cei din Ardeal, aduceau în cea mai mare parte mărfuri nemţeşti, în deosebi *postav* (postav de Colonia, postav de Louvain, de Ypres, de Beauvais, „din Flandra", de Silesia). Mai ales Saşii exportau în Moldova, ca şi în Ţara-Românească, pălării, cuţite, funii şi tot ce li trebuia ţeranilor, în afară de lucrurile pe care le făceau aceştia înşii în gospodăria lor de sat (era negoţul cel mic; Polonii făceau însă negustorie mare); din Brăila şi Cetatea-Albă mai ales, dar şi din alte părţi, ei aduceau apoi mărfuri *tătareşti* sau *turceşti,* de dincolo de Mare; deci: şofran, piper, mirodenii,

www.dacoromanica.ro

stofe scumpe, lucrate cu fir de aur pe catifea (brocart) şi altele. Domnul luă *vamă*, nu numai la graniţă, dar, ca şi în Ţara-Românească, şi în deosebite târguri unde negustorii făceau popas. Astfel venia în Visteria lui, pe lângă *dijma* — obişnuită şi în Moldova, în aceleaşi condiţii ca şi în ţara vecină, purtând doar alte nume (*sulgiu, iliş*, etc.), — şi *bani*: ruble, grivne, groşi, şi mai ales *bani tătăreşti*, cei mai preţuiţi, de aur şi argint, bătuţi cu marca Genovei şi aduşi din Caffa.

Alexandru lăsă *regelui Poloniei* o mie de bani de argint genovesi din datorie şi căpătă dela acesta, care nu mai cerea înapoi stărostia Sepenicului, în 1411, şi *Pocuţia* cea adevărată, cu vestitele cetăţi galiţiene ale Sniatynului şi Colomeii. Alexandru era aşa de preţuit la Curtea Poloniei, încât regele-i dădu de soţie pe vara sa, *Râng*ala[1], sora lui Vitold. domnul Lituaniei, — a treia soţie a Voevodului Moldovei, soţie cu care, de alminterea, el trăi numai puţină vreme, despărţindu-se apoi în condiţii împovărătoare, şi pentru el, şi pentru Moldova.

Alexandru avea şi *episcopie catolică la Baia*, unde se văd şi acum ruinele strălucitei biserici de piatră pe care o făcuse el acolo poate încă de pe vremea când era soţul *Margaretei*, întâia lui soţie, şi ea catolică.

6. Negoţul acesta însă cu Galiţia, mult mai însemnat decât acela pe care-l făcea Ţara-Românească, prin Saşii din Ardeal, cu părţile de peste Carpaţi şi cele de peste Dunăre, îmbogăţi Moldova cu *târguri*. Aceste târguri erau cu adevărat de nevoie negustorilor, ca *popasuri* pe calea cea lungă pe care o făceau încet cu carele, fără să fie drumuri largi şi solide ca acelea de astăzi. Neexistând prin urmare şoselele[2], drumurile trebuiau să fie scurte pentru ca să se poată odihni vitele şi oamenii. Deci o cale de negoţ era sămănată cu oraşe şi târguri apropiate unul de altul. In felul acesta, de-a lungul unor asemenea căi a ajuns Moldova să aibă un mare număr de popasuri cu locuitori sta-

[1] V. satul botoşănean *Rânghileşti*.

[2] Şosele au început a se face abia după anul 1700 în deosebitele părţi ale Europei, dar la noi numai dela 1800 înainte.

www.dacoromanica.ro

tornici. Însemnăm între Siretiu şi Prut[1]. *Cernăuţii,* apăraţi de cetatea Ţetinei; *Dorohoiul, Hârlăul,* târgul *Cotnariului,* unde erau aşezaţi Nemţi şi Unguri cari lucrau la *viile domneşti*[2], *Vasluiul, Bârladul, Tecuciul,* la vadul Siretiului. Între Siretiu şi munţi: *Baia,* fostul Scaun de Domnie; *Romanul,* supt cetatea lui Roman-Vodă; *Neamţul,* în umbra cetăţii şi în apropierea mănăstirii cu acelaşi nume; *Bacăul* şi *Trotuşul,* întemeiate de Unguri pentru munca ocnelor de sare, cu lucrătorii lor cari şi până astăzi se zic, cu un cuvânt unguresc, *şangăi* (şalgău, şangău, lucrător la ocne)[3]. Prin multe din locurile acestea, Alexandru-cel-Bun, care, ca şi Mircea, era Domn cutreietor al ţerii, mergând în toate părţile ca să dea dreptate şi să îngrijească apărarea împotriva oamenilor răi şi străinilor pizmătareţi, îşi făcu *Curţi domneşti* şi de sigur şi *biserici.*

7. Pe când Alexandru-cel-Bun stăpânià în pace, Mircea căută să întrebuinţeze împrejurările de peste Dunăre în folosul său; astfel el primi la Curte, făcându-l poate chiar să plece din Asia, pe *Musa,* fiul lui Baiezid. Îl ţinu la dânsul, îl trimise de mai multe ori peste Dunăre, până ce, la urmă, în desfăşurarea luptelor acestuia cu Sultanul *Soliman,* un tânăr beţiv şi stricat, Musa învinse şi stăpâni doi ani împărăţia turcească. Pentru Mircea a trebuit să fie mare durerea când Musa a fost înlocuit, în mijlocul anului *1413,* de fratele său *Mohammed.* În zădar încerca Domnul să provoace o răscoală a begilor nemulţămiţi, prin găzduirea la sine şi expedierea în părţile bulgăreşti şi apoi la Constantinopol şi Salonic a unui nou fiu al lui Baiezid, *Mustafà,* pe care Mohammed îl declară însă falş. Şi după peirea lui Mustafà stăteau la Mircea alţi turburători ai liniştii din Împărăţia otomană, fanatici fugiţi de prin Asia.

[1] Ţinutul dintre Prut şi Nistru, Basarabia de astăzi, a fost multă vreme, în părţile de jos, un pustiu, din lipsa de ape mari şi de păduri ocrotitoare.

[2] Astăzi Cotnariul e un sat părăsit, fără vii, dar cu o biserică românească şi una luterană în ruine.

[3] De aici vine şi cuvântul de: Ciangăi, pentru acei Unguri vechi cari au venit în Moldova de mult şi se deosebesc de ceilalţi Unguri din Secuime pentru că spun în loc de *ş: s.*

www.dacoromanica.ro

Deci, în anul *1417*, Sultanul de şi era om iubitor al păcii, trebui să vie la Dunăre ca să se răsbune. Mohammed însă era un om foarte cuminte, care înţelegea că nu poate folosi nimic pătrunzând prin smârcurile şi pădurile Ţerii-Româneşti şi pierzându-se în locuri pustii sau chiar anume pustiite pentru a lăsa pe năvălitori să piară de foame ; el se mulţămi prin urmare să înlăture orice stăpânire munteană de pe malul drept al Dunării. Sultanul luă *părţile dobrogene* din mâna lui Mircea, făcând cetăţi în două locuri: la vadul cel mai însemnat care duce din Dobrogea în Basarabia, la *Isaccea*, şi lângă margenea Mării, unde era centrul pescarilor pe atunci, la *Ieni-Salè*[1]. Pe de altă parte, el cuceri sau păstră pe pământul Ţerii-Româneşti *Giurgiul* şi *Turnul*. În sfârşit se găsiră boieri olteni, din părţile *Severiuului*, cari veniră şi i se închinară când el sosi la hotar.

Peste câteva luni de zile numai, în *Ianuarie 1418*, — poate în ultima zi a acestei luni, — Mircea muri.

El domnise treizeci de ani, dar îşi începuse Domnia încă tânăr, aşa încât poate să fi avut la moarte între cincizeci şi şaizeci de ani.

XXII.

Lupta pentru moştenirea lui Mircea şi apoi pentru a lui Alexandru-cel-Bun până la hegemonia lui Ioan Corvinul asupra Principatului.

1. La moartea lui Mircea şi *prin* moartea lui Mircea, Turcii trebuiau să fie îndemnaţi a se a-

[1] Cetatea Ieni-Salè se vede şi astăzi, foarte puţin stricată, nu departe de Babadag.

www.dacoromanica.ro

mesteca în afacerile noastre. Mohammed I-iu mai trăi încă trei ani de zile, dar războiul nu veni din partea lui: Sultanul nu se mişca pentru aşa de puţin lucru. Deci, dacă liniştea a fost turburată de năvălirile turceşti, întâiu în Moldova şi apoi în Ţara-Românească, aceasta se datoreşte păzitorilor de graniţă, *begilor dunăreni.* Aceştia veniră întâiu cu un fiu *al lui Dan*—, fratele izgonit şi omorât în străinătate al lui Mircea,—care fiu purta *acelaşi nume ca şi părintele său.* Acest om isteţ, care avuse multe de îndurat în tinereţa lui, fiind ostatec la Turci, apoi fugar la Greci, sosi împotriva fiului lui Mircea, *Mihail,* care stăpânise o bucată de vreme şi alături de părintele său, Mihail chemă în ajutor pe Unguri, şi Voevodul Ardealului alergă să-l ajute, tocmai aşa cum alergase Stibor în ajutorul lui Mircea. Dar periră amândoi, şi Voevodul Ardealului şi tânărul Domn al Ţerii-Româneşti, la *1420,* aşa încât Dan ajunse singur Domn. Îndată după aceasta, oştirile turceşti din Ţara-Românească străbătură Moldova şi atacară *Cetatea-Albă,* pe care Alexandru-cel-Bun se temu să n'o piardă.

2. Dacă Dan ar fi fost un Domn slab, fără dorinţă de neatârnare şi fără sete de glorie, stăpânirea turcească s'ar fi întemeiat chiar atunci în părţile noastre. Dar el nu aştepta decât ceasul potrivit ca să-şi unească oastea cu a *regelui Sigismund,* ajuns acuma *Împărat,* pentru a lupta împotriva Turcilor.

Sigismund fusese împiedecat mulţi ani de zile prin interesele sale din Apus, în Boemia, Germania, Italia, de a se gândi la provinciile dunărene; fusese bun bucuros că, prin moartea lui Baiezid şi certele dintre fiii lui, graniţa Ungariei nu mai era ameninţată din partea acestor duşmani straşnici.

www.dacoromanica.ro

Acum însă, când era din nou un singur Sultan al Osmanlâilor, când begii dunăreni începeau să se mişte, de la Vidin până 'n Dobrogea, el văzu că este o adevărată nevoie de a-şi începe iarăşi luptele de apărare.

Dan nu se arătă deci credincios Turcilor: nici nu hrăni cu daruri, nici nu măguli cu vorbe frumoase pe vecinii săi de dincolo de apă. Atunci aceştia ridicară împotriva lui alt Domn, pe un fiu al lui Mircea, om poate mai în vrâstă, care se chema *Radu* şi căruia i se zicea, pe slavoneşte, Prasnaglava, adecă, pe românește: *Cap gol* sau *Cap pleşuv*. Dan şi Radu purtară lupte îndelungate; însă cel d'intâiu birui.

3. Îndată el începu un şir de *lupte pe Dunăre* pentru căpătarea cetăţilor fără de care nu putea trăi în linişte şi bielşug Ţara-Românească.

Deci războaiele lui Dan nu erau războaie nebunatece şi fără scop, pornite de un om ce n'are de lucru, ci războaie din cele drepte, de folos, care ţintesc la aceia ca, prin jertfa unei părţi dintr'un popor, să se asigure poporului întreg, şi pentru toate timpurile, hotarele firești cele mai bune şi fericirea care poate să iasă dintr'însele.

După frământări care ţinură mai mulţi ani de zile Radu se întoarse însă şi izgoni pe Dan în Ardeal, printr'o mare înfrângere a acestuia. I se înînmplase deci acestuia ceia ce păţise Mircea în 1394, aproape în aceleaşi împrejurări, şi, tot aşa, Sigismund veni însuşi în ţară, cu Prinţul Pedro (Petru) de Portugalia, gonind pe epitropisitul Turcilor, care îndrăznise, de alminterea, să atace Ardealul şi să prade Braşovul, Deci, în *1427*, Sigismund înoi expediţia pe care o făcuse cu treizeci de ani în urmă. *Giurgiul* ajunse iarăşi în mâni româneşti şi Dan

www.dacoromanica.ro

năvăli în părţile *Silistrei*, încercând să capete şi acest oraş, care fusese odinioară al lui Mircea.

Atunci se întâmplă să moară, după o îndelungată Domnie paşnică, de om foarte şiret, *Ştefan, stăpânitorul Sârbilor*, care-şi zicea *Despot*, fiindcă era încuscrit cu familia împărătească din Bizanţ, şi primise acest titlu odată cu căsătoria lui. Urmaşul îi fu unul dintre *Brancovicești*, nepotul lui de soră, *Gheorghe;* dar Sigismund se grăbi să ieie îndată *Cetatea Belgradului*, aşezată la Dunăre. Prin aceasta el stăpânià Dunărea sârbească, precum, prin Severin şi Giurgiu, dânsul şi vasalul său, Dan, aveau puterea la Dunărea Românilor, şi precum mai departe, prin Cetatea-Albă, reparată din nou de Alexandru-cel-Bun, se mai punea un zăvor în calea de trecere a Turcilor. Sigismund voì însă şi mai mult decât atâta. Încă din tinereţă se luptase cu Turcii pentru cetatea *Golubaci*, aşezată între Belgrad şi Severin; în *1428* el se hotărî s'o atace şi pe aceia. Era ajutat de Dan, care alergă însuşi cu o oaste destul de mare [1], chiar şi de *Poloni*, căci venise un general al regelui Poloniei ca să iea parte la această nouă cucerire nădăjduită. Dar Ungurii lui Sigismund se purtară mişeleşte, şi Românii, ca şi Polonii, lăsaţi singuri, fură aproape nimiciţi.

Totuşi Sigismund nu se lăsă de planurile sale, ci aduse în *Severin*, pentru paza acestei cetăţi şi pentru apărarea graniţei dunărene în toată întinderea ei, *Cavaleri Teutoni*, cari stătură aici mai mulţi ani de zile: era, fireşte, un ajutor pe care Dan nu-l vedea bucuros, căci în felul acesta i se smulgea Banatul Severinului şi i se punea epitrop pe cap. Pe Teutoni voià să-i puie Sigismund şi în cetatea moldovenească a *Chiliei*, pe care, în sfârşit, Alexandru o rupsese de la Munteni, poate chiar înaintea morţii lui Mircea [2].

Pe *Alexandru-cel-Bun*, care nu ajutase niciodată pe Dan, precum nu ajutase nici pe Mircea, doria să-l înlăture Sigismund, iar pe ducele Litvaniei, *Vitold*, căuta să-l facă rege, dând în sama lui oarecum Moldova.

---

[1] Pe atunci Domnii munteni puteau să scoată până la 10.000 de ostaşi, în cea mai mare parte călăreţi, la luptă.

[2] Erau însă două Chilii, o Chilie *Veche*, pe care o zidiseră Genovesii într'un ostrov din Dunăre, şi o Chilie *Nouă*, întemeiată şi întărită de Moldoveni, pe malul drept al Dunării.

www.dacoromanica.ro

4. De şi Dan fu gonit de Turci pentru câtva timp, în folosul lui Radu-Vodă, el se întoarse iarăşi şi începu un războiu cu *Moldova*. Acesta este *al doilea războiu nenorocit* între cele două ţeri, şi scopul pentru care se făcu era stăpânirea Chiliei şi părţilor băsărăbene de-asupra braţului Dunării cu acelaşi nume.

Împrejurările de la Dunăre fură însă cu totul schimbate prin moartea lui Vitold, prin plecarea Cavalerilor Teutoni, cu toate că Sigismund li dăduse până şi minele din Ardeal ca să se ţie cu dânsele, apoi prin moartea lui Dan şi, mai ales, prin chemarea lui Sigismund iarăşi în Apus, pe mai mulţi ani de zile, din causa intereselor lui împărăteşti de acolo.

5. La moartea lui Dan al II-lea se părea că a venit vremea pentru Moldoveni să iea locul întâiu în viaţa politică a Românilor, prin Alexandru, de care se temeau şi Polonii şi Litvanii, în afacerile cărora se amestecase adesea. El era cu mult mai tare decât Domnul tânăr care se lupta pentru moştenirea lui Dan[1]. Apoi se găsi încă un fiu al lui Mircea, *Aldea*, care fusese până atunci boier ca toţi ceilalţi şi nu dăduse în vileag cine i-a fost părinte. Aldea luă ca Domn, ca să măgulească pe ocrotitorul său, numele acestuia, şi-şi zise *Alexandru-Vodă*. Era înţeles oarecum şi cu Turcii dela Dunăre, pe când cel mai de temut dintre rivalii lui, *Vlad*, şi el fiu al lui Mircea, care fusese crescut la Curtea regelui unguresc, ca un fel de zălog al tatălui său, se răzima pe Unguri[2]. Alexandru cel nou birui pe Vlad; el ajută pe Turci să între în Ardeal şi să prade acolo. Îndată după a-

[1] Acesta lăsase doi fii, dintre cari niciunul nu putuse stăpâni deocamdată în *Ţara-Românească*.

[2] El şi venise din Apusul Germaniei, unde se afla Împăratul Sigismund, dela *Nürnberg*.

www.dacoromanica.ro

ceasta merse chiar la Poartă şi *se închină Sultanului*.

Fig. 17. Alexandru-cel-Bun (după ţesătura unui patrafir).

. Acest lucru este vrednic de a fi însemnat, pentru că *întâia oară* se întâmpla ca un Domn al nostru să meargă

www.dacoromanica.ro

înaintea „Impăratului" sau *să-i sărute poala veşmântului, căpătând de la dânsul întărirea în Domnie.* Niciun Domn al Moldovei de până atunci nu se supusese încă acestei umilinţi, şi astfel din acest punct de vedere Moldova se ridica acum mai sus decât principatul, mai vechiu, al Ţerii-Româneşti

În loc să ajute pe Turci la năvălirea lor în Ardeal, Moldovenii ieşiră împotriva lor, şi astfel, la o dată pe care e bine s'o ţinem minte, pentru că este a celei d'intâiu biruinţe moldoveneşti asupra unei oştiri de Turci, la *23 Iunie 1432*, izbutiră ei să înfrângă cu desăvârşire pe Turcii întraţi în Moldova.

De câteva luni numai, *la începutul anului 1432*, Alexandru-cel-Bun murise, după o Domnie ceva mai lungă ca a lui Mircea. De şi ni-l înfăţişăm ca pe un om foarte bătrân, el nu era poate mai mare de cincizeci de ani.

6. Peste trei ani muri şi Alexandru cel din Ţara-Românească. *Vlad*, prietenul Ungurilor şi ocrotitul Împăratnlui apusean, izbuti să înlăture pe toţi doritorii de Domnie. De data aceasta, îl sprijiniau Moldovenii, cari-l combătuseră înainte. El cumpără acest sprijin luând de soţie pe *o fiică a lui Alexandru-cel-Bun*, sora Domnului celui nou al Moldovei, *Ilie* sau *Iliaş*. Ca prieten al creştinilor se ţinu Vlad câtăva vreme, dar, pe urmă, mai ales după moartea, la sfârşitul anului *1437*, a bătrânului Împărat Sigismund, el trebui să facă aceia ce făcuse, înainte de dânsul, Alexandru-Aldea: merse deci la Curtea Sultanului, îndeplini închinăciunea cuvenită şi lăsă la el ca ostateci pe doi din fiii săi: *Vlad*, un tânăr crunt, şi *Radu*, căruia i s'a zis: *Radu-cel-Frumos*[1]. Ca să se arăte credincios Turcilor,

[1] Un alt fiu, mai mare, *Mircea*, stătea pe lângă tată.

www.dacoromanica.ro

Vlad merse fățiș împreună cu dânșii când atăcară Ardealul, robind o mulțime de Saşi din oraşele provinciei. Este drept încă că a făcut tot ce i-a stat prin putință ca să cruțe pe aceşti sărmani creştini.

Se făcu astfel, timp de patru ani, liniște în părțile muntene. Din potrivă, Moldova, pe care n'o amenințase încă niciun duşman, căzu răpede în cei câțiva ani după moartea lui Alexandru-cel-Bun. De şi *Ilie* era fratele mai mare, de şi tatăl său îl ținuse o bucată de vreme lângă dânsul ca tovarăş de Domnie, precum făcuse în Muntenia Mircea cu fiul său Mihail, de şi, în sfârşit, el era fiul legiuit față de alții născuți din deosebitele legături ale Voevodului şi astfel se învrednicise a lua de soție pe sora soției lui Vladislav cel tânăr, noul rege al Poloniei — fratele său *Ştefan* îndrăzni să se ridice împotriva-i. Ei se frământară mai mulți ani de zile, şi Moldova căzu ca însemnătate, trebuind să recunoască în condiții mai umilitoare suzeranitatea Poloniei şi părăsind față de aceasta părțile *Pocuției*. La urmă frații fură aduşi să se împace, neputând să se nimicească: *ei împărțiră între sine veniturile țerii*.

Ilie avu veniturile Moldovei-de-sus, Ştefan ale Moldovei-de-jos, dar şi unul şi altul erau de o potrivă Domni deplini ai Moldovei, ca nişte răzeşi cari-şi împart folosința moşiei după nevoile şi puterea lor, dar nu împart dreptul asupra ei, nici n'o taie în două. Fratele cel mai mic însă, care era şi cel mai isteț, nu aştepta decât clipa potrivită pentru a înlocui şi înlătura cu totul pe Ilie.

La *1443* Ştefan avu cruzimea şi neomenia de a orbì pe fratele său pentru a-l face să nu mai poată umbla după Domnie.

www.dacoromanica.ro

XXIII.

Ioan Corvinul şi ţerile noastre (1441—1457).

1. În acest timp, cumnatul acestor doi fraţi răi, *Vlad*, îşi schimbase politica. Anume, după moartea lui Sigismund Împăratul şi a ginerelui şi moştenitorului său, *Albert*, ajunsese atotputernic la graniţa Ungariei de spre Turci, şi curând chiar guvernatorul regatului întreg, un Român din Ardeal, *Ioan din Inidoara*.

Era *fecior de ţeran*, dintre ţeranii liberi cari apărau graniţa prin părţile de Apus ale provinciei. Om de ispravă şi de îndrăzneală, el învăţă meşteşugul războiului slujind regilor Ungariei împotriva Turcilor de peste Dunăre, şi chiar luptând supt steagul unui stăpânitor aşa de îndepărtat cum era ducele de Milan. Astfel a ajuns Ioan, cu timpul, foarte puternic şi bogat, împrumutând şi pe rege cu bani în timpuri grele.

Fig. 18. Ioan Corvinul

El putu să aibă 'n sama lui cetăţile de graniţă din Banatul Severinului: *Orşova* şi *Mehadia*.

Avea numai ca vecin în părţile de către Apus, aproape neatârnat şi el, pe un Ragusan, Banul *Franco de Talovaci*, care ţinea cetăţile Craşovul şi Belgradul.

Încă mai târziu, Ioan, căruia i se zicea de acasă *Iancu* şi care şi-a păstrat acest nume spre a se

www.dacoromanica.ro

deosebi de un frate mai mic, care se numia, nedesmierdat: Ioan, căpătă (în 1441) şi *Voevodatul Ardealului.*

Avea astfel o situaţie foarte mare, asemenea cu aceia pe care o avuse Banul teutonic din 1430, şi chiar mai mare decât a acestuia, căci supt mâna lui era întreg Ardealul.

Iancu din Inidoara, care se chema acum, după numele unguresc al acestei cetăţi[1], *Hunyadi,* nu se gândia să întrebuinţeze puterea sa în folosul Românilor din Ardeal. Românii, neamurile *Cândea, Chendereş* şi altele, aceştia stăteau totuşi adese ori în jurul lui Iancu fiindcă-l ajutau să apere Ungaria împotriva Turcilor[2].

2. Românu ardeleni ajunseră din ce în ce mai mult în stare de sărăcie şi de umilinţă faţă de neamurile celelalte: regii Ungariei îl împărţiseră între episcopul de Alba-Iulia, între Saşii aşezaţi în sate şi oraşe şi între deosebiţi nobili, ca *iobagi* ai lor[3]. Pe vremea regelui Sigismund ei se şi răsculaseră, unindu-se cu mulţi dintre Unguri cari se aflau în aceiaşi stare de şerbie: pretindeau să fie trataţi mai blând de stăpânii de moşie, să li se ceară mai puţin, în bani şi daruri, decât li se ceruse până atunci. Dar, în urmă, *răscoala* aceasta a *iobagilor* a fost înăbuşită 'n sânge.

Deci nu ca apărător al Românilor în Ardeal, sau ca om care să întrebuinţeze situaţia sa ca să li fie de folos ni se înfăţişează feciorul de ţeran din părţile Inidoarei. „Iancu-Vodă" era acum *catolic,* se număra printre *domnii cei mari de pământ,* printre dregătorii cei înalţi ai Ungariei şi nu înţelegea să slujească decât întâiu ambiţia sa şi pe urmă, interesele obşteşti ale creştinilor.

3. *Planul lui Iancu* era acesta: să întrebuinţeze faptul că în Moldova şi Ţara-Românească sunt

---

[1] Cetatea se vede şi acuma, fiind reparată de fiul lui Iancu, care a fost rege al Ungariei, Craiul Matiaş.

[2] Ei erau aşezaţi în *şepte judeţe,* care se numiau *judeţele româneşti,* în Apusul Ardealului şi în Banat.

[3] Cuvântul Iobag însemna, întâiu, luptător liber, pe urmă însă a ajuns cuvânt de batjocură, având acelaşi înţeles ca şi „şerb" în Apus.

www.dacoromanica.ro

Voevozi români, cu cari poate să întreție legături mai strânse, și să-i cheme la o luptă mare împotriva Turcilor, din care luptă apoi el ar resulta ca un mai mare stăpânitor al tuturor părților acestora de la granița păgânilor.

La 1442 unul dintre comandanții turcești de la hotar intră în Ardeal, și anume chiar în primăvară, cu scopul să prade în țară, precum prădaseră, cu câțiva ani înainte, Turcii Sultanului, călăuziți de Vlad Dracul. Hunyadi strânse repede toate trupele ce-i stăteau la îndemână și sări înaintea lor, când ei, după ce mântuiseră opera de jaf, se gătiau a trece în șesul unguresc pentru a urma cu prădăciunile. Dar, înainte de a ajunge la *Poarta de fier*, la trecătoarea de munte prin care ieșia cineva din Ardealul apusean, oastea ardelenească îi întâmpină și, într'o luptă mare, lângă satul, locuit astăzi aproape numai de Români, *Sântimre*, năvălitorii fură puși pe fugă cu pierderi foarte mari.

În toamnă, pentru a răsbuna această înfrângere, Sultanul trimese pe guvernatorul tuturor provinciilor europene, pe begul begilor, pe *beglerbegul Rumeliei* (Rumelia, Rum + ili = provincie romană). Acesta întră în Țara-Românească, nu prin părțile oltene, ci prin ale Ialomiței. Peste câteva săptămâni numai el se întorcea încărcat de pradă și, în părțile de sus ale Țerii-Românești, deci prin Buzău sau Prahova, era bătut cu desăvârșire, despoiat de comorile strânse și făcut de râsul lumii de către Hunyadi însuși, ajutat, data aceasta, și de Vlad.

Va să zică acesta se ridicase împotriva Turcilor. Vechea politică îndrăzneață, priincioasă creștinilor, a lui Dan învinse deci în zilele lui Vlad, pe care ai lui îl numiau, pentru istețimea-i răutăcioasă: *Dracul.*

www.dacoromanica.ro

4. În sfârşit, la 1443 Hunyadi, întărit în credinţa că poate birui, prin isprăvile sale din Ardeal şi Ţara-Românească, îndemnă pe regele cel nou al Ungariei — care înlocuise pe văduva lui Albert şi pe fiul ei, Ladislau, — pe Vladislav, care era până atuncea numai rege al Poloniei, să înceapă o expediţie asămănătoare cu aceia din 1396 a lui Sigismund. Data aceasta însă, în toamna anului 1443 nu se mai merse de-a lungul Dunării, luând o cetate după alta, ci gândul lui Hunyadi era să treacă prin părţile din lăuntru ale Serbiei, la Sofia din Bulgaria şi de acolo, prin pasul cel mare al Ihtimanului, în Rumelia, urmând apoi tot înainte spre Filipopol şi Adrianopol, pe cursul râului Mariţa. Creştinii izbutiră a bate de mai multe ori pe Turci şi răsbătură până în munţii cei înalţi ai Balcanilor. Dar acum era prea târziu, în inima iernii chiar, aşa încât ei trebuiră să se întoarcă.

În anul următor, o nouă expediţie se pregăti de Hunyadi, de regele sprijinit de dânsul şi de legatul Papei, care se interesa, potrivit cu chemarea lui, de un asemenea război împotriva Necredincioşilor.

Legăturile de pace încheiate cu Turcii fură călcate, şi astfel în Septembre oastea se puse în mişcare.

Acum şi Vlad se uni cu creştinii, precum se unise înainte Dan cu regele Sigismund la Golubaci. Se merse mai răpede decât în anul celălalt. Dela Orşova creştinii înaintară până la Nicopol, primiră aci pe Vlad cu Românii şi se îndreptară către Varna. Bătrânul Sultan *Murad*, fiul lui Mohammed, se întoarse anume din Asia spre a li sta împotrivă.

Lupta se dădu pe câmpia din margenea Mării, lângă portul *Varna*. Regele Vladislav, om tânăr şi cutezător, făcu aceiaşi greşeală pe care o făcu-

www.dacoromanica.ro

seră Francesii odinioară supt Nicopol. Hunyadi era stăpân acum pe soarta luptei, când regele se aruncă furios asupra Turcilor, crezând să poată omorî pe bătrânul Murad însuşi, şi, calul său împiedecându-se, un Turc reteză capul regelui. A fost o înfrângere ne mai pomenită. Hunyadi fugi iute spre Dunăre, şi de aici, în Ardeal.

În anul următor însă, *corăbii creştine*, care aşteptaseră în zădar la 1444 sosirea cruciaţilor ca să-i ducă la Constantinopol, veniră pe fluviu. Vlad, care suferise înainte de a doua expediţie din 1442 şi închisoare din partea Turcilor, la Galipole, numindu-se un alt Domn în locu-i, rămăsese credincios creştinilor, şi el urmă pe uscat corăbiile plătite de Papa şi ducele Burgundiei, care se suiau pe cursul Dunării. *Silistra* a fost atacată, *Turtucaia*, arsă; cetatea *Giurgiului*, bătută cu învierşunare, căzu iar în mânile Muntenilor, ca pe vremea lui Dan. Se ajunse la *Turnu*, care nu putu fi luat. La gura Jiiului veni Hunyadi să se unească în sfârşit cu creştinii, dar era prea târziu, şi oastea ungurească şi munteană se înfăţişa prea slabă faţă de Turcii ce se adunaseră pe malul celălalt. Astfel se mântui expediţia.

Buna prietenie dintre Vlad şi Hunyadi se încheiè şi ea, de alminterea, foarte răpede. Cam pe vremea când, la 1445, se isprăvise expediţia pe Dunăre, în anul următor Hunyadi pornia pe neaşteptate spre Ţara-Românească, prindea pe Vlad şi fiul său Mircea, cari nu se aşteptau să fie atacaţi, şi-i ucidea. După foarte scurta Domnie a lui *Danciu, fiul lui Dan*, şi a unui trecător *Basarab*, Scaunul muntenesc fu luat de *Vladislav*, care-şi zicea şi el «fiu al lui Dan».

5. Acesta stăpâni în linişte măcar nouă ani de

www.dacoromanica.ro

zile. El n'a ajutat personal pe Hunyadi în marea lui expediţie de răzbunare pe care o făcu la 1448 şi care-l duse, din causa duşmăniei ascunse a Despotului sârbesc Gheorghe, căruia nu-i plăceau aventuri de acestea — odată ce-şi căpătase ţara înapoi dela Turci — la înfrângerea din câmpia *Cosovei*. Ioan Hunyadi înlătură numai târziu de tot pe Vladislav acesta, când Turcii se pregătiau acuma de asediul Belgradului, în 1456, trei ani după ce Constantinopolul însuşi, Capitala Împăraţilor de Răsărit, căzuse în mânile păgânilor.

El se temea ca Ungurii să nu aibă aceiaşi soartă, căci ştia bine că, odată luat Belgradul, Turcii puteau să între'n răgaz şi'n Ungaria şi să-şi îndeplinească voinţa de jaf şi cucerire. Vladislav părându-i-se prea slab pentru împrejurările grele, el îl înlocui deci, şi puse, încă în primăvara anului 1456, pe *Vlad, fiul lui Vlad Dracul*. E acela care stătuse mai înainte la Turci ca ostatec şi care, de o bucată de vreme, fugărit de la dânşii, se adăpostise în Ardeal. Acestui Vlad i s'a zis *Ţepeş* pentru că, urmând după datina stăpânitorilor cumpliţi din Răsărit pe acea vreme, el pedepsia mai bucuros pe vinovaţi şi pe duşmanii săi în războiu trăgându-i în ţapă.

6. În toată vremea aceasta Moldova a dus, prin păcatele stăpânitorilor lui, viaţa cea mai ticăloasă ce se poate închipui. Împotriva lui Ştefan care orbise pe frate-său se ridică, ajungând de vârstă, fiul nenorocitului Ilie, *Roman*, numit astfel după tatăl lui Alexandru-cel-Bun. Roman biruì pe unchiul său cu ajutorul Polonilor, şi-l ucise. Trupul lui Ştefan fu dus la mânăstirea Neamţului, şi acolo i s'a săpat mormântul, supt o piatră care s'a pus mai târziu.

Roman, om tânăr, sfătuit de maică-sa, Polona, Marinca, avu o Domnie scurtă şi fără însemnătate. La urmă muri otrăvit. Fii ai lui Alexandru-cel-

www.dacoromanica.ro

Bun, din legături nelegiuite şi nesigure, se ridicară să ceară Domnia în dauna fratelui mai tânăr al lui Roman, *Alexăndrel*. Unul dintre ei, *Petru*, avu norocul să stăpânească mai multă vreme, dar stăpânirea aceasta a lui a fost cumpărată prin umilinţi grele ; el a luat de soţie pe bătrâna soră a lui Hunyadi şi a dat voie Ungurilor să-şi aşeze ostaşii în *Chilia*, care, firește, era apărată de dânşii în sama Muntenilor.

7. Tot din rândul fiilor din flori ai lui Alexandru se ridică însă un om de ispravă, viteaz şi nobil, *Bogdan*. Înţelegându-se cu Hunyadi, el întră în Moldova şi birui oştile lui Petru. Când Polonii veniră în ajutorul acestuia, trimeţând o întreagă oştire care porni din *Cameniţa*, cetatea lor din faţa Hotinului, el îşi adună boierii, cari erau mulţi şi dârji, şi ţerănimea, în pădurile Vasluiului. Aici, la *Crasna*, sat care dăinueşte şi până acum, dar care era cuprins atunci în adâncul codrilor, Bogdan biruì pe ostaşii poloni în aşa fel, încât abia putură să găsească drumul întorsului.

Pentru întâia dată, va să zică,— afară de vechea cioc-nire—, a fost învinsă o oaste polonă de către Moldoveni, în *această zi de 6 Septembre 1450.*

8. Dar un *alt Petru, fiu a lui Alexandru*, căruia i se zicea *Aron*, fiindcă Aron îl chemase înainte, veni la Domnie. El unelti un complot ticălos pentru a înlătura pe Bogdan în folosul lui Alexăndrel. Lângă Suceava este uu sat *Reuseni*, aşezat în margenea unor dealuri bogate în livezi, şi aici obişnuia Domnul să iasă din când în când la petreceri sau la plimbare. Bogdan era dus acolo la o nuntă, când, în mijlocul nopţii, sosi ceata de cutezători în fruntea căreia stătea Aron. El fu scos din casă, îngreuiat de vin cum se găsia, şi i se

www.dacoromanica.ro

tăiè capul tocmai pe locul unde fiul său, care a fost Ştefan-cel-Mare, a ridicat o frumoasă biserică de piatră întru pomenirea lui *(Octombre 1451).*

Aron îşi zise Petru-Vodă, şi nu voì să dea Moldova-de-sus lui Alexandrel. Tânărul acesta-şi petrecu de aici înainte vremea 'n ospeţe, la Cetatea-Albă, unde-şi află şi sfârşitul, peste patru ani de zile. Acuma Petru Aron ajunse singurul stăpânitor al ţerii. Aşa cum era el pătat de sânge, fără mândrie, cei mai mulţi boieri se strânseră totuşi în jurul lui, fiindcă nu se mai găsia în Moldova nimeni din neamul lui Alexandru-cel-Bun. Faţă de Poloni ca şi faţă de Unguri, dar mai ales faţă de cei d'intâiu, el se arătă gata la orice concesii.

Când Turcii, cucerind Constantinopolul, căutară să-şi stabilească dominaţia exclusivă în tot cuprinsul Mării Negre, cerând şi dela Genovesii din Caffa, şi dela stăpânitorii greci din Mangup (cetatea Sfinţilor Teodori [1], iarăşi în Crimeia), şi dela toate oraşele şi stăpânirile de pe malul acestei Mări plata unui *haraciu,* de răscumpărare, Petru se grăbi să îndeplinească cererea atotputernicului Sultan *Mohammed al II-lea,* (fiul lui Murad). Astfel, o solie de boieri moldoveni merse în anul *1456* de găsi în Rumelia, la Sarucanbeglie, pe „Împăratul" cel tânăr şi nou, care-şi avea reşedinţa obişnuită 'n Ţarigrad, şi-i aduse suma de *2.000 de galbeni ungureşti,* care i se ceruse. De sigur că şi Ţara-Românească plătise pe vremurile lui Vlad cel vechiu, apoi pe ale lui Radu Prasnaglava, lui Alexandru-Aldea, lui Vlad Dracul şi lui Vladislav ca tribut o sumă, pe care n'o putem hotărî, faţă de Turci: acuma şi Moldova se supunea la această îndatorire.

[1] Tiron şi Stratilat.

www.dacoromanica.ro

Noi nu trebuie să o credem, de alminterea, aşa de ruşinoasă, pentru că şi Puterile cele mari obişnuiau a plăti câte ceva Turcilor pentru ca posesiile lor să nu fie atinse de dânşii. Astfel plătise tribut odinioară Impăratul din Constantinopol şi toată familia lui până la căderea lor (1453) şi până la înlăturarea stăpânirii greceşti din Moreia; tribut trimiseseră Sârbii şi Bulgarii câtă vreme li-a trăit Statul; în sfârşit Veneţia dădea tribut pentru posesiunile ei în Albania şi pentru oraşul Lepanto: dacă i s'ar fi îngăduit să mai ţie Salonicul, ea era gata să răspundă un tribut nou şi pentru acest oraş.

Petru Aron ar fi putut stăpâni încă multă vreme Moldova dacă l-ar fi suferit Ungurii şi ar fi vrut să-l îngăduie mai departe noul Domn al Ţerii-Româneşti. Acesta însă, care era, cum ştim, Vlad Ţepeş, înţelegea să nu aibă la hotarele sale un om de care nu putea să fie sigur în planurile mari pe care le făcea ; de aceia el se hotărî să-l înlăture, dând Domnia unui fecior al lui Bogdan-Vodă cu o femeie anume *Oltea* (Maria), — om tânăr, frumos, voinic şi viteaz, care de câtva timp se adăpostia la dânsul. Astfel, *în primăvara anului 1457, Ştefan, fiul lui Bogdan,* plecă să-şi cucerească moştenirea.

El avea să fie Stefan-cel-Mare.

XXIV.

Domnia lui Ştefan-cel-Mare până la începerea luptelor cu Turcii.

1. Ştefan, fiul lui Bogdan-Vodă, plecă din Ţara-Românească cu ajutorul pe care i-l dăduse Vlad Ţepeş şi cu o mică ceată de pribegi care se va fi găsit încă dela început în jurul său. Urmă malul drept al Siretiului şi nu întâlni nicio împotrivire decât tocmai sus, prin părţile Romanului, la *Dol-*

www.dacoromanica.ro

jești, și, mai departe, la *Orbic*, în Ținutul Neamțului (căci Ștefan nu voise să treacă Siretiul pe la Doljești, ci, căutând să înșele pe dușman, luase mai către munte, prin Neamț, drumul spre Suceva).

În amândouă luptele, oastea fiului lui Bogdan nu avea în fața ei decât, de bună samă, numai câteva sute de boieri și țerani cari se adunaseră în pripă pentru ca să apere Domnia lui Petru-Vodă Aron. Acesta nu se arătă în stare să strângă alte mijloace de apărare.

Peste puțin Ștefan se înfățișă înnaintea Sucevei. Aici îl întâmpinară boierii lui Petru, care fugise grabnic spre Polonia, unde-și avea legăturile cele mai însemnate Mitropolitul de atunci al Moldovei, Teoctist, om foarte respectat, care-și căpătase cârja dela Patriarhul din Ohrida sârbească [1], veni în margenea cetății de Scaun a Domnilor Moldovei, pe locul ce se zice: la Direptate, pentru că acolo se îndeplinia osânda cu moarte înpotriva vinovaților. Pe acest câmp stătură fruntașii Moldovei înnaintea tânărului fecior domnesc biruitor și-l recunoscură de căpetenie statornică a lor.

2. Cronica țerii, scrisă mai târziu în românește după vechea însemnare slavonă care se făcea prin mănăstiri, spune că, apoi, cea d'intâiu măsură pe care o luă Ștefan-Vodă a fost să-și pregătească o oștire. Aceasta nu înseamnă că el avea de gând să pornească, nebunește și cu cutezanță de tânăr care nu socotește urmările, războiu înpotriva tuturora. El știa însă că *Ungaria* era turburată, căci țara de la moartea lui *Ioan Corvinul*, care se stânsese câteva săptămâni după ce despresurase Belgradul încunjurat de Turci, era în prada a două partide ce se luptau de moarte. Știa, iarăși, că Polonii vor lua măsuri ca să

[1] Căci, Constantinopolul fiind luat de Turci, legături cu Patriarhia de acolo nu mai avură multă vreme Bisericile noastre, atât cea din Moldova, cât și cea din Țara-Românească.

www.dacoromanica.ro

aducă înapoi în Scaunul Moldovei pe Domnul fugar care se potrivia aşa de bine, prin lipsa lui de energie, cu scopurile lor. Pe de altă parte, *Turcii,* cu toate că trebuiseră să plece de supt zidurile Belgradului — Sultanul însuşi fusese uşor rănit—, erau destul de tari ca să înceapă, chiar în anul următor, iarăşi opera lor de cucerire la Dunărea sârbească, şi poate chiar şi în părţile dunărene care erau în legătură cu Românii.

3. O oaste moldovenească adevărată nu exista pe atunci. Domnii întrebuinţau mai mult *cavaleria* uşoară şi strălucitoare a *boierilor* şi *cete ţerăneşti,* chemate la luptă prin focuri care se aprindeau pe dealuri. Cel puţin n'avem nicio dovadă că în vremea turbure de după moartea lui Alexandru-cel-Bun s'ar fi înjghebat o puternică armată demnă de acest nume. Pe când în Domnia lui Ştefan, care, cum vom vedea, a ţinut o jumătate de veac, întâlnim ca oaste statornică pe *viteji,*— călăreţi şi nobili,— numiţi aşa după vechii coborâtori din Maramureş. Apoi pe *hânsari,* oaste de strânsură şi de pradă, şi în sfârşit pe voinici, ostaşi de rând, ţerani aleşi, cari nu se deslipiau de Domn.

Toţi aceştia aveau ca răsplată pentru slujba făcută de dânşii pământuri; astfel pământurile acelor „viteji" mai mărunţi cari se ziceau, măcar mai târziu, şi *curteni,* pentru că stăteau totdeauna la Curte, erau osebite de ale altor locuitori ai ţerii şi se chemau chiar: moşii de Curteni. În vreme de primejdie, fireşte, toată boierimea era ţinută să alerge pentru a încunjura pe stăpânitorul ţerii şi, iarăşi, din fiecare sat, supt călăuzirea boierilor, dacă aveau drepturi asupra lor, sau a celui d'intâiu dintre locuitorii liberi, care se chema *vătăman,* plecau multe mii de oameni îmbrăcaţi în portul lor obişnuit pentru ca să-şi asigure moşia lor cea mică în apărarea moşiei celei mari care era ţara. Cei destoinici primiau răsplătire în pământuri şi astfel mulţi ţerani ajunseră să aibă locuri întinse 'n deosebite părţi ale Moldovei. Ştefan se arătă foarte darnic şi cu boierii de ispravă, pe cari-i îmbogăţi mai ales făcându-li daruri în *„pustiu",* adecă în Ţinuturile mai rău locuite, acoperite încă mai mult cu păduri ce se aflau în părţile de dincolo de Prut şi cu deosebire în apropierea Dunării.

Cu toate aceste pregătiri războinice, Ştefan n'avu prilej să încerce 'ndată puterile nouă pe care le alcătuise pentru luptă. Schimbările cele mari, primejdiile din partea străi-

www.dacoromanica.ro

nului, luptele, prădăciunile şi cuceririle se întâlnesc în celălalt Principat românesc, de unde Ştefan însuşi îşi luase zborul: în Ţara-Românească a lui Vlad Ţepeş.

4. Vlad Ţepeş, Domnul muntean, era un om ciudat: strașnic la înfăţişare, dar frumos şi isteţ, crud la faptă, neadormit la lucru, cutezător în planuri, dorind binele săracilor şi gata să jertfească bielşugul celor puternici pentru aceasta. El a rămas însă 'n mintea urmaşilor săi mai ales supt chipul grozav al unuia care ucide oameni pentru plăcerea sa şi-i schingiuieşte ca să se bucure văzând chinurile lor. Să nu fi fost atât de crud, să nu-i fi plăcut a trage oameni în ţapă, a-i rupe în bucăţi cu mânile sale înseşi, a-şi bate joc de omenie şi de lege stând la masă pe hoiturile celor morţi din porunca lui, sau râzându-şi de slujba bisericească, pe care punea s'o facă pentru câte unul, căruia însă groapa îi era numai deschisă înainte (aşa a făcut el cu pretendentul Dan cel tânăr), el ar fi fost unul dintre eroii cei mai mari, dintre apărătorii cei mai vrednici ai pământului şi neamului românesc.

5. În Ardeal se oploşiau feciori de Domni cari voiau să-l înlocuiască: astfel *Dan*, de care a fost vorba, şi un frate al lui Ţepeş după tată, *Vlad*, care fusese odată călugăr şi pentru aceia i se şi zicea *Vlad Călugărul*. Domnul muntean îi ceru în zădar dela vecinii săi, *Saşii* din Ardeal, şi, neputând deci să-i capete, se apucă să prade Ţinuturile dela graniţă, mai ales în părţile *Braşovului*. Când Dan se coborâ în ţară, cu îngăduinţa noului rege unguresc, care nu era altul decât *Matiaş*, fiul lui Ioan Hunyadi, Vlad isprăvì repede cu dânsul. Alte prădăciuni în Ardeal urmară.

Cât timp a făcut el această ispravă, măcelărind,

www.dacoromanica.ro

fără cât de puțină dreptate, pe Sași și chiar pe Românii din Ținuturile săsești ale Ardealului, Vlad putea fi sigur de sprijinul Turcilor dela Du-

Fig. 19. Vlad Țepeș

năre. De la o vreme însă, i se urâ cu dânșii. Auzind că în Apus se fac pregătiri mari pentru un nou război al creștinilor împotriva Împărăției

www.dacoromanica.ro

otomane, precum fusese acela ce se încheiase cu înfrângerea dela Varna, Vlad se lăsă măgulit de regele cel nou al Ungariei, şi, fiindcă avea nevoie, totuşi, să prade totdeauna, îşi căută jertfele printre Bulgarii şi chiar Românii de dincolo de Dunăre.

Neapărat însă că el se bucura mult mai mult să vadă aducându-i-se saci plini cu capetele, nasurile sau urechile tăiate ale Turcilor. Cine face astfel este, fără îndoială, un om sălbatec şi vrednic de osândă, dar nu trebuie să uităm că pe acel timp şi Turcii, din partea lor, când găsiau prilej potrivit, făceau tocmai aşa cu locuitorii Ţerii-Româneşti. Dacă ar fi fost însă un om cu inimă iertătoare şi un creştin adevărat, fără îndoială că Vlad ar fi ştiut să-şi apere ţara fără să-şi bată joc în felul acesta de durerea şi de viaţa omenească.

6. Turcii căutară a-l prinde, poftindu-l să vie la întâlnire, pentru a duce *tributul,* neplătit de mai mulţi ani în urmă, şi darul de *cai* şi poate chiar şi de *copii* pentru *cetele Ienicerilor,* la care Vladislav, înaintaşul său, se îndatorase faţă de puternicii vecini de peste Dunăre.

Aşa-zisul *tratat al lui Mircea-cel-Bătrân* cu Sultanul Baiezid e o *născocire târzie* făcută după 1770 pentru a dovedi, cu prilejul încheierii unei păci între Ruşi şi Turci, care era să prevadă drepturi pentru noi, că Ţara-Românească s'a supus prin învoială. O socoteală veneţiană dă pentru această vreme *un tribut de răscumpărare* sau *haraciu* de *17.000 de galbeni;* aflăm însă pe la 1500 abia 8.000. Moldova e trecută în vremea lui Mohammed al II-lea numai cu 6.000; supt Petru Aron, care a făcut cea d'intâiu supunere, se dădeau, cum s'a spus abia 2.000. Ştefan însuşi plăţia, după ziarele veneţiene ale lui Sanudo, 4.000; după Ştefan au fost 8.000 de galbeni. Ştim de la un scriitor italian că Muntenii dădeau şi 50 de cai, poate şi tot atâţia şoimi.

Vlad însă, mai şiret decât begul dunărean, izbuti să-l înşele aşa de bine, încât îi împrăştie ceata şi

www.dacoromanica.ro

luă chiar în stăpânire *Giurgiul*. De aici înainte, după peirea begului, al cărui trup fu aşezat în ţapă chiar în margenea *Târgoviştii*, Vlad putu să jăfuiască în toată voia pe malul drept al Dunării.

Cu o nespusă bucurie s'a lăudat el într'o scrisoare către regele Matiaş, care făgăduise să-i dea o rudă a lui drept soţie, cu atâta moarte de om pe care o făcuse împotriva vrăjmaşilor.

În primăvara anului *1462*, Sultanul însuşi se hotărâ să vie la Dunăre pentru a înlătura pe acest cumplit duşman al oştilor şi supuşilor săi.

Vlad ar fi putut strânge, cum ştim, cel mult 10.000 de oameni, cea mai mare parte din călăreţi: oaste statornică n'avea precum avu în curând Domnul Moldovei. Din partea lui, Sultanul venia totdeauna cu 7—10.000 de ieniceri şi cu cete de spahii al căror număr putea să se ridice la 20.000 de oameni, în sfârşit cu o mare mulţime de ostaşi mai iefteni şi mai puţin vrednici, cari impuneau totuşi duşmanului, prin număr. De o împotrivire în câmp deschis a Domnului muntean nici nu putea fi vorba.

După ce hărţui un timp pe Turci la Dunăre, Vlad trebui să se retragă întocmai aşa cum văzurăm că au făcut pe rând predecesorii săi, Dan şi Mircea. Planul lui era acela care ieşia din condiţiile generale ale ţerii: să lase pe duşmani a înainta 'ntr'un Ţinut fără drumuri şi lipsit de orice mijloace de aprovisionare, rămânând ca el să-i atace în locul potrivit, cu puterile ce ar fi avut la îndemână. Cei mai slabi dintre boierii săi, bătrânii, femeile, copiii, cu Vistieria domnească, fuseseră ascunşi în mănăstirea din lacul *Snagovului*, care era încunjurată, pe lângă aceasta, din toate părţile de păduri, aşa că numai oamenii cunoscători ai locurilor ar fi fost în stare să răsbată până la dânşii.

www.dacoromanica.ro

Oastea turcească pătrunsese adânc înlăuntrul ţerii, când Vlad, care o pândia, năvăli într'o noapte întunecoasă şi începu să-şi taie drum drept, prin mulţimea înspăimântată, către linia ienicerilor şi apoi către cortul Sultanului, care se afla tocmai în mijlocul taberei.

Vlad, care stătuse atâta vreme în mijlocul Turcilor, ştia mai bine ca oricine care este felul lagărului de apărare al acestora şi prin ce mijloace se poate ajunge la sălaşul stăpânitorului însuşi.

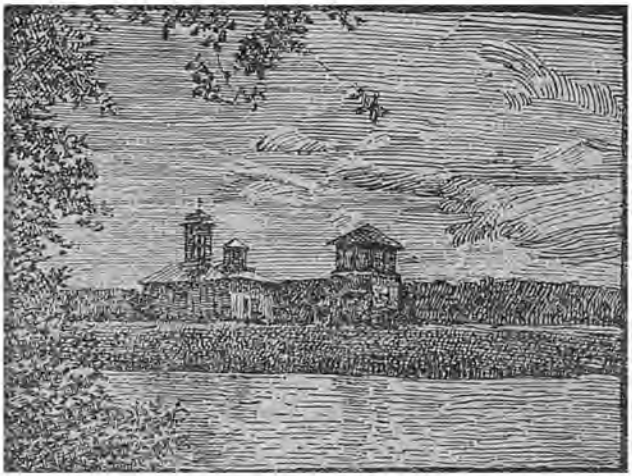

Fig. 20. Mănăstirea Snagovului.

Lupta ţinu până spre ziuă, cu multă pierdere din partea Turcilor, fără ca Românii să fie prea mult împuţinaţi în desnădăjduita încleştare cu spahiii şi ienicerii. Dacă şi dintre ai noştri căzură, aceasta se întâmplă mai ales în ciocniri prin văile depărtate cu cete desfăcute din oastea turcească.

Firește însă că Vlad nu era în stare să gonească din ţară, *luptând*, pe un ostaş şi comandant de oaste ca Mohammed al II-lea. El trebui să

www.dacoromanica.ro

aştepte mai mult ca osteneala, desgustul, foametea şi boala să iea în stăpânire pe năvălitori. Aşa se şi întâmplă, căci, după trecere de câteva săptămâni, Sultanul luă iarăşi drumul Dunării.

El lăsă însă un alt Domn în locul lui Vlad, pe însuşi fratele acestuia, *Radu,* care, fiind frumos, tânăr, măgulitor pentru oricine, ştiu să-şi câştige sprijinitori printre boieri şi ajunse mai ales tare după ce izbuti a pune mâna pe oamenii şi bogăţiile ascunse în Snagov. Lui Vlad i-ar fi fost totuşi uşor să înlăture pe Radu, cu câţi credincioşi mai avea în jurul său, dacă nu i s'ar fi prilejit nenorocirea de a fi atacat, in acelaşi timp când Turcii străbăteau ţara lui, de către Domnul Moldovei.

7. Ştefan doria, înainte de toate, să dea Moldovei sale graniţe geografice naturale, sigure, pe care să le poată apăra bine. Moldova avea împotriva Polonilor, dacă acestora li-ar fi venit gustul s'o atace, cetatea puternică a *Hotinului;* mai jos în aceleaşi părţi de către Nistru, dar cam înlăuntrul ţerii, el zidi apoi o altă cetate, a *Orheiului,* împotriva Tatarilor, cari, cum ştim, locuiau acum în mijlocul Rusiei şi-şi aveau mai ales sălaşele obişnuite în peninsula Crimeii, fiind stăpâniţi de un Han cu numele de Menglì-Ghirai [1]. Împotriva unui duşman care ar fi venit de la Miazănoapte,— deci, iarăşi, Polonii,— puternica cetate a *Sucevei* era o piedecă. De spre Miazăzi, duşmanul (adecă întâmplător Muntenii) nu putea să înainteze decât prin punctul de vărsare al Moldovei în Siretiu, unde se înălţa cetatea lui Roman-Vodă, *Romanul.* Împotriva unui atac neprevăzut din partea Ardelenilor, veniţi prin trecătorile Carpaţilor, era *Cetatea Neamţului.* Toate acestea au fost şi mai bine întărite decât înainte, clădindu-le din piatră, făcându-li turnuri şi porţi puternice de stejar, de Ştefan însuşî, care alese pe cei mai buni dintre boierii săi de-i făcu

[1] Tatăl său, Hagi-Ghirai, fusese întemeietorul dinastiei Ghiraizilor, care, până la sfârşitul vietii tătăreşti neatârnate, a stăpânit asupra acestui neam.

www.dacoromanica.ro

pârcălabi[1]. Pentru ca să fie cu totul sigur din partea oricăror vecini, îi mai rămânea să desăvârşească graniţa de la Sud, unde, până atunci, numai *Cetatea-Albă,* cu minunatele ei zidiri genovese şi litvane, stătea în calea duşmanilor, veniţi pe uscat şi pe apă. Gândul lui era, prin urmare, să atace şi *Chilia,* pierdută de Petru Aron, pentru a desăvârşi linia de apărare a cetăţilor sale.

8. Recunoştinţa este una din legăturile cele mai puternice şi mai sfinte, şi nu se poate om cu adevărat de samă care să nu fie şi recunoscător pentru tot binele ce i se face, dar, când cineva este un stăpânitor de ţară, interesele ţerii merg mai presus de orice.

Ştefan avea acum prilej să ieie în stăpânire Chilia ; el vedea cum Turcii se îndreptau împotriva ei şi ştia că din mânile acestora ar fi fost cu neputinţă s'o capete. Deci lăsă la o parte prietenia cu Vlad şi porni asupra cetăţii, sigur fiind că el va apuca înaintea Turcilor şi va ajunge în stăpânirea ei. N'avu noroc însă şi trebui să se retragă cu piciorul rănit de un glonte al apărătorilor Chiliei. Dar acest amestec al lui în războiu strică mult situaţia lui Vlad: acesta trebui să fugă în Ardeal.

Regele Matiaş era hotărât să-l aducă înapoi şi, tot odată, el ar fi vrut să întrebuinţeze acest prilej pentru a scoate pe Ştefan, aliatul Turcilor, şi a pune în loc pe *Petru Aron,* care, acum, dela împăcarea lui Ştefan cu Polonii, se oploşise în *Secuime.* Oştile ungureşti erau aproape de graniţa muntеană şi se gătiau să treacă pasul Branului. Vlad apucase înainte, dar, de oare ce era un om şiret şi nu ţinea samă de niciun fel de îndatorire sau legătură, se apucă să scrie Sultanului, Vizirului şi Domnului Moldovei, rugându-se să-l ierte Turcii pentru ce păcate va fi făcut şi să-l primească

[1] Pârcălab vine dela germanul *Burggraf,* pe cale ungurească.

www.dacoromanica.ro

din nou în rostul cel vechiu. Scrisorile acestea fură descoperite, şi atunci regele Matiaş nu mai făcu expediţia plănuită, ci se întoarse îndărăt, luând pe Vlad ca prins. Mulţi ani de zile, acela care fusese odinioară Ţepeş cel temut de toată lumea stătu în temniţă la Buda. Se zice că, neputând să verse alt sânge, ucidea şoareci, şi în felul acesta îşi mai săra puţintel inima.

Fig. 21. Doamna Evdochia a lui Ştefan-cel-Mare

9. Ştefan rămase astfel asigurat în stăpânire.

Pe *Unguri*, cari i se arătaseră duşmani cu acest prilej, el îşi răzbună, prădând prin Secuime; cu Vodă-*Radu* nu voi să facă nicio prietenie. Îl pândia de aproape, şi, într'o clipă când vecinul nici nu se gândia la putinţa unui atac, Ştefan se răpezì asupra Chiliei şi o aduse în stăpânirea sa, fără multă vărsare de sânge.

Acum se simţia aşa de tare, încât nimeni n'ar fi fost în stare să-l clintească din situaţia pe care o câştigase şi cu vitejia, dar, până acuma, mai mult cu judecata.

10. Pentru prădăciunile dela graniţă, cât şi, mai ales, pentru această luare a Chiliei, care era socotită, oarecum, mai mult ca oraş unguresc, încă din vremea lui Ion Hunyadi, se hotărî să-şi răzbune *regele Ungariei*.

www.dacoromanica.ro

Războiul cu Moldova fu zăbovit însă de încurcăturile lui la graniţa sârbească, şi bosniacă, unde avea de lucru cu Turcii, apoi de amestecul lui Matiaş în deosebitele afaceri apusene, asemenea cu acelea care încurcaseră pe Sigismund ca stăpânitor unguresc.

Numai în *1467* trebui Craiul să lase la o parte orice alte griji şi să alerge la graniţa sa de Răsă-

Fig. 22. Matiaş Corvinul.

rit, nu numai pentru a pedepsi pe Ştefan, dar şi pentru a potoli focul pe care acesta izbutise a-l aprinde în Ardeal. Acolo se răsculaseră *Saşii* împotriva Domniei lui apăsătoare şi ridicaseră chiar pe unul dintre ei ca rege al Ungariei. Nu i-a fost

www.dacoromanica.ro

greu unui tânăr hotărât ca Matiaş să facă linişte în aceste părţi. Apoi el trecu în Moldova prin pasurile din Secuime, luă de-a rândul satele şi târgurile din părţile Bacăului, arzându-le, pentru a suì, ca Ştefan în 1457, prin Roman, spre *Baia*. În Decembre, după ce făcu în linişte drumul său şi-şi săturase prin pustiirea Moldovei apusene toată setea de răzbunare, regele se afla în acest vechiu oraş săsesc, încunjurat numai cu împrejmuiri de pari şi nuiele, unde se pregătia să-şi facă serbătorile de iarnă, înainte de a porni mai departe, spre Suceava. Nici nu putea să se gândească la o lovire cutezătoare din partea lui Ştefan, despre soarta căruia nu se ştia nimic şi a cărui oaste nu se văzuse nicăiri. Dar, în mijlocul unei nopţi geroase de Decembre; Voevodul moldovean se înfăţişă, ajutat de ai săi, şi îndeplini împotriva regelui Matiaş, cu mult mai mult izbândă, ceia ce, cu cinci ani în urmă, încercase a îndeplini Vlad Ţepeş împotriva Sultanului Mohammed al II-lea.

O oaste ungurească nu sămăna însă cu una a Turcilor: aici era strălucire, zgomot, veselie, vorbă multă, trufie, dar nu disciplină şi spirit de jertfă pentru Domn şi stăpân.

Astfel Ungurii se împrăştiară: mulţi dintre căpitani rămaseră să ardă în focul care cuprinsese Baia, iar regele o luă la fugă, purtând în spinare trei săgeţi moldoveneşti, drept dovadă, în acelaşi timp, a nenorocirii şi a mişeliei sale.

Cu acestea se încheiè războiul Ungurilor împotriva lui Ştefan. Matiaş nu se mai gândi a se întoarce în Moldova, de care era legată cea mai ruşinoasă amintire a Domniei lui. Din potrivă, Ştefan putu să pătrundă în Secuime, unde ispiti prin vicleşug pe vechiul său rival, Petru Aron, şi-l tăiè la locul de întâlnire, tocmai aşa precum, mai

www.dacoromanica.ro

înainte, fusese tăiat, de acest ucigaş, Bogdan-Vodă.

11. Acum Domnul Moldovei era slobod să-şi încerce puterile împotriva vecinului său din Ţara-Românească.

Nu că el ar fi avut planul de a se face Domn şi acolo: pe atunci ideia vieţii unitare a Românilor supt aceiaşi stăpânire era cu neputinţă: ea s'a desfăcut mai târziu numai din cunoaşterea între sine a elementelor româneşti de prin deosebitele Ţinuturi, din cultivarea aceleiaşi limbi şi alcătuirea aceleaşi literaturi şi din înălţarea ideii pe care Românii de pretutindeni erau în stare să şi-o facă despre viitorul lor. Datina era atunci ca fiecare ţară să trăiască deosebit, în împrejurările pe care i le impunea desvoltarea ei istorică şi supt dinastia care o alcătuise la început. Prin urmare Ştefan, care se trăgea din neamul Domnilor Moldovei şi stăpânià această ţară, pentru că era din sângele lui Bogdan Maramureşanul, n'avea niciun fel de drept asupra Ţerii-Româneşti, unde numai Domni băsărăbeşti, din osul întemeietorului principatului de Argeş, aveau chemare a stăpâni. Astfel el putea să dorească un singur lucru, anume aşezarea în părţile muntene a unui Domn legiuit, din dinastia locală, care însă, fiind pus de dânsul, să-i păstreze recunoştinţă, să-l ajute'n scopurile sale politice. Pentru aceia numai, a început el războiul cu Muntenii.

Radu ştia ce i se pregăteşte, şi deci el aţâţă împotriva Moldovei pe prădalnicii ei vecini dela Răsărit, *Tatarii*. Aceştia veniră, în obişnuita lor goană nebună, înarmaţi cu cu arce şi cu săbii încovoiate, şi străbătură răpede o bună parte din şesul ce se întinde între Siretiu şi Prut: pe atunci nu erau ostaşi aşezaţi în Soroca şi în Orheiu. Năvălitorii ţintiau firește, asupra Sucevei, dar Ştefan ieşì înaintea lor la *Lipnic*, în luna lui *August 1469*, şi-i zvântă în bătaie. Una din căpetenii rămase în mânile lui, şi Domnul, crud cu cei cruzi, ştiù să arăte Tatarilor că el poate să lupte împo-

www.dacoromanica.ro

triva lor cu înseşi armele obişnuite ale năvălitorilor: schingiuirea şi omorul.

La începutul anului următor, în *Februar 1470*, Moldovenii se înfăţişau dincolo de graniţa munteană şi cuceriau, d'intr'un singur avânt. portul cel mai însemnat al Ţerii-Româneşti, *Brăila*, care fu arsă, pentru ca mărfurile din Răsărit să vie numai la porturile moldovene.

Radu sosi prea târziu, fiind oprit în loc de frică.

Ceva mai mult de un an după împrejurarea aceasta însă, acelaşi, pentru ca să-şi răsbune, întră în Ţinuturile de graniţă alə vecinului său. Dar el nu putu merge mai departe decât până la satul *Soci*, în judeţul Bacăului[1].

Ştefan ştia că *Turcii dela Dunăre* nu sunt la îndemână ca să ajute pe învinşi, şi el se luă deci pe urma lui Radu: dar nu crezu că e vreme potrivită pentru a încerca o izgonire a duşmanului său.

Acesta putu să se întoarcă şi să-şi asigure graniţile, clădind în margenea pârâului Milcov, dar pe malul muntenesc al acestei ape, o cetate pe care o numi, după satul din apropiere, al Crăciunei. *cetatea Crăciunei.*

12. În anul următor, Turcii avură de lucru 'n alte părţi. Îndemnat de mândria sa şi aţâţat de stăruinţile creştinilor din Apus, mai ales ale Veneţienilor, se ridicase împotriva Sultanului un urmaş al stăpânirii şi al puterii lui Timur, învingătorul de la Angora. Acestălalt stăpânitor de Turcomani se chema Hasan-cel-Lung sau *Uzùn-Hasan*, şi avea supt ascultarea sa Persia întreagă şi regiunile Caucasului, fiind înrudit prin soţie şi cu Împăraţii greceşti din Trapezunt, de la Marea Neagră. Mohammed porni împotriva lui, dar nu putu să-l biruiască; se întoarse obosit în toamna anului 1473.

[1] „Sociu" înseamnă pe ungureşte cojocar: deci satul este unul din ele ungureşti de prin părţile băcăuane.

www.dacoromanica.ro

La 1473 încă, Ştefan chibzui lovitura hotărâtoare contra lui Radu. Acesta-i aţinu calea lângă *râul Râmnicului* (la „Vadul Apei"). Dar se dovedi încă odată mai slab ca putere şi pricepere decât Ştefan. Peste cinci zile, Domnul Moldovei întra în *Bucureşti* — care se zicea atunci: *cetatea Dâmboviţei,* — şi prindea pe Doamna, rămasă singură, şi pe fiica ei, Voichiţa-Maria, pe când Radu umbla fugar prin cetăţile dunărene ale Turcilor. Ca Domn fu aşezat *Basarab, fiul lui Dan,* care mai stăpânise, trecător, în Ţara-Românească şi căruia i se zicea de obiceiu *Làiotă*[1]. Îndată însă acest Basarab se întoarse 'napoi în Moldova la sprijinitorul său, căci Turcii dela Dunăre, cari sosiseră acum din expediţia lor asiatică, aduseseră înapoi în reşedinţa de pe apa Dâmboviţei pe Radu. De sigur că acesta încercă prin luptă nouă să smulgă dela Ştefan familia sa prinsă, dar în această frământare, departe de a câştiga ceva, îşi pierdu viaţa. Turcii îngăduiră atunci ca Domn pe Basarab, care se întoarse din Moldova şi ştiu să împartă daruri begilor de la Dunăre.

La un an după cea d'intâiu gonire a lui Radu, Ştefan, care nu voià cu niciun chip să aibă o slugă turcească dincolo de graniţa Milcovului şi Siretiului porni iar asupra Domnului de acolo, pe care-l pusese, dar care se ridicase apoi împotriva lui. Acum se uitase vechea duşmănie cu Ardealul: *Secuii* ascultau de Ştefan aproape ca de Domnul lor, iar Voevodul Ardealului, Ştefan Báthory, era gata să-l ajute cu toate puterile sale. Şi Moldovenii şi Ungurii întrară cam în acelaşi timp în Ţara-Românească: cei d'intâiu răsbătură pâna la apa *Teleajenului,* unde se ridica încă o cetate

[1] Cf. numele Dòbrotă, Càlotă, Gèrotă, Hòciotă, Còşotă, din Dobrul Calul, Gerul, etc.; deci acesta vine din Laiul (Negrul).

www.dacoromanica.ro

munteană, pe locul Vălenilor-de-Munte de astăzi. Venind de spre Miazănoapte, Ungurii biruiră, de şi nu fără greutate, pe Basarab. Acesta făcu atunci ceia ce făcuse, înaintea lui, Radu şi atâţia alţii cari aveau ca sprijin mai ales pe Turci: fugì în *Giurgiu* sau dincolo de Dunăre. În loc fu aşezat un fiu al lui, care-şi zicea tot *Basarab* şi cu care tatăl trăia de multă vreme în duşmănie. Când însă *Basarab-cel-Bătrân* se întoarse cu ajutor turcesc, *cel Tânăr* se adăposti în Moldova, întocmai ca şi tatăl său la 1473.

XXV.

Luptele lui Ştefan-cel-Mare cu Turcii.

1. Turburând însă pe Domnul Ţerii-Româneşti, Ştefan săvârşia o faptă de duşmănie împotriva Sultanului. Acesta se hotărî să-l înlăture. Ca de obiceiu, i se ceru ce nu putea să deie, adecă tributul rămas în urmă şi stăpânirea cetăţilor de Miazăzi ale Moldovei, Cetatea-Albă şi Chilia. Ştefan răspinse cu mânie astfel de pretenţii, şi, aşteptându-se la o lovitură din partea Turcilor, se aşeză într'un loc foarte bine apărat, nu departe de acela unde tatăl său Bogdan câştigase biruinţa lui cea mare asupra Polonilor, în acelaşi Ţinut de dealuri înalte, de văi înguste şi păduri nestrăbătute al *Vasluiului.* Se aşezase, cu boierii ţerii şi ostaşii săi de Curte, având pe lângă aceştia ţerani şi câteva sute de *Secui,* chemaţi de-a dreptul de dânsul, în *margenea drumului celui mare* care mergea dela Bârlad la Vasluiu şi dela Vasluiu la Iaşi, iar de aici către părţile de Miazănoapte: pe acest drum mare de negoţ erau să vie Turcii.

Aceştia sosiseră aici în a doua săptămână a a-

www.dacoromanica.ro

nului *1475*, puține zile după Bobotează. Aveau în fruntea lor pe *beglebergul Rumeliei, Soliman Hadâmbul*. Basarab, Domnul muntean, arăta drumul. Când puterile turcești ajunseră în margenea pădurii, lupta se începu între Moldoveni și cetele care putuseră pătrunde înlăuntru. O apă săracă curgea pe acolo, și de-asupra ei fusese clădit, pentru nevoile negoțului, un pod de lemn; iarna era blândă, zăpada se topise, și apa se revărsase până departe, în bălți. O negură deasă se ridicase în faptul zilei.

Astfel, în noroiu, în întunerec și în cea mai mare neorânduială și necunoaștere a locului, se zbuciumară Turcii câteva ceasuri, până ce fură puși pe fugă *(10 Ianuar)*. Moldovenii îl urmăriră multă vreme, petrecându-i până la vadul dela *Isaccea* sau *Oblucița*, al Dunării dobrogene. Pe lângă atâția morți, mulți prinși se găsiră în mânile lor: Ștefan puse să i ucidă. La cererile de răscumpărare, el răspunse nemilostiv: «dacă sunt așa de bogați, ce au venit să mai caute în țara mea săracă?». Trei zile oastea stătu pe loc, postind și mulțămind lui Dumnezeu cu rugăciuni. Așa era datina lui Ștefan în războaiele lui.

Într'o scrisoare, lipsită de orice trufie, el arătă apoi tuturor stăpânitorilor lumii, până și depărtatului Uzùn-Hasan din Răsărit, cum că el, cu ajutorul lui Dumnezeu, a izbutit să înfrângă cu desăvârșire oastea cea mare a Sultanului turcesc.

Lupta aceasta se chiamă: lupta dela *Podul Înalt*, după locul unde a fost începută. I se mai zice: lupta dela *Racoväț*, după apa ce curgea pe acolo, ori lupta dela *Vasluiu*.

2. Dintre toți vecinii, unul singur trebuia să-l ajute, acela care era amenințat și dânsul de cotropirea

www.dacoromanica.ro

turcească, anume regele unguresc Matiaş. Acuma, în vara anului 1475, se făcu în toată forma o împăcare: Craiul făgădui să sprijine pe Ştefan cu toate puterile sale. Îi dădu ca loc de adăpost — dacă ar avea nenorocirea să fie învins — două cetăţi în Ardeal: *Ciceul*, aşezat lângă apa Someşului, în părţile Bistriţei, şi *Cetatea-de-Baltă*, pe Târnave, în mijlocul şesului ardelean. Se luă hotărârea de a se înlătura Basarab Munteanul şi de a pune în loc, fie pe *Basarab-cel-Tânăr*, care se îndreptase şi el împotriva Turcilor fugari, fie pe *Vlad Ţepeş* însuşi, scos acum din închisoare.

Din partea lui, Sultanul primise cu mânia ce se poate înţelege uşor vestea înfrângerii din Moldova. Precum în 1462 plecase pentru a izgoni din Ţara-Românească pe tributarul său răzvrătit, aşa se hotărî să facă, în vara acestui an 1475, cu Moldova. Corăbii turceşti, din flota care se alcătuise îndată după cucerirea Constantinopolului, plecară asupra *Chiliei* şi *Cetăţii-Albe*, fără să izbutească însă a le lua, pe când, la Răsărit de dânsele, în peninsula Crimeii, *Caffa*, marele oraş de negoţ al Răsăritului, apărat şi de Români din amândouă ţerile noastre, era cucerită şi, în acelaşi timp cu supunerea către Turci a *Hanului Tatarilor*, se nimicia şi stăpânirea creştină a domnilor din *Mangup*[1].

Pe uscat, însă, Mohammed nu putu să înainteze, fiindcă, încă de pe atunci, îl chinuia reumatismul de picioare sau podagra.

Astfel anul acesta trecu în linişte pentru Ştefan. Nici regele Matiaş nu avu să sufere din partea Turcilor. Ba încă el trimise în Bosnia pe moştenitorul sârbesc *Vuc* [2] şi pe

[1] Soţia lui Ştefan-cel-Mare, *Maria*, era sora ultimilor stăpânitori de acolo.

[2] Despotatul sârbesc fusese nimicit după moartea lui Gheorghe Brancovici de către Sultanul Mohammed al II-lea, care luă şi Bosnia.

www.dacoromanica.ro

Țepeș, cari pătrunseră adânc în această provincie turcească și săvârșiră — mai ales cel de-al doilea, firește— cruzimi care abia se pot spune prin cuvinte.

3. Atacul lui Mohammed împotriva Moldovei trebuia să se săvârșească. El fu zăbovit însă de boala Sultanului până târziu, în *vara anului 1476*. Ștefan, văzând că oștile împărătești nu se mișcă în primăvară, crezu că a fost uitat sau iertat, cu toate că, nici într'un chip, el nu se învoise a se

Fig. 23. Mohammed al II-lea.

pleca înaintea Turcilor, a-i despăgubi și a li plăti haraciul, rămas în urmă. Când Sultanul ajunse la Dunăre, Ștefan n'avea în jurul lui decât oastea obișnuită, fără niciun ajutor din partea vecinilor. Trebui deci să treacă din părțile vasluiene *dincolo de Siretiu*, cu toate că primise vestea că *Tatarii* se răpăd asupra *Sucevei*. Străbătu Ținutul Romanului și se înfundă în *codrii Neamțului*, nădăjduind să poată apăra în felul acesta cetatea sa de Scaun împotriva Sultanului însuși.

www.dacoromanica.ro

Acesta veni, aducând cu dânsul pe *Basarab*, Domnul muntean, care ştia sau era în măsură să afle toate cărările Moldovei. Oastea turcească, obosită întru câtva de calea îndelungată, şi rău hrănită, dar în stare să facă drumuri lungi, să poarte lupte învierşunate, ajunse către sfârşitul lui *Iulie, în ziua de 26,* aproape de codrul unde stătea ascuns Ştefan. Acesta n'avea acum decât prea puţini ţerani, căci celorlalţi li îngăduise a se întoarce pe la satele lor ca să le apere împotriva urgiei tătăreşti; boierimea era însă toată, tineri şi bătrâni laolaltă, în jurul Domnului.

Cu dânsa împreună, acesta stătea lângă un curs de apă nu mai mare decât acela lângă care se câştigase lupta din Ianuar 1475: pârâul se zice *Valea Albă*, pentru că undele lui vin albicioase, străbătând pământuri de lut. Într'această adâncime de pădure, lângă acest pârâu se luptară ceasuri întregi, cu îndărătnicie şi învierşunare fără pereche, Turcii, furioşi de împotrivire, şi Moldovenii, cari ştiau că fac cea din urmă încercare pentru a-şi apăra Suceava. Până şi ienicerii, cari nu se clintiau din loc niciodată, se zguduiră data aceasta, şi Sultanul însuşi, bătrân şi bolnav cum era, trebui să se arunce asupra Românilor, cu buzduganul în mână.

Ştefan avea şi acuma tunuri, care fură de bine întrebuinţate; la urmă, când lupta se hotărî în folosul Turcilor, rămăseseră numai frânturi din oastea boierească a lui Ştefan. Aceia a fost ziua când s'a prăpădit boierimea cea viteză a Moldovei. Ştefan, scăpat prin jertfa ei, alergă în munţi să-şi caute oaste nouă. Ţeranii fuseseră îngăduiţi a pleca pentru ca să-şi apere casele ameninţate de Tatari.

Dar campania moldovenească din 1476 n'avu

www.dacoromanica.ro

pentru Mohammed acelaşi resultat ca aceia din 1462 în Ţara-Românească ; el nu putu să lase un alt Domn aşezat în Scaun. De şi încunjură Neamţul şi arse Suceava, trebui să ducă înnapoi cu dânsul pe fiul lui Petru Aron, pe care-l adusese pentru a înlocui pe Ştefan. Oastea lui se întoarse cu greu, şi mulţi dintre jăfuitorii Moldovei fură seceraţi de bolile rele care se iscară în oastea ruptă de oboseală şi hămesită.

În toamna anului 1476, peste câteva săptămâni de luptă, Ştefan se afla iar în fruntea unei oştiri ; el era sigur şi de ajutorul Ardelenilor, cari se adunaseră, cu Voevodul în frunte, pentru a păzi hotarele ţerii lor, şi, întâmplător, a-l ajuta pe dânsul. În sfârşit, în toamnă, el pătrunsese în Ţara-Românească, ducând cu sine ca Domn în locul lui Basarab pe însuşi *Vlad Ţepeş; Bucureştii* căzură în stăpânirea Domnului celui nou, şi Ştefan veni însuşi să se împace şi să se unească pentru toate timpurile cu duşmanul său de odinioară. Voevodul Moldovei se întoarse în curând acasă cu călăreţii săi, dar nu peste multă vreme, înainte de a se sfârşi anul 1476, el avu durerea de a primi vestea că Vlad, călărind în preajma Bucureştilor, fusese întâlnit de o ceată de Turci — poate la *Bălteni* — şi ucis. Şi astfel *Basarab* întrase iarăşi în stăpânirea ţerii sale.

4. Cât mai trăi Sultanul Mohammed, Ştefan avu de acum înainte ani de pace. În Ţara-Românească, Basarab fu îngăduit numai câteva luni: la *1477*, cu toate că Turcii dela Dunăre îl sprijiniau, el fu înlăturat de Ştefan în folosul lui *Basarab-cel-Tânăr*, căruia i s'a zis şi *Ţepeluş*, pentru că ştia să tragă şi el în ţapă, de şi nu cu acea dărnicie care i-a asigurat lui Vlad, înaintaşul lui, numele

www.dacoromanica.ro

de Ţepeş. Cu aceasta Ştefan trăi câţiva ani în linişte ; Turcii dunăreni îşi căutară prada în Ardeal, şi aici ei fură zdrobiţi, la 1479, de Voevodul Ştefan Báthory şi de un Român bănăţean, *Pavel Chinezul* sau Cnezul, cu oastea dela graniţă. Numai la *1481* Basarab-cel-Tânăr se simţì destul de tare pentru a încerca să-şi capete înapoi Chilia cu ajutorul Turcilor.

Fig. 24. Ştefan-cel-Mare.

El luă calea pe care o urmase şi Radu, când se ducea spre înfrângerea dela Soci. Ajunse până la satul băcăuan *Lunca-Mare*. Tocmai atunci se întâmplă însă ca Sultanul Mohammed să moară, şi Ştefan, ştiind că nimeni nu-l mai poate opri în răsbunarea sa, trecu iarăşi în Ţara-Românească.

www.dacoromanica.ro

În a doua luptă dela *apa Râmnicului,* Basarab păţi ca Radu odinioară.

El nu crezu însă că poate afla sprijin la Turci, ci merse la prietenii şi rudele sale de dincolo de Olt, unde-l ajută socrul său *Neagu* şi fiii acestuia. După îndelungate frământări, mergându-i când mai bine, când mai rău, el fu ucis în sfârşit lângă satul *Glogova* din Mehedinţi, de nişte boieri duşmani.

În locul lui, Ştefan încercase a pune pe un pretins frate al lui Ţepeş şi Radu-cel-Frumos, pe *Mircea,* dar la urmă rămase în stăpânirea ţerii un alt pretendent, sosit din Ardeal, acel *Vlad Călugărul* împotriva căruia se plângea Ţepeş la începutul Domniei sale şi pentru descoperirea şi uciderea căruia el se aruncase asupra părţilor ardelene (1482).

Din acest nou vălmăşag muntean se pare că Ştefan păstră însă şi mai departe stăpânirea cetăţii *Crăciunei,* pe care o cucerise, tot în 1482, fiul său *Alexandru.*

Acest Alexandru, copil din tinereţă al tatălui său, avea acum grija părţilor de la Miazăzi ale Moldovei, mai ales a celor dintre Siretiu şi Munte. Fiind astfel păzitorul graniţii de către Ţara-Românească, el îşi avea reşedinţa în *Bacău* şi supt îngrijirea şi cheltuiala lui s'a clădit biserica cea veche a Bacăului, precum şi aceia din satul *Borzeşti.* Dar straja pe care o făcea Alexandru în părţile acestea de la Sud ale ţerii nu fu în stare să afle sau să preîntâmpine primejdia cea nouă a Turcilor care se abătu asupra Moldovei.

5. Sultan era, la *1484,* fiul cel mai mare al lui Mohammed al II-lea, *Baiezid,* care izbutise, în sfârşit, după îndelungate frământări, să înfrângă pe fratele său *Gem* şi să-l silească a fugi la creştini în Apus. Baiezid era un bun îngrijitor al oştirii, la care ţinea tot aşa de mult ca şi marele Sultan Mohammed, dar gândul nu-i stătea la cuceriri. Pentru a-l face să plece asupra Moldovei, trebui o răscoală a ienicerilor, cari nu mai voiau să asculte de un Împărat ce nu era în stare a li asigura biruinţile şi prada. Atunci cu o oaste

www.dacoromanica.ro

mică, dar setoasă de luptă şi jaf, porni Baiezid spre *Chilia* şi *Cetatea Albă*. Ştefan se trezi de-odată cu Turcii pe pământul său: în *Iulie 1484* căzu Chilia, iar la *4 August* Cetatea-Albă se dădu Sultanului.

Niciodată aceste două „chei" ale Moldovei de Miazăzi nu mai întrară în mânile Moldovenilor. Ştefan însă nu se hotărî lesne să lase bogatele şi folositoarele cetăţi în stăpânirea păgânilor. În zădar ar fi stăruit la Unguri: regele Matiaş, încurcat în multe afaceri, mai ales în războiul cu Austria, şi îmbătrânit înainte de vreme, nu putea să se ţie de invoiala din 1475. Rămânea regele Poloniei, care era încă, pe vremea aceia, Casimir, şi el om în vrâstă şi, pe lângă aceasta, cârmuitor blajin, bucuros să steie în cuprinsul graniţilor sale.

În anul următor după cucerirea cetăţilor dela Miazăzi, Ştefan se duse la *Colomeia*, în Pocuţia, pentru a face însuşi închinarea către regele Poloniei (până atunci actele sale de închinare faţă de Poloni fuseseră făcute numai prin delegaţi). În această clipă, beii dela Dunăre, cu Alî Hadâmbul, beglerbegul Rumeliei, întraseră 'n Moldova, aducând pe un domnişor căruia i se zicea *Hrŭet*. În lipsa lui Ştefan, aceşti Turci, mai ales din părţile Chiliei şi Cetăţii-Albe, prădară şi Suceava.

Ajutorul Polonilor se arată însă de foarte puţin folos. Cel mai îndrăzneţ fiu al regelui Casimir, *Ioan-Albert*, veni mai târziu în părţile de dincolo de Nistru şi se luptă cu Tatarii. Dar aceasta nu uşură mult situaţia lui Ştefan.

Câteva cete de călări poloni veniră însă în ţară chiar dela început şi se puseră supt comanda Domnului Moldovei. Aceştia biruiră întâiu pe vecinii lui cei noi, Ischender Mihalogli (Mihalogli înseamnă „fiul lui Mihail") şi *Bali-beg, fiul lui*

www.dacoromanica.ro

Malcociu, în margenea lacului *Cătlăbuga,* din Basarabia-de-jos, în apropierea teritoriului (turceşte „raià") Chiliei.

Peste câteva luni, aceiaşi Turci, pătrunzând în Moldova pe vreme de iarnă şi urmând calea lui Mohammed al II-lea la 1476, ajunseră până la satul *Şcheia,* din părţile Romanului, cu acelaşi pretendent Hruet: aici însă acesta-şi pierdu capul, şi astfel begii nu mai avură cine să-i înteţească pentru a năvăli asupra lui Ştefan (Mart 1486).

6. De la o vreme, însă, relaţiile cu Turcii se făcură mai bune. Ştefan vedea că orice silinţă a lui nu-i mai putea da înapoi ceia ce pierduse în 1484; pe de altă parte, în luptele care se deschiseră îndată în preajma lui, atât pentru moştenirea regelui Matiaş, cât şi pentru a lui Casimir din Polonia, el avea de apărat interese pentru satisfacerea cărora se putea plăti haraciul Turcilor şi face daruri dregătorilor împărăteşti de la graniţă.

Regele Romanilor, *Maximilian,* fiu al Împăratului Frederic, nu izbuti să ieie Ungaria, cu tot sprijinul pe care l avu dela Ştefan. În această ţară se aşezase un fiu al lui Casimir, blând, molâu şi fricos, *Vladislav,* împotriva căruia Domnul Moldovei ajutase pe însuşi fratele lui, principele *Casimir.* În Ardeal, Ştefan păstra şi Cetatea-de-Baltă şi Ciceul, unde porunciră şi mai departe pârcălabii lui. De aceste cetăţi, şi mai ales de cea d'intâiu, era legat câte un număr de sate, care alcătuiau ca un adevărat Ţinut.

6. Aceste Ţinuturi erau cârmuite întru toate după datina moldovenească, ba încă, pentru a fi de ajutor sufletesc Românilor din aceste părţi, Ştefan făcu să se clădească pe apa Someşului, în satul *Vadului,* o frumoasă biserică în stil gotic, unde aşeză un Vlădică. Acest Vlădică atârna de Mitro-

www.dacoromanica.ro

politul de Suceava (biserica din Vad există şi până astăzi). Tot acest unghiu ardelenesc al Ciceului, până în margenea domeniului săsesc al Bistriţei, era în stăpânirea Moldovenilor. Dacă împrejurările ar fi fost mai prielnice, cu acest teritoriu şi cu drepturile întinse pe care Ştefan le avea în Secuime, ar fi fost cu putinţă a câştiga *întreg Ardealul răsăritean* şi a-l anexà în chip statornic la Coroana Moldovei.

XXVI.

Luptele lui Ştefan-cel-Mare cu Polonii şi sfârşitul Domniei lui.

1. Faţă de Poloni, Ştefan avea să reclame pământul pe care înaintaşul său Iliaş îl părăsise, — făgăduind şi înapoierea ţerii Sepenicului —, adecă Pocuţia.

Încă înainte de a se suì pe tron noul rege polon, Ioan-Albert, o fire pornită şi nebunatecă, ascultând în toate de un curtean al lui italian, care-l îndrepta spre lucruri mari, Ştefan pătrunse 'n Pocuţia şi o luă în stăpânire *(1490)*. Ioan-Albert nu putea să rabde multă vreme această umilinţă şi să primească o pagubă aşa de însemnată ; deci în anul 1497, sfătuit de acel Italian al său de casă, Buonaccorsi, el făcu proiecte mari, şi pe urma lor, începu o expediţie 'mpotriva Moldovei.

La început, însă, tânărul rege polon nu se arătase ca un duşman al lui Ştefan ; din potrivă, îi făgădui să-l ajute a lua înapoi Chilia şi Cetatea-Albă. Zicea că voieşte să pătrundă în părţile băsărăbene şi de acolo să se îndrepte asupra raialei turceşti dela Dunărea-de-jos. Când oştile polone întrară însă 'n ţară şi Ştefan trimise boieri ca să

www.dacoromanica.ro

li arâte calea, se văzu că, în loc să se îndrepte spre Răsărit, ele apucă drumul *Sucevei.* Îndată cetatea de căpetenie a Moldovei fu asediată.

Albert credea s'o cucerească răpede ca să poată aşeza într'însa pe fratele său *Sigismund,* singurul copil al regelui Casimir care rămăsese până atunci fără stăpânire.

Ştefan prins pe neaşteptate, îşi strânse oastea în Roman. Când avu pe ai săi adunaţi pentru războiu, el nu se grăbi să-i arunce spre Suceava, ştiind

Fig. 25. Casă veche de oraş moldovenesc (în Basarabia de astăzi).

bine că cetatea este în stare să se împotrivească, aşa cum o întărise în anii din urmă, unui duşman oricât de puternic. Peste câtva timp însă Ioan-Albert văzu că nu se poate isprăvi nimic şi fu bucuros de amestecul fratelui său din Ungaria şi mai ales al puternicului Voevod din Ardeal, *Bartolomeiu Dragffi,* din neamul Voevozilor din Maramureş, care ceru lui Ştefan să se poarte creştineşte, iertând jignirea ce i se adusese, şi să se împace deci cu Polonii.

www.dacoromanica.ro

Învoiala se făcu. Oastea năvălitoare trebuia să urmeze un drum anume pentru a nu prăda ţara. Polonii, bucuroşi că se întorc, zburdară însă încotro voiră, fără ca regele să încerce a-i opri.

Atunci Ştefan se luă după dânşii şi-i prinse 'n codrul cel mare al *Cozminului,* din Bucovina. Ajunşi la strâmtoare, cavalerii, între cari se aflau şi *Teutoni,* vasali ai regelui, fură 'n mare parte nimiciţi. Ajutoarele venite din Polonia au fost biruite apoi la *Lenţeşti,* în ţara Sepenicului. Biruinţa cea mare a fost însă cea din codrii Cozminului, şi, astfel, ziua de *Sfântul Dumitru (26 Octombre) 1497* este una din din zilele .cele mari ale neamului nostru.

2. Pedeapsa vecinilor răi nu se opri aici. Ştefan dădu în sfârşit, după cum i se cerea de multă vreme, drum Turcilor şi Tatarilor spre Polonia. El însuşi merse, dar numai cu ostaşii săi, fără să se amestece cu păgânii, departe spre hotarele Pocuţiei. Moldovenii lui se înfăţişară supt zidurile puternice ale *Liovului.* Această nemiloasă pradă a Poloniei ţinu până în luna lui *April 1499,* când în sfârşit trufia lui Ioan-Albert cedă înaintea puterii Domnului Moldovei şi primejdiei pe care el putea s'o aducă asupra regatului. Pacea aceasta cuprindea din partea Polonilor recunoaşterea că Ştefan este *Domn de sine stătător,* neavând să asculte de nimeni ; o parte şi alta, de o potrivă de îndreptăţite, se unesc pentru a se luptă, întâmplător, împotriva Turcilor, fiind ajutaţi de regele unguresc Vladislav.

Pe atunci nu mai trăia Domnul muntenesc Vlad Călugărul,— om paşnic şi bun, slăbit de vrâstă şi deprins ca din tinereţă să trăiască o viaţă de creştin îngăduitor faţă de acei cari-l încunjurau. Îi urmase în Domnie, la 1495, fiul

www.dacoromanica.ro

său *Radu*, care nu mai era tânăr. Nici acesta nu se arătă bun de războiu, căci, îndată după suirea lui în Scaun, el se îmbolnăvi greu de podagră, aşa încât, ani întregi de zile, a fost purtat în căruţă prin locurile pe unde mergea ca să împartă dreptatea. Şi cu Vodă-Radu a trăit deci Ştefan în bună pace.

Odată numai, în 1499 chiar, una din căpeteniile lui Ştefan, *Boldur*, înaintă asupra *Chiliei* şi *Cetăţei-Albe*, răsplătind prin jafuri nouă jafurile vechi săvârşite de Turcii de acolo asupra Ţinutului de odinioară al Moldovei.

Acesta nu era însă războiu în adevăratul înţeles al cuvântului. În zădar i se vorbi lui Ştefan de planurile mari pe care le fac creştinii pentru nimicirea puterii turceşti. El era destul de bătrân şi învăţat prin nenorociri ca să ştie ce trebuie să creadă.

In anii lui de bătrâneţă o singură dorinţă avu Ştefan: să-şi întărească stăpânirea în Pocuţia şi să smulgă de la regele Poloniei recunoaşterea acestei stăpâniri. In 1502, toamna, îndată după moartea lui Ioan-Albert, nemai recunoscând tratatul din 1499 şi faţă de urmaşul acestuia, *Alexandru*, care era totuşi un vechiu prieten al Moldovenilor, Ştefan puse mâna pe întreg Ţinutul asupra căruia avea drept. Pretutindeni *Ruşii* de lege ortodoxă îi primiră cu bucurie; pârcălabul moldovean şi vameşul se aşezară 'n toate cetăţile ţerii până la Haliciu. Regele Alexandru nu putu să găsească niciun sprijin împotriva Moldovenilor: cu Turcii şi cu Tatarii Ştefan stătea în pace şi ei nu cutezau să încerce ceva împotriva lui; depărtatul *Ţar al Moscovei*, *Ivan*, era încuscrit cu Domnul Moldovei, prin căsătoria fiicei lui Ştefan, Elena, cu moştenitorul său.

Situaţia cea nouă creată în Pocuţia prin puterea armelor moldoveneşti rămase deci neatinsă.

www.dacoromanica.ro

4. Acestea erau hotarele, legăturile şi puterea lui Ştefan când căzu bolnav de podagră şi, adăugându-se suferinţile pe care i le căşuna vechea rană căpătată supt zidurile Chiliei, el muri în Suceava, ca Domn liniştit şi glorios, biruitor asupra duşmanilor şi respectat de prieteni, ascultat de boieri şi iubit de ţară, la *I-iu Iulie 1504.*

XXVII.

Cultura supt Ştefan-cel-Mare.

1. Domnia lui Ştefan înseamnă şi o vreme de bogăţie, de lumină, de muncă a cărturarilor şi a meşterilor celor buni în Moldova. Oraşele, care începuseră a se înjgheba pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, crescură mult ca însemnătate în vremurile lui, cu toate întâmplătoarele prădăciuni din partea Turcilor, a Tatarilor, Ungurilor şi Polonilor. În fiecare din aceste oraşe, întemeiate mai mult după datina *Nemţilor din Galiţia* decât după aceia a Saşilor din Ardeal, stătea ca ocârmuitor un *şoltuz* (nemţeşte Schulteiss; vorba şoltuz e după poloneşte; la Munteni se zicea: *judeţ*) şi un număr de *pârgari* (nemţeşte Bürger); ei ţineau un *catastif* al târgului, aveau *Scaun de judecată* şi trebuiau să fie faţă la statornicirea de hotare şi la recunoaşterea proprietăţilor disputate. Ici şi colo, Domnul îşi avea însă locţiitorul său care se numia *vornic* sau *ureadnic, dregător.* Unde era cetate, puterea o exercitau, în numele Domnului, cei doi *pârcălabi.* Dar fireşte că în oraşele care se alcătuiseră 'n umbra cetăţii pârcălabii n'aveau nimic a face, ci rosturile se săvârşiau aici prin magistraţi municipali, ca în Polonia.

Aceste oraşe moldoveneşti nu erau încunjurate cu ziduri ca oraşele din Apus, şi dacă Domnul li dădea un *hrisov,* acesta privia mai puţin drepturile decât hotarele. O adevărată viaţă orăşenească, cu oraşe neatârnate, nu s'a putut desvolta în Moldova, unde puterea Domnului a fost cu mult prea mare pentru aceasta.

În anumite locuri, ca în Botoşani, în Lenţeşti, se ţineau *târguri* (*iarmaroace;* cuvântul, care se întrebuinţează în Moldova, vine din germ. Jahrmarkt; iar bâlciu, care-i corespunde în Muntenia, e bucsu, ung. pelerinagiu la un hram;

www.dacoromanica.ro

odată se zicea, după slavoneşte, *nedei ;* la Munteni se mai zice: *sbor,* sobor, adunare), şi astfel satele acestea au ajuns cu vremea să se înnalţe la însemnătatea de oraşe.

2. Negoţul *Liovenilor* cu ţerile răsăritene se purta necontenit prin Moldova lui Ştefan-cel-Mare, care şi el încheiase un tratat de comerţ cu Lembergul. Banii poloni curgeau din bielşug în Vistieria Voevodului. Ca să-şi arăte puterea şi neatârnarea de mult Domnii Moldovei începuseră şi ei *a bate bani* după asămănarea celor din Polonia, precum în Muntenia Domnul bătea bani asămănători cu cei ungureşti. Moneda moldovenească, cu inscripţii chirilice sau latine, purta ca semn osebitor stema

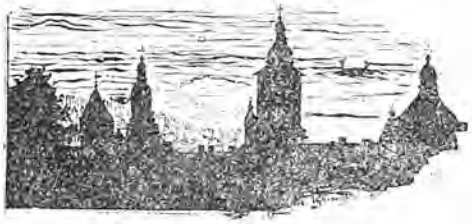

Fig. 26. Mănăstirea Neamţului.

sau herbul ţerii, care se vede şi în *pecetea* Domnului pusă pe ceară şi atârnată în josul hrisoavelor scrise pe pergament. Este capul de bour purtând între coarne o steluţă, şi având, de o parte şi de alta, soarele şi luna, pe când cea munteană are la început vulturul, apoi corbul aşezat pe o culme de munte şi ţinând dela un timp în plisc crucea răsăriteană.

3. Ştefan, mai mult decât Alexandru-cel-Bun, a făcut rânduială între boierii săi: acuma Moldovenii aveau aceiaşi boieri ca şi Ţara-Românească, afară de stratornici (stratornicii erau înlocuiţi prin pârcălabii multelor cetăţi). Unele dregătorii speciale moldoveneşti au dispărut cu vremea.

www.dacoromanica.ro

4. În *ordinea bisericească* Mitropolitul avea supt ascultarea sa un episcop al Ţerii-de-jos, care stătea în *Roman,* înlocuind, va să zică, pe episcopul catolic care stătuse odinioară în cetatea Milcovului şi în Bacău [1].

Între anii 1463 şi 1472, Ştefan mai făcu o episcopie, pentru ţara Sepenicului şi, întâmplător, pentru părţile Pocuţiei, dacă ar ajunge să le stăpânească. Această episcopie nouă este în legătură cu Scaunul de Vlădici din schitul cel vechiu al *Rădăuţilor,* unde erau îngropaţi atâţia dintre Domnii cei d'intâiu ai Moldovei. Ştefan a făcut o mare biserică de piatră aici şi a pus să se aşeze lespezi de mormânt

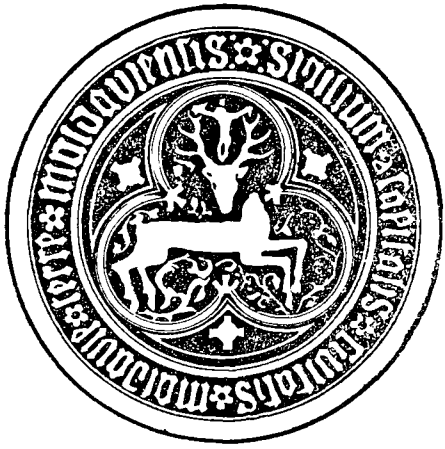

Fig. 27. Vechea pecete latină a Băii.

de jur împrejurul clădirii, pentru înaintaşii şi rudele sale morţi până la cei d'intâiu ani ai veacului al XV-lea [2].

---

[1] Scaunul acestui *episcop latin* a fost restabilit in mai multe rânduri, ca şi acela din *Argeş,* în Muntenia, ca şi, une ori, acela din *Severin,* de Papa; dar episcopii au fost mai mult de formă: în Ţara-Românească nu erau catolici mai mulţi decât în Câmpulung şi Târgovişte; iar, în Moldova, de religia catolică se ţineau, afară de negustorii în trecere, numai ţeranii unguri din părţile Romanului şi Bacăului. Scaune de episcopi catolici au fost şi la Siretiu şi Baia (Poloni), la Cetatea-Albă (Italieni).

[2] Biserica se păstrează şi astăzi cu toate aceste pietre de mormânt. Aşa s'a făcut la Biserica Domnească din Argeş cu Domnii din veacul al XIV-lea, măcar, ale căror morminte au fost găsite în 1920 de d. Virgil Drăghiceanu.

www.dacoromanica.ro

Până la dânsul, Moldova avea numai patru *mănăstiri*: *Neamțul*, a lui Petru Mușat (fig. 26), *Pobrata*, cam din același timp cu *Bistrița*, întemeiată de Alexandru-cel-Bun, ca să-i fie lăcaș de mormânt (acolo a fost îngropat și fiul, numit după Alexandru-cel-Bun, al lui Ștefan-cel-Mare, Alexandru), și *Moldovița*, așezată într'o vale bucovineană, în partea de Apus a țerii, aproape de munți, Ștefan-cel-Mare a înoit sau a întărit toate mănăstirile cele vechi: ele se văd astăzi așa cum le-a lăsat el sau vre unul din urmașii săi, iar nu în forma lor cea veche. Pe lângă aceasta

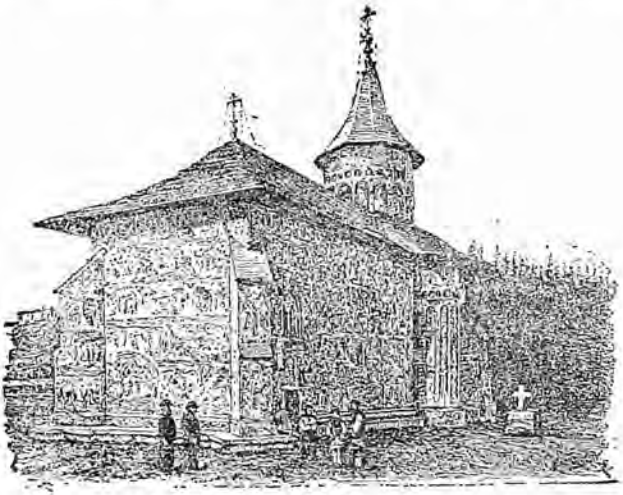

Fig. 28. Biserica din Voroneț.

el a început a zidi clădiri bisericești nouă. Astfel a făcut pentru pomenirea biruinții sale asupra Tatarilor cea mai mare mănăstire din țară, *Putna*, pe malul râulețului cu același nume, nu tocmai departe de Rădăuți. De dânsul au fost întemeiate și mănăstirile *Humorului* și *Voronețului* (fig. 28), așezate în apropiere una de alta, și ele în văile frumoase ale aceleiași țeri bucovinene.

Dar Ștefan a căutat să împodobească cu *biserici* frumoase mai ales orașele și târgurile sale, și lângă fiecare biserică, firește, erau și *Curțile domnești*, unde obișnuia să petreacă el o parte din an în rătăcirile lui prin țară. Avem astfel clădiri bisericești de-ale lui, afară de reparația ce va fi făcut la biserica cea veche a *Mirăuților* din Suceava și la

www.dacoromanica.ro

aceia de pe dealul Siretiului, la Dorohoiu, apoi la Păpăuţi, lângă Botoşani, la Baia, la Hârlău, la Iaşi (Sf. Nicolae cel Domnesc), la Vasluiu, la Huşi, la Piatra, la Bacău, la Râmnicul-Sărat chiar, în Ţara-Românească. Apoi în *sate*, ca Reusenii, Bădăuţii şi Pătrăuţii (fig. 29) (în Bucovina), Cotnarii (în Iaşi), Scânteia (în Vasluiu), Războienii (în Neamţ), Borzeştii (în Bacău). Astfel de biserici sunt ridicate de obiceiu pe locuri unde zac voinicii lui căzuţi în luptă cu deosebiţii duşmani ai ţerii.

5. Bisericile lui Ştefan-cel-Mare sunt clădite din piatră bună, tare şi deasă şi din cărămidă, care nu se acopere cu tencuială, ci, stând alături cu piatra, ajută la frumuseţa

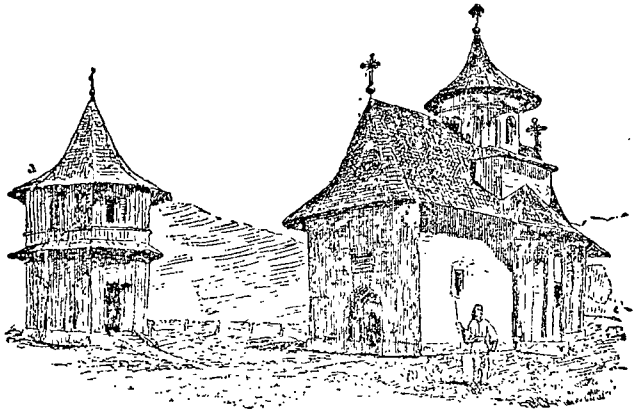

Fig. 29. Biserica din Pătrăuţi.

clădirii. Ele cuprind un *pridvor*, o tindă a femeilor *(pronaos)*, biserica propriu-zisă, *naosul* şi *altarul*. Unele n'au nici *turnuri*, şi clopotele sunt aşezate într'un turn, deosebit, care e în legătură cu zidul de împrejmuire; aşa se vede turnul de la Păpăuţi sau turnul de la Piatra. Chiar când un turn supţire se ridică pe o potrivire arhitectonică specială acestor clădiri, el este de tot mic şi nu poate sprijini greutatea armii, aşa încât este pus numai pentru frumuseţă. Bisericile sunt împodobite pe din afară cu *discuri de smalţ*, lucrate în ţară, de bună samă lângă Baia; aceste discuri, rotunde, cu margenea ridicată în afară, înfăţisează 'n relief chipuri de zmei încununaţi, de luptători, de dobi-

www.dacoromanica.ro

toace ciudate, precum şi stema ţerii; unele sunt galbene, brune, altele verzi sau albastre. Ele se aşează supt streşină şi într'un singur şir lung care încunjură biserica. Le mai vezi pe margenea de sus a turnului, şi, în sfârşit, în colţurile unde se întâlnesc arcele de cărămidă scoase în relief care împodobesc clădirea pe laturi.

Părepii se razimă adese ori pe picioare de zidărie care se numesc *contraforturi*. *Ferestrele* sunt lucrate din piatră săpată, cele de la pridvor înfăţişează une ori arcuri şi nervùri ca în bisericile gotice ale Apusului. Cadrele celor de pe laturi sunt alcătuite însă din linii care se taie între dânsele 'n unghiu drept. Uşa internă spre pronaos are linii mai înalte şi îndrăzneţe, care se întâlnesc în formă de arc sfărâmat sau de ogivă. Meşteri *saşi* au lucrat, fără îndoială, după datini apusene, la aceste clădiri, dar, de o bucată de vreme, meşteşugul a fost cunoscut şi practicat şi de Români.

6. Ca o podoabă însemnată a vechii arte româneşti trebuie să se privească şi frumoasele *inscripţii*, săpate în piatră, ce se pun de-asupra mormintelor, cu slove tot atât de elegante, trase în stil gotic, iar, pe lângă ele, la mijloc, fel de fel de înlănţuiri de frunze ascuţite. Ştefan a pus inscripţii la toate bisericile sale, şi, oriunde ştia că zace vre-un membru al familiei sale, a făcut să i se aşeze pe mormânt o piatră de amintire. Şi unele şi altele sunt printre cele mai strălucite monumente de artă pe care le au, nu numai ţara noastră, dar, în general, părţile din Răsărit, în care a pătruns, pe o cale sau pe alta, şi influenţa Apusului.

7. Din odoarele pe care Ştefan le-a dăruit bisericilor sale, puţine s'au păstrat numai, după atâtea prădăciuni pe care au avut să le sufere. Rare ori mai întâlnim câte o *cruce* de la dânsul, purtând, în litere slavone de toată frumuseţa, însemnarea numelui lui şi a anului când s'a făcut darul. La Putna, din Bucovina, în vestita mănăstire, se mai poate vedea încă *perdeaua* cusută cu fir care acopere groapa Doamnei Maria din Mangup înseşi, purtând cununa împă-

www.dacoromanica.ro

rătească; e înfăşurată într'o lungă haină ce ajunge până la pământ, având ochii închişi ca în mormânt. Multe asemenea acopereminte ori perdele de altar s'au pierdut.

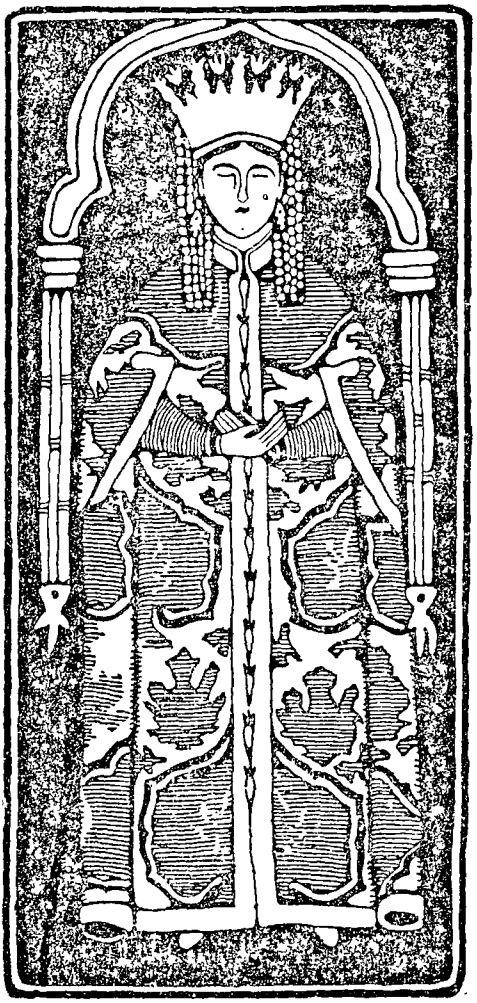

Fig. 30. Maria din Mangup.

8. Pe vremea lui Ştefan-cel-Mare nu se scria *literatură* în româneşte. Cărţile sfinte erau în limba *slavonă* ca şi în-

www.dacoromanica.ro

treaga lor tâlcuire sau lămurire, şi iarăşi ca şi însemnările care pomeniau istoria Moldovei. Numai în unghiul de Nord-Est al Ardealului şi în părţile maramureşene vecine cu dânsul pătrunsese înrâurirea *curentului husit* (al lui Ioan Hus din Boemia), care ţintia către tălmăcirea Cuvântului lui Dumnezeu, deci a Bibliei întregi, a Vechiului ca şi a Noului Testament, în limbile vorbite şi înţelese de popor. Un cleric din acele părţi a dat deci pentru întâia dată în româneşte o *Biblie*, care este încă noduroasă 'n formă şi încurcată. Cartea lui a fost copiată de unii şi alţii, dar nu atât pentru a fi întrebuinţată 'n biserici, cât mai mult pentru cetirea acasă. Când preoţii voiau să se slujească de Psalmii sau de Evanghelia în româneşte, atunci se adăugia forma slavonă pe lângă aceia, scriind, spre osebire, ce era într'o limbă cu roşu şi ce era în cealaltă cu negru. În biserici nu se îngăduia, în adevăr, a se ceti 'n altă limbă decât în limba sfântă, care era limba slavonă.

Manuscripte de acestea s'au găsit la *Voroneţ, Şcheia* şi în alte părţi, şi ele poartă une ori pomenirea locului unde au fost descoperite.

Dacă nu aveam o literatură românească a noastră, cărturarii cari învăţaseră limba slavonă de la ucenicii lui Nicodim scriu cu sârguinţă în mănăstirile din toată românimea, dar mai mult decât oriunde, acum în Moldova. În această privinţă este vestită *mănăstirea Neamţului* (fig. 26) care ni-a lăsat cărţi sfinte şi cărţi bisericeşti, precum şi cărţi de istorie sau de cuprins amestecat, în limba slavonă. Aceste cărţi sunt scrise într'o caligrafie de toată frumuseţa, cu slovele drepte şi mari, pe hârtie lucioasă răsăriteană sau pe aspră hârtie din Apus. De-asupra capitolelor de căpetenie şi a cărţilor din care se alcătuieşte fiecare volum este făcut un *frontispiciu*, ţesut din linii ce se împletesc între dânsele şi sunt împodobite pe margene cu flori de scaiu; astfel de frontispicii pot să fie făcute şi în deosebite colori.

Tot aşa de frumoasă ca şi scrisoarea este *legătura* acestor cărţi, pe care o făceau călugări meşteri. Legătura unei cărţi se alcătuia din două plăci de argint bătute pe scânduri de lemn : pe ele se înfăţişau, în lucru făcut cu ciocanul, şi Mântuitorul înălţându-se pe un câmp împodobit cu flori sau cu linii punctate. Plăcile se 'nchid în faţă cu chiotori de argint, iar în dos ele sunt prinse prin lanţuri de acelaşi metal, care fac un fel de platoşă.

www.dacoromanica.ro

XXVIII.

Cultura în Țara-Românească.

1. Țara-Românească, fiind necontenit în stare de războiu și neputând găsi, dela înlăturarea lui Vlad Țepeș înainte, liniștea trebuitoare, n'a înaintat ca Moldova, nici în bogăție, nici în artă. Orașele rămaseră tot niște așezări foarte puțin înjghebate și locuite de oameni cari nu se îndeletniciau numai cu negoțul. *Argeșul* decăzuse foarte mult, *Târgoviștea* singură, veche așezare românească în legătură cu un târg care se ținea în anumite zile ale anului, ajunsese, în cursul veacului al XV-lea, la o mare însemnătate: Domnii stăteau une ori acolo, dar reședința lor era mult mai puțin statornică decât aceia a Domnilor Moldovei. Astfel de Scaune domnești mai erau și altele, ca *Târșorul* (azi sat în Prahova; Ploeștii sunt de obârșie mai târzie), *Gherghița* (mai târziu sat de ostași, așa-numiții Roșii, după îmbrăcăminte; azi, iarăși, sat, de și are biserică dela Matei-Vodă Basarab); *Floreștii* (sat în Ilfov, unde a locuit foarte mult Basarab-cel-Bătrân). Lui Radu-cel-Frumos i-a plăcut mai mult să steie în cetatea *Bucureștilor,* fiindcă era mai aproape de ocrotitorii săi dela Dunăre, Turcii.

Giurgiul fusese pierdut pentru mult timp în mâna puternicilor dunăreni, cari aveau în mâna lor și cetatea *Turnului,* cu tot locul încunjjurător. *Brăila* se mai ținea până pe la 1540 în stăpânirea Domnilor munteni, și aceasta-i mai ajuta să sprijine sarcina războaielor și datoriilor domnești.

Cât privește Oltenia, aceasta era mai mult o țară de sate. Din capitalele de județ pe care le întâlnim în vremurile mai nouă, niciuna nu avea atunci altă situație decât aceia de sat. *Cernești,* vechiul Scaun de isprăvnicie al Mehedin-

www.dacoromanica.ro

ţului, e un fost sat de lângă Cerna; *Târgu-Jiului* nu fiinţă încă pe atunci; oraş nu era nici la *Râmnic,* în marginea Oltului, al cărui nume arată numai existenţa unui iaz (râmnic) cu vechi pescării domneşti. În sfârşit *Craiova* era numai satul neamului de boieri din care Basarab-cel-Tânăr şi-a luat soţia, Neaga, prin urmare moşia Vornicului Neagu, tatăl acelor puternici stăpânitori de pământ şi conducători de ţară cari au fost aşa-numiţii *boieri craioveşti: Barbu, Pârvu, Danciu, Radu.* Craioveştii ajunseră a hotărî asupra Domniei, şi, de la o bucată de vreme, *Bănia Severinului* se afla mai mult în mânile lor. Barbu a fost, vreme îndelungată, Ban oltean şi a lăsat aceste rosturi fraţilor săi şi altor rude ale sale.

Pentru că Oltenia era mult mai liniştită decât Ţara-Românească, negoţul cu *Sibiiul,* fără să aibă însemnătatea aceluia cu Braşovul, era mai asigurat decât celălalt. Numai arare ori Turcii, în amestecul lor dincoace de Dunăre sau în Ardeal, luau drumul de la stânga Oltului. Astfel Craioveştii putură face pentru ridicarea Bisericii, pentru înnaintarea culturii şi desvoltarea artei, pentru pomenirea neamului lor ceia ce nu erau în stare a face, din causa veşnicelor frământări, Domnii de dincolo de apa Oltului.

2. Acolo, în Ţara-Românească, după Mircea, care făcu mănăstirile *Cozia,* în Vâlcea, şi *Cotmeana* în Argeş—, păstrată astăzi în forme destul de schimbate— ,singur *Radu-cel-Frumos* a întemeiat o mănăstire, mănăstirea *Tânganului,* care s'a surpat cu vremea [1].

Snagovul trece ca o ctitorie a lui Vlad Ţepeş, şi în singura biserică rămasă pe ostrov se arată un mormânt acoperit cu o piatră fără inscripţie, care mormânt ar fi al cumplitului Domn; însă Vlad a găsit mănăstirea întemeiată de alţii, şi el s'a mulţămit numai s'o întărească pentru a putea fi un loc de adăpost în zile de primejdie. Din potrivă, dincolo, în părţile oltene, Craioveştii fac frumoasa biserică din *Strehaia,* ce pare să fi fost pe atunci reşedinţa Banilor. Această biserică, aşezată astăzi într'un târg din zilele noastre, în părţile nord-estice ale Mehedinţului, s'a prefăcut pe urmă de un urmaş al lui Basarab-cel-Tânăr, Vodă-Matei din veacul al XVII-lea, dar se vede şi acuma

[1] În locul ei se află, în satul cu acelaşi nume din Ilfov, numai o biserică nouă fără niciun fel de frumuseţă. Tânganul se păstra încă pe la 1650.

www.dacoromanica.ro

chipul ctitorului, din neamul Vornicului Neagu. În judeţul vecin al Jiiului-de-Sus (Gorj), la Răsăritul lui, Craioveştii clădîră o mănăstire, cu mult mai frumoasă decât aceia a Strehăii, *Bistriţa,* lângă apa de munte cu acest nume, în vecinătatea unor înalte dealuri împădurite. Aici în biserica mare, cu forme bizantine, care a fost dărâmată pe la 1840 şi înlocuită cu alta, aduseră puternicii boieri ai Oltului moaştele *Sfântului Grigore Decapolitul,* pe care le cumpăraseră cu sume mari de bani din Serbia şi care se păstrară la început în sicriu de lemn scump, iar pe urmă, pe la 1650, în altul de metal, lucrat frumos cu ciocanul.

3. Aici, la Bistriţa, se aşezară călugări cu mult mai învăţaţi, cu mult mai destoinici, cu mult mai harnici ca aceia din Tismana. Astfel, rostul Tismanei vechi, al ctitoriei lui Nicodim şi Vladislav-Vodă, trecu asupra acestei mănăstiri mai nouă. În Bistriţa s'au scris în urmă multe cărţi frumoase, şi o parte din ele au fost scăpate de peire şi sunt păstrate 'n Muzeul din Bucureşti. Ele pot să stea alături, de şi nu le ating întru toate, cu cărţile care se lucrară de alţi călugări din aceste timpuri în mănăstirea moldovenească a Neamţului.

4. Numai după ce vremea turburărilor, a izgonirilor de Domni, a învrăjmăşirilor dintre tată şi fiu sau frate şi frate încetă, după ce se făcu linişte în buna cârmuirea evlavioasă, îngăduitoare faţă de orice vecin, a lui *Vlad Călugărul,* care nu-şi uitase tinereţa petrecută în chiliile de mănăstiri şi rugăciunile către Domnul îndurător, Ţara-Românească începu să se înjghebe mai bine în ce priveşte oraşele şi târgurile, precum şi'n ce priveşte viaţa culturală şi arhitectura. Vlad însuşi a fost un întemeietor de mănăstiri: el a clădit schitul *Babelor* şi mănăstirea *Glavacioculuí* (în părţile Vlăşcii), unde i s'au aşezat şi oasele.

Cu mult mai rodnică a fost activitatea fiului acestui călugăr, mai călugăr în aplecări şi fapte decât chiar tatăl său,— *Radu.* Acestuia i s'a zis Radu-cel-Mare, pentru evlavia lui binefăcătoare, pentru dorul cel mare ce-l avea de a înălţa pretutindeni biserici frumoase, de a sprijini pe meşterii cei buni şi de a li da de lucru.

Până departe în Răsărit, la *Muntele Atos,* şi aiurea, sunt atâtea clădiri şi daruri care amintesc de numele lui. În ţară chiar, acest Domn bolnav şi bătrân înainte de vreme

www.dacoromanica.ro

a înălţat cea mai frumoasă dintre bisericile româneşti de până atunci, mai frumoasă chiar, în ceia ce priveşte scumpetea materialului şi bogăţia unor podoabe, decât bisericile lui Ştefan-cel-Mare.

5. Aceasta este mănăstirea din *Deal,* aşezată de-asupra Târgoviştii, unde deci va fi petrecut mai bucuros decât aiurea, în preajma munţilor, Radu, Biserica e zidită după datini răsăritene şi veneţiene, iar nu după cele gotice ale Saşilor din Ardeal şi ale Germanilor din Polonia. Şi ea are abside rotunzite, aşa încât samănă cu o cruce al cării picior e pridvorul, laturile aceste abside, iar vârful altarul. În faţă şi pe laturi ea se împarte printr'un brâu în două părţi, aşa-numite în arhitectură *registre* şi fiecare din ele are un şir de firide rotunde: uşa se deschide în faţă, puţine ferestre (două de fiecare parte) se văd pe margene. Trei turnuri, două mici în faţă, unul mai mare în fund, se razimă cu siguranţă pe solida clădire, în care nu s'a întrebuinţat alt material decât numai *piatră curată.* adusă cu greutate mare din depărtări, şi ale cării lespezi sunt prinse strâns cu *scoabe de fier.* Margenile ferestrelor (odinioară), liniile de supt streaşină ale turnurilor, brâul de la temelia acestor turnuri, frontispiciul de sus al bisericii, care se ridică în arc de-asupra liniei firidelor de sus, sunt toate împodobite cu săpături foarte fine, alcătuite din linii rotunde împletite: două medalioane săpate se găsesc sus. în mijlocul faţadei. De o parte şi de alta a uşii, în sfârşit, într'o săpătură uimitor de netedă şi de curată, cu cele mai bune slove chirilice, de săpătură veneţiană, se ceteşte pisania sau inscripţia bisericii: deci numele lui Radu, hramul şi data întemeierii. Şi aici un minunat cadru de sculptură decorativă încunjură pătratul care cuprinde scrisoarea.

Biserica era menită să fie locul de îngropare al lui Radu, dar urmaşii lui n'au ştiut să-i înalţe un mormânt. Însă Craioveştii au făcut unul în chip de sicriu pentru Vladislav-Vodă, înaintaşul lui Ţepeş, care nu li era rudă, dar ridicase neamul acestora la boierie şi la putere. Mai târziu şi alţi Domni şi-au găsit lăcaşul de odihnă acolo.

6. Din vremea lui Radu-cel-Mare nu ni s'au păstrat, ca din vremea lui Ştefan, acoperişuri de mormânt frumos lucrate în fir, cruci însemnate cu litere slavone, discuri cu dobitoace minunate sau cu stema ţerii. Dar, pe vremea

www.dacoromanica.ro

aceia, meşteşugul tipografiei, desăvârşit după jumătatea veacului al XV-lea de un German şi introdus răpede în ţerile de cultură ale Apusului, ajunse 'n sfârşit şi în Răsăritul slavon, de care ne ţinem noi în ceia ce priveşte cultura. O *tipografie* s'a întemeiat în *Muntenegru,* ţerişoară aşezată în munţii de lângă Marea Adriatică şi supusă înrâuririi care venia din Dalmaţia şi Albania veneţiană. Mai târziu, Veneţia ajunsese locul de tipar al cărţilor bisericeşti pentru toţi creştinii răsăriteni cari întrebuinţau în Biserică limba slavonă. Radu-cel-Mare ştiu să ispitească şi să aducă la sine pe meşterul de tipar din Muntenegru, care era un simplu călugăr, *Macarie.* Tipărirea atunci nu se făcea cu multe slove şi cu maşini puternice mişcate de motoare cu aburi, care se întrebuinţează în zilele noastre; meşterul de tipar avea atâtea slove câte încăpeau într'un săculeţ şi nişte cadre de lemn în care ele se strângeau foarte slab, aşa încât jucau în voie. O coală se tipăria încet după cealaltă, şi astfel lucrarea unei cărţi putea să ţină luni întregi de zile. Radu acoperi de binefaceri pe Macarie, care ajunse apoi şi Mitropolit al Ţerii-Româneşti, căci pe atunci locurile de episcop sau Mitropolit se dădeau unui cleric sau pentru viaţa lui sfântă sau pentru merite deosebite în cărturărie. Astfel prin Macarie şi pentru Radu se tipăriră o sumă de lucrări slavoneşti, care se deosebesc, nu numai prin slova lor limpede, de tăietură veneţiană, dar şi prin frontispiciile împodobite, care sunt făcute întocmai după cele obişnuite 'n lucrările mănăstireşti ale călugărilor caligrafi din Moldova sau Muntenia şi le întrec une ori în frumuseţă, de şi, fireşte, nu se întrebuinţa decât cerneala neagră şi roşie, şi nu toate colorile care se puteau pune în manuscrise.

În Domnia lui Radu şi a Domnilor îndată următori după dânsul, tiparul muntean, care era întemeiat şi pentru Moldova şi pentru Românii din Ardeal,— şi nu numai pentru ei, dar şi pentru cea mai mare parte a Slavilor din Peninsula Balcanică,— dădu un *Liturghieriu,* o carte de liturghie, care era de cel mai mare folos pentru preoţi; apoi o *Carte de cântări în opt glasuri,* care se zice, după greceşte, *Octoih* şi, în sfârşit, o *Evanghelie* înfăţişată aşa cum trebuie pentru cetirea în biserică. Locul lor de tipar nu se arată, dar poate că Macarie şi-a fost aşezat teascul şi slovele lui chiar în chiliile de la Mănăstirea *Dealului* la îndemâna Domniei. Cărţile s'au tipărit între *1508* şi *1512,*

www.dacoromanica.ro

şi acele lucrări de cultură şi artă au, de sigur, în desvoltarea neamului nostru aceiaşi însemnătate ca şi a unor bătălii câştigate împotriva duşmanului, căci în calea unui popor stă, în afară de duşmanul străin, şi duşmanul, şi mai îngrozitor, care e întunerecul, şi înaintarea popoarelor nu se poate face decât biruind această putere drăcească.

7. Numai atâta ar fi în stare să îndreptăţească numele de „Cel Mare" care s'a dat lui Radu. Dar el s'a mai făcut vrednic de recunoştinţa urmaşilor printr'o faptă însemnată: până la dânsul viaţa bisericească a Ţerii-Româneşti n'avea nicio orânduială şi rămăsese astfel mult în urma vieţii bisericeşti a Moldovei, pe care începuse a o statornici Alexandru-cel-Bun şi o desăvârşise, într'o formă care s'a păstrat aproape şi până astăzi, Ştefan-cel-Mare. Muntenia avea numai pe Mitropolitul din *Argeş*, iar Oltenia un episcop al *Severinului*, care rătăcia din loc în loc, când într'o mănăstire, când într'alta. (De sigur multă vreme el s'a oploşit în *Strehaia*.) Radu chemă însă la dânsul pentru a-i statornici ierarhia bisericească pe un fost Patriarh de Constantinopol, scos de Turci, *Nifon*.

Acesta era vestit ca om sfântt şi avea oricum priceperea care trebuia pentru a săvârşi o astfel de operă. El hotărî ca Ţara-Românească şi părţile Oltului să aibă un singur arhiepiscop, care să stea, nu în vechea reşedinţă din Argeş, ci în cea obişnuită a Domnului, deci în *Târgovişte*. Episcopul din părţile Oltului s'a supus duhovniceşte celui din Ţara-Românească. Deocamdată el stătea tot prin mănăstiri, şi va fi fost adăpostit un timp la Bistriţa; mai târziu numai, pe la jumătatea veacului al XVI-lea, începu să se aşeze supt Cetăţuia de lângă Olt a Râmnicului, iar biserica lui episcopală s'a întemeiat acolo numai ceva mai târziu, pe vremea Vlădicilor Eftimie si Mihail. Pentru părţile răsăritene ale Ţerii-Româneşti se făcu apoi episcopia de *Buzău*.

Ţinutul acesta buzoian avea o boierime care se zicea boierime de Buzău, în deosebire de boierimea din alte părţi. Aceşti boieri erau însărcinaţi cu apărarea graniţilor de către Moldova şi aveau în ascultarea lor satele de moşneni (ţerani cu moşie, trăind slobozi de moşia lor), cari erau răspândiţi cu pământuri, ca şi „vitejii" din Moldova, pentru isprăvile lor războinice. În Buzăul foarte bine împoporat, având o clasă de conducători mândră şi dârză,

www.dacoromanica.ro

era, lucru firesc să se întemeieze o episcopie, chiar dacă nu se afla mai de mult datina unui Vlădică stând undeva prin poienile pădurilor, în fruntea călugărilor dintr'un schit de lemn, dar în legătură cu Scaunul catolic al Milcovului.

8. Aceasta este sarcina pe care a îndeplinit-o Radu-cel-Mare *(† 1508)*, care, fără a fi purtat vre-o luptă, ştiind numai să asigure pacea, prin câştigarea dragostei tuturor şi împărţirea unei dreptăţi bune, s'a învrednicit să fie pus alături de contemporanul său Ştefan-cel-Mare. Până şi Sultanul Baiezid al Turcilor a ştiut de dânsul şi l-a preţuit, nu fiindcă mersese să i se închine şi plătia tributul, ci fiindcă era om drept şi destoinic. Când, trei ani după moartea lui Radu, ienicerii se ridicară împotriva Sultanului, învinuindu-l că este bătrân şi bolnav, Baiezid li-a ţinut o cuvântare, arătând că şi fără să poată umbla şi merge la războiu ajunge cineva a fi Domn vrednic, şi a dat ca exemplu pe Radu-cel-Mare al Munteniei.

XXIX.

Ţerile româneşti de la moartea lui Ştefan şi Radu până la jumătatea veacului al XVI-lea.

1. După moartea lui Ştefan-cel-Mare şi a Domnului muntean Radu, ţerile noastre avură o viaţă care este în legătură cu activitatea de cârmuitor şi apărător de ţară a celui d'intâiu. Ştefan ştiuse a se face respectat de vecini şi, prin urmare, niciunul dintre aceştia nu îndrăzni să tulbure Moldova în anii cari se strecurară îndată după moartea lui; pe de altă parte, el izbutise a se face ascultat de boieri, şi nimeni dintre aceştia nu ar fi cutezat să steie împotriva fiilor şi urmaşilor lui. Pe când în Ţara-Românească boierimea era mai mică şi neastâmpărată: niciun Domn nu putuse să o facă a se pleca adânc înaintea lui: acolo era de aşteptat un şir întreg de lupte pentru moştenirea lui Radu-cel-Mare, şi rare ori vre unul dintre urmaşii

www.dacoromanica.ro

lui avu norocul să stăpânească atâta vreme, încât să poată lăsa o urmă veşnică a Domniei lui.

Fig. 31. Bogdan Orbul.

www.dacoromanica.ro

Urmarea împrejurărilor acestora deosebite a fots că Moldova în toate primejdiile şi nenorocirile pe care-a avut să le înfrunte şi ea de la o vreme, a rămas, până la *1538*, numai într'o atârnare slabă de Împărăţia turcească, pe când principatul muntean se coborî cu mult mai răpede în atârnare desăvârşită, în stoarcere nemiloasă şi în umilinţă deplină.

Fig 32. Ruinele Cetăţii Neamţului.

2. Moştenirea lui Ştefan-cel-Mare a luat-o fiul său *Bogdan* (fig. 31), născut din căsătoria lui Ştefan cu fata, asemenea la chip cu tatăl, a lui Radu-cel-Frumos din Ţara-Românească, Doamna Maria.

Fiul mai mare al lui Ştefan, *Alexandru*, care stătuse ca zălog la Poartă pentru credinţa tatăluii său, murise de mai mulţi ani. Alţi fraţi ai lui Bogdan n'au trăit niciunul. Surorile n'aveau drept de moştenire, şi astfel Bogdan urmă în linişte tatălui său. Încercările pe care le făcură Muntenii de a-i scoate înainte pretendenţi, fură iute biruite. Nici din Ardeal n'a putut răsbate un pretendent în ţară.

www.dacoromanica.ro

Bogdan era pe vremea tatălui său un fiu ascultător şi întru toate supus. Îndată însă ce a scăpat din frâul acestuia, el îşi făcu planuri mari, de *încuscrire cu regele Poloniei,* cerând acestuia pe una din surorile lui. Pentru o legătură regală ca aceasta, el era în stare să jertfească *Pocuţia* şi să primească, precum primise Alexandru-cel-Bun, o episcopie catolică, recunoscută de Curte, în ţara lui. Neizbutind faţă de noul rege *Sigismund,* acela care era să domnească în Moldova dacă Ioan-Albert ar fi biruit la 1497, Bogdan se înfurie şi năvăleşte 'n Polonia, încercând a lua iarăşi în stăpânire Pocuţia (1506). Altă dată (1509), el înaintează, lovind *Camenița,* din faţa Hotinului, până la Haliciu şi *Liov* şi aduce înapoi clopote smulse din bisericile prădate, precum şi o mulţime întreagă de Ruşi, pe cari-i aşează prin părţile Moldovei-de-sus[1].

Când Polonii încercară să-şi răsbune, ei nu putură face o ispravă asămănătoare cu aceasta: războiul se mântui de la o vreme (1510) prin oboseala amânduror părţilor. Bogdan îşi găsi de alminteri o nevastă de ţară, Anastasia, apoi, după moartea ei[2], luă pe alta, din neamul Domnilor munteni: fata lui Mihnea-cel-Rău se învoi a merge după Domnul Moldovei, de şi acesta fusese rănit la un ochiu şi i se zicea, prin urmare, *cel Orb,* adecă cel Chior. Pacea s'a încheiat poate şi prin mijlocirea regelui Ungariei, ca şi cea de odinioară dintre Ştefan şi Regele Ioan-Albert.

3. Când Bogdan primì înţelegere cu Poloni, trecuseră doi ani de la moartea lui Radu. Ungurii încercaseră să aşeze în Scaunul Târgoviştii pe un

[1] Ruşii cari locuiesc în număr mare Ţinuturile de la Nordul Bucovinei nu se coboară însă din aceşti Ruşi aduşi de Bogdan, cari s'au contopit de mult în mijlocul poporaţiei moldoveneşti, şi este cu neputinţă a deosebi pe urmaşii lor dintre Moldovenii ceilalţi.

[2] E înmormântată la mănăstirea Dobrovăţului.

www.dacoromanica.ro

ocrotit al lor fiul lui Basarab-cel-Tânăr, *Danciu*, dar Turcii dunăreni prinseră lucrurile mai în pripă, şi, astfel, cu ajutorul lor, luă Domnia un fiu al

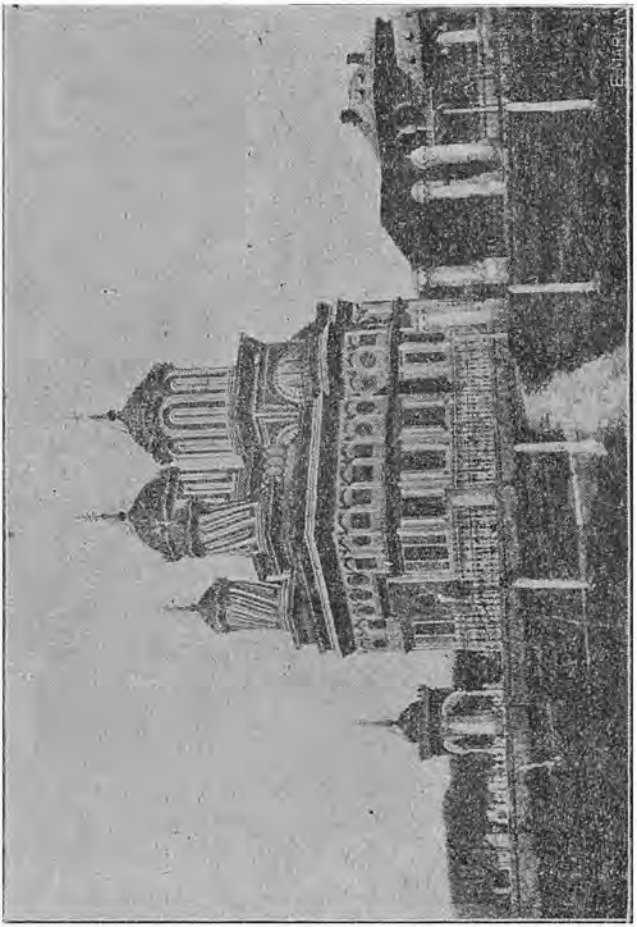

Fig. 33. Mănăstirea din Argeş.

lui Ţepeş, nerecunoscut de tatăl său, *Mihnea*. Acesta sămăna cu părintele numai în ce priveşte cruzimea, dar nu şi supt raportul vitejiei şi al

www.dacoromanica.ro

ştiinţei de a cârmui o ţară. La urmă, boierii, cari se săturaseră de călăi, îl gonesc în Ardeal, şi aici Danciu, ajutat de un pretendent la stăpânirea Serbiei, *Iacşici*, omoară pe fostul Domn, care se făcuse *catolic*, şi în clipa morţii se găsia chiar lângă biserica cea mare săsească din Sibiiu.

Un nou Vlad, zis *Vlăduţ*, fiidcă era de tot tânăr, fiu al lui Vlad Călugărul, e pus în Domnie de boierii răsculaţi. Dar Turcii dunăreni, înteţiţi de boierii olteni, cari aveau în fruntea lor pe *Craioveşti*, cărora li se mai zicea, fiindcă aveau Bănia, „Banoveţii", iar mai târziu, fiindcă în fruntea lor stătea Pârvu, „Pârvuleştii", năvălesc în ţară, şi bietul Vlăduţ e prins şi tăiat în margenea *Bucureştilor* (1512).

Acum se dădu o deslegare trainică întrebării despre moştenirea munteană prin aceia că boierii craioveşti, cari nu puteau lua Scaunul pentru unul dintre dânşii, căci se cerea ca orice Domn să fie din osul Domnilor vechi, aşezară în stăpânire pe nepotul lor, fiul lui Basarab-cel-Tânăr şi al Neagăi, fata lui Neagu, pe *Neagoe*, care, ca Domn, îşi luă, firește, ca şi tatăl şi bunicul său, ca şi străbunul de la 1330, numele de *Basarab*, şi fu Basarab cel mai nou, Basarab al IV-lea (fig. 34).

Însurat cu o coborâtoare din vechiul neam de Despoţi al Serbiei, sfătuit şi ajutat de puternicii săi unchi, sigur, prin darurile pe care le făcea, de îngăduirea Turcilor dunăreni din neamul Mihaloglilor, Neagoe Basarab n'a căutat să-şi întindă stăpânirea în dauna nimănui. A trăit în pace cu Moldovenii şi n'a cerut de la regele Ungariei, care era acum tânărul Ludovic, fiul lui Vladislav Polonul, nici de la Voevodul ardelean de pe această vreme, ce trăia aproape neatârnat, Ioan Zápolya, cedarea

www.dacoromanica.ro

feudelor ardelene ale Domnilor munteni, Făgăraşul şi Amlaşul.

Fig. 34. Basarab-Vodă Neagoe.

www.dacoromanica.ro

În stăpânirea lui de nouă ani de zile, el s'a a-

Fig. 35. Despina Miliţa, soţia lui Basarab Neagoe.

www.dacoromanica.ro

sămănat, fiind poate şi bolnăvicios ca şi acesta, cu Radu-cel-Mare. Precum Radu făcuse mănăstirea Dealului pentru a-şi afla loc de îngropăciune, şi el, Neagoe, a înălţat altă biserică, pe care a căutat s'o facă mai strălucitoare decât cealaltă, şi anume la *Argeş* (fig. 33): voise să despăgubească pe orăşeni pentru pierderea Mitropoliei dându-li o mănăstire mai mare şi mai frumoasă decât toate celelalte şi aşezând în ea egumeni cari aveau, mai la urmă, aproape drepturile unui Vlădică şi erau socotiţi chiar ca Vlădici, după datinile cele vechi, de către locuitori.

În această privinţă e bine să se ţie minte că unul dintre cei d'intâiu egumeni, dacă nu chiar cel d'intâiu, a fost un fiu al lui Radu-cel-Mare, *Petru* în mirenie, *Paisie* ca egumen, iar, mai târziu, ca Domn, căci a ajuns să domnească, *Radu Paisie*, sau „Petru de la Argeş", (fig. 36, 37, 38).

4. Mănăstirea de la Argeş este făcută, fireşte, din piatră, mai trainică şi decât mănăstirea lui Radu-cel-Mare. Are, ca şi aceasta, uşa în mijlocul faţadei (pe când, la bisericile lui Ştefan-cel-Mare, întrarea se face pe laturi, în dreapta); şi această biserică are două registre, dar firidele nu se văd decât în cel de sus, şi ele încă se prefac în arce legate 'ntre dânsele, fiecare arc având supt el, în locul discurilor de smalţ din Moldova, o frumoasă săpătură de piatră 'n formă rotundă sau pătrată. Supt brâu nu mai sunt deci firide, ci registrul este împărţit în pătrate, şi fiecare cuprinde câte o fereastră cu una ori două deschizături, sau o falsă fereastră. Cadrele fereştilor adevărate şi fereştilor false sunt toate numai o sculptură în piatră. Această biserică este aproape pătrată, având numai o uşoară rotunzire la capăt, în dreapta şi stânga altarului. Şi ea ca şi cea din Dealul Târgoviştii are un turn mare la mijloc şi două în faţă, dar un al doilea turn mare este aşezat în dosul celui din mijloc, deci de-asupra altarului. Şi aici deosebitele linii sunt împodobite cu sculpturi, dar sculpturile sunt aşa de multe şi de bogate, încât acopăr toată partea bisericii ce se întinde de la arcele superioare în sus, prin urmare şi întregimea turnurilor. Ca mij-

www.dacoromanica.ro

loc de podoabă mai trebuie să se însemne ca turnurile mici din ţară n'au ferestile drepte, ci oable, fiecare însă 'n alt

Fig. 36. Petru dela Argeş sau Radu-Vodă Paisie.

www.dacoromanica.ro

sens (adecă unul de la dreapta spre stânga, şi altul de la stânga spre dreapta), şi, în sfârşit, că în faţa bisericii se află un fel de cort de marmură, foarte frumos săpat, pentru rugăciuni în aier liber, pentru botezuri şi pentru aghiazme.

Afară de aceasta biserica era văpsită pe alocurea în albastru, cu colori scumpe, şi avea o sumă de mici podoabe care o făceau şi mai plăcută. Înlăuntru, pridvorul era sprijinit pe doisprezece stâlpi, după numărul celor doisprezece Apostoli. Biserica aceasta din Argeş, chiar şi după reparaţia din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, rămăsese totuşi cea mai frumoasă clădire bisericească de pe pământul românesc. (În timpul nostru ea a fost dărâmată şi făcută la loc de un arhitect.)

În biserica din Argeş se văd până astăzi mormântul lui Neagoe şi ale tuturor fiilor săi. Soţia lui Neagoe, „Despina" Miliţa, adecă fata de Despot Miliţa, care trăi multă vreme după moartea bărbatului ei şi rătăci prin Ardeal, făcându-se şi călugăriţă, a fost înmormântată şi ea tot aici.

5 Domnia lui Neagoe se mântuì în *Septembre 1521.* În acest an, Bogdan-Vodă, Domnul Moldovei, era mort (încă din *18 April 1517).*

Ultimii ani din stăpânirea fiului legiuit al lui Ştefan-cel-Mare fuseseră turburaţi de prădăciunile *Tatarilor* din Crimeia, a căror ambiţie crescuse de când se încheiaseră legături de familie între Hanul lor şi Selim, fiul neastâmpărat al Sultanului Beiezid şi urmaşul lui, la 1512.

La trei ani după însurătoarea sa cea de-a doua, Domnul Moldovei muri la Huşi, lângă Prut, unde venise tocmai să apere ţara împotriva unei năvăliri a Tatarilor.

Urmaşul lui fu un copil, *Ştefan,* născut dintr'o legătură mai veche a tatălui său. Acest Domn de nouă ani trebuia să aibă un epitrop, şi dintre vechii boieri ai lui Ştefan-cel-Mare se găsi unul vrednic de această sarcină, *Arbure.* Cel d'intâiu lucru pe care-l făcu însă Ştefan ajungând Domn de fapt, fu să înlăture prin moarte pe bătrânul său epitrop şi pe fiii lui. Un astfel de început făcea să

www.dacoromanica.ro

se prevadă ce va fi Domnia lui Ştefan-cel-Nou, căruia i s'a zis, spre deosebire de marele său bunic, Ştefan-cel-Tânăr sau Ştefăniţă. Era să-şi prăpădească viaţa în petreceri netrebnice şi să piară tânăr, cum pierise tatăl său.

6. Astfel ţerile noastre nu erau în stare să îndeplinească nimic afară din hotarele lor în anul cel mare *1526*, când Turcii, după ce luaseră Belgradul şi apoi *Severinul* (care era, de la o vreme, iarăşi cetate ungurească), se îndreptară, supt conducerea marelui Sultan *Soliman*, fiul lui Selim, asupra Ungariei. Regele *Ludovic al II-lea* n'avea mai multă minte decât un Ştefăniţă, şi puternicul Voevod al Ardealului, *Ioan Zápolya*, nu era mai credincios de cum erau atâţia boieri ai Moldovei faţă de urmaşul lui Ştefan-cel-Mare, Totuşi Ludovic ieşi înaintea păgânilor până în preajma Dunării, şi aici, în bălţile pe care le face râul la *Mohaciu* (Mohács), se dădu lupta. Ungurii erau puţini şi călăuziţi de un rege care nu ştia cum să înceapă. Oştirea decăzută a Ungariei fu împrăştiată răpede, şi Ludovic n'avu măcar un sfârşit de viteaz care piere cu sabia 'n mână în faţa duşmanului, ci se înecă în bălţi ca un mişel.

Pentru moştenirea regelui mort se luptă apoi, mulţi ani de zile, *Ferdinand de Austria*, un urmaş al lui Maximilian, cel ce dorise Coroana Ungariei pe vremea lui Ştefan-cel-Mare şi care se răzima pe un tratat de moştenire, reciproc, încheiat între dinastia austriacă şi dinastia iagelonică din Ungaria, a răposatului rege Ludovic. Ungurii din Răsărit, însă, proclamară pe Voevodul ardelean Ioan Zápolya, pe care *Saşii* din Ardeal nu voiră să-l recunoască.

Peirea Ungariei era o mare pierdere pentru noi, fiindcă n'aveam pe ce ne sprijini acum în resistenţa contra Turcilor. De altă parte însă, era şi un câştig, fiindcă ni se înfăţişa prilejul de a ne amesteca în afacerile ungureşti, şi mai ales în cele ardelene, de a cuceri cetăţi şi Ţinuturi şi de a statornici influenţa noastră: pentru aceasta trebuiau însă Domni destoinici.

7. Neagoe lăsase un singur fiu, pe *Teodosie* (un altul mai mare, *Petru*, murise înainte), băieţaş foarte bine crescut, supraveghiat de aproape de

www.dacoromanica.ro

Doamna Milița și ajutat de unchiul său, *Preda*, dintre Craioveşti. Dar boierii din Buzău nu voiră

Fig. 37. Ruxandra, fiica lui Neagoe, soția lui Radu Paisie.

www.dacoromanica.ro

să-l recunoască și-și făcură Domn deosebit, pe *Vlad*. Epitropul lui Teodosie căzu în luptă cu răsculații.

Fig. 38. Marcu-Vodă, flul lui Radu Paisie și al Ruxandei.

www.dacoromanica.ro

Cu toate că Doamna cumpără sprijinul Turcilor dela Dunăre, ţara-şi căută însă alt stăpânitor, alegând pe *Radu*, din părţile Ilfovului, din satul *Afumaţi*, care-şi zicea fiu al Radu-cel-Mare. Acesta a fost un viteaz şi s'a luptat în multe locuri, prin Vlaşca şi Ilfov, prin Teleorman şi Argeş, împotriva Turcilor dunăreni, cari sprijiniau pe Teodosie, şi mai târziu, după adăpostirea acestuia la Constantinopol, pe un alt Domn în numele Sultanului, pe *Vladislav*. Dela o vreme, el putu să se împace cu Turcii şi merse până la Poartă, unde căpătă întărirea. Radu stăpânià în Ţara-Românească atunci când regele Ungariei se prăpădi în lupta dela Mohaciu. Dar fireşte că el nu era în măsură să se amestece în lucruri aşa de mari şi de însemnate.

De alminterea ştăpânirea lui ţinu puţină vreme: la *1529*, în cele d'intâiu zile ale anului, boierii *olteni*, cari-l găsiau prea aspru pentru dânşii şi cari ar fi dorit, ca supt Neagoe şi Teodosie, să-şi aibă Domn în legătură cu dânşii, născut din mamă olteancă sau coborâtor din neamul lor, se ridicară asupră-i. Voevodul şi fiul său alergară răpede pentru a-i potoli, dar, la *Râmnic*, Radu se trezi cu răsculaţii pe urmă-i. Atunci se adăposti în biserica zisă a *Oltenilor*, din margenea apei Oltului. Boierii nu se lăsară însă, ci-l urmăriră şi până aici ; pângărind, în acelaşi timp, sfinţenia bisericii şi călcând credinţa faţă de Domn, ei îl uciseră împreună cu fiul lui. Apoi trupul lui Radu s'a strămutat la mănăstirea Argeşului, unde avea dreptul să fie înmormântat, lângă Neagoe, căci luase în a doua căsătorie pe una din fetele acestuia (fig. 37). Şi astăzi se vede, în partea stângă a bisericii, mormântul lui acoperit cu linii care spun despre multele-i lupte cu Turcii şi despre micile biruinţe câştigate asupra cetelor de păgâni dela Dunăre, şi înfăţişează, în

www.dacoromanica.ro

același timp, pe Domn călare, cu mantia desfășurată 'n vânt, ținând în mână buzduganul pedepselor și biruințelor.

8. Ștefăniță se luptase cu Radu dela Afumați tocmai pentru acea fată a lui Neagoe pe care Domnul muntean știù s'o smulgă rivalului său. Neizbutind, el trebui să iea pe fata cealaltă, mai puțin frumoasă, a lui Neagoe și a Miliței. Îndată după căsătoria cu Domnița *Stana*, Ștefăniță muri, — se zice otrăvit.

XXX.

Petru-Vodă Rareș

1. Urmașul lui Ștefăniță a fost însă un om care, fără să aibă judecata limpede și sigură a lui Ștefan-cel-Mare, istețimea lui în alcătuirea planurilor mari, moștenise dela acesta, care a fost tatăl său, vitejia și, mai mult decât dânsa, îndrăzneala de a începe lucruri grele, legate cu multe primejdii, dar putând aduce mari foloase.

Petru-Vodă cel nou nu venise din *Polonia*, unde se adăpostia alt Petru-Vodă, doritor și el de Domnie ; înlocuitorul lui Ștefăniță era fiul die flori al lui Ștefan-cel-Mare cu soția unui «târgoveț din *Hârlău*": i se zicea Petru *Rareș* (adecă: Spânul), iar pentru că se ținea cu negustoria de pește, Petru *Măjarul* (fig. 39). Trăise o tinereță de griji și venia în Scaunul țerii la o vrâstă când un om stăpânește toate mijloacele sale. El era să fie, nu numai Domn adevărat, ascultat de toată boierimea Moldovei, dar, în același timp, epitropul Domnilor munteni din vremea sa și un vecin aplecat să se amestece necontenit în afacerile Poloniei, prin Pocuția, și ale Ungariei, prin Ardeal.

www.dacoromanica.ro

2. Petru încercă să întrebuinţeze mai întâiu haosul din Ungaria în folosul său. Aici avea Ciceul şi Cetatea-de-Baltă, unde-şi ţinea pârcălabii, şi trimitea la Vad un Vlădică hirotonisit de Mitropolitul din Moldova. În Ardeal ştia el că locuitorii cei mai mulţi ai ţerii sunt Români nemulţumiţi, că trăiesc în iobăgie şi că ar fi foarte bucuroşi de venirea unui Domn din neamul lor, care să-i desrobească. Afară de aceasta, el era sigur de credinţa *Secuilor,* ceri-l voiau mai bucuros pe dânsul, fiindcă-i lăsa ostaşi slobozi, decât pe cine ştie ce alt stăpânitor. Ei erau pentru Rareş şi ca un fel de moştenire dela Ştefan-cel-Mare. În sfârşit *Saşii,* cari nu puteau suferi pe «Ianoş.Vaida» (Voevod), adecă pe Zápolya, şi doriau rege al lor pe *Ferdinand,* ca German, erau dispuşi să ajute pe Petru, dacă, numai, el ar sprijini causa acestuia.

Petru fu întâiu sprijinitorul lui Ferdinand. Când însă Zápolya fu recunoscut de Sultanul Soliman, care porni chiar o expediţie pentru întărirea situaţiei acestuia, Domnul Moldovei îşi schimbă îndreptarea, dar nu fără să primească drept plată *Bistriţa,* marea cetate săsească din vecinătatea Ciceului, ca *zălog.* Moldovenii veniră deci în Ardeal, cu Vornicul Grozav — după ce, în iarnă, Vodă însuşi prădase peste munţi, silind pe Secui a i se supune din nou — şi ei câştigară, la *1529, în ziua de 22 Iunie,* o mare biruinţă la *Feldioara,* în Ţara Bârsei, cetate care se păstrează şi până astăzi şi poate aminti Românilor din Ardealul acum liberat marea izbândă românească. căpătată de un Domn al nostru de dincoace de munţi.

Totuşi Petru încercă în zădar să ajungă în stăpânirea *Bistriţei;* locuitorii se împotriviră cu îndărătnicie, şi Domnul moldovenesc nu isprăvi nimic, cu toate năvălirile pe care le făcu din nou

www.dacoromanica.ro

în Ardeal, ajungând până la *Braşov (Octombre)*, pe care-l şi încunjură câteva săptămâni. Astfel văzu el că scopurile lui faţă de Ardeal nu pot fi atinse. Se hotărî prin urmare să-şi încerce norocul pe alt câmp de cucerire, spre Miazănoapte.

Fig. 39. Petru Rareş.

3. Cu multă dibăcie pregăti Petru-Vodă atacul său asupra *Pocuţiei*, ţinând pe Poloni cu vorba şi căpătând învoirea trebuitoare dela Sultan. Des-

www.dacoromanica.ro

pre Ardeleni, în starea în care se afla ţara lor, era sigur că nu-l vor ataca în lipsă. Cât priveşte pe Munteni, urmaşul lui Radu dela Aumaţi, *Moise*, care trimesese şi el trupe în Ardeal după porunca Turcilor, fu înlăturat, de o căpetenie a boierilor, şi peri la *Viişoara (August 1530)*, încercând să-şi capete Scaunul prin luptă. *Vlad-cel-Nou*, ucigaşul lui Moise, luă în căsătorie pe o fată a lui Rareş, pe *Chiajna*, şi prin aceasta el întră în cercul politicei vecinului său mai puternic.

Cu multă uşurinţă Petru putu să ieie astfel Pocuţia. Polonii n'aveau oaste permanentă, ci se luptau numai cu *mercenari*, cari costau bani, şi regatul nu voiă să-i plătească, sau cu cete de nobili, care se adunau foarte încet ; cetăţile erau rău apărate. Dar, dacă Petru socotia că a cuceri Pocuţia înseamnă a putea s'o păstreze, se înşela amar. Polonia avea generali mari, şi mai ales pe Ioan Tarnowski, vestit pretutindeni. Astfel, când o oaste polonă putu să se strângă, Pocuţia ajunse răpede iarăşi în stăpânirea regelui. Petru nu se lăsă cu atât, ci, într'o puternică năvălire, ajunse iarăşi în inima provinciei. Atunci, la *22 August 1531*, se dădu lupta dela *Obertyn*, în care tactica desăvârşită a lui Tarnowski, care-şi rânduise el oastea, şi meşteşugul tunarilor biruiră pe Rareş ; Domnul nostru îşi pierdu şi tunurile dela Feldioara şi fugì, purtând trei răni pe trup, spre Moldova.

Petru, care trimese şi mai departe cete de prădători, între cari şi *Turci* şi *Tatari*, în ţara pe care n'o putuse păstra, judeca astfel nenorocirea dela Obertyn, într'un chip care arată din ce punct de vedere înalt priviau oamenii noştri de odinioară înfrângerile şi nevoile care veniau asupra lor: „Să nu fie mândru Craiul pentru biruinţa lui, căci n'a căpătat-o cu însăşi puterea sa, ci numai cu no-

www.dacoromanica.ro

rocul, care se schimbă adesea ; şi n'a biruit regele, ci Dumnezeu, care pedepseşte pe Domni pentru încrederea lor cea mare într'înşii".

4. De acum înainte Petru trebui să părăsească şi visul său de a stăpâni Pocuţia. I se păru chiar că o mare primejdie ameninţă Scaunul său moldovenesc din partea Turcilor. Aceştia se amestecau tot mai mult în afacerile ungureşti, şi, puţină vreme după lupta dela Obertyn, un Italian, fecior din flori al unui doge din Veneţia, *Aloisio Gritti*, care se bucura de foarte mare trecere la Constantinopol, căpătă Ardealul în sarcina sa, pentru a face linişte într'însul. Se zicea că Gritti voia să fie *rege unguresc* şi să puie pe cei doi fii ai săi în ţerile româneşti, înlocuind pe Petru şi pe Domnul muntean cel nou (Vlad cel d'intâiu se înecase), *Vintilă din Slatina* sau, ca Domn, tot *Vlad*. De aceia, când Gritti întră din nou în Ardeal şi toţi nobilii ţerii se ridicară împotriva lui, închizându-l în *Mediaş*, Petru, care primise de la Sultan porunca de a veni să-l despresoare, făcu altfel: căpitanul oştirilor sale, Vornicu Huru, ispiti din cetate pe trufaşul Italian la dânsul şi-l dădu apoi pe mâna răsculaţilor, cari-l uciseră (*Septembre 1534*): pe copii Rareş îi luă la dânsul şi li găti, se spune, un sfârşit năprasnic. Astfel de fapte pot fi folositoare, într'o anume clipă, dar nu prin acte de trădare şi înşelare sângeroasă se ridicase şi stătuse cinzeci de ani în stăpânirea Moldovei Ştefan-cel-Mare.

Petru era să vadă. de alminteri, foarte iute, că acela care înşeală pe toţi nu mai află credinţă la nimeni, şi, în clipa hotărâtoare pentru Domnia lui, se văzu singur cu şiretenia, care nu poate ajuta totdeauna.

www.dacoromanica.ro

În anii următori, el crezu că poate să înceapă iarăşi intrigile lui ardelene, încheind tratate şi căutând a întrebuinţa în folosul său şi pe Ferdinand şi pe Zápolya. Visa stăpânirea cetăţilor *Muncaciu* şi *Hust*, prin urmare a Maramureşului, de unde se coborâseră strămoşii lui cu două veacuri în urmă, şi-l vedem odată rugându-se de Ferdinand să nu mai numească *Voevod al Ardealului*, căci are să-i spuie el ceva „care priveşte binele ţerii“,

Fig. 40. Petru de la Argeş sau Radu Paisie.
(După o pecete de aur munteană.)

ceia ce înseamnă că însuşi ar fi voit să capete această Domnie.

5. Dar acum Polonii erau hotărâţi să-l înlăture. Un atac al lor, făcut în iarna anului 1538, nu izbuti. Atunci ei găsiră un mijloc pentru a scoate pe Petru, fără să se lupte cu dânsul ; îl pârâră la Constantinopol, arătând că un astfel de om este primejdios, nu numai pentru regat, dar chiar şi

www.dacoromanica.ro

pentru Împărăția de care atârnă. *Soliman*, care era deplin ascultat în Ungaria și înaintea căruia Țara-Românească sta fără apărare, se hotărî deci să sfarme trufia primejdiosului Moldovean.

Nici din Ardeal, cu toate legăturile pe care le avea cu Ferdinand, nici din Polonia, de și se arăta gata acum să părăsească orice pretenții asupra Pocuției, Petru nu primì ajutorul de care ar fi avut nevoie. Boierii îi arătară îndată că nu-l voiesc. Tatarii fură bătuți la *Ștefănești*, dar ei se puteau întoarce asupră-i. Astfel fiul lui Ștefan-cel-Mare nu putu să încerce măcar o luptă împotriva celor mai puternici dușmani ai țerii sale. Se înfățișă înaintea *Hotinului*, dar Polonii apucaseră a se așeza în cetate și-l făcură să plece. Rătăci câtva timp de-a lungul Moldovei, apoi ajunse la *mănăstirea Bistriței* și, întrând în biserica întemeiată de Alexandru-cel-Bun și împodobită de tatăl său, Ștefan-cel-Mare, în biserica unde se odihnia fratele său mai mare, Alexandru, Petru se rugă lui Dumnezeu, plângând cu lacrămi calde și pocăindu-se pentru toate păcatele sale.

Apoi, schimbat de haine, se furișă prin trecătorile munților și ajunse în Ardeal. Ai săi din *Ciceu* îl văzură cu mirare sosind înaintea porților cetății aproape singur, călăuzit de nobilii secui prin moșiile cărora trecuse.

Stătu aci în Ciceu multe luni de zile, împreună cu Doamna, o Sârboaică din neamul Despoților, *Ecaterina-Elena*, cu fetele lui și cu doi fii, Iliaș și Ștefan. Ungurii îl țineau acum ca pe un prins politic. În Moldova locul lui fusese dat unui fiu al lui Alexandru celui îngropat ia Bistrița. *Ștefan*, care-și zicea însă, ca să pară mai vrednic de stăpânire, fiul lui Ștefan-cel-Mare însuși. Acest Ștefan era încunjurat de Turci, cari-l păziau împo-

www.dacoromanica.ro

triva boierilor, şi cu acest mijloc Moldova suferi o pagubă mare prin smulgerea întregului *Tinut care se întinde între linia Bâcului şi raiaua cetăţilor Chilia şi Cetatea-Albă*. Deci toată jumătatea de jos a Basarabiei de azi, cea mai roditoare şi mai întinsă, era acum turcească. Sultanul Soliman, care întră în *Suceava*, merse până la *Tighinea*, vadul cel mai însemnat al Nistrului, şi aici el făcu să se zidească o cetate nouă, pe care o numi *Bender* sau «Poartă», şi în care aşeză ienicerii săi. Inscripţia turcească. pe marmură, de la Tighinea pomeneşte înfrângerea Domnului Moldovei, despre care spune că „a fost călcat în picioarele cailor împărăteşti".

Ştefan cel nou însă, căruia îi zicea *Lăcustă*, fiindcă părea a fi adus cu dânsul nenorocirea unei distrugeri a sămănăturilor de către lăcuste, nu putea fi suferit de boieri, cari cunoscuseră altfel de Domni. Cât a stăpânit, el a avut necontenit a face cu pretendenţii cari răsăriau din toate părţile. La urmă, boierii nu mai întrebuinţară aceste mijloace ca să scape de dânsul, ci în chiar cetatea Sucevei, unde stătea păzit de ieniceri, îl uciseră, zvârlindu-i trupu 'n Curte. Portarul Sucevei (adecă pârcălabul acestei cetăţi), *Cornea*, care-şi zise fiu al lui Bogdan Orbul, fu înălţat ca Domn supt numele de *Alexandru-Vodă cel Nou* (după numele lui Alexandru-cel-Bun).

Fiindcă Ştefan nu izbutise a ţinea în ascultare pe boierii moldoveni ca om al Sultanului, Alexandru încercă să se arăte duşman al Turcilor. Deci se îndreptă asupra raielei *Chiliei şi Cetăţii-Albe*, cum şi asupra altor cetăţi turceşti din vecinătate, prădându-le. Aceasta însă grăbi căderea sa.

Petru se furişase acum din Ardeal şi ajunsese la Constantinopol. Un om ca dânsul ştia cum să

www.dacoromanica.ro

câştige şi pe cei mai învierşunaţi duşmani ai săi. În curând Turcii fură încredinţaţi că numai un om dibaciu şi practic cum e Petru ar fi în stare să li asigure liniştea de spre partea Moldovei.

Astfel el îl trimiseră cu un ajutor turcesc pentru a domnì din nou. Aveau cu atât mai multă nevoie de dânsul, cu cât Ioan Zápolya murise acum, lăsând un fiu în leagăn, născut din *Isabela*, fiica regelui polon Sigismund, şi pentru tronul acestui copil, numit *Ioan* după tată şi *Sigismund* după părintele mamei, erau să se poarte lupte sângeroase: nu era deci indiferent pentru Turci cine avea să stăpânească Moldova în cursul acestor lupte. „Voiu fi", striga vechiul Domn setos de răsbunare, „ceia ce am fost şi încă mai mult decât atâta."

6. Petru prinse pe Alexandru-Vodă şi-l tăiè. Tot aşa de nemilos fu şi cu boierii cari-l sprijiniseră. Nu mai era Domnul de altă dată, blând cu boierimea şi îndrăzneţ faţă de străini. Acum stăpânià aspru şi greu, şi nu mai avea în el încrederea care-i trebuia ca să poarte războaie. *Ţara-Românească*, de alminterea, nu mai stătea acum în aceleaşi legături faţă de dânsul, cu toate că Domnii munteni cei noi se arătară tot aşa de slabi ca şi cei vechi. Acolo fusese pus de boieri, în locul lui Vlad-Vintilă, care perise la vânătoare, de mâna omenească însă, fostul egumen de Argeş, despre care a mai fost vorba, *Radu Paisie* Domnia acestuia se înseamnă numai prin atâtă că atunci s'a pierdut *Brăila* către Turci.

Dar nici Petru nu putu să capete înapoi Basarabia-de-jos şi nici să şi puie ostaşi în *Tighinea*. În zădar stăruì el la toţi vecinii în vederea unui războiu contra păgânilor: nici data aceasta nu voì să-l creadă nimeni. Fiul său *Iliaş* trebui să meargă

www.dacoromanica.ro

la Poartă, ca zălog pentru credința lui, și tânărul, care era ușor de minte, prinse îndată, cu moda turcească și felul de traiu al Turcilor, iubirea pentru legea lor.

În Ardeal, Petru nu mai avea *Ciceul* și *Cetatea-de-Baltă*, pe care dușmanii le smulseseră Moldovei în lipsa lui. Dacă se mai înfățișă în această țară, el veni numai ca trimes al Sultanului, pentru a prinde pe Voevodul ardelean, de sânge românesc, dar ungurit cu totul, *Ștefan Mailat* (Majláth), care părea că se gândește la neatârnare (Iulie 1541). Și în 1542 Domnul Moldovei pătrunse în Ardeal, cu gândul să-și capete înapoi Bistrița. După multe stăruințe, Rareș primi la urmă numai locurile goale unde fuseseră cetățile sale, pe care episcopul *Gheorghe*, administratorul cel nou al țerii, pusese să le dărâme până în temelie.

7. În ultimii lui ani, Petru Rareș fu mângâiat cu gândul că Apusenii se pregătesc de marele războiu împotriva Turcilor. *Electorul de Brandenburg, Ioachim*, era să fie în fruntea trupelor creștine, cere se strânseseră în adevăr și merseră la *Buda*, întrată acum în stăpânirea Turcilor, — copilul lui Ioan-Sigismund fiind așezat numai în cuprinsul Ardealului și al părților de până la Tisa, — dar cetatea se împotrivi biruitoare (1542). Astfel, tot ca vasal plătitor de tribut și ascultător în războiu al Turcilor, muri Rareș, la *3 Septembre 1546*.

XXXI.

Domnii mărunți din veacul al XVI-lea până în epoca lui Mihai Viteazul.

1. Cu un an înaintea morții sale, Domnul muntean, *Radu*, fusese chemat la Poartă și trimes toc-

www.dacoromanica.ro

mai în Egipt. Obiceiul de a aduce pe Domni la Constantinopol era acum întemeiat, şi niciunul nu cuteza să se împotrivească la o poruncă de acest fel, dar pentru întâiaşi dată un stăpânitor al nostru era trimes în *surgun* într'una din provinciile Împărăţiei turceşti.

Urmaşul lui Radu a fost cel d'intâiu Domn românesc care n'a fost ridicat, fie şi cu ajutorul Turcilor dela Dunăre, de *un partid dintre boieri, ci trimis de-a dreptul.*

Era *Mircea* «Ciobanul» (adecă negustorul de oi pentru Turci, *gelepul),* care-şi zicea „fiul lui Radu", om crunt şi sălbatec, care, dacă s'a împrietenit cu Petru Rareş, luând de soţie pe fiica acestuia, *Chiajna,* şi a trăit în pace cu toţi vecinii, fu al doilea Ţepeş, mai rău decât acesta faţă de boierii săi, măcelărind pentru plăcerea de a omorî. În zădar încercară Ardelenii să-l înlocuiască printr'unul din pribegii cari se adăpostiau în această ţară: Mircea rămase Domn în Capitala cea nouă şi statornică a Ţerii-Româneşti, în cetatea *Bucureştilor.*

2. Fiul lui Rareş, *Iliaş,* se declară, peste câteva luni de zile dela suirea în Scaun, Turc, nădăjduind o nouă Domnie românească, păgână la Dunăre şi în Basarabia. Părăsi tronul, merse la Constantinopol şi căpătă situaţia de *beg* în deosebite provincii. Era mai mult o faptă ruşinoasă întâmplătoare decât un obiceiu rău, căci exemplul lui n'a mai fost urmat de nimeni. Ţara se cutremură de mânie la auzul acestei fapte nelegiuite ; în biserica întemeiată de Rareş, la Târgul-Frumos, numele lui Iliaş este ras din pomelnicul care se află în altar, şi tot aşa şi în manuscripte.

Ştefan, fratele mai mic a lui Iliaş, era un creştin bun, dar om rău şi tânăr uşuratec. Generalul

www.dacoromanica.ro

împărătesc din Ardeal, unde urmă vechea luptă

Fig. 41. Alexandru Lăpușneanu.

www.dacoromanica.ro

între *Ferdinandiști* și dinastia *Zápolya*, încercă în deșert să-l înlocuiască, precum voise a înlocui pe Domnul muntean Mircea. Ștefan rămase, dar atâta ură se grămădise în sufletele boierilor, cari vedeau că-și bate joc de casele lor, încât acest al doilea fiu al lui Rareș fu omorât de dânșii, tăindu-se sforile cortului supt care el stătea în margenea Prutului.

Chemat din Polonia, unde fugise ca *Petru Stolnicul*, un fiu din flori a lui Bogdan-Vodă, deci un frate a lui Cornea, care-și zicea și el *Alexandru-Vodă*, ca și acesta, începu o Domnie moldovenească nouă, cu apucături asemenea celor ale lui Mircea Ciobanul. Și el ascultă întru toate de Turci, și el era un ucigaș al boierilor, în nădejdea că astfel își va asigura mai bine Domnia.

3. Domnia lui Alexandru Lăpușneanu, om bolnav, cu ochii prinși până la orbire, în Moldova înseamnă desbinare, cruzime și pierderi față de străini. Un Domn ca dânsul, urât de toată boierimea, care singură hotăra în viața noastră politică de atunci, nu putea să facă niciun fel de planuri. Astfel, de și el trebui să se ducă în Ardeal pentru a sluji interesele Turcilor în această provincie turburată, nu-i putea trece prin gând să încerce, ca unchiul său Petru Rareș, un amestec românesc în lucrurile ardelene. De acum înainte Moldova nu cutează să mai ceară Polonilor, serios, Pocuția; dacă *Hotinul*. mulțămită cererilor turcești, ajunsese iarăși moldovenesc, Alexandru-Vodă nu-l întări, ci, din potrivă, porunci, în a doua Domnie, să-i sfărâme zidurile, pentru ca să nu mai poată fi o amenințare față de vecinii de peste Nistru și, mai ales, față de Turci, cari voiau ca din țara peste care stăpâniseră Ștefan-cel-Mare și Petru Ra-

www.dacoromanica.ro

reș să nu mai poată răsări niciodată vre-o primejdie pentru dânșii.

Boierii îl urau așa de mult pentru răutatea și setea lui de sânge, în cât ei fură bucuroși când un pretendent sprijinit de unii nobili poloni și, mai cu samă, de vestitul aventurier polon *Albert Laski*, se ivi pentru a încerca să smulgă Domnia tiranului Alexandru.

Până atunci, oricine doria să domnească în Moldova trebuia să fie un urmaș al Domnilor vechi: cu atât mai mult trebuia el să aibă o obârșie românească sigură. Acuma însă datinile începuseră a se strica și patima a se dovedi mai tare decât așezămintele și obiceiurile țerii. De aceia se găsiră boieri cari să sprijine pe acest vântură-țară care se născuse într'una din insulele Arhipelagului. De și zicea că e fiul unui boier tăiat la Hârlău și voià să ridice și o biserică acolo în amintirea tatălui său, el era de neam grecesc prost și-și petrecuse până atunci vremea străbătând Curțile germane și oploșindu-se pe lângă deosebiți principi, cărora li plăcea pentru cunoștința lui de grecește[1] și pentru talentul lui de a învârti complimente în vorbă și în scris. Îl chema *Iacov*, avea ca nume de familie *Vasilic* și se lăuda, fără dreptate, că este din neamul Despoților, adecă al domnilor din Paros și Samos (cari n'au existat niciodată) sau chiar marchis (margraf).

După ce stătu câtăva vreme în Moldova, dându-se ca o rudă de departe, după strămoși, a Doamnei lui Lăpușneanu, *Ruxanda*, care era *fata lui Rareș*, și, astfel, prin mama ei, din seminția Despoților sârbești, Iacov trecu în Ardeal, stătu

[1] Pe atunci Europa întreagă avea o deosebită iubire pentru civilisația veche, latină și greacă: represintanții culturii grecești fiind rari, ei erau foarte prețuiți.

www.dacoromanica.ro

un timp la Braşov, de aici în ţara Zipsului, de

Fig. 42. Ruxanda, soţia lui Alexandru Lăpuşneanu.

www.dacoromanica.ro

lângă Maramureș, unde Laski avea stăpâniri, pe pământul Ungariei. Se înțelese răpede cu acesta, fiind amândoi ambițioși, schimbători și fără nicio seriositate, iar, pe lângă acestea, aplecați și unul și altul către *legea protestantă*. Apoi, cu ostași dați de noul său prieten și coreligionar, el năvăli în Moldova și fu învins. Atunci se făcu mort, și răspândi pretutindeni vestea că bietul Despot de Paros a și fost dus la groapă. Lăpușneanu va fi crezut această poveste de vântură-țară șiret, dar, peste puțin, văzu pe răposatul întrând cu alte trupe polone, plătite tot de Laski, și trebui chiar să fugă, în lupta dela *Verbia*, lângă Jijia, în părțile botoșănene, înaintea norocosului turburător (18 Novembrie *1561*).

Doi ani de zile, până în toamna anului *1563*, stăpâni Iacov asupra Moldovei. El se încunjură de străini, făcu biserică și școală protestantă la *Cotnari*, unde erau din vechi timpuri Nemți catolici, aduși acum cu sila la credința cea nouă, își chemă chiar un episcop *socinian*[1], și trecu totdeauna înaintea boierilor moldoveni drept un străin. Dar, pe de altă parte, el se încununa după datina vechilor Domni ai țerii, luă titlul de *Ioan Voevod*, fiu al gloriosului Ștefan însuși, bătu bani după asămănarea celor din Imperiu și din Ungaria, vorbi de drepturile sale asupra Ținuturilor ardelene câștigate de Ștefan cel-Mare, se lăudă că va goni pe Turci din Bugeac și din Tighinea. Ba arăta chiar că voiește să înceapă războiu cu Muntenii *pentru a strânge pe toți Românii laolaltă*, adăogând că el, om învățat, știe bine cum că *neamul nostru se trage din Romani*[2] și are pentru a-

[1] Socinienii sunt Poloni convertiți de Socin la reforma religioasă.

[2] Și călugării dela Dealu spuseseră aceasta, cu treizeci de ani în urmă, unui străin, Della Valle. Din Apus ni venise această știință, iar Apusenii în epoca Renașterii căutau să afle oricărui neam o obârșie antică.

www.dacoromanica.ro

ceasta datorii de vitejie şi putere pe care trebuie să le îndeplinească.

De fapt însă, acest om ciudat era prea slab ca să aducă la îndeplinire asumenea planuri, în viitorul cărora nu credea nici el prea mult. După ce, multă vreme, purtă cu vorbă pe toţi vecinii săi, fiindu-li, una după alta, şi chiar în acelaşi timp, prieten şi duşman, Despot se trezi înaintea unei realităţi îngrozitoare pentru dânsul. Boierii se răsculară, ridicând din mijlocul lor ca Domn pe un *Tomşa Hatmanul,* care luă ca nume de Domnie numele lui Ştefan-cel-Mare, zicându-şi deci *Ştefan Voevod.* Laski nu-i veni în ajutor, căci Despot, nedându-i Hotinul făgăduit, întrase în duşmănie cu dânsul. Astfel nu era nimeni ca să-l apere decât puţinii ostaşi ce se găsiau lângă el şi cu cari Despot se închisese în *Suceava.*

Pe când el se împotrivia cu îndărătnicie, în această veche cetate, din care Moldovenii răspinseră pe Ioan Albert, regele Poloniei, oşti de alt neam năvăliră în Moldova. Aceştia erau *Cazacii,* din adunătura de oameni care se alcătuise, pentru pradă şi, mai ales, pentru smulgerea prăzii din mâna Tatarilor, în ostroavele Niprului. Ei se chemau cu un nume tătăresc care înseamnă vagabond. În fruntea acestor Cazaci, printre cari se aflau Ruşi, Poloni şi chiar destui Moldoveni, sta Hatmanul lor, Dumitru *Vişnievieţchi,* care se cobora dintr'o soră a lui Petru Rareş şi avea astfel drepturi asupra Scaunului moldovenesc, Vişnievieţchi nu izbuti însă, şi perì la Constantinopol, iar Iacov, căruia ţara-i zicea Despot, ca şi cum acesta ar fi fost un nume de botez, nu mai putea să ţie în Suceava din lipsă de hrană. El plecă deci din cetate, dar cu toată mândria unui om care cunoştea lumea, care ştia din cărţi multe fapte omeneşti şi

www.dacoromanica.ro

care avuse cinstea de a sta în tovărăşia Împăraţilor şi a domnilor celor mari. Despot, care nu era fricos, ieşi astfel din Suceava călare, purtând în mână buzduganul: în toată strălucirea înfăţişării domneşti, el merse în tabăra răsculaţilor. Aceştia-l urau prea mult pentru ca să respecte într'însul pe Domnul care stăpânise asupra lor şi pe omul, de şi străin şi nevrednic, care primise pe frunte mirul cu care se ungeau Domnii Moldovei. Tomşa-l lovi cu buzduganul în cap, şi îndată Despot fu ucis. Locul de îngropare al străinului nu se cunoaşte, fiindcă nimeni nu s'a găsit care să puie o piatră în amintirea lui, aventurierul şi veneticul.

4. Ştefan-Vodă cel nou nu putu să rămâie multă vreme în Moldova; Turcii nu voiau să-l recunoască. Aveau la îndemână pe Alexandru Lăpuşneanu, care se adăpostise la dânşii şi care făcu în aceste împrejurări ceia ce făcuse înainte de dânsul Petru Rareş, arătând Turcilor că numai prin Domni legiuiţi, cu mâna de fier, se poate stăpâni potrivit cu interesele lor în Moldova. Ştefan trecu în Polonia, ca unul care n'avea unde trece aiurea. Fiindcă însă, în scurta lui Domnie, el prădase anumite Ţinuturi de graniţă şi, pe lângă aceasta, fiindcă se ştia foarte sigur, de către regele Poloniei, că uciderea lui ar fi bine privită de Sultan, Ştefan fu aruncat în închisoare, judecat, osândit şi decapitat. Era cel d'intâiu Domn român care să-şi fi pierdut capul prin străinătate, ceia ce dovedeşte adânca decădere a Moldovei, odinioară atât de respectată,

Alexandru Lăpuşneanu se întoarse în ţară spumegând de furie împotriva boierilor cari-l trădaseră şi-l făcuseră să petreacă doi ani de pribegie grea şi amară. Acum începură măcelurile cele mari.

www.dacoromanica.ro

5. Exemplul acesta-l luase, nu dela vre-un Domn moldovean, căci nici tânărul Ştefan nu făcuse altceva decât să taie pe câţiva boieri socotiţi ca duşmani personali, ci dela tiranul muntean Mircea. Acesta avuse o întâie Domnie sângeroasă, care se mântuì prin aducerea lui silnică la Poartă.

Avu ca urmaş pe un fiu al lui Radu Călugărul (Paisie) numit, ca şi tatăl său înainte de Domnie, *Petru*, deci, desmierdat, după moda rusească: *Petraşcu*. Petraşcu, căsătorit cu o Doamnă dintre fetele de boieri ai ţerii, anume *Voica*, trăi, şi după suirea în Scaun, o viaţă paşnică, liniştită şi binefăcătoare. A merş odată în Ardeal pentru scopurile turceşti, pe care am văzut că le slujia, de nevoie, şi Alexandru Lăpuşneanu. Dar nu era războinic; ca şi Radu cel vechiu, el pare să fi fost un om bolnăvicios şi aplecat mai mult către cele bisericeşti A şi murit în Scaun, lucru rar pe vremurile acestea, după ce zăcuse o bucată de vreme la Râmnicul-Vâlcii, unde mersese să caute aier de munte şi chemase pe un medic sas din Sibiu ca să-l ajute[1].

După moartea lui Petraşcu, care a fost îngropat în *mănăstirea din Deal* lângă tatăl său Radu (şi astăzi i se vede mormântul, cu frumoase rânduri slavone), *Mircea* izbuti să capete iarăşi Domnia şi înlătură orice concurenţi putea să-i ridice Ardealul; dintre pribegi. El stăpânì mai mult din Bucureşti, având legături strânse cu Turcii din *Giurgiu*, cari erau sprijinitorii lui de căpetenie. A fost în a doua Domnie tot aşa de rău ca şi 'n întâia, şi moartea lui, la Bucureşti, trebui să stârnească mare bucurie printre boieri; a fost îngropat în Biserica Domnească, sau a Curţii, care e întemeiară de dânsul şi se vede şi până astăzi (în margenea Halelor), dar schimbată cu totul.

[1] Pe atunci, şi până pe la 1800, medici dintre Români nu se găsiau.

www.dacoromanica.ro

XXXI.

Domni mărunți din veacul al XVI-lea până în epoca lui Mihai Viteazul.

(Urmare.)

1. Așa cum îi știm pe Alexandru Lăpușneanu și pe Mircea Ciobanul, ei erau totuși bărbați în toată firea, oameni hotărâți și cari puteau fi viteji la întâmplare. Urmașii lor nu avură nici aceste însușiri.

Moldova, care se ținea mai bine ca Țara-Românească, fiind mai bogată decât dânsa, mai luminată, bucurându-se de o organisație mai bună, nu primì, după moartea lui Alexandru, un Domn de-a dreptul din Constantinopol, cum se făcuse obiceiul dincolo, la Munteni. Fără să se întrebe Turcii, fiul lui Alexandru și al Ruxandei, *Bogdan*, fu numit Domn (dar și în Țara Românească, cealaltă fată a lui Rareș, Chiajna, văduva lui Mircea Ciobanul, procedă *moldovenește* la moartea bărbatului ei și înălță la Domnie, prin alegere de către boieri și țară, pe fiul ei *Petru*, numit după Petru Rareș).

Bogdan a fost însă un fel de Ștefăniță, neavând alt gând decât să-și iea femeie frumoasă și nobilă din țerile „civilisate" de peste Nistru; astfel, el nemulțămi pe niște magnați de acolo, cari puseră să-l atace și l căpătară rănit în mânile lor *(1572)*.

2. Cu mult mai cuminte, fiindcă era și strunit mai bine de o mamă mai energică, se arătă Domnul cel nou, care era însă și mai tânăr, din București; *Petru*, care nu era să trăiască mult.

Domnia lui *Petru* se încheiè numai prin pârile dușmanilor, cari alergaseră la Constantinopol, și prin intrigile unui concurent, *Alexandru*, și el fiu al lui *Mircea-Vodă*, dar nu al *Ciobanului*, ci al

www.dacoromanica.ro

fiului, ce stăpânise numai câteva zile în țară, al

Fig. 43. Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpușneanul.

www.dacoromanica.ro

lui *Mihnea-cel-Rău*, de la începutul veacului al XVI-lea.

Petru şi mamă-sa fură poftiţi la Poartă, ca să-şi dea sama, şi de aici nu mai putură să se întoarcă îndărăt, fiind opriţi ca prinşi de Stat: el se stânse în exilul asiatic.

3. In Ţara-Românească, *Alexandru* cel Nou (al treilea, cel d'intâiu fiind Bătrânul şi al doilea Alexandru-Aldea) a stăpânit în pace până la moarte, trăind tot în Bucureşti supt aripa Turcilor. Soţia lui era Perotă, dintr'o familie levantină după mamă[1]. Ea făcu la moartea lui Alexandru ceia ce făcuse Chiajna la moartea lui Mircea: aşeză în Scaunul Domniei pe fiul ei numit *Mihnea* după bunicul care stăpânise Ţara-Românească, Mihnea cel-Rău. Acest Mihnea avu apoi două Domnii muntene, petrecându-şi viaţa pe rând în cetatea de Scaun a Bucureştilor şi în deosebite locuri din Răsărit. Căci, la înlăturarea Domnilor, care se numeşte acum, cu un cuvânt turcesc, *mazilie*, ca şi cum Domnii noştri ar fi fost nişte dregători ai Împărăţiei de care atârnau, li se dădea ca loc de adăpost, unde stăteau însă supt pază, vre-o insulă din Arhipelag (Rodos, Chios), iar mai târziu chiar oraşe din Siria, ca Alep, unde a stat mulţi ani Chiajna, sau, cum i se zicea în de obşte, *Mircioaia*. Trebuie să amintim însă din nou că şi alt Domn al nostru a fost trimes astfel în surgun prin Ţara Turcească: înaintaşul lui Mircea, Radu Paisie (în Egipt).

Alexandru avea un frate numit şi el *Petru* (fig. 44). Căută să-l facă Domn al Moldovei. Acolo,

[1] Levantini se numesc Italienii şi în genere catolicii cari trăiesc prin porturile Răsăritului. Doamna Ecaterina avea o soră Mărioara, văduvă a unui Adorno Vallarga, călugăriţă în insula Murano, lângă Veneţia.

www.dacoromanica.ro

după prinderea lui Bogdan, ţara rămase fără stăpân, şi, nefiind la îndemână vre-un fecior de Domn, Turcii putură să încerce — pentru întâiaşi dată — trimeterea din Constantinopol a unui Domn nou, a cărui alegere să nu fi fost făcută niciodată de ţară şi care să nu fi fost măcar cerut de dânsa, — altfel decât prin câţiva boieri momiţi anume pentru aceasta, — la Constantinopol. Veni astfel, cu însemnele Domniei (steagul turcesc, *sangeacul)* şi încunjurat de Turci, un *Armean,* care asigura şi dovedia prin anumite semne de pe trupul său că a fost născut de maică-sa, vre o Armeancă din Suceava sau din alt târg moldovenesc, unde erau Armeni, veniţi din Galiţia (Botoşani, Roman şi Iaşi) [1], dintr'o legătură cu Bogdan-Vodă Orbul, fiul lui Ştefan-cel-Mare. Numele lui, pe când făcea negoţ de giuvaiere la Constantinopol, era *Ioan,* şi tot Ioan se numi ca Domn [2].

Ioan fu poftit, dela o bucată de vreme, să plătească Porţii tribut mai mare decât cel obişnuit până atunci [3].

Pe atunci, Moldova începuse a sărăci, şi giuvaiergiul nostru stăpânià prea de puţină vreme ca să fi putut strânge mulţi bani în Vistierie, — care, nu trebuie să uităm, era totdeauna a Domnului, aşa încât cel care pleca îşi lua toţi banii cu dânsul,

---

[1] Armenii veniţi din Galiţia se desfăcuseră din Caffa genovesă, iar aici, în Caffa, sosiseră, trecând Marea Neagră, din Armenia Mică (din Anatolia, lângă Marea Mediterană). Se ştie însă că Armenia cea mare a fost aiurea, unde şi astăzi locuieşte în cea mai mare parte poporul armenesc, în regiunile caucasiene, pe la Muntele Ararat şi lacul Van (oraşele: Erzerum, Erivan, Van).

[2] „Ioan-Vodă" fusese şi cel d'intâiu soţ al Ruxandei Lăpuşneanului, care domnise însă numai câteva zile. Ca boier el se chemase Joldea; al doilea Ioan-Vodă e Despot.

[3] Tributul Moldovei era pe vremea lui Rareş de 10.000 de galbeni, pe lângă cari se adăugiau apoi darurile în natură şi pungile cu bani care se dădeau tuturor dregătorilor celor mari ai Porţii. Astfel darurile mai făceau, tot supt Rareş, 12.000 de galbeni. Cele în lucruri cuprindeau: soboli, şube de râs, alte *blăni, cai, şoimi* (v. şi mai sus).

www.dacoromanica.ro

pe când datoria lui rămânea în sama ţerii. Astfel Ioan trebuì, sau să plece fugind în Polonia, sau să înceapă războiul cu Turcii.

5. Acest război nu-l putea face cu boierii, de oare ce, chiar dela începutul Domniei lui, el se pusese rău cu dânşii, urmând datina lui Lăpuşneanu. Ba chiar începuse, ca unul ce avea nevoie de bani mulţi, să prigonească pe Vlădicii ţerii, arzând pe unul şi silind pe Mitropolit să fugă în Ardeal. Îi trebuia deci ajutor din altă parte.

Acesta nu se putea căpăta din Ardeal, unde acum se făcuse linişte după moartea lui *Ioan-Sigismund,* fiul lui Zápolya, care trăise ca un slăbănog şi se stânsese înainte de vreme. După moartea lui, nobilii din Ardeal aleseră pe urmaşul aliatului de odinioară al lui Ştefan-cel-Mare, pe *Ştefan Báthory,* numit şi el tot ca înaintaşul său. Cel din urmă rege al Polonilor din dinastia Iagelonilor, *Sigismund-August,* fiul lui Sigismund I-iu, murise, şi pentru tronul Poloniei se luptau mai mulţi prinţi străini, cari căutau să capete votul Dietei polone de alegere. Învinsese un prinţ din Casa de Franţa, *Henric,* care era să părăsească însă 'n curând ţara. Şi, pe lângă aceasta, Ioan prădase în Pocuţia. Ajutor nu putea să vie nici de la Poloni.

Deci Ioan se îndreptă către *Cazaci,* pe cari Moldova-i cunoscuse întâiaşi dată pe vremea lui Despot. Aceştia şi veniră, pentru o plată mică, şi începură lupta în slujba lui Ioan-Vodă.

Ioan a bătut pentru plata lor un *ban* moldovenesc nou, care se mai găseşte ici şi colo, în săpăturile ce se fac întâmplător prin Moldova. Banul înfăţişează pe Ioan cu pletele lungi (pletele lungi erau o datină la Domnii moldoveni), cu barba bogată şi purtând pe cap un calpac (pălărie cu margenile ridicate în sus, paralel cu fundul), după moda ungurească şi polonă de pe acel timp.

Războiul a stat mai mult în prădăciuni, făcute

www.dacoromanica.ro

prin raiaua, teritoriul de hrană, a cetăților turcești, câștigată de Baiezid și Soliman cel-Mare. În zădar

Fig. 44. Petru Șchiopul, Domn al Moldovei (cu fiu-său Ștefan).

www.dacoromanica.ro

încercă Domnul muntean să aşeze în Scaun pe *Petru:* Cazacii lui Ioan se arătară mai tari decât boierii lui Alexandru, între cari însă erau viteji vestiţi, ca fraţii *Goleşti, Ivaşcu* şi *Albu* (care, acesta din urmă, şi peri în luptă şi e îngropat supt o piatră ce ni-l înfăţişează luptând, la mănăstirea *Vieroş,* din Argeş).

La urmă însă, când *beglerbegul Rumeliei,* deci generalul cel mare al Europei, veni în Moldova, Ioan trebui să cadă, neavând oaste în stare să se împotrivească minunatei puteri pe care o lăsase Soliman-cel-Mare. A fost încunjurat câteva zile în lagărul dela *Roşcani,* lângă Prut, în Moldova-de-jos, şi, la urmă, părăsit de unii dintre boieri, trebui să se predea. Pe când Cazacilor li se dădu voie să se întoarcă înapoi în ţară, Ioan-Vodă a fost osândit la moartea trădătorilor: legat cu mânile şi picioarele de patru cămile, cărora li se făcu vânt, el fu rupt în patru bucăţi *(10-11 Iunie 1574).*

6. In locul lui stăpâni apoi *Petru-Vodă* Munteanul, un om bolnav (i se zicea: Şchiopul) şi obosit. El avu mult de lucru cu Cazacii, cari năvăliră de atâtea ori în Moldova, aducând cu dânşii „domnişori", fii adevăraţi sau închipuiţi ai Domnilor ce stăpâniau odinioară în Iaşi.

Unul dintre aceştia, numit tot *Ioan,* se zicea că este Ioan-Vodă cel mort în 1574 şi pcreclit, pentru faptele sale groaznice împotriva clericilor, Ioan-Vodă cel Cumplit ; acesta avea porecla de *Potcoavă,* fiindcă era în stare să rupă cu mânile potcoave de fier. Biruind pe Petru la *Docolina,* în părţile Fălciiului, el se aşeză în Iaşi şi petrecu câteva săptămâni acolo, până ce-l scoaseră Ardelenii în folosul lui Petru-Vodă. Potcoavă fugi în Polonia, şi i se făcu ceia ce i se făcuse odinioară lui Şte-

www.dacoromanica.ro

fan-Vodă Tomşa, fără ca el să fi prădat, ca acesta, hotarele Polcniei. După porunca regelui polon de atunci, care nu era altul decât Ştefan Báthory, fostul Voevod al Ardealului şi tributar al Porţii, un rege mare, dar foarte prudent în ce priveşte legăturile cu Turcii, i se tăiè capul fugarului, care era în adevăr Român (i se zicea Nicoară), de şi nu se trăgea din Domnii ţerii. Ioan arată o vitejie deosebită în ceasul morţii: învaţă pe calău cum trebuie să lucreze, şi, înainte de a primi lovitura, ţinu o cuvântare frumoasă, în care înfieră pe rege şi pe sfetnicii săi ca robi ai păgânilor şi îndeplinitori ai voinţei acestora: „Oameni buni, ştiţi voi de ce mi se taie mie capul? De aceia fiindcă mi-am adăpat sabia cu sânge turcesc şi mi-am pus de atâtea ori viaţa în primejdie luptându-mă cu duşmanii voştri şi ai tuturor creştinilor". Şi Polonii, cari au fost de faţă în număr aşa de mare încât s'a sfărâmat casa unde el a fost ucis, fură mişcaţi pe soarta acestui om frumos şi încă tânăr — n'avea decât, cel mult, patruzeci de ani. Deci, îndată după moarte, el a fost ridicat cu cinste şi i s'a cusut capul de trup cu fire de mătasă, apoi l-au îngropat în biserica ortodoxă din Liov, zisă a Ruşilor, cu toate că, în deosebite timpuri, ea a fost zidită şi sprijinită cu banii Domnilor Moldovei.

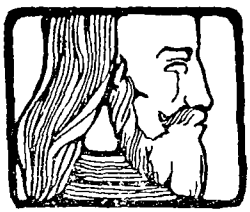

Fig. 45. Chipul lui Ioan-Vodă cel Cumplit (după o monedă)

7. Din sângele luì Nicoară Potcoavă, zis Ioan-Vodă, se ridicară şi alţi duşmani asupra bicisnicului Petru, şi toţi veniră cu ajutorul Cazacilor neastâmpăraţi. Totuşi aceşti domnişori nu putură înlătura pe Domnul sprijinit de Turci, şi el căzu astfel numai atunci când îl scoaseră Turcii înşii.

www.dacoromanica.ro

Ei găsiră anume pe unul care plătia măi bine ca să-i dea locul lui Petru-Vodă. Căci Turcii căpătaseră credința că Moldova nu mai este în stare să se împotrivească unui Domn trimes de-a dreptul de Poartă. Se numi astfel acel pretendent larg în daruri: după fiul de Armeancă Ioan, care se zicea odrasla lui Bogdan Orbul, venia acum fiul de Săsoaică din Brașov. *Iancu,* care se lăuda că e născut din legăturile mamei lui cu Petru Rareș, atunci când acesta încunjura cetatea Brașovului. Era un om ușuratec și fudul, care se plimba prin Iași (Scaunul de acum al Moldovei, de pe la 1560-70) cu sanie de os în mijlocul verii și se încunjura cu o mulțime de prieteni și de rude din străinătate ale soției sale, o Greacă din Insule.

Astfel și în Moldova și în Țara-Românească se întări din ce în ce *înrâurirea străinilor.* Aceștia erau mai mult Greci din Constantinopol chiar, unde ei căpătaseră, și supt stăpânirea turcească, însemnătatea pe care o pierduseră pentru câtva timp la 1453, sau din deosebite insule ale Arhipelagului, care aveau multe și strânse legături cu Capitala Împărăției. Nu se poate zice că unii erau nobili și alții negustori, ci mai curând aceiași oameni erau, când negustori, când nobili; temeiul vieții lor era însă negustoria, dar nu negustoria harnică și cinstită, care cere multă osteneală și aduce foloase potrivite cu dânsa, ci negustoria de speculă, care se razimă mai mult pe îndrăzneală și primește de multe ori ca sprijin necinstea. Rostul lor era mai ales *să împrumute cu bani* pe aceia cari voiau să aibă Domnia țerilor noastre, ce se precupețiă acum la Poartă. Pretendenții erau, în adevăr, de cele mai multe ori oameni cu totul săraci, cari n'aveau decât drepturi îndoielnice și curagiul de a înfrunta cele mai mari primejdii pentru întâmplătorul noroc de a putea stăpâni Moldova sau Țara-Românească. Astfel ei luau în orice condiții de camete grozave banii de cari era nevoie pentru a căpăta sprijinul Vizirului, al dregătorilor Porții, al Sultanei-mame sau al Sultanei-soții, ori încă al atâtor oameni, bărbați și femei, cari aveau rosturi mici și tainice în Seraiul din Țarigrad.

www.dacoromanica.ro

Când ocrotitul Grecilor din cutare tabără sau tovărăşie de speculanţi ajungea Domn în Iaşi şi Bucureşti, el îi aducea cu sine, şi aceşti Greci se adăugiau pe lângă alţii, cu cari Domnul era înrudit prin căsătoria lui, făcută tot în părţile răsăritene, şi, de multe ori, iarăşi în vederea căpătării banilor (în multe casuri, soţia făcea parte astfel din camăta pe care o cereau negustorii).

Moldova şi Ţara-Românească n'aveau, firește, atâţia bani, încât să poată face toate plăţile. Cu atâta mai mult, cu cât, precum văzurăm, stăpânirile Domnilor ajunseseră a fi de tot scurte, în urma asalturilor necontenite pe care le dădeau pretendenţii, cu drepturi sau fără, la uşile puternicilor din Capitala otomană. Deci, ei îşi căpătau banii înapoi, luând în arendă *vămile* ţerii sau primind *dijmă* de *oi* ori de *miere*, de *ceară* şi de alte ramuri de bogăţie, pe care avea dreptul s'o ridice Domnia [1].

Astfel ţara se istovia, Domnul rămânea sărac, având abia cu ce să-şi ţie fala Curţii, dar fel de fel de oameni necinstiţi şi neruşinaţi din deosebitele părţi ale Răsăritului câştigau foarte bine la noi şi-şi dădeau toate silinţile pentru a face ca roata schimbării Domnilor să meargă cât mai repede.

Este cea mai mare nenorocire pentru o ţară când, din causa păcatelor locuitorilor ei, toată munca pe care o face şi toate darurile cu care a împodobit-o natura ajung, pe o cale sau pe alta, să folosească numai altor neamuri, care au ştiut să se folosească de slăbiciunile şi greşelile celor de ţară.

Firește însă că nu atâta Grecii sunt vinovaţi pentru aceasta, ci vinovaţi au fost mai mult strămoşii noştri de pe acea vreme, pentru nedestoinicia lor şi, mai ales, pentru lipsa de bună înţelegere şi pentru vrăjmăşia care-i despărţia.

8. Nici *Iancu Sasul* nu stătu prin urmare multă vreme în reşedinţa domnească a Iaşilor; Turcii îl scoaseră ca să facă loc din nou lui *Petru Şchiopul*, pe care-l sprijinia alt partid de cămătari din Constantinopol.

Iancu-Vodă nu voi să mai facă odată drumul

[1] Dijma oilor, a porcilor, a dobitoacelor mici se zicea: goştină, după un cuvânt slav care a trecut şi la Turci.

www.dacoromanica.ro

la Poartă, unde putea să-l aştepte vre-o primejdie, căci mulţi boieri se gătiau să-l pârască pentru felul cum a domnit.

Deci Domnii noştri, pe lângă că erau siliţi să se ducă la Constantinopol pentru a-şi da socoteala, dar ajunseseră, întocmai ca nişte funcţionari turceşti, să poată fi pedepsiţi cu închisoarea şi, cum vom vedea îndată, chiar cu moartea, pentru greşelile ce ar fi săvârşit.

Iancu, care plecase în fruntea unei adevărate oştiri, se adăposti prin urmare în Polonia, uitând şi el, ca şi Ştefan Tomşa, că stricase buna vecinătate cu această ţară. A fost pus deci la închisoare, în acelaşi oraş al Liovului unde periseră doi Domni ai Moldovei: acum i se tăiè capul celui de al treilea. Şi povestea morţii lui, duioasă, ni s'a păstrat. Neamul lui Iancu Sasul, soţia lui, fiicele lui, un fiu din întâia căsătorie al Doamnei rătăciră pe urmă multă vreme prin ţerile regelui Poloniei.

9. Astfel stăpâniră, dela *1582* înainte, în Moldova şi în Ţara-Românească, Domni legiuiţi, din vechiul neam de stăpânitori. În Moldova, acest Petru, iar în Ţara-Românească *Mihnea,* urmaşul lui Mihnea cel-Rău şi, prin aceasta, coborâtorul lui Vlad Ţepeş, domniră în acelaşi răstimp. Era, fără îndoială, o cârmuire fricoasă şi slabă; nici faţă de boieri, acuma, Domnii nu mai îndrăzniau nimic, pentru orice păcate ar fi făcut, de frică să nu-i tragă pe urmă la răspundere Turcii şi să nu plătească scump pentru osândirile rostite de dânşii.

Boierii fură deci slobozi să treacă peste toate margenile datinilor şi dreptăţii în purtarea lor cu ţeranii. Aceştia rămâneau să plătească ei cea mai mare parte a birului, a *haraciului,* datorit Porţii. Poarta creştea necontenit acest

www.dacoromanica.ro

haraciu, întrebuinţând pentru acest prilej schimbarea Dom-

Fig. 46. Ştefan, fiul lui Petru Şchiopul.

www.dacoromanica.ro

nilor, precum şi orice turburare, orice înapoiere a unui teritoriu românesc usurpat câtăva vreme. Ţerile noastre trebuiau să primească această creştere, fiindcă totdeauna se găsia un pretendent care să se învoiască a răspunde suma cerută de Turci, şi atunci el înlocuia pe Domnul cel vechiu, dacă acesta n'ar fi avut îndrăzneala să primească a da mai mult.

Astfel Ţara-Românească sărăcià din ce în ce mai mult. N'avea bani strânşi ca să poată resista unor vremuri grele, când singura bogăţie era *munca* şi *pământul;* deci, când apăsarea ajunse şi mai mare, ţeranii trebuiră să rămână numai cu cea d'intâiu, înstrăinând pe cel de-al doilea.

Cu deosebire 'n Ţara-Românească, mai de multă vreme şi mai tare stoarsă, sătenii, cari până atunci trăiseră aici, în deosebitele sate, fără să-şi împartă moşia, ştiind doar fiecare cam cât poate să lucreze dintr'însa, trebuiră să prevadă *hotărârea părţilor* sau, cum se zice în slavoneşte, a *delniţelor,* pentru a putea să vândă aceste părţi unui boier din vecinătate, care avea bani, *aspri* turceşti sau *galbeni* din creştinătate, la îndemână. Astfel omul ajungea să fie fără pământul său, iar boieru-l îngăduia pe acelaşi loc, unde avea nevoie de el, fiind dator însă ţeranul de acum înainte să-i dea, pe lângă dijma de pe sămănăturile pe care le făcea, şi slujbe, *clacă,* precum dădeau ţeranii colonisaţi şi mai de mult pe pământul boierimii. Mai târziu însă, s'a ajuns şi mai rău: numai scurtă vreme ţeranii au fost în stare să plătească birul cu banii primiţi de la boier şi, neavând acum nici pământul înstrăinat de ei, îşi vândură pentru toate timpurile *munca.* Boierul avu siguranţa că sătenii nu vor pleca lăsând moşia pustie. Astfel ţeranii ajungeau *oamenii* boierului, sau, de oare ce un om de la ţară şi un *Rumân* era acelaşi lucru, ei se numiră *rumânii boierului* care-i cumpărase, împreună cu tot neamul lor, pentru toate ttimpurile.

10. În Moldova usurparea boierească s'a făcut pe încetul, numărul *vecinilor* fiind, încă de la început, mai mare, căci aici fuseseră mai puţini locuitori vechi şi mai multe locuri de colonisare. Deci s'au păstrat numele de *vecini* şi *vecinătate* pentru ţeranii neliberi şi starea lor. Trebuie să se însemne că, în Ţara-Românească, cuvântul *megiaş,* care înseamnă acelaşi lucru ca şi „vecin", nu ajunse nici când să represinte acelaşi lucru ca „rumân" şi „vecin", ci însemna pe ţeranul liber.

www.dacoromanica.ro

11. Ţeranii liberi se numiră de acum înainte în Moldova *răzeşi*[1], iar în Ţara-Românească, de obiceiu, *moşneni*. Asemenea ţerani rămaşi de capul lor se mai zic la Munteni şi *cnezi* sau *judeci*, fiindcă judele cel vechiu păstrase dreptul pe care aiurea-l luase, prin danie domnească, boierul. În stare de libertate deplină şi de stăpânire desăvârşită asupra pământului rămaseră încă aceia dintre săteni cari apărau ţara şi erau alcătuiţi în colonii militare, ca în Muntenia, ori aveau un ogor milităresc, ca în Moldova. În cea d'intâiu ţară ei se numiau *Roşii:* Roşii se aflau în părţile Buzăului, către Moldova, şi poate şi în părţile de la Dunăre, către Turci. În legătură cu această datină este şi faptul că ţeranii din părţile Buzăului poartă până astăzi scurteici roşii. În Moldova sătenii ostaşi, coborîtori ai vechilor „viteji", se chemau *curleni*. În afară de dânşii locuitorii unor sate de la munte, pe plaiuri, erau *plăieşi*, grăniceri: prin urmare făceau strajă şi erau asiguraţi de încălcări din partea boierilor şi de apăsări prea mari pentru bir. De spre Poloni, Moldovenii aveau apoi straja ţeranilor rămaşi răzeşi până în zilele noastre, cu toate schimbările de stăpânire, din părţile basarabene ale Orheiului, Sorocăi şi Lăpuşnei, vestiţii *Orheieni, Lăpuşneni* şi *Soroceni*, oameni neastâmpăraţi şi dârji, cari, chiar pe vremea lui Petru Şchiopul, încep a ridica Domni.

Mai târziu apoi erau, de spre Tatari, *Codrenii*, din Codrul *Chigheciului* (Ţinutul Fălciiului). Pentru aceleaşi motive, rămaseră neatinşi în libertatea lor *Vrâncenii* din Vrancea Putnei şi *Câmpulungenii* din Bucovina, vestiţi păstori, cari trăiră până pe la 1800 ca în cele mai vechi timpuri româneşti.

12. Ţerile noastre ar fi rămas multă vreme în această stare, care nu putea să se îndrepte, ci numai să se înrăutăţească din ce în ce mai mult. Ele ar fi ajuns, cu trecerea anilor, neasămănat mai nenorocite decât acelea care-au fost căzut în stăpânirea de-a dreptul a Turcilor, căci acolo nu se plătia de ţerani altceva decât o dijmă mică pentru Împăratul şi o dijmă mai mare pentru proprietarul turc, căruia i se dăduse moşia (de obiceiu, din zece părţi

[1] Cuvântul înseamnă la Munteni numai vieţuirea în apropiere, în aceiaşi rază.

www.dacoromanica.ro

una pentru Stat şi trei pentru stăpân, şase pentru locuitor). Domnii s'ar fi schimbat tot mai răpede, şi ar fi fost luaţi dintre oameni tot mai ticăloşi şi mai puţin chemaţi pentru a cârmui o ţară. Din ce în ce s'ar fi uitat mai mult dreptul unor anume dinastii de a stăpâni în Moldova şi Ţara-Românească. S'ar fi ajuns a se trimete chiar guvernatori, Paşi în cele două ţeri, şi astfel am fi avut toate relele cârmuirii prin Turci, fără să avem şi partea bună a acestui regim: cruţarea ţeranilor[1].

Dar din această stare de lucruri ţerile româneşti fură scăpate prin răscoala lui Mihai Viteazul.

XXXI.

(Suplementară)

Cultura românnească dela 1550 la 1600.

1. În timpurile mai rele, pentru amândouă ţerile, care se întind de la moartea lui Ştefan-cel-Mare şi Radu Munteanul, cultura noastră n'a urmat aceiaşi cale de răpede decădere pe care a luat-o viaţa politică. Clasa stăpânitoare, cu Domnul în frunte, nu era destul de tare pentru a ni păstra neatârnarea sau a ni câştiga glorie, dar, bogată cum o văzurăm — şi se îmbogăţia din ce în ce mai mult în dauna ţeranilor robiţi, — ea putea să ajute necontenit mănăstirile de cultură, care se fac tot mai numeroase de la începutul veacului al XVI-lea.

Petru Rareş a ştiut să-şi întrebuinţeze banii: nu spunea în zădar vorbele acelea evlavioase cu care judecase izbânda Polonilor de la Obertyn; era un credincios al Bisericii sale şi un pricepător al frumuseţii puse în serviciul Credinţii, El înţelese a urma tradiţia de împodobire a oraşelor ţerii şi a câmpiilor ei prin biserici şi mănăstiri, tradiţie pe care o moştenise de la marele său părinte. Pe când de la fratele său, Bogdan, şi de la nepotul său, Ştefăniţă, n'a rămas nicio zidire nouă care să li veşnicească numele, el, Petru, a fost *al treilea ctitor mare al Moldovei,* după Alexandru-

[1] Ca în Bosnia, unde boierimea cea veche a rămas stăpână pe moşii—, turcindu-se, şi până dăunăzi a apăsat îngrozitor ţerănimea.

www.dacoromanica.ro

cel-Bun şi Ştefan-cel-Mare. I se datoresc multe zidiri de închinare, în acelaşi stil ca şi cel întrebuinţat în ctitoriile lui Ştefan, dar având păreţii mai înalţi, spaţiul mai larg şi podoabe nouă,— precum zugrăvelile frumoase pe păretele din afară, făcute pe un fond dulce, albastru, săpăturile în lemn, migăloase, pentru jeţurile domneşti şi arhiereşti sau pentru cadrele sculptate ce se puneau de-asupra uşilor.

Le întâlnim în Baia, unde biserica lui Petru stă lângă a lui Ştefan-cel-Mare, în Botoşani, care se ridică la însemnătatea de târg pe vremea aceasta (aici Petru şi Doamna lui au două zidiri: a Sfântului Gheorghe şi a Ospeniei=Uspenia, slavoneşte, Adormirea Maicii Domnului). Biserici de-ale lui Rareş le aflăm apoi la Hârlău, iarăşi lângă biserica lui Ştefan; la Târgul-Frumos, aşezat între Hârlău şi Iaşi şi pomenit chiar în cele mai vechi privilegii de vamă; la Roman, unde Petru a întemeiat Episcopia. Cea mai frumoasă clădire a lui e însă mănăstirea *Pobrata*, de pe malul Siretiului, făcută în apropierea vechii zidiri a Sfântului Nicolae din Poiană, din care astăzi nu se mai cunoaşte nimic. Era pentru vremea aceia cea mai mare zidire de biserică a Moldovei. Într'o încăpere anume, aşezată înaintea naosului, se vede piatra de mormânt a lui Petru şi a soţiei lui, Elena, amândouă de marmură; pietre mai vechi, de-ale Domnilor şi boierilor, între care aceia pusă pe mormântul *Oltei*, mama lui Ştefan-cel-Mare, au fost strânse de la biserica dărâmată şi aşezate 'n pridvorul celei nouă, sau pe laturi, lângă părete.

Boierii de pe vremea aceasta clădesc deosebite lăcaşuri mănăstireşti în Bucovina sau biserici în oraşe, precum era biserica *Dancului*, dărâmată acum vre-o treizeci de ani, cu o adevărată lipsă de pietate, în Iaşi.

2. Fireşte că, în acelaşi timp cu înălţarea de mănăstiri şi biserici nouă, arta de a le împodobi, prin urmare arta zugrăvirii, a săpăturilor, a caligrafiei, a legătoriei de cărţi, a cusăturilor în fir şi mătăsuri a înaintat în tot acest timp la Moldoveni. Doamna lui Petru Rareş, *Ecaterina Elena*, a fost o ocrotitoare cu iubire a acestui lucru de frumuseţă închinat scopurile sfinte.

3. Pe vremea aceasta în Ţara-Românească se urmau clădirile lui *Neagoe*, între care trebuie să se însemne şi *Mitropolia din Târgovişte*, zidire cu multe turnuri astăzi distrusă

www.dacoromanica.ro

şi înlocuită cu alta, care nu samănă cu cea d'intâiu. Mitropolia s'a mântuit numai pe vremea lui *Radu Paisie,* înrudit şi el, cum am spus, prin căsătorie cu familia lui Neagoe. Acest Radu, care fusese călugăr şi ţinea la lucrurile bisericeşti, a fost şi el un harnic sprijinitor al artei religioase. Împreună cu fiul său, *Marcu,* el se înfăţişează ca întemeietori şi la mănăstirea Mislea, distrusă prin foc,

Fig. 47. Chip de sfânt din secolul al XVI-lea.

mai de curând. La *Cozia,* în margenea Oltului, lângă bisericuţa întemeiată de Mircea, el ridică pe o înălţime biserica de îngropare a călugărilor sau *bolniţa,* clădită foarte frumos, cu păreţi înalţi şi zugrăveală bogată şi îngrijită, în stil moldovenesc.

www.dacoromanica.ro

4. Ceia ce a făcut Petru Rareş în Moldova a fost urmat de Alexandru Lăpuşneanu, care şi el, cu toate că-l ştim aşa de cumplit, n'a fost lipsit de simţ pentru artă. Lui i se datoreşte o mănăstire ce era menită să întreacă Pobrata lui Petru Rareş, şi a întrecut-o în adevăr. Mănăstirea *Slatina* e aşezată 'n mijlocul codrilor Sucevei şi uneşte în sine toate frumuseţile clădirilor mai vechi, dar în proporţii pe care acestea nu le-au atins niciodată. Acolo e îngropată o fiică a lui Lăpuşneanu, şi până mai dăunăzi se vedea chiar piatra lui de mormânt, pe care însă era pomenit, nu numai ca Domn, dar şi ca smeritul monah *Pahomie*, cum se făcuse 'n cele din urmă zile de durere şi zbucium ale vieţii sale.

Între urmaşii Lăpuşneanului, a clădit numai *Petru Şchiopul*. Acuma însă, cum se vede, se făcuse datina ca un Domn să nu zidească mai mult decât o mănăstire, în care să se înggroape rudele sale, sau el însuşi, dacă ar fi să moară în Scaun. Astfel Petru făcu pe un deal de lângă Iaşi o mânăstire pe care o numi, după una din suburbiile Constantinopolului, *Galata*, Mănăstirea, cu clopotniţă la poartă şi două turnuri, sămănă cu zidirile lui Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu. In această biserică n'a apucat să fie îngropat Petru, care a murit la Bolzano, în Tirol, ci numai o fiică a lui cu Doamna Maria. Piatra-i de mormînt se vede şi astăzi pe unul din pragurile Galatei.

5. În Ţara-Românească, *Mircea Ciobanul* şi-a făcut biserică în *Bucureşti*, reşedinţa lui obişnuită. Este aceia care-i cuprindea şi mormântul, de şi nu se vede nicio piatră amintitoare 'n clădirea de azi, cum am spus, cu totul prefăcută.

Pătraşcu-Vodă, căruia i se zise *cel Bun*, a pus să se clădească în săptămânile de suferinţă pe care le-a petrecut la *Râmnicul Vâlcii*, biserica Sfintei Paraschive. Ea se păstrează până astăzi, dar cu totul transformată şi umezită de o reparaţie nouă. După dânsul, Mircea şi-a clădit şi el biserică 'n Râmnic: este biserica Maica Domnului, prefăcută pe urmă în veacul al XVII-lea. *Alexandru* şi fiul său *Mihnea* lucrară în *Bucureşti* la biserica ce se zice astăzi, după ce a fost făcută din nou de fiul lui Mihnea, Radu, biserica *Radului-Vodă:* pietrele de mormânt ale unor membri din familia lui Mihnea se văd până astăzi în această biserică. Iar *Petru Cercel*, a cărui stăpânire desparte cele două Domnii ale lui Mihnea, împodobi *Târgovişlea*, clă-

www.dacoromanica.ro

dind *Biserica Domnească*, mărită pe urmă, şi Curţi de locuinţă, care sunt lăudate de un călător frances ce a trecut în acele vremi pe aici.

În Moldova s'a făcut, pe vremea lui *Rareş*, o şcoală de *cărturari:* un călugăr, *Macarie*, care cunoştea literatura slavonă a evului mediu şi care, pentru aceste merite literare, a fost ridicat de Doamna Elena la rangul de episcop de Roman, a întemeiat această şcoală, ce stătea în legătură, însă, cu tradiţia Mitropolitului *Teoctist*, celui de-al doilea şi chiar a celui d'intâiu. Macarie nu s'a mulţămit cu scrierea analelor Moldovei în felul scurt, obişnuit de înaintaşii săi; călugării de la *Putna* sau *Bistriţa*, cari au fost apoi urmăriţi şi de unii călugări din *Slatina* (scrierile lor se chiamă: analele de la Putna sau de la Bistriţa), ci el a început povestirea îmbielşugată şi împodobită cu meşteşug retoric, după normele bizantine, a vieţii Domnilor moldoveni, lăudând în tot felul pe ocrotitorul său Petru-Vodă.

Alexandru Lăpuşneanu a dorit, firește, să-şi aibă cronica lui, şi astfel a găsit laude pentru dânsul, dintre contimporanii şi ucenicii lui Macarie, *Eftimie*, călugăr amestecat şi în afacerile politice, care trecu apoi de la egumenia din Neamţ la pribegia prin Ardeal, unde ajunse Vlădică al Românilor de acolo, recunoscut de principii Ardealului. [1]

Tradiţia călugărilor şi ierarhilor cărturari a fost continuată apoi, cu toată prigonirea lui Ioan-Vodă cel Cumplit. Astfel Ardealul a putut să aibă, pe lânggă Vlădica Eftimie, şi pe alţii, cari se vor fi format în mănăstirile moldoveneşti, precum a fost episcopul Cristofor. Cel din urmă represintant al acestui curent de învăţătură bisericească este, după cronicarul slavon al lui Petru Şchiopul, *Mitropolitul Teofan*, care a păstorit multă vreme în Moldova şi a fost amestecat în toată viaţa acestei ţeri din a doua jumătate a

---

[1] In Ardeal ştim că era o episcopie la *Vad*, întemeiată de Ştefan-cel-Mare; dar, oriunde se găsia o clădire de piatră, trăiau Vlădici cari hirotonisiau preoţi. Astfel trebuie să amintim pe episcopii dela *Pristop*, într'o mănăstire care a mai fost pomenită, creaţiune a lui Nicodim, pe care o făcuse de piatră *Doamna Zamfira*, fiica lui Moise-Vodă, adăpostită 'n Ardeal şi măritată după magnaţi ardeleni. În sfârşit o mănăstire şi reşedinţă de Vlădică era la *Gioagiul-de-jos*, lângă Mureş, unde funcţiona un Vlădică recunoscut de regina Isabela, văduva lui Ioan Zápoiya şi mama lui Ioan Sigismund.

www.dacoromanica.ro

veacului al XVI-lea. Supt el călugărul Azarie duce până în acele zile vechiul letopiseţ moldovenesc.

7. La Munteni nu sunt cărturari cari să poată fi puşi alături cu aceştia. *Patriarhul* orânduitor *Nifon* părăsise răpede Ţara-Românească, certându-se cu Domnul care-l adusese. De alminterea, Nifon nu înfăţişa o influenţă slavonă, care putea prinde la noi, ci pe acea grecească. Laudele lui Neagoe au fost scrise 'n adevăr în această limbă de unul din călugării de la Atos, de cel d'intâiu egumen de acolo, *Gavril:* acestei redacţii îi urmă o traducere în slavoneşte, şi, poate înainte de 1600, traducerea românească, ce se întrebuinţează mai obişnuit astăzi.

În această ţară şi *meşteşugul tipografiei* a fost înviat, cu alţi meşteri decât întemeietorii de la începutul veacului, în Domnia lui *Radu Paisie,* care dădu la lumină, cu bani domneşti, un şir de cărţi *slavone.* Acest şir este urmat numai după cruntul Mircea-Vodă, care, între alţii, goneşte în Ardeal şi pe cărturari şi pe meşterii de tipar, deci supt *Mihnea,* care stătea supt înrâurirea evlavioasei sale maice, Ecaterina.

8. Încă dela 1544, Saşii din Ardeal, cari, mai ales supt influenţa învăţatului *Honterus* din Braşov, trecuseră dela catolicism la legea protestantă luterană, pe când nobilii unguri treceau la reformă în calvinism, încearcă a răspândi cărţi de învăţătură pentru *Români,* scrise în limba lor. Astfel se tipări la *Sibiiu,* prin îngrijirea unui orăşean de acolo, care ştia româneşte şi fusese şi pe la noi, un *Catehism,* care nu află însă multă răspândire, apoi pe la 1560, altul la Braşov.

Ioan Sigismund Zápolya îşi dădu o deosebită îngrijire pentru a face ca Românii ardeleni să primească în de obşte credinţa *calvină,* pe care o împărtăşia şi dânsul. El alese deci dintre Vlădicii din mănăstiri câte pe unul căruia i dădu, în numele Cârmuirii, supravegherea asupra tuturor bisericilor (organisate deci calvineşte) pe care le avea prin satele româneşti. Nu izbuti însă a face aşa încât acesti Vlădici ai Statului, numiţi, după moda calvină: *superin-*

www.dacoromanica.ro

tendenți, să fie recunoscuți de poporație, care ținea morțiș la vechea ei lege răsăriteană, pe care o numia *lege românească.*

Însă un tipăritor din Țara-Românească, pe care prigonirile lui Mircea îl făcuseră a trece granița, diaconul *Coresie,* sau *Coresi,* se înțelesese cu negustorii săși din Brașov, apoi cu un nobil ungur, și începu un șir de tipărituri românești. Ele erau făcute după manuscriptele celor d'intâiu tălmăcitori dela începutul veacului al XV-lea; limba părea astfel veche, prea veche, și Coresi nu era în stare s'o schimbe așa cum s'ar fi cuvenit A fost totuși un lucru mare, când, la *1561,* în vechea cetate a Brașovului, cu care avem atâtea legături și care era adese ori plină de pribegi dela noi, s'a pus în vânzare, trimețându-se prin mai multe sate, *cea d'intâiu Evanghelie românească,* zisă azi a lui Coresi diaconul, care publică și cărți *slavonești* ce-și aflau mult mai lesne cumpărători, căci erau după datina bisericească. El făcu să apară apoi un *Molitvenic,* carte de rugăciuni sau molitve în slavonește, un *Apostol* (1563?) și o traducere nouă, după cartea ungurească, a Evangheliei cu învățătură (Tâlc al Evanghelilor) sau, pe slavonește, *Cazanie* (*1564*), pe lângă o *Pravilă* de judecată. Peste câțiva ani ieșia o Psaltire românească, iar la 1570 alta, cu text deosebit. Văzând că aceste cărți nu se vând destul de bine, Coresi începu să dea ediții în două limbi: slavonește și românește; astfel *Psaltirea cea nouă* în *1577,* după care se luă apoi în lucru *Evanghelia* dela *1580.* Peste un an se lucra cu binecuvântarea Mitropolitului muntean, o altă *Cazanie,* care, aceasta putea fi cumpărată de oricine, căci era făcută după originalele ortodoxe recomandate de ierarhii munteni: este vestită publicație românească dela *1581.* Doi învățăcei

www.dacoromanica.ro

ai lui Coresi tipăriră apoi la *1582* începutul *Bibliei* românești, care fusese tradusă, anume pentru aceasta, de mai mulți cărturari din neamul nostru.

Știm că s'a tipărit tot de Coresi o carte de *Liturghie,* care nu s'a găsit însă până acuma.

Cu acestea se încheie șirul cărților românești și slavonești tipărite de Coresi și urmașii sau concurenții lui, atât în *Brașov,* cât și în alte centre ardelenești, precum *Sas-Sebeșul* și *Orăștia,* târgușoare locuite în mare parte de Români. Fără să aibă valoare practică prea mare, cărțile acestea au pentru noi însemnătate deosebită, căci prin ele se începe introducerea, în lucrări care se tipăresc și se răspândesc, a limbii românești, întrebuințată până atunci numai în răvașe sau însemnări pe margenea manuscriptelor slavone.

XXXII.

Faptele lui Mihai Viteazul până la cucerirea Ardealului.

1. Ceia ce a adus de la o bucată de vreme o ușurare în împrejurările noastre a fost apropierea unor Puteri creștine nouă de hotarele românești sau ridicarea acelora care până atunci scăzuseră necontenit.

Dacă prin peirea Ungariei, prin stingerea vechii dinastii în Polonia rămăseserăm lipsiți de sprijin și singuri în mijlocul valurilor cuceririi turcești, și trebuia să ne supunem la orice cerere, dacă nu la orice înjosire, acuma când, dincolo de granițele noastre, la Nord și Apus, de la o bucată de vreme și la Răsărit, începură a se întări Statele creștine, am folosit în chip firesc din desvoltarea lor.

De prin anii 1470-80, Scaunul pontifical al Romei începuse a se îngriji iarăși de afacerile Răsăritului. Sultanul Soliman-cel-Mare avu ca urmaș pe fiul său *Selim,* un bețiv și un stricat, iar fiul acestuia, *Murad,* era un lacom de bani, care trăia numai pentru strâns aur, pe care-l grămădia în hrube și pe supt pământ, și, astfel, punea la mezat toate lo-

www.dacoromanica.ro

curile şi drepturile, vânzând, de-a dreptul sau prin dregătorii săi, mari şi mici, Scaunele de Patriarhie şi de Domnie, precum vindea pe acelea de guvernatori ai deosebitelor provincii. Sultanul nu mai ieşia din Constantinopol, nu mai începea războaie: *ieniceri* nu se mai alegeau dintre

Fig. 48. Pecetea lui Petraşcu-cel-Bun

copiii voinici ai creştinilor, luaţi de-acasă de când erau mici de tot şi crescuţi într'o şcoală severă, care nu li dădea alt ocrotitor şi părinte decât pe Sultan; spahiii, stăpânii moşiilor milităreşti, nu mai veniau la fiecare chemare, şi multe

www.dacoromanica.ro

locuri de spahii le luau oameni ce nu puteau să lupte, şi chiar femei. Se înţelege deci uşor cum Papa, ştiind această stare de slăbire a Turcilor, se gândia să învie zilele de la Nicopole, Varna şi Belgrad.

2. Mulţămită regelui celui nou al Poloniei, Ştefan Bathory, călugării *iesuiţi* se aşezară şi se întăriră foarte mult în Polonia. Ei pătrunseră şi în Ardeal: pe vremea lui *Mihnea*, a cărui mamă era catolică, şi a lui *Petru Şchiopul*, care ţinea pe o Greacă din insule, unde mulţi dintre locuitori erau aplecaţi către catolicism, se făcură încercări de a se converti ţerile noastre la legea catolică. Mai mulţi trimeşi ai Papei străbătură atât Moldova, cât şi Ţara-Românească. Ungurii din satele moldoveneşti dela munte, Nemţii din Cotnari fură cultivaţi în deosebi de aceşti propovăduitori ai catolicismului. Era vorba chiar să se întemeieze şcoli catolice în Moldova, la sfârşitul veacului al XVI-lea, şi să se tipărească un *Catehism în româneşte*. Domnii, din partea lor, având nevoie de sprijin, se bucurau de aceasta.

Unii pribegi mai ales se îndreptară către *Roma* şi către *Veneţia*, ba chiar şi către *Curţile de principi din Germania*, către *regele Franciei* şi către *regina Angliei*. Astfel se ivi, de la 1570 înainte, un nou fel de doritori ai Domniei româneşti, cari nu mai cereau bani şi ostaşi în Ardeal sau Polonia, cari nu mai călcau pragul puternicilor de la Poartă, ci se duceau în Apus, cerşind sprijinul *ambasadorilor* pe cari acuma-i aveau la Constantinopol deosebitele Puteri şi cari erau în stare, în adevăr, să smulgă Turcilor o numire 'n Moldova sau în Ţara-Românească.

3. Cel d'intâiu dintre pretendenţii români care a izbutit cu sistemul sprijinirii de către Apuseni şi catolici a fost un fiu al lui Petraşcu-cel-Bun, numit şi el *Petru*. El stătu o bucată de vreme la Curtea regelui Henric al III-lea al Franciei, care, cum ştim, fusese câţiva ani şi rege al Poloniei şi era iniţiat în afacerile Răsăritului. Acest Petru-Vodă a fost un om frumos, deştept, cunoscător al mai multor limbi şi înzestrat cu darul poetic (a făcut mai multe poesii în italieneşte). I se zicea *Cercel*, fiindcă, după datinele apusene, purta un cercel la ureche. Din Franţa a trecut la Veneţia, de acolo la Constantinopol, şi, după multe stăruinţi din partea lui şi a ambasadorului frances, ajunse a domni doi ani de zile. A stat la Târgovişte, despărţind

www.dacoromanica.ro

prin cârmuirea lui cele două Domnii ale lui Mihnea-Vodă. La urmă, când a fost scos, el n'a îndrăznit să se înfăţişeze iarăşi în Poartă, ci a trecut în Ardeal, în fruntea unei mici oştiri, având tunurile şi steagurile sale. Aici însă Báthoreştii, cari stăpâniau provincia, îl prinseră şi-l ţinură închis un timp; pe urmă, când a scăpat, ducându-se iarăşi prin Italia, nu mai erau aceleaşi vremuri ca la început. Merse, în adevăr, la Constantinopol, nădăjduind să aibă din nou ceia ce avuse, dar, după multe uneltiri ale lui, fu biruit în lupta de intrigi şi *înecat* în valurile Bosforului.

Cînd, aproape de aceiaşi vreme, Scaunele Moldovei şi Ţerii-Româneşti fură părăsite de cele două rude care le ocupaseră până atunci, *Mihnea* şi *Petru Şchiopul,* dintre cari cel d'intâiu se duse la Constantinopol, unde se turci, de teamă să nu fie ucis (de aceia i se zice *Mihnea Turcul*), iar celalt apucă drumul cel greu al pribegirii în Europa,— ajungând la Viena şi apoi în Tirol, unde muri şi el şi Doamna lui, Irina, şi frumosul lor copil, Ştefan,— Turcii numiră după plac Domni la Munteni.

Ei se strecoară foarte răpede unul după altul; doi sunt din Moldova: un fecior al lui Bogdan Lăpuşneanul şi unul al lui Ioan-Vodă cel Cumplit. Aici nu se amestecă deocamdată străinătatea creştină. În schimb, Moldovenii căpătară de la Turci, după fuga lui Petru Şchiopul, pe *Aron-Vodă* fiul lui Alexandru Lăpuşneanu,— om lacom, rău şi invidios (i s'a zis mai pe urmă, *Aron Tiranul*). Dar alţi candidaţi la Domnie sosiră acum din Polonia. Nu-i mai sprijiniau nici Cazacii singuri, ci în dosul acestora se găseşte omul care a încercat, urmând drumul arătat de marele rege Ştefan, şi a izbutit, să înalţe Polonia iarăşi la rangul de Putere mare: cancelariul *Ioan Zamoyski.*

4. Fratele regelui Ştefan, Cristofor, avuse un singur fiu, *Sigismund,* nume împrumutat din Polonia. El fu crescut catolic, cu Iesuiţi şi curteni veniţi din Italia. Îi întră în cap că are să fie un erou asemenea cu aceia cari s'au ilustrat în antichitate, că trebuie să ridice armele pentru a luptă împotriva Turcilor, să libereze Ardealul, să mântuie Răsăritul, să se facă poate Împărat la Constantinopol! Atâţia dintre Ardeleni erau de părere că acestea sunt numai visuri nebune, de pe urma cărora nu pot folosi ei, ci numai Imperiul, Nemţii (cum ziceau dânşii), cari râvniau, ca şi Polonii, la stăpânirea provinciilor fostului

www.dacoromanica.ro

Imperiu de Răsărit. Dar Sigismund rămânea în părerile lui. Când nobilii n'au vrut să-l asculte şi s'au unit împotrivă-i, el i-a prins şi i-a ucis pe unii dintre dânşii, ba chiar pe însuşi vărul său.

Dorind să împiedece statornicirea influenţei polone în Moldova şi să înoiască pretenţiile vechi ale Ungariei asupra Ţerii-Româneşti, Sigismund Báthory, principele Ardealului, întră în legătură cu Domnul Moldovei, Aron-Vodă, şi cu acela care înlocui în Ţara Românoască la *1593*, pe Alexandru Moldoveanul, zis cel Rău, cu *Mihai-Vodă*.

4. Mihai era fiu al lui Petraşcu-cel-Bun, de şi nu dăduse până atunci la iveală această mare obârşie, ci trăise o viaţă mai modestă, fiind Ban al Mehedinţului (Ban mic, nu Ban Mare) şi făcându-şi oarecare avere prin căsătoria cu o văduvă din părţile oltene. Fireşte că şi el mersese la Poartă, că stăruise la puternicii de acolo şi ajunsese Domn numai prin sprijinul lor. Îl ajutaseră un *Ban Iani*, rudă cu dânsul, şi un coborâtor din vechii Împăraţi ai Constantinopolului, din familia care avuse şi înainte de aceasta legături strânse cu ţerile noastre — prin Mihai, zis Şaitanoglu, ginere al Chiajnei — *Andronic Cantacuzino*.

6. În urma unei visite a trimesului Papei, care era un călugăr slav din Croaţia, amândoi Domnii se învoiră la o unire cu Ardealul împotriva Turcilor. Unirea aceasta o primiră, atât Aron, cât şi Mihai şi pentru că, în împrejurările de până atunci, ei nu şi-ar mai fi putut plăti datoriile către Poartă şi către particulari, sarcina tributului fiind crescută peste orice margene şi măsură (30.000 de galbeni pentru Moldova; 60.000 pentru Ţara-Românească). Din partea lui, Sigismund înţelegea să aibă pe amândoi Domnii ca pe un fel de locţiitori, de *căpitani* ai săi, şi el să fie de fapt măcar *suzeran feudal* al amânduror

www.dacoromanica.ro

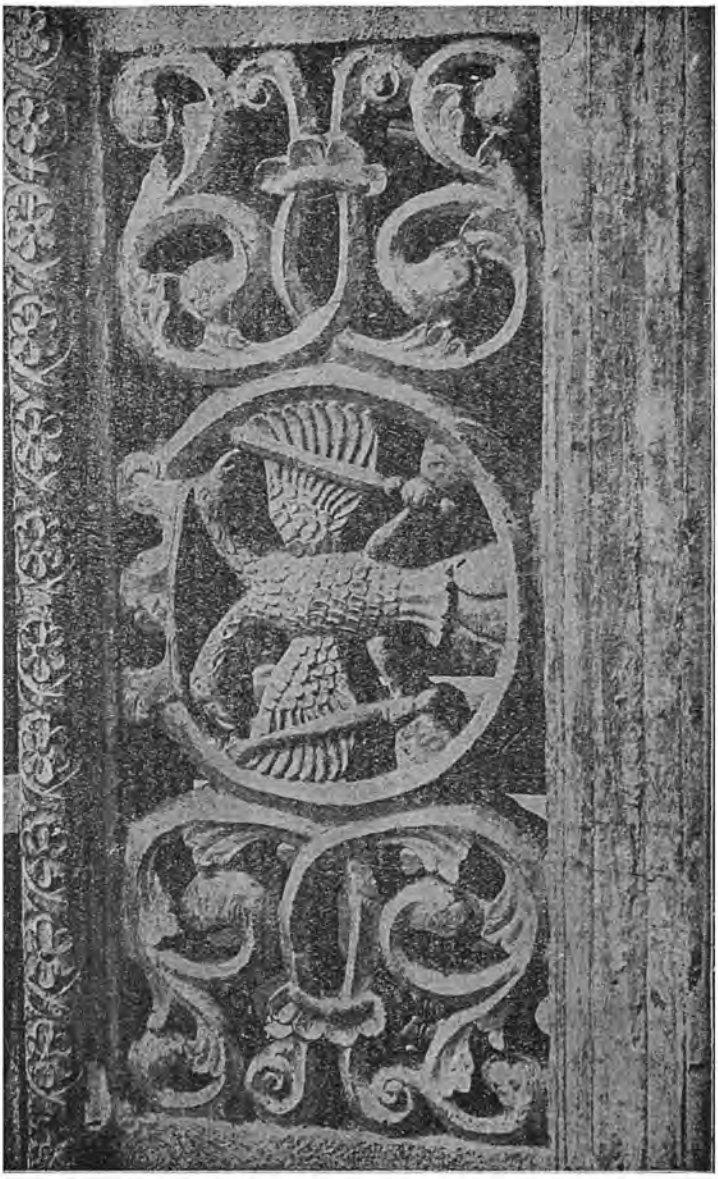

Fig. 49. Stema Cantacuzinilor (într'o biserică din veacul al XVII-lea).

www.dacoromanica.ro

Principatelor până la Dunăre. Deci pe un temeiu foarte slab se alcătuise unirea aceasta a creştinilor împotriva Turcilor.

Fig. 50. Doamna Elisaveta a lui Ieremia Movilă.

Pe vremea aceia, începuse un războiu, care era să ţie mulţi ani de zile, între Împeriu şi Turci, cari, stăpâni acum şi pe paşalâcnl dela Buda şi pe paşalâcul, ceva mai nou, din Timişoara, căutau

www.dacoromanica.ro

să smulgă dela Imperiali (Germani şi alte neamuri supuse Casei de Austria) cetăţile puternice ce se aflau la graniţa Împărăţiei în Ungaria. În drumul către locurile ungureşti unde se purtau luptele. *Tatarii,* cari de câtva timp erau tovarăşii Turcilor în toate războaiele ce le purtau împotriva creştinilor, întrară în Moldova şi siliră pe Domn să se adăpostească în mănăstirea lui, a lui *Aron-Vodă* (în satul de astăzi Aroneanu; frumoasă biserică înaltă, împodobită cu steluţe de smalt albastru prinse în tencuială.

Încă dela sfârşitul aceluiaşi an *1594* însă, după învoiala pe care o aveau cu Sigismund, amândoi Domnii uciseră pe *creditorii turci* cari li stătean în preajmă şi pe cei câţiva *ieniceri* cari, trimeşi dela Poartă ca pentru strajă, făceau, în realitate, şi ei parte din rândurile cămătarilor. Prin aceasta, atât Aron, cât şi Mihai declarau că vor duce până la capăt lupta împotriva Turcilor, pe cari acum îi jigniseră într'un chip atât de sângeros. *Cazaci* cu plată încunjurau pe Domnul moldovenesc, iar cel din Bucureşti avea în jurul său şi *trabanţi unguri din Ardeal,* veniţi dela Sigismund,

7. A două măsură, în războiul care se deschidea, trebuia să fie, după obiceiul de până atunci, *prădarea raielei cetăţilor turceşti de graniţă.* Niciunul din Domnii noştri nu era însă pregătit pentru a putea lua înseşi *cetăţile,* neavând la îndemână tunurile trebuincioase pentru aceasta şi ostaşi în stare să se slujească de dânsele. Astfel Muntenii lui Mihai nu putură face altă ispravă în lunile de iarnă decât să ardă la Giurgiu, la Silistra, la Şiştov şi Rahova, la Hârşova, la cetatea dela Gura-Ialomiţei ş. a.; zidurile însă fură pretutindeni atacate în zadar. Apoi, când *Tatarii,* întorcându-se din expediţia ungurească, veniră prin ţară (ei trec

www.dacoromanica.ro

Dunărea la Vidin) prădând după obiceiul lor, Mihai îi aşteptă cu o oştire destul de puternică, în care se întâlniau mai ales ostaşii aduşi de atotputernicii fraţi *Buzeşti, Stroe, Preda* şi *Radu*, cari aveau,

Fig. 51. Mihai Viteazul.

cu deosebire în părţile oltene, peste trei sute de sate şi jucau deci în Banatul oltean rolul pe care-l jucaseră odinioară Craioveştii. În trei ciocniri, asemenea cu acelea pe care le avuse la începutul

www.dacoromanica.ro

veacului Radu dela Afumaţi cu Turcii dunăreni, Mihai împrăştie pe Tatari, ucigând şi pe nepotul Hanului. Acesta însuşi, împreună cu Turcii cari aduceau în locul lui Mihai un Domn nou, pe *Bogdan, fiul lui Iancu Sasul,* fură bătuţi la *Serpăteşti,* în Vlaşca. Urmărind pe fugari, Muntenii arseră şi târgul de supt cetatea *Rusciucului,* pe când Cazacii lui Aron, uniţi cu Ardelenii, ucideau la vadul dela *Silistra* pe pretendentul adus de Turci pentru a fi aşezat în Moldova (*Ştefan Surdul.* fostul Domn al Munteniei).

Şi la Dunărea-de-jos se făcură prădăciuni în raiële, iar, mai târziu, *Ismailul* chiar, cetate nouă, întemeiată de Turci, pe locul satului românesc Smil, în părţile Bugeacului, fu luat şi prădat, la sfârşitul lui Martie 1595. Din partea lor, ostaşii lui Mihai jăfuiră *Brăila,* care se afla de mai bine de jumătate de veac în stăpânirea Turcilor, şi sparseră şi cetatea.

8. Cum se vede, se câştigaseră biruinţi mai mici, se răspinseseră Domnii cei noi, dar, afară de Ismail şi Brăila (Mihai numi un Ban de Brăila şi Buzău), niciuna din cetăţile care făceau un lanţ la Dunăre şi ţineau în frâu pe ai noştri, nu fusese smulsă dela Turci. În curând unirea creştină fu vătămată prin aceia că Sigismund, care căpătase ştiri rele cu privire la credinţa lui Aron, puse pe căpitanul său, ce se găsia pe lângă acesta, să-l prindă şi să-l aducă în Ardeal (Maiu), unde muri, fiind îngropat la Bălgrad (Alba-Iulia).

În locul lui Aron fu numit atuncea de către Sigismund, ca şi cum el ar fi avut dreptul de a face Domni în Moldova, aşa cum şi-l însuşiseră Turcii, un boier, *Ştefan Răzvan,* până atunci Hatman, care-şi luă titlul de *Ştefan-Vodă.*

www.dacoromanica.ro

Aceasta trebuia să deie însă prilej de amestec Polonilor lui Zamoyski. Hatmanul şi Cancelariul Poloniei nu înţelegea ca Moldova, ţară legată prin vechi jurăminte cu Polonia, să cadă 'n atârnarea Ardelenilor şi neînsemnatul prinţ care stăpânià asupra acestora să îndrăznească a numi un Domn în Moldova după voia sa. Prin urmare, odată ce Aron fusese răpit din ţara sa, odată ce Turcii nu erau în stare să puie un Domn din partea lor, el crezu că are dreptul să între 'n Moldova şi să aleagă dintre boieri pe acela care, prin tradiţiile familiei sale, prin creşterea lui, prin simpatiile lui dovedite faţă de creştini, i se părea mai potrivit ca să fie aşezat în Scaun.

Câteva săptămâni numai după ce Ştefan făcuse *jurământ de credinţă* lui Sigismund (un astfel de jurământ l-a făcut, în acelaşi timp, şi Mihai), trupele polone începură să se adune la graniţa Moldovei, În vară, *Marele-Vizir Ferhad* se hotărî să pedepsească pe Domnul muntean, dar în lagărul dela Dunăre, gata să treacă apa, sosi înlocuitorul lui Ferhad, *Sinan*, un Albanes crunt, care izbutise a lua din nou puterea. Acesta rămânea să conducă expediţia munteană.

9, Ca şi înaintaşul său Vlad Ţepeş, Mihai nu era în stare să împiedece pe Turci de a pătrunde în ţara sa, Aceştia trecură deci dela Rusciuc la *Giurgiu*, întrebuinţând şi ostrovul care se găseşte pe Dunăre la acest punct. Mihai ar fi fost bucuros să aibă 'n această clipă hotărâtoare ajutorul pe care i-l făgăduise Sigismund şi pentru care se înjosise atât de mult, primind condiţiile puse de acesta în luna Maiu. Dar Domnul ardelean, uşuratec ca totdeauna, era ocupat cu serbările căsătoriei sale. Astfel, Mihai, foarte puţin preţuit pe atuncea, se hotărî să cerce el însuşi a tăia lui Sinan drumul către Bucureşti. Se aşeză pentru aceasta într'una din văile mlăştinoase care brăzdează judeţul Vlaşca, lângă noro-

www.dacoromanica.ro

iosul râuleţ Neajlov: pe acolo treceau negustorii cu mărfuri venind dela Giurgiu şi ducându-se spre Bucureşti, şi un pod îngust şi slab, ca şi podul vasluian al biruinţii lui Ştefan cel-Mare dela 1475, uşura calea lor la satul *Călugăreni*. Mihai se asunsese, cu boierii şi Ardelenii săi, în pădurile vecine, şi astfel, când Sinan se ivi, — întocmai ca, odinioară, în acel loc din Moldova, Soliman Hadâmbul,—având cu dânsul numai atâtea cete câte puteau trece prin acest loc strâmt, el începu atacul, Şi Mihai ca şi Ştefan, de care se arătă acum vrednic, întrebuinţă tunurile împotriva armatei turceşti, răpede cutremurată de groază *(13 August 1595)*.

Lupta ţinu până seara, fără ca Turcii să poată înainta. Ei pierdură multe mii de oameni, dar înfrângerea lor nu fu aşa de desăvârşită cum fusese înfrângerea lui Soliman la Podul-Înalt. După acea luptă, lui Ştefan nu-i mai rămânea decât să gonească pe duşmani până la vaduri, pe când acum Mihai însuşi trebui să se retragă din drumul Bucureştilor. Turcii, după ce se odihniră, plecară mult mai încet însă şi cu pază bună, către acelaşi Scaun de Domnie munteană.

Bucureştii ajunseră oraş turcesc. Bisericile fură pângărite: pe înălţimea dela Radu-Vodă se făcu o cetate sau o *palancă*, ale cării ruine se văd şi astăzi acolo, sus. Un comandant rămase pentru paza oraşului. În acest timp Marele-Vizir mergea spre *Târgovişte*. Mihai nu putu să apere nici această reşedinţă; oraşul fu încunjurat de Turci cu ziduri făcute în pripă, şi bisericile avură aceiaşi soartă ca şi bisericile bucureştene.

10. În acest timp, Domnul ajunsese în munţii Argeşului, la *Cetatea lui Negru-Vodă*, urmând o cale de retragere pe care o urmase odinioară Mir-

www.dacoromanica.ro

cea-cel-Bătrân însuşi. Aici află întâiu o veste dureroasă pentru dânsul: *Zamoyski* întrase la 17 August în *Moldova*, supt cuvânt că vrea s'o apere împotriva *Tatarilor*, gata să năvălească în ţară pentru a se uni cu oastea lui Sinan. El gonise pe *Ştefan Răzvan*, pusese în loc pe boierul *Ieremia Movilă*, fratele Mitropolitului Gheorghie, din vremea lui Petru Şchiopul. Apoi îi veni însă şi o veste bună: Sigismund, ducând cu dânsul şi Italieni, veniţi tocmai din Toscana şi meşteri la încunjurarea cetăţilor, sosise 'n sfârşit în ajutorul lui, pe la Piatra Craiului, drum luat, în două rânduri, de Împăratul Sigismund. Mihai, unit cu Sigismund, care, acesta, se credea adevăratul stăpân şi privia pe biruitorul dela Călugăreni ca pe un căpitan supus lui, veni la *Târgovişte*, o încunjură şi, bătându-i zidurile câteva zile, izbuti s'o cucerească, la *18 Octombre* st. n. Sinan nu îndrăzni să încerce o împotrivire, ci plecă spre Bucureşti Creştinii îl urmăriră, luară în stăpânire şi acestălalt Scaun de Domnie muntean şi ajunseră la *Giurgiu*.

Marea cetate dunăreană, cheia Ţerii-Româneşti, fu atacată de Munteni, Ardeleni şi câţiva Moldoveni, pe când trupa Italienilor luă măsurile obişnuite în Apus pentru cucerire. Data aceasta, Giurgiul nu se mai putea împotrivi, ci fu luat cu asalt, supt ochii lui Sinan, care, furios, putea să vadă de dincolo de Dunăre neizbânda desăvârşită a expediţiei sale *(29 Octombre st. n.)*.

11. Această stare de lucruri, cu Mihai aşezat din nou în Ţara-Românească, cu Ieremia stăpânind asupra Moldovei şi cu Sigismund închipuindu şi că el e de fapt centrul tuturor lucrurilor, ţinu mai multă vreme. În zădar cercară Tatarii să gonească pe noul Domn al Moldovei ; Zamoyski veni în ţară

www.dacoromanica.ro

a doua oară şi se aşează în tabăra dela *Ţuţora*, lângă vărsarea Jijiei în Prut, şi el sili pe păgâni, cari aveau în fruntea lor pe *sangeacul*. adecă beiul de *Bender*, să se întoarcă înapoi *(12-22 Octombre st. n.)*. Când Răzvan, ajutat de Ardeleni, încercă să-şi capete iarăşi Domnia, înlocuitorul lui îl bătu şi, privindu-l ca pe un trădător fără niciun fel de drepturi, îl trase 'n ţeapă *(Decembre)*. Dar încercarea lui Ieremia de a scoate pe Mihai, ocrotitul Ardelenilor, şi de a pune în loc pe *Radu, fiul lui Mihnea Turcul*,[1] se mântuì cu o înfrângere.

Mihai nu putea să fie izgonit. Oştile lui prădară în voie şi 'n *Dobrogea*, şi la *Vidin*, şi până la *Plevna (1596)*. Un *complot al boierilor* fu descoperit şi aduse peirea celor amestecaţi într'însul. Năvălirea tătărească în legătură cu acest complot fu zădărnicită. Când Tatarii se coborâră în ţară, ei putură să prade, dar nu să lase o urmă a năvălirii lor. Ca uñ răspuns, Mihai goni pe Turci de lângă *Turnu* şi sili pe beiul de *Nicopol*, după împresurarea cetăţii sale, să-i facă daruri.

Turcii de pe vremea aceia, cari nu mai sămănau cu Turcii lui Soliman-cel-Mare, văzură atunci că au a face cu un om care este în stare să se împotrivească oricării silinţi din partea lor. Deci ei trimiseră lui Mihai răspuns că li pare rău de ceia ce s'a petrecut, că n'a fost cu voia Sultanului, că el rămâne să fie Domn şi de aici înainte, primind încă odată *steagul*, cu care, dela o vreme, Poarta obişnuia să întărească pe Domnii noştri, ca pe nişte simpli begi de graniţă sau sangeaci.

Când, pe la sfârşitul lui *Decembre 1596*, Mihai intră în *Ardeal* ca să viziteze pe aşa-zisul suzeran al lui şi cei doi principi stătură alături, la deschi-

[1] Tatăl său fusese silit a se turci şi petrecu la Dunăre, având şi fii turci.

www.dacoromanica.ro

rerea anului nou, în biserica din cetate, plină de amintirile Corviniștilor, aceasta însemna fără îndoială o neașteptată, dar trecătoare înălțare a Domniei muntene și a prestigiului românesc. Cu acest prilej, Mihai căpătă dela Sigismund învoiala ca *Ioan, Vlădica din Prislop*, care avea stăpânire de pământ în Alba-Iulia, să se strămute acolo, întemeindu-și și o *Mitropolie românească*.

12. Anul *1597* fu ocupat întreg cu lupta dintre Imperiali și Sigismund, de o parte, și Turci, de altă parte. Imperialii biruiră, pe când asediul *Timișoarei* de către principele ardelean nu duse la niciun capăt. Acesta era desgustat acum de toate ostenelile pentru glorie pe care și le dăduse până atunci; voiă să lase Ardealul în mâna Împăratului, dela care ar fi dobândit în schimb un loc de adăpost în *Silesia*, un titlu și o pensie anuală. De fapt, se și încheiè un tratat, și *comisarii imperiali* veniră încă în vară pentru a da provinciei organisarea cea nouă.

Dacă politica germană ar fi fost mai răpede și ar fi putut întrebuința mai mulți bani, lucrurile s'ar fi mântuit aici. Mihai ar fi fost și el mulțămit cu această stare de lucruri. Îndată ce se află de sosirea comisarilor împărătești în apropierea graniței sale, el îi pofti la el în țară și jură credință Împăratului Rudolf în mănăstirea din Deal, unde odihniau părintele și bunicul său, precum și alți Domni cari în vremurile trecute se luptaseră pentru neatârnarea și numele bun al țerii.

13. Dar, încă în *August 1598*, după ce comisarii petrecuseră numai câteva săptămâni în Ardeal, Sigismund se întoarse la *Cluj*, Capitala cea nouă a țerii, și o luă iarăși în primire. El veni înapoi, nemulțămit de Imperiali, știind foarte bine că aceș-

www.dacoromanica.ro

tia nu-l puteau ierta pe deplin şi hotărât să facă politică turcească. Era să fie deci aliatul lui Ieremia Movilă, cel supus faţă de Poloni şi înţeles cu Tatarii şi cu Turcii, şi, astfel, era să caute pe ascuns a înlătura pe Mihai.

14. Acesta aflase toate şi ştia primejdia care-l ameninţa. Îndată ei întră la înţelegere cu *Secuii* din Ardeal, cu *Cazacii* din Polonia, cu Voevodul din *Chiev*, căpetenia Ruşilor din acest regat, şi plănui un mare atac cə s'ar fi îndreptat, în acelaşi timp, împotriva Moldovei şi a lui Sigismund. Dar Mihai nu întâmpină din partea Imperialilor primirea pe care ar fi dorit-o pentru planurile sale. Trebui deci să se mulţămească a strânge oaste, a o aşeza în tabăra dela *Caracăl*, pentru a împiedeca năvălirea Turcilor din Nicopol; el şi trecu Dunărea, la sfârşitul lui Septembre, în aceste părţi ale *Nicopolei* şi *Vidinului*, bătu pe Turci de câteva ori şi pătrunse încă odată la *Plevna*, pradând tot Ţinutul ce se cuprindea în acest triunghiu. Întoarcerea lui în ţară fu însemnată printr'o nouă biruinţă în părţile *vidinene* (Octombre).

15. În acest timp, Sigismund, care vedea că Turcii nu izbutesc a smulge Imperialilor cetatea *Oradea-Mare*, a cării stăpânire i-ar fi îngăduit să ajute totdeauna Ardealul împotriva noilor săi duşmani, întră iarăşi în legătură cu Împăratul, pe care-l trădase totuşi. Negocierile mergeau bine şi se aştepta încheierea unui tratat, când, de odată, se află la Praga vestea, neaşteptată, că Sigismund, schimbându-şi planurile, chemase pe un văr al lui din Polonia, *Andrei*, un cardinal de douăzeci de ani, pe care-l privise până atunci ca pe duşmanul lui cel mare, şi-l făcuse acum principe ardelean, cedându-i toate drepturile *(Martie 1599)*.

Ar fi fost încă un prilej de războiu, între Im-

www.dacoromanica.ro

periali şi acest neruşinat călcător de cuvânt ; totuşi politica germană îşi păstră încetineala ei obişuuită. Mihai văzu cum Andrei cardinalul se instalează în Ardeal, cum între în legătură cu Turcii, şi fu silit chiar să încheie cu dânsul un tratat, pe care noul principe ardelean înţelegea să-l observe numai până când Turcii ar fi în stare să-i gonească necredinciosul vasal. Toate îndemnurile făcute la Curtea împărătească fură zădarnice. Ger-

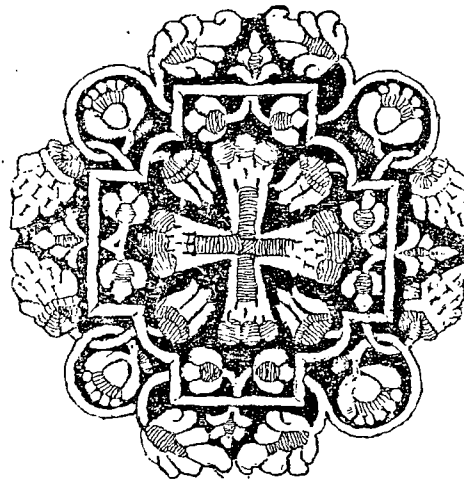

Fig. 52. Veche cusătură bisericească.

manii erau bucuroşi de pacea cu Turcii, pe care o negociau tocmai pe vremea aceia.

16. Dar, dacă Imperialii puteau să rabde o astfel de politică, nu-i era cu putinţă lui Mihai să îndure ; viaţa şi moartea lui atârnau dela situaţia politică în care se găsia Ardealul. Deci, fără să mai întrebe pe cei din Viena şi Praga, el îşi strânse toată oastea din ţară şi, îndreptându-se spre pasul *Buzăului*, trecu în Ardeal. Avea vre-o 10.000 de oameni. Cu dânşii înaintă până la *Braşov*, unde fu

www.dacoromanica.ro

întâmpinat de căpeteniile Saşilor şi primi jurământul de credinţă în numele Împăratului, al cărui *locţiitor* se zicea. Se îndreptă apoi către Sibiiu, unde trebuia să se unească şi cu ostaşii olteni, veniţi prin Turnu-Roşu, cu *Banul Udrea*, cu *Baba-Novac*, căpetenia Sârbilor din slujba sa, şi cu unul din *Buzeşti*, *Radu*. Cardinalul principe Andrei nu era gătit de luptă: el se smulse însă din răgazul său şi, cu câte puteri îi stăteau la îndemână, porni răpede spre tabăra românească din Sibiiu. În margenea acestui oraş, cum se coboară cineva către Turnu-Roşu, înainte de-a ajunge la satul săsesc Schellenberg *(Şelimber)*, locuit astăzi şi de Români, se vede, într'o câmpie roditoare, o movilă rotundă. Toată lumea ştie că supt această movilă se odihnesc oasele ostaşilor români şi unguri cari s'au luptat pentru stăpânirea Ardealului. Lupta s'a dat la *18 (28) Novembre 1599*, şi călărimea lui Mihai, alcătuită din Poloni, Cazaci şi boieri, hotărî soarta ei. Cardinalul Andrei fugi, găsi drum deschis până'n Secuime, nemeri aci între păstori, şi aceştia-l uciseră, crezând să primească o bună răsplată dela Mihai pentru această dovadă de cruzime. Domnul românesc însă, cuceritor al Ardealului, primi cu durere vestea morţii învinsului; el făcu să se îngroape după cuviinţă capul prinţului Andrei, în mausoleul pe care acesta însuşi şi-l pregătise 'n Alba-Iulia, şi urmă chiar sicriul, ţinând în mână, după obiceiul românesc, lumânarea.

17. Mihai întrase 'n Alba-Iulia, unde fusese odată ca prieten al lui Sigismund şi unde acum era Domn, la *1-iu Novembre 1599 st. n.*, cu o strălucită pompă. Îndată el strânse aici o *dietă*, şi fu recunoscut de dânsa ca locţiitor al Împăratului şi, deci, căpitan al ţerii. Fireşte însă că gândul lui

www.dacoromanica.ro

nu era să rămâe numai cu voia Împăratului, şi'n margenea condiţiilor statornicite de acesta. Vedea el că şi aceasta este o *ţară românească*, cu sate locuite de Români şi, fără să aibă în minte lămurit, ca azi, ideia *unităţii naţionale*, pentru care acele timpuri nu erau încă deplin pregătite, el îşi zicea că o să poată stăpâni ca Domn peste satele româneşti de aici, cum stăpânià asupra sateļor româneşti din principatul său.

XXXIII.

Cucerirea Ardealului şi Moldovei de Mihai Viteazul şi peirea lui.

1. Pe Saşi îi credea Mihai prieteni, pe Imperiali nădăjduia să-i încredinţeze că nimeni nu-i poate servi mai bine decât dânsul, iar pe magnaţii unguri socotia să i poată câştiga. La un sprijin din partea sătenilor noştri, cari erau *iobagi*, nu se gândia, şi totuşi numai pe acest sprijin ar fi izbutit să întemeieze o adevărată şi trainică stăpânire românească asupra Ardealului. Dar timpul nu-i îngăduia aceasta. Ceia ce simţiau prin instinct iobagii români, cari-l primiseră cu bucurie, nu putea să înţeleagă în deplină conştiinţă el însuşi.

2. Iobăgia, robia pământului, a fost cuprins pe încetul cea mai mare parte dintre Românii din Ungaria. Răscoala lor în mai multe rânduri nu li folosise la nimic. Odată se strânseseră, la *1437* pe muntele Bobâlna şi ceruseră uşurarea sarcinilor (v. şi mai sus), iar a doua oară se uniseră cu alţi ţerani din Ardeal şi ajutaseră — la *1513 4* — răscoala lui Gheorghe Doja (Dózsa) Secuiul, care peri ars. Împotriva „Valahilor" iobagi cele *trei naţii* politice: *nemeşii* unguri, *Saşii şi Secuii* (ostaşi cu privilegii) se uniră pentru toate timpurile ca să-i ţie în jug. Toată greutatea ţerii se răzima pe ei.

www.dacoromanica.ro

Dacă Mihai îşi închipuia că poate să rămână în Ardeal, să stăpânească acolo, — şi avu în adevăr acest gând, ba chiar voià să lase ca urmaş pe fiul său, *Petraşcu*, căruia i s'a zis, ca Domn muntean *Nicolae-Vodă*, — se înşela foarte mult. De fapt nu se afla cine să-l poată sprijini, şi nu era în stare să se ţie singur, cu mijloacele militare pe care le avea la îndemână şi care, pe lângă toate, erau alcătuite în cea mai mare parte din străini cu plată sau din boieri cari nu puteau sta totdeauna în ţară cucerită.

Am văzut că Românii din satele ardelene n'aveau şi nu puteau avea niciun rost în politică, oraşele săseşti erau gata să-l părăsească pe Mihai la cea d'intâiu înştiinţare din partea Împăratului, şi ele se simţiau umilite că un Român, din acelaşi neam ca şi iobagii de pe pământul lor, a putut ajunge să fie stăpânitor al ţerii. Cât priveşte pe nobilii maghiari, mulţi din ei spumegau de ură împotriva Valahului (străinii numesc cu despreţ pe Români: Valahi; cuvântul unguresc e «Oláh»). Chiar aceia cari se lăseseră ispitiţi de dânsul şi făcuseră parte din Sfatul lui ardelean nu dovediră prin nimic credinţa lor în clipele grele prin care a trecut Mihai. Ceia ce făcu ca starea lui să fie şi mai nesigură era, în sfârşit, zăbava şi nehotărîrea Curţii imperiale, care ar fi vrut b icuros să aibă Ardealul fără Mihai, şi nu ştia cum să lucreze pentru a-l îndepărta înainte ca el să prindă de veste şi să se înfurie.

3. *Iarna* anului *1599-1600* trecu fără ca Împăratul să deie Ardealului orânduirea pe care-o cerea Mihai, recunoscându-l, adecă, pe dânsul ca drept stăpânitor al ţerii din neam în neam, cu îndatoriri de vasal faţă de Imperiu. În acelaşi timp, duşmanii lui ardeleni se uniau prin legături strânse

www.dacoromanica.ro

în ascuns, şi uneltirile lor erau ajutate şi de generalul împărătesc care comandà în Ungaria-de-sus, la *Caşovia*. Acesta, un Albanes, dintr'un neam strămutat în Italia-de-sud, *Gheorghe Basta*, ar fi dorit să aibă el locotenenţa împărătească a Ardealului; în 1599, când Mihai luase ţara, el pătrunsese pe la Miazănoapte, dar, după cererea ameninţătoare a Domnului, trebuise, zguduit de o mânie neputincioasă, să-şi retragă trupele. O astfel de jignire nu putea s'o ierte, şi, prin urmare, aştepta numai ziua potrivită pentru răsbunare.

Mihai ar fi dorit să capete hotărîrea împărătească înainte de a-şi răsbuna împotriva *Domnului Moldovei*, care, fiind omul Polonilor, era în legătură cu fugarul Sigismund Báthory şi se înţelegea în numele acestuia cu nobilimea ardeleană nemulţămită. Dar omul împărătesc, care i se tot făgăduia, îşi amână necontenit sosirea, iar alţi trimeşi ai *Împăratului Rudolf* cari veniseră până atunci la dânsul n'aveau puterea de a încheia cu privire la stăpânirea lui în Ardeal. De şi nu era încă deplin asigurat în această ţară, Mihai trebui totuşi să înceapă un războiu împotriva Moldovei ca să preîntâmpine o năvălire, care cu siguranţă s'ar fi întâmplat în această parte.

În *Maiu 1600*, Domnul se afla la *Braşov*; peste câteva zile, el ajungea, în fruntea unei oştiri mici, dar bine alcătuite, la satul de graniţă, din Secuime, al Breţcului. Gândul că totuşi mandatarul împărătesc va sosi îl făcu să zăbovească un timp acolo, între Secui, pe când ostaşii lui, având în frunte pe Banul oltenesc *Udrea*, din neamul *Bălenilor*, întrau în Moldova.

4. Cucerirea Moldovei se făcu răpede, dar nu trebuie să ni închipuim că Moldovenii erau bucu-

www.dacoromanica.ro

roşi de dânsa. Pe atunci, cum ştim, fiecare ţară era deprinsă să trăiască după datinele ei, cu dinastia ei străveche. Este adevărat că Ieremia Movilă *nu* se cobora din Domnii de demult, dar fusese, oarecum, ales de boierii moldoveni, şi din mijlocul lor[1]. Astfel mulţi din supuşii lui Ieremia-Vodă priviau întrarea lui Mihai, nu ca pe a unui Domn românesc mai viteaz, mai destoinic şi mai glorios, venit să îndeplinească unitatea neamului în aceiaşi formă politică, ci ca pe a unui cuceritor străin, ambiţios şi neastâmpărat, care turbură ţerile din vecinătatea sa.

Totuşi, de oare ce Ieremia nu putea fi ajutat în momentul hotărâtor de ocrotitorul său, Zamoyski, Moldova ajunse uşor în mâinile lui Mihai. Ieremia însuşi, cu soţia şi cu fiii, cu fratele său, Simion (pe care doria să-l pună în Ţara-Românească, unde Mihai lăsase ca stăpânitor, cu un Sfat deosebit, pe fiul său Nicolae-Vodă), cu tot neamul Movileştilor şi cu boierimea credincioasă lui, se adăposti în *Hotin*, pe care Mihai îl atacă, dar nu fu în stare să iea aşa în grabă puternica cetate. La *1-iu Iunie*, cuceritorul se află în *Iaşi*, şi boierii moldoveni, câţi putură fi strânşi, erau puşi să jure în numele cârmuitorului celui nou. Dar, cum am spus, mulţi dintre boierii cei mai însemnaţi fugiseră şi, dintre arhiereii ţerii, niciunul nu se înfăţişă pentru a lua parte la această solemnitate: Mihai trebui să strângă deci în Iaşi un *sobor* cu Patriarhul Nectarie de Ohrida, cu Vlădica de Târnova, din Bulgaria, care-l întovărăşia, cu un episcop maramureşean, altul macedonean şi cu alţi doi din Palestina, adăpostiţi la dânsul, pentru a da orânduială Bisericii moldoveneşti, în fruntea căreia

[1] Şi apoi Ieremia se lăuda că mamă-sa Maria e rudă cu Despoţii sârbeşti, prin Elena lui Petru Rareş.

www.dacoromanica.ro

puse ca vicar pe acel Mitropolit de Târnova, Grecul *Dionisie Rali Paleologul*. Lăsând pentru stăpânirea Moldovei un Sfat de boieri, alcătuit din *Udrea*, din *Andronic Cantacuzino* şi din *Spătarul Negre*,—un Grec şi doi Munteni—, el se întoarse în Ardeal.

5. Aici sosise Trimesul împărătesc fără să aducă condiţiile definitive ale Impăratului. Mihai îi supuse pe ale sale: să rămâie Domn în Moldova şi în Ţara-Românească, cu dreptul acesteia de a alege după moartea lui pe cine ar voì ; în Ardeal, familia lui ar păstra cetatea *Făgăraşului, Gurghiul* din Secuime şi *Jeciul*, în părţile ungureşti, precum şi, lângă Ardeal, cetatea *Chioarului*, într'un Ţinut cu totul românesc, şi până astăzi, iar, în Maramureş, *Hustul*, vechea cetate care fusese a Voevozilor români din neamul lui Dragoş şi în care, de curând, stătuse închis fratele lui Mihai ; dar acesta nu cerea dreptul — odată ce nu-l cerea nici în Principate — de a le lăsa fiului sau altui urmaş al său. Fără domeniul cerut pentru familia lui şi cu adăugirea necontenitului control al unui consilier imperial în Ardeal, se făcu diploma împărătească, spre sfârşitul lui Septembre. Dar acum ea nu mai putea să folosească lui Mihai, căci magnaţii unguri, uniţi cu Basta, îi răsturnaseră.

6. Mihai chemase, pentru a preîntâmpina orice primejdie, pe nobili în taberele dela *Sas-Sebeş* şi *Alba-Iulia*. În loc să vie unde hotărâse el, aceşti magnaţi se adunară, după o învoială ascunsă făcută între dânşii, la *Cluj*, de unde se strămutară apoi în margenea oraşului *Turda*, pe o câmpie întinsă, ce se zicea de Români *Câmpia Cristişului*. Acolo stătură ei săptămâni de zile, aşteptând împrejurările. Lucrurile se hotărâră în sfârşit cu totul,

www.dacoromanica.ro

când *Basta*, chemat de Mihai Viteazul, veni ca dușman, și, la *14 Septembre st. n.*, își uni trupele cu cetele nobilimii, după ce acestea făcuseră jurământ de credință Împăratului. Peste patru zile se dădea la *Mirislău*, un sătișor subt dealurile de lângă orașul, curat unguresc, al *Aiudului*, o mare luptă, din care Mihai, împroșcat de tunurile lui Basta și biruit de tactica europeană, superioară, ieși cu totul zdrobit. Mulți Români periră înecați în apa Murășului, care curge lângă acest loc de nenorocire pentru noi. Astăzi încă se vede la Mirislău un monument pe care Ungurii l-au ridicat pentru a pomeni această izbândă a lor, câștigată printr'o trădare îndoită: a nobililor față de Mihai, căruia îi juraseră, și a lui Basta față de prietenul Împăratului său.

7. Mihai fugì spre *Făgăraș*, unde erau adăpostiți ai săi. Aci se strânsese o mică oaste, venită în cea mai mare parte din Moldova, căci Nicolae-Vodă fusese împiedecat să alerge în ajutorul părintelui său. Biruitorii dela Mirislău veniră să ofere o nouă luptă în aceste părți de Miazăzi ale Ardealului. Mihai nu voià însă o hotărâre cu armele ; el știa că Polonii întraseră, cu *Zamoyski* în frunte, în Moldova, că ei goniseră pe boierii lui din Suceava și Iași și că pătrunseseră acum și în Țara-Românească, aducând ca Domn pe *Simion*, fratele lui Vodă-Ieremia. Deci, fiind vorba acuma de păstrarea sau pierderea moștenirii sale înseși, Mihai primì orice condiții îi puse Basta, și trecu răpede în țara lui de obârșie, pentru a o apăra.

8. Luptele cu Polonii se dădură între apa *Buzăului* și a *Teleajinului*. De două ori fu învlnsă oștirea lui Mihai. El însuși comandase în lupta

www.dacoromanica.ro

cea de-a doua, la *Bucovel*. O împotrivire mai departe era cu neputință; oastea lui se împrăștiase, trecerea înapoi în Ardeal nu i-ar fi îngăduit-o Basta, care ținea zălog pe Doamna lui Mihai, *Stanca*, și pe fiul lor, fostul stăpânltor asupra Țerii-Românești. Deci, după ce se furișă prin văile munților până la *Argeș*, unde totuși se mai ciocni odată cu oastea lui Simion-Vodă, Mihai trecu Oltul, și prin părțile Banatului, apoi prin ale Crișurilor, el luă drumul spre Viena. Voià să se îndreptățească față de Rudolf al II-lea, să ceară dreptate ca unul ce se știa că nu-și călcase jurământul, că n'avea nicio vină împotriva domnului și Împăratului său.

9. Până în luna lui *Martie 1601*, Mihai petrecu la Viena și Praga. Curtea împărătească nici nu l-ar fi ținut în samă, căci alte motive decât drepturile și omenia hotărau pe vremea aceia, ca și mai târziu, diplomația europeană, dar Ungurii din Ardeal își arătară iute arama față de Imperiali. Basta nu stătu în Scaunul de cârmuire al țerii decât foarte puțină vreme. Îndată veni *Sigismund*, chemat de aceia cari făcuseră revoluția tocmai pentru a l avea din nou stăpânitor peste dânșii. Acuma vasul răbdărilor era plin. Împăratul se hotărî să gonească din Ardeal pe ticălosul tâlhar, care nu știa să se lupte, dar se pricepea așa de bine să uneltească.

Se puse la cale o împăcare între Mihai și Basta, cari erau să lupte împreună pentru a da Ardealul Împăratului. Sigismund ieși înaintea oștirii cu plată, în care erau numai foarte puțini Români, în părțile *Șimlăului*, dincolo de munții ardeleni. Aici, la satul *Gorăslău*, într'un Ținut de dealuri asemenea cu acela al Mirislăului, care trebuia răsbunat acuma, se dădu lupta, la *3 August st. n. 1601*. Că-

www.dacoromanica.ro

lăreţii lui Mihai şi pedestraşii lui Basta o hotărâră. Sigismund fugì, cu o răpeziciune care se poate lămuri numai prin practica pe care o avea, până în părţile Rodnei, şi de aici în Moldova, unde se coborî de-a lungul Siretiului până la Bacău.

9. Mihai avea deocamdată o singură dorinţă: aceia de a merge la *Făgăraş*, să scoată din robia primejdiei pe ai săi. Poate că mai târziu el se gândia să ceară Împăratului a i se face dreptate, dându-i-se în părţile acestea, a doua oară cucerite prin sabia sa, rostul ce i se cuvenia. Dar Basta înţelegea să rămână guvernator, şi Românul îi făcea umbră.

Deci el se făcu a se certa cu Mihai în tabăra dela *Turda* cu privire la cele ce trebuiau să urmeze, cerând tovarăşului său să nu pornească spre Făgăraş, ci să urmeze acelaşi drum ca şi întreaga oştire. Fără să aibă vre-o învoire din partea Împăratului, dar sigur că orice păcate împotriva lui Mihai i se vor ierta de Curte, el trimese, în dimineaţa zilei de *9 (19) August*, o ceată de Germani şi de Valoni de limbă francesă, din Belgia, vechi ostaşi ai lui, de cari era cu totul sigur, şi anunţă lui Mihai că este arestat. Basta n'avea niciun drept să ieie o asemenea hotărâre, şi Mihai nu era omul care să i se supuie. Sări în sus la cele d'intâiu cuvinte pe care i le spuseră trimeşii şi puse mâna pe sabie, strigând: «Eu prins?». Atunci aceşti ostaşi nevrednici, cari se prefăceau în călăi, tăbărâră asupra lui şi-l tăiară cu topoarele.

Trupul lui Mihai fu aruncat apoi în Câmpia Cristişului, pentru ca ostaşii lui să vadă că a perit căpitanul lor. Niciunul dintre dânşii nu se mişcă pentru a răsbuna această fărădelege. Mai târziu numai, cu ajutorul unui credincios *Radu Buzescu*,

www.dacoromanica.ro

şi soţia lui, *Preda*, făcură să se aducă din Ardeal capul celui ce fusese Domnul, ocrotitorul şi prietenul lor. Astfel capul lui Mihai Viteazul ajunse a se odihni (până la războiul din 1916, care-l mută, un timp, în pribegie), la mănăstirea din Deal, lângă oasele părintelui său, Petraşcu-Vodă, iar trupul, „cinstitul trup", zice piatra aşezată pe locul său de repaus, «zace în câmpia Turdei» [1].

XXXIV.

Moştenirea lui Mihai Viteazul (1601—1632).

1. Din stăpânirea lui Mihai în Ardeal a rămas numai *organisarea bisericească* mai bună a Românilor de acolo. Am văzut că, încă de pe vremea lui Sigismund, când Mihai era în bună prietenie cu acesta *Vlădica de Prislop, Ioan*, fusese adus în *Alba-Iulia*, unde i se îngăduì a-şi face o mănăstire, şi de aici el îndeplinia, *fiind supus Mitropolitului din Târgovişte*, funcţiunea de arhiepiscop faţă de toate celelalte Biserici pe care le aveau ai noştri în Ţinuturile Ardealului sau în cele ungureşti vecine. Mihai a mai aşezat apoi în *Maramureş*, unde până atunci stătuse un Vlădică având dreptul de exarh, în mănăstirea *Sfântului Mihail din Peri*, clădită în margenea Sighetului de fiii lui Sas-Vodă, un episcop românesc dintre clericii cărturari ai ţerii lui pe *Sârghie, fost egumen de Tismana*. Astfel el hotărî între cele două neamuri care se luptau pentru episcopie, între *Ruteni* şi *Români*, puind un episcop care era în stare să impuie liturghia şi datinile bisericeşti ale Românilor.

[1] Azi capul lui Mihai e închis în mormânt de marmură, în care regele Ferdinand al tuturor Românilor a coborît crucea „Mihai Viteazul" de pe pieptul său.

www.dacoromanica.ro

Sârghie, e drept, a trebuit să se întoarcă, după peirea lui Mihai Viteazul, în Ţara-Românească, dar alcătuirea unitară a Bisericii româneşti din Ardeal arămas şi mai de parte puindu-se cel d'intâiu temeiu de viaţă sufletească şi cărturărească pentru cei din neamul nostru în părţile ardelene şi ungureşti.

2. Mai rămăsese un lucru din isprăvile lui Mihai: vechea legătură de strânsă robie cu Turcii fusese ruptă. Românii întraseră iarăşi în marea viaţă istorică a lumii. Era acum în Ţara-Românească, şi chiar în Moldova, un *partid care ţinea cu creştinii*.

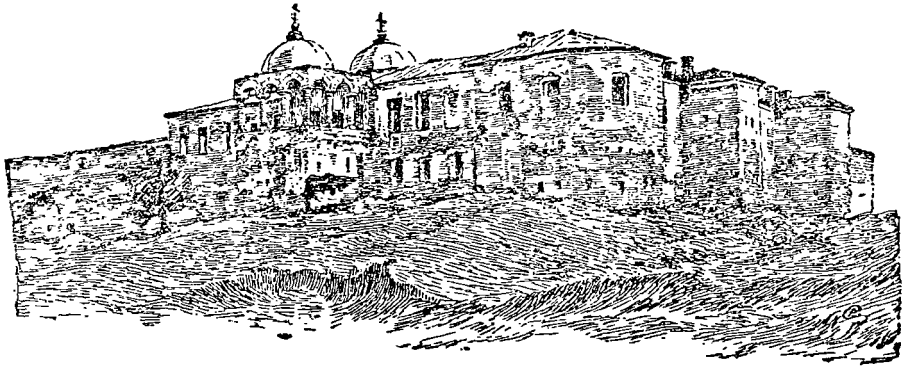

Fig. 53. Mănăstirea Comana, unde e îngropat Radu-Vodă Şerban.

În el se cuprindeau toţi oamenii viteji şi mândri cari nădăjduiau un viitor pentru noi. Acest partid era să deie mult de lucru Turcilor şi celor cari socotiau că, orice am face, tot nu ne putem desprinde din atârnarea deplină faţă de aceştia şi că, astfel, cel mai bun lucru este să ascultăm smeriţi de orice cuvânt al Împăratului dela Ţarigrad si de dregătorii, mari şi mici, ai acestuia.

3. Turcii căutară să pună în locul lui Mihai pe

www.dacoromanica.ro

Voevodul ocrotit de ei, *Radu, feciorul lui Mihnea Turcul.*

Acesta era un tânăr care stătuse la Veneţia şi ajunsese un bun cunoscător de carte grecească, om blând şi drept, ales gospodar, având simţul demnităţii sale şi în stare să impună celor de ţară ca şi străinilor.

Moldovenii apărau însă şi mai departe causa Domnului muntean pe care-l aduseseră ei, *Simion Movilă,* pentru care boierii din Moldova, ca *Nistor Ureche,* se luptară până departe în Ţinuturile muntene şi oltene, fiind dăruiţi de Simion cu daruri şi poate şi cu moşii în ceastălaltă provincie a Românilor. Dar boierimea de ţară, partidul creştin, de care a fost vorba, stărui să-şi aibă un stăpânitor din mijlocul său.

Îndată chiar după moartea lui Mihai fu ales, şi izbuti la urmă să înlăture orice duşmani şi să rămâie, un boier cu numele de *Şerban,* care, ajungând Domn, îşi zise *Radu.* El se cobora din neamul cel vechiu băsărăbesc (fig. 54).

4. Radu a trăit ca bun prieten al lui *Basta,* care întrebuinţă toate mijloacele ce le avea la îndemână pentru a-l sprijini. Odată chiar Ardelenii întrară în ţară, pe valea Teleajenului, până la *Ogretin* şi *Teişani,* pentru ca să apere pe ocrotitorul lor împotriva *Tatarilor,* cari năvăliseră, aducând pe Simion. Nu s'a cercat o mare luptă cu aceşti năvălitori, cărora li era acum cu mult mai uşor să vie la noi, de oare ce li se îngăduia să steie, vara şi iarna, în locurile şese, nelocuite până atunci, ale *Bugeacului,* dar tabăra Imperialilor rămase neclintită faţă de atacurile călăreţilor pustiului. Ostaşii din Apus erau deprinşi cu o astfel de tactică, de a aştepta închişi în dosul şanţurilor şi a altor întărituri, dar Românii noştri erau nerăbdători, şi li se părea că se ascund şi că este pentru ei o

www.dacoromanica.ro

mare umilință în aceasta. Deci unul dintre *Buzești, Stroe,* care se afla atunci împreună cu Imperialii, ieși la harță cu Tatarii, și purtă o luptă de adevărat viteaz cu însuși cumnatul Hanului. El biruì pe dușman și-l ucise, dar primi o rană la față, de care muri apoi peste câteva zile. Pe piatra lui de îngropare în mănăstirea *Stănești,* din părțile Vâlcii, se vede cum viteazul nostru doboară pe Tatar, care alunecă de pe cal, lăsând să-i cadă tolba cu săgețile, și inscripția, alcătuită în românește, — căci pe atunci limba noastră începea să pătrundă în astfel de inscripții (cum am văzut și în aceia de pe mormântul lui Mihai Viteazul) — zice: „și ieșiră de se loviră în gura Teleajinului, la Teiușani în luna lui Septemvrie, 15 zile, anii 7110 (de la Facerea Lumii cum se socotia atunci deci: 1602[1]), Luni dimineață până sara, și făcură

Fig. 54. Radu Șerban.

[1] Deosebirea dintre un sistem cronologic și celălalt este de 5508 ani, dar, pentru că anul cel vechiu bisericesc bizantino-slav începea dela I-iu Septembre, se scadè 5509 pentru datele cuprinse între I-iu Septembre și I-iu Ianuar. Acest sistem n'a fost primit dela început în Moldova, care a întrebuințat data de I-iu Ianuar până în vremea lui Petru Rareș. El nu e urmat nici în inscripția din text.

www.dacoromanica.ro

năvală Marți dimineața, de trei ori, de toate părțile, iar jupânul Stroe, atâta nevoie pre creștini văzând, stătu împotriva Tătarilor, de se lovi cu cumnatul Hanului, și-l junghiè pre Tătar, și dintr'acel războiu se rănì la obraz, și peste trei săptămâni i se tâmplă moartea, în luna lui Octomvrie 2 zile, v. leato [=anul] 7110; și nu fu pre voia cânilor de Tătari. Dumnezeu-l ierte.»

De la o bucată de vreme, lucrurile în Ardeal se schimbaseră în rău. Între nobilii maghiari ai țerii se ridică bătrânul Secuiu *Moise Székely* (ceia ce înseamnă Moise Secuiul) și fu, împotriva lui Basta, Craiu ardelean. Radu alergă să-și facă datoria față de Împăratul, cum și-o făcuse tot așa de cinstit și Mihai Viteazul. Un an după lupta cu Tatarii pătrunseră iar ostași români în țara care ascultase aproape un an de zile de poruncile domnești. Întâlnirea între Românii lui Radu-Vodă, care, nu trebuie să se uite, nu mai avea, data aceasta, ajutoare de Cazaci și de Poloni călări, ca Mihai Viteazul, ci numai boieri și țerani de-ai noștri, se întâmplă chiar în margenea *Brașovului Vechiu*, într'un loc care este cuprins acuma în orașul cel nou. Moise aducea cu dânsul, nu numai o sumă de Unguri din noblime sau din popor, dar și Tatari și Turci, cari aveau în fruntea lor pe *Pașa din Timișoara*. Nu numai atâta, dar douăzeci și cinci de tunuri se aflau în stăpânirea lui. Totuși așa de fulgerătoare a fost lovitura pe care o dădură Românii, având în fruntea lor pe Domn și doi căpitani cu numele de *Mârzea*, precum și pe *Gheorghe Rat*, și acesta un bătrân tovarăș de-ai lui Mihai Viteazul, încât soarta se hotărî «într'o singură clipă», cum spun izvoarele de atunci.

Rare ori în istoria războaielor s'a văzut o strivire ca aceasta. Sulițele lungi ale Românilor lu-

www.dacoromanica.ro

crară necurmat, împuţinând rândurile fugarilor. Au perit acolo mulţi dintre fruntaşii nobilimii ardelene. Cei ce se credeau scăpaţi fură doborâţi de ţeranii cu seceri şi cu ghioage în pădurea' care se zice a Dracului. Craiul însuşi, Moise, căzu, nemerit de un glonţ românesc, şi capul lui, după ce stătu înfăţişat tuturora în piaţa Braşovului, fu bătut în cuie pe zidurile *Făgăraşului.* Aceasta era răsbunarea pentru trădarea dela Mirislău şi moartea lui Mihai Viteazul *(7 Iulie 1603).*

6. Din nenorocire pentru Imperiali, *Basta* nu ştiù să întrebuinţeze această mare biruinţă: poate se sfii să întrebuinţeze şi mai departe pe Radu, temându-se nu cumva să i se întâmple acelaşi lucru ca şi cu Mihai Viteazul odinioară.

Astfel Ardealul ajunse 'n stăpânirea unor fruntaşi dintre Unguri cu cari trebuiră să între în legături de prietenie, atât Radu însuşi, cât şi Domnul moldovenesc de atunci, care era încă Ieremia (a murit, după o lungă Domnie fără însemnătate, numai în *Iunie 1606*, şi urmaş i-a fost fratele, *Simion).*

Stăpânitorul ardelean cu care Domnii noştri încheiaseră pace era *Ştefan Bocskai,* unchiul lui Sigismund, om bătrân, cu o mare autoritate şi ştiutor în toate ramurile Cârmuirii. El îşi zicea *Craiu,* rege, şi era stăpân şi asupra Ungariei-de-sus. După moartea lui însă, Ardealul ajunse 'n stăpânirea unui alt *Báthory, Gavril,* om nestatornic, stricat şi nebun ca şi Sigismund. Acesta şi făcuse planul să nimicească viaţa de sine stătătoare a Saşilor din oraşe şi să-şi facă Scaun de Domnie în Sibiiu, iar, de aici, să domine, cu ajutorul Turcilor, până la Dunăre, luând Ţara-Românească şi Moldova dela Domnii lor. De alminterea, ambiţia nu

www.dacoromanica.ro

i se opria acolo, ci gândindu-se la marele rege polon Ştefan, ruda lui, el ar fi vrut să ajungă şi rege polon.

Nebunul năvălì în Ţara-Românească la sfârşitul anului *1610* şi silì pe Radu să fugă 'n grabă spre Moldova. Ungurii lui Gavril prădară cu nespusă cruzime, pângărind şi mănăstirile: cea dela *Argeş*, a lui Neagoe, cea dela *Bistriţa*, a Craioveştilor, unde egumenul *Teofil*, care a fóst pe urmă episcop de Râmnic, Mitropolit şi mare sprijinitor al cărţii româneşti, trebui să se ascundă în peştera din apropiere. Ţeranii noştri erau chinuiţi de aceşti străini nemiloşi peste toate margenile închipuirii. Gavril însuşi zburda călare prin târguri, împuşcând în drumul lui cânii.

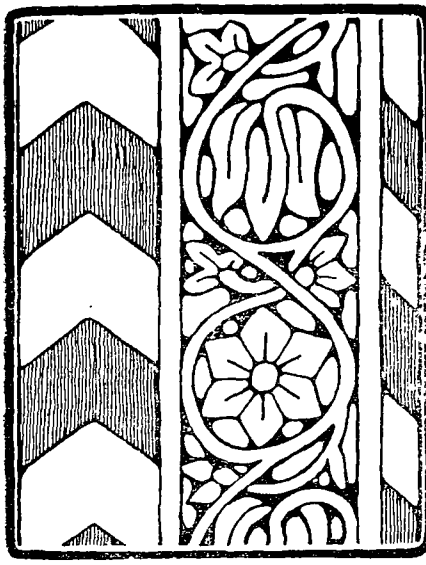

Fig. 55. Săpături la o biserică munteană.

Dar, şi de data aceasta, răsbunarea fu la înălţimea păcatului.

În Moldova murise *Simion*, duşmanul neîmpăcat al lui Radu, care-i luase Ţara-Românească. Acum putu să capete moştenirea părintelui său tânărul *Constantin-Vodă*, fiul lui Ieremia. Acesta, om nobil şi viteaz, menit însă unei soarte nenorocite, avu întâiu de lucru cu fiul lui Simion, *Mihăilaş*, care voia să urmeze tatălui său şi era sprijinit de Turci. Se dădură multe lupte între ostaşii celor doi veri, pe cari-i conduceau mamele lor, femei aprige. *Elisaveta*, văduva lui Ieremia, şi *Marghita*, a lui Simion. Şi Polonii se amestecară, în acest războiu pentru Domnie, căci fetele lui Ieremia se măritaseră dincolo de Nistru, cu no-

www.dacoromanica.ro

bili poloni. La urmă, *Constantin* biruì, şi Mihăilaş, care fusese logodit cu o fată a lui Radu-Vodă, se adăpostì în ţara acestuia. Se vede şi astăzi în mănăstirea din *Deal,* lângă Târgovişte, mormântul tânărului Domn, mort îndată după înfrângere.

Domnul Moldovei, Constantin Movilă, se împăcă răpede cu Radu, şi asftel, când acesta fugì în Moldova, el fu bine primit şi ajutat. Se făcu o tabără de Moldoveni şi Munteni, dintre fugari, la *Roman.* Cazaci şi Poloni se adunaseră pe lângă această oaste. În *Maiu,* Radu pătrunse 'n fruntea ei în Ţara-Românească, şi, peste câteva săptămâni, el rrecu în Ardeal, ca să-şi răsbune.

În ziua de Sâmpietru, Gavril primi această ştire, pe care o luă în uşor. Alergă bucuros să întâmpine pe Români, pentru cari n'avea decât despreţ. I se părea că a venit ceasul să răsplătească înfrângerea ungurească din 1603 ; chiar locul de luptă a fost acelaşi, între satul românesc *Sâmpietru* şi *Moara de hârtie* din margenea Braşovului.

Radu avea călăreţi de ţară şi străini îmbrăcaţi în platoşe de fier, şi putuse căpăta trei tunuri; dar oastea lui Báthory era de toată frumuseţa: curteni în haine albastre, Secui mulţime şi întreaga nobilime a ţerii. În frunte stătea „Craiul", îmbrăcat ca husar, purtând aripi de vultur la coif şi umeri. Dar, cu tot atacul îndrăzneţ al Ungurilor, Românii biruiră la sfârşit cu desăvârşire. Secuii fugiră, azvârlind suliţele, care erau aşa de multe, încât pe urmă nu călca lumea decât numai pe dânsele, de alcătuiau ca un pod de pământ *(10 Iunie st. n. 1611).* Când, a doua zi, Radu văzu mulţimea morţilor şi a suliţilor acelora aruncate de fugari, el zise astfel: „Dumnezeu din ceruri a dat aceasta; eu sunt prea slab pentru a săvârşi o astfel de biruinţă".

Nici data aceasta însă Ardealul nu putu fi smuls dela Unguri pentru Imperiali. Săptămâni întregi de zile se pierdură 'n nehotărâre, şi astfel, nu nu-

www.dacoromanica.ro

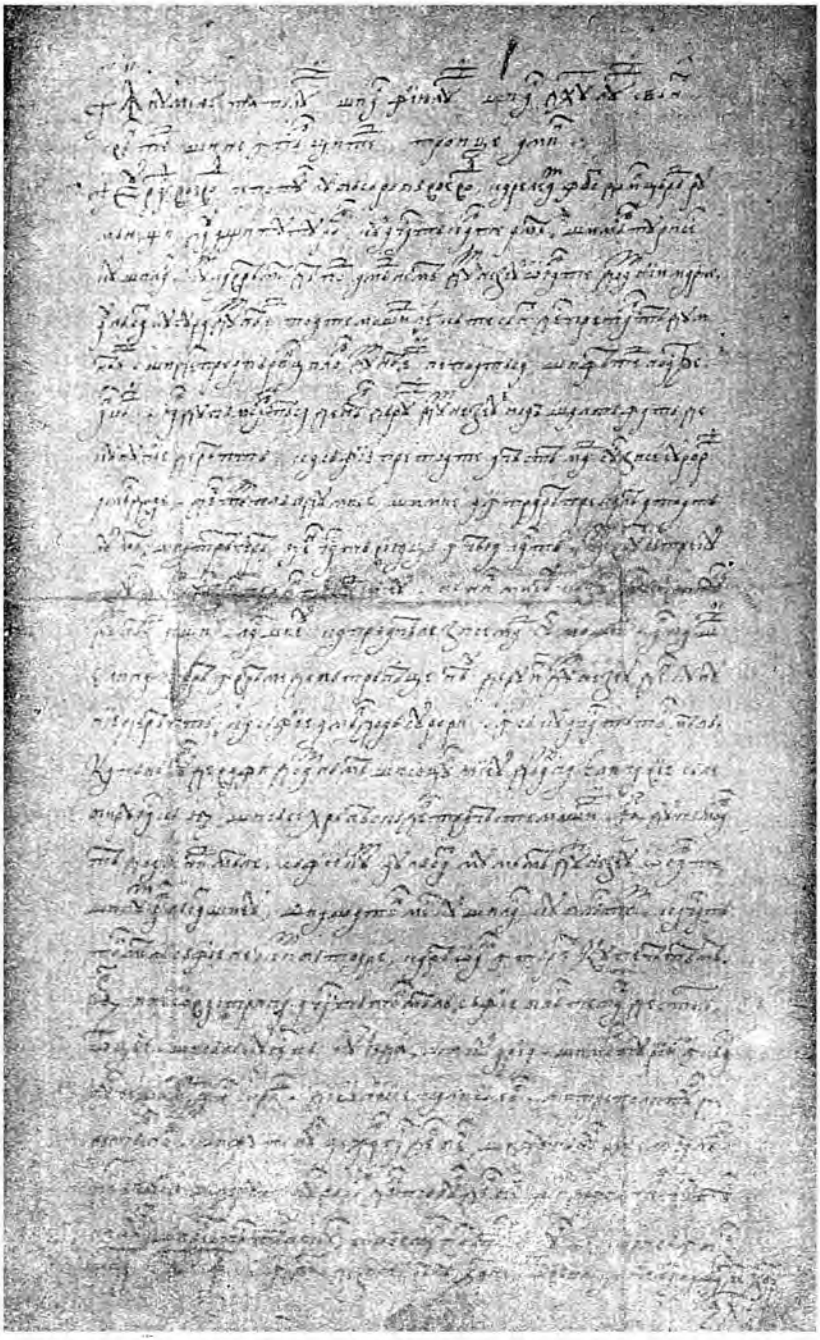

Fig. 56. Testamentul lui Radu Şerban (cetirea la tablă).

www.decoromanica.ro

mai că învinsul putu să-şi păstreze stăpânirea asupra Ardealului, dar Radu se trezi că Turcii aduc

Fig. 57. Turnul dela biserica Radu-Vodă (Bucureşti).

www.dacoromanica.ro

în Ţara-Românească, pe când el era ocupat dincolo de munţi, pe *Radu Mihnea*. Trecu atunci în Moldova, la Constantin-Vodă, care şi el era să fie în curând înlocuit, cu bătrânul *Ştefan Tomşa*, ocrotitul Turcilor. *Tatarii* mişunau prin această ţară, şi, în pădurile de lângă *Bacău*, ei năpădiră asupra oştirii obosite a lui Radu, şi o nimiciră. Învinsul îşi luă Doamna, cele două fete, dintre care una se mărită cu Nicolae-Vodă al lui Mihai Viteazul, iar cealaltă luă pe fiul lui *Andronic Cantacuzino, Constantin,* de făcu dintr'însul cel mai bogat şi mai respectat boier al Ţerii-Româneşti, — şi fugi.

Trecu în Polonia, de aici în Austria, unde împăratul îl ţinu cu o mică pensie. Când muri, nouă ani după biruinţa lui din Ardeal, el fu îngropat— cinste deosebită — în biserica de căpetenie din Viena, a Sfântului Ştefan, De acolo a fost strămutat apoi, într'un târziu, prin îngrijirile fiicei sale şi ale lui Constantin Cantacuzino, la mănăstirea *Comana* pe margenea Argeşului, pe care o zidise prin părţile Vlaşcei (v. fig. 53). Acolo se odihneşte el, supt o piatră pusă mai în urmă, împreună cu urmaşii acelei fiice, cumintea jupânească Elina a lui Constantin Cantacuzino. Prin vitejia, ca şi prin îndelungata lui nenorocire, Radu Şerban se înfăţişează ca unul dintre falnicii Domni ai Românilor, spre cari se duce în mai mare măsură respectul şi recunoştinţa.

N'avu mai mult noroc nici *Constantin Movilă*. El trebui să părăsească Moldova înnaintea Turcilor, cari întovărăşiau pe Ştefan Tomşa.

Acesta, un om cu o viaţă zbuciumată până atunci, care se luptase până în părţile Pirineilor, în războiul dintre Francesi şi Spanioli, putu să stăpânească asupra Moldovei câţiva ani de zile,— aspru cu boierii, pe cari-i înspăimânta, străbătând străzile Iaşului în fruntea străjerilor lui nemiloşi. Constantin încercă mai târziu să-şi capete din nou moştenirea, dar fu bătut în lupta de la *Cornul-lui-Sas*, lângă Ştefăneşti, pe Prut, şi prins de Tatari. Se înecă în Nipru, pe

www.dacoromanica.ro

când îl treceau într'o luntre pe această apă. La Cornul-lui-Sas peri floarea boierimii moldoveneşti, şi calăii lui Ştefan Tomşa desăvârşiră această ruină a neamurilor vechi, tăind, cum ziceau ei către Domn, cu o bucurie crudă, pe „berbecii cei graşi", ale cărora până atunci fuseseră toate păşunile ţerii.

8. Încercările pe care le făcu *Doamna lui Ieremia* de a pune în Domnie pe unul din fiii săi mai mici, *Alexăndrel* sau *Bogdan*, izbutiră numai să încurce ţara şi să o dea pradă Tatarilor sau Polonilor, pe cari i aducea un partid contra celuilalt.

La urmă, în *1616*, Doamna fu prinsă, împreună cu fiii ei, batjocorită de Turci şi dusă la Constantinopol, unde fu măritată cu de-a sila după un Agă. Aşa soartă avu, ca pedeapsă pentru ambiţia ei neînfrânată, care mergea până la nelegiuire, frumoasa şi isteaţa Doamnă a lui Ieremia. Înainte de a pleca din ţară, în culmea desnădejdii, pentru ruşinea ce suferise şi nenorocirea ce o aştepta, ea-şi tăie cozile, şi, plângând, le dădu boierilor spre a le duce, ca dar al frumuseţii sale către Dumnezeu, la mănăstirea *Sucevita*, pe care o întemeiaseră Movileştii, plătind ani mulţi sume mari de bani, în părţile Bucovinei. Se mai vede acolo într'o cutie rotundă de argint, atârnată de policandrul cel mare, părul castaniu, bogat şi lucios al Doamnei Elisaveta.

Cu fuga lui Radu-Vodă, cu peirea Movileştilor se poate zice că se mântuie mândria neamurilor celor mari şi neatârnarea ţerilor noastre.

9. Turcii trimet de acum oblăduitori pe cari amândouă ţerile-i primesc cu o desăvârşită supunere umilită. Unii se coboară din Domni cari au stăpânit, ca *Radu Mihnea;* alţii sunt fii ai pretendenţilor cari nu izbutiseră să-şi capete Scaunul, ca *Alexandru Iliaş;* se rătăceşte chiar câte un urmaş al Movileştilor, ca *Gavrilaş*, fiul lui Simion, care, încă, pentru ca să ajungă Domn, iea drumul pe

www.dacoromanica.ro

la Constantinopol şi nu domneşte în Iaşii moştenirii sale, ci dincolo, în Bucureşti, fiindcă aşa au voit Turcii. Un alt fiu al lui Simion, *Moise,* cârmuì de două ori în Moldova: om slab, care pe urmă se adăposti în Polonia, unde s'a şi stins. Un frate al lui Gavrilaş şi al lui Moise, care umbla după Domnie, se făcu călugăr şi ajunse vestitul *Petru Movilă,* care apără de cotropirea catolicismului Biserica *Ruşilor* din Chiev şi ajunse cel mai vestit cleric pe care l-au avut vre-odată aceştia şi omul dela care pleacă toată viaţa lor bisericească şi culturală de mai târziu.

Fig. 58. Pecetea oraşului moldovenesc Târgu-Ocnei (cu un şalgău ce taie sare).

Pe când astfel de puteri se pierdeau folosind străinilor, Turcii trimeteau ca Domn în Moldova pe un aventurier mai rău decât Despot, pentru că nu avea măcar talentul şi cunoştinţile acestuia, pe

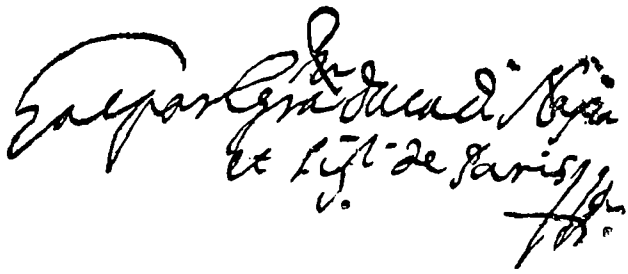

Fig. 59. Iscălitura lui Gaşpar-Vodă Gratiani.

un Croat (de origine Morlac, „Vlah Negru" dela Adriatica), un catolic, care ajutase la încheierea păcii dintre Germani şi Turci, trădând şi pe unii şi pe alţii, *Gaşpar-Vodă Gratiani,* care fusese înainte de aceasta răsplătit cu situaţia de duce la *Paros* (Paros al lui Despot) şi de *Naxos.* (fig. 59).

www.dacoromanica.ro

Va să zică Domnia noastră ajunsese să fie de o potrivă cu ducate de acestea din Arhipelag, unde Turcii puteau numi, nu numai creştini, dar şi Evrei, cum au numit, la sfârşitul veacului al XVI-lea, pe vestitul „Mare Evreu", de loc din Spania, *don Jose*.

10. Între toţi Domnii aceştia se ridică la oarecare însemnătate, prin învăţătura, dreptatea şi demnitatea sa, ca şi prin faptul că el era urmaş adevărat al dinastiei cele vechi, *Radu Mihnea*. Pe rând el a stăpânit şi în Moldova şi în Ţara-Românească. Nici prin gând nu-i trecea să înalţe situaţia ţerii sale faţă de Turci prin legături cu străinătatea sau prin răscoale, dar era un om chibzuit, înţelept, care ştia să-şi potrivească lucrurile. Pe când alţi stăpânitori se strecurau răpede, mântuind ţara lor în nenorocire şi sărăcie, el a ştiut să fie Domn mulţi ani de zile: de două ori în Ţara-Românească, apoi în Moldova (de şi asupra acestei ţeri n'avea niciun fel de drept). A murit la *Hârlău*, în curţile domneşti ale lui Ştefan-cel-Mare, pe care făcuse să le dreagă, precum dresese şi bisericile din Hârlău, şi precum, în Bucureşti, el a mărit şi împodobit foarte mult mănăstirea ce-i poartă numele. În biserica Radului-Vodă din Bucureşti (fig. 57) el se odihneşte supt o piatră frumoasă, pe care se povesteşte, în limpede graiu românesc, istoria vieţii lui.

Pe atunci, în *1626*, Domnul muntean era *Alexandru*, fiul tânăr — de aceia i s'a zis şi *Coconul* (Copilul) — al lui Radu, pe care acesta-l lăsase în Bucureşti cu voia Turcilor, atunci când el trecuse în Moldova, aşa încât se poate zice că între *1623* şi *1626* ţerile noastre erau *unite* supt stăpânirea aceluiaşi om, căci, de fapt, Radu-Vodă era tot aşa de ascultat în Moldova lui ca şi în Ţara-Românească, a fiului său.

www.dacoromanica.ro

Inscripţia pomenită îl laudă ca pe un „bun cinstitor şi de Hristos iubitor Domn creştin". Un stăpânitor respectat şi măreţ ca acesta nu l-a avut răpede vre una din ţerile noastre, şi locul lui de odihnă, cu toate că nu ascunde oasele unui erou, trebuie privit cu evlavie de toţi Românii cari ţin după cuviinţă la aceia ce a fost mare, supt un raport sau supt altul, în trecutul nostru.

11. Radu Mihnea merită recunoştinţă şi pentru aceia că a împiedecat cât i-a fost cu putinţă războiul dintre *Turci* şi *Poloni*, care, de o bucată de vreme, se purtase, cu multă pagubă pentru noi, pe pământul Moldovei. Războiul acesta fusese înteţit de Gaşpar Gratiani, care, ajungând Domn, era ispitit să joace un rol mare în părţile acestea. El se înţelese cu Polonii şi li dădu încredinţarea că este de ajuns ca o oaste a lor să pătrundă 'n ţară pentru ca aceasta să se răscoale şi toată stăpânirea turcească în părţile dunărene să fie primejduită. Polonii, cari nu mai aveau drept conducător pe cumintele Zamoyski, crezură 'n asigurările lui: îndată după ce Gaşpar, urmând exemplul mai vechiu al lui Aron-Vodă, ucise pe negustorii turci din Iaşi, proclamând astfel răscoala, Hatmanul şi cancelariul Stanislav Zolkiewski (ceteşte: Jolchievschi), urmaş al lui Zamoyski, trecu Nistrul; strălucit îmbrăcat, în haine ca ale lui Despot, în ceasul din urmă,— căci tot la moarte se ducea şi Gratiani, de şi ea trebuia să-l ajungă ceva mai târziu—, Domnul Moldovei merse de-şi uni trupele cu ale Polonilor.

Dar puternicul stăpânitor turcesc de la Dunăre, *Schender-Paşa*, care avea supt ascultarea lui toată linia Dunării şi Dobrogea, stând la Silistra, veni, aducând cu dânsul şi pe Tatarii Bugeacului, în fruntea cărora stătea un om de însuşiri neobişnuite, *Cantemir*. A treia zi după începerea luptei, la *Ţuţora*, vechiul lagăr a lui Zamoyski (şanţurile făcute de acesta se mai păstrau încă; de aceia s'a ales acest loc), Hatmanul moldovenesc, *Şeptelici*, trecu la Turci; îndată întreaga oştire se puse pe fugă.

Retragerea Polonilor a fost nespus de nenorocită; se poate asămăna numai, prin suferinţile ei fără nume, cu retragerea ostaşilor lui Napoleon în iarna anului 1812 prin Rusia. În margenea Nistrului, un Tatar, trecând fulgerător pe lângă carăta în care se găsia Zolkiewski, îi răteză capul. Un cronicar polon plânge astfel această nenorocire: „Mai bine s'ar fi cufundat în pământ ţara aceia a Moldovei îna-

www.dacoromanica.ro

înte de a fi întrat noi într'însa; niciodată Coroana polonă n'a suferit o aşa înfrângere".

Păcătosul de Gaşpar, care adusese atâta pagubă ţerii sale şi o aşa de mare nenorocire asupra creştinilor de dincolo de Nistru, fugi spre munte, crezând să poată trece 'n Ardeal, unde avuse o bucată de vreme visuri de Domnie (tocmai ca şi Despot; astfel sunt totdeauna aventurierii: cu planuri mari, cu mijloace puţine, şi nenorociţi la sfârşit). În satul *Braniştе* însă, Postelnicul său, care-l întovărăşia 'n fugă, îl omorî, pe când Vodă dormia. Ajutătorul de căpetenie al Domnului străin în această aventură nechibzuită, *Bucioc,* un mare şi puternic boier moldovean, fu prins de Turci şi tras în ţeapă.

Astfel se deschise războiul. În anul următor, *1621,* pentru a pedepsi pe Poloni, Sultanul *Osman,* om tânăr şi îndrăzneţ, întră în Moldova,— cel d'intâiu Sultan turcesc care a venit în această ţară după Soliman-cel-Mare, care a gonit pe Rareş şi de atunci până la 1672 am fost scutiţi de cinstea împovărătoare de a mai găzdui un oaspete ca acesta. El pătrunsese până la Hotin, dar Radu ştiù să găsească răpede mijlocul de a face să se încheie pacea fără ca Turcii şi Polonii să se frământe pe pământul moldovenesc.

12. Ca un urmaş al politicei lui Radu Mihnea trebuie să fie privit, nu fiul său, Alexandru, care dispare răpede, prin slăbiciunea lui de tânăr şi nedestoinicia acelora cari-i epitropisiau, ci ginerele lui, *Miron Movilă Barnovschi.*

Acesta era înrudit prin mamă-sa cu Movileştii; de aceia îşi zicea Miron Movilă. Numele Barnovschi nu înseamnă originea polonă a tatălui, ci vine din faptul că acest tată al lui, care avea moşia Bârnova lângă Iaşi, unde apoi Miron înălţă o strălucită clădire bisericească, în stilul mănăstirilor lui Ştefan-cel-Mare, căpătase de la Poloni, în mijlocul cărora va fi trăit ani de zile, odată cu nobleţa, numele de Bârnoveanul, în poloneşte: Barnowski. Miron-Vodă, om evlavios şi darnic, care a mai făcut, el şi maică-sa Elisaveta, două biserici în Iaşi: Sfântul Ioan şi aceia care-i poartă numele: biserica Barnovschi (odinioară mănăstire [1]), a fost

[1] Neamul lui Barnovschi era din Moldova-de-sus, şi tatăl său avea curţi la *Toporăuţi,* în Bucovina, unde se mai vede biserica familiei.

www.dacoromanica.ro

şi el un Domn respectat, stăpânind în stil mare. Cu *Talarii* stătea în legături bune, şi nu odată s'a amestecat el ca să să asigure pacea la Nistru. Scos de Turci de la o bucată de vreme, pentru a face loc lui Alexandru Coconul, el încercă mai târziu să se aşeze din nou în Scaun. Aţunci când o răscoală a ţerii goni pe *Alexandru Iliaş,* al doilea urmaş al Coconului, Turcii îl poftiră să vie la Constantinopol pentru a căpăta însemnele Domniei de aici. Îndată ce-l avură în mânile lor, se hotărâră să-l pedepsească pentru că îndrăznise, venind din Polonia, unde se adăpostise, a se înstăpâni cu înseşi puterile sale în Moldova Sultanului. Astfel el a fost osândit la moarte ca trădător, şi tăiat.

Cronica ţerii, scrisă de un om de casă al lui Barnovschi, care purta acelaşi nume, *Miron* Costin, spune astfel despre moartea lui: „şi aşa într'o zi l-au luat de la Împărăţie, şi, la vederea Divanului, privind şi singur Împăratul peirea lui prin fereastră, i-a tăiat capul". Şi Miron Costin adauge că, după moartea lui, când a fost să-i ducă calul la grajdurile Sultanului, „el s'a trântit la pământ şi în loc a murit". Şi, noaptea următoare, s'a stârnit foc mare la Constantinopol, arzând, spune acelaşi cronicar, mii de case, ca pe urma unei nedreptăţi săvârşite.

XXXV.

Răscoala împotriva Grecilor şi Domniile româneşti ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu.

1. Precum Domnii veniţi de-a dreptul dela Poartă în veacul al XVI-lea aduceau o mulţime de Greci, Armeni şi Levantini, parte rude, parte creditori sau sfătuitori, tot astfel făcură şi Domnii veniţi în aceleaşi împrejurări în jumătatea întâia a veacului al XVII-lea. Este doar o singură deosebire: acum nu mai luptă pentru Domnie orice fel de oameni lipsiţi de bani, ci numai de aceia cari dispun singuri de avere, moştenită sau câştigată de dânşii, ori se găsesc supt ocrotirea unui puternic Grec, sau, mai ales, Levantin, care putea să între-

www.dacoromanica.ro

buinţeze sume mari de bani pentru biruinţa ocrotitului său şi stătea de acolo înainte necontenit pe lângă dânsul. Deci se înfiinţează, ca epitropi pe lângă Domnul Moldovei şi Munteniei din vremea aceasta, un Minetti, un Catargiu şi alţii. Radu Mihnea, zis Radu-cel-Mare, pentru destoinicia şi apucăturile lui măreţe, avu şi el o sumă de easnici din rândurile Levantinilor.

Astfel Bernard Borisi, *Bărnat* al Moldovenilor, sau Constantin, zis Batişte, Vevelli, Cretan, care stătuse multă vreme 'n mijlocul Grecilor şi Moldovenilor adăpostiţi în Galiţia, făcând negoţ cu banii lui şi ai lor.

Fig. 59. Vasile Lupu.

Între aceşti curteni din Răsărit, pe cari lumea-i numia, fără deosebire de naţionalitate şi lege, *Greci*, a fost şi un Agă[1] Nicolae, al cărui fiu, *Lupu*, născut de bună samă cu o Romăncă, ajunse a juca un rol covârşitor în boierimea moldovenească. Grecul născut în ţară dintr'o mamă Romăncă privia însă pe Grecul abia sosit ca pe un străin şi întrebuinţa toate mijloacele pentru a-l înlătura dela concurenţa boieriilor. Aşa a făcut şi acest Lupu, căruia-i era sortit să fie Domn.

[1] Agă (numele e luat dela Turci) era întâiu o căpetenie militară, de ostaşi străini, răsăriteni, de seimeni.

www.dacoromanica.ro

2. În Ţara-Românească, înrâurirea Grecilor era mult mai mare, şi ei nu pătrunseseră numai în boierîi, ci şi în Biserică. Mitropolitul lui Mihnea a fost un învăţat Grec, din *Cipru, Luca,* altfel om foarte binefăcător, care a învăţat carte românească şi e îngropat la o mănăstire din judeţul Buzău, pe

Fig 60. Doamna Tudosca a lui Vasile Lupu.

care a întemeiat-o. Mulţi Greci se aşezară încă pe la mănăstiri, unde ajunseră *egumeni.* Aceasta se întâmpla, nu atâta din voinţa Domnului, cât pentru faptul că unii ctitori, ca să asigure zidirile lor, înzestrate cu multe moşii, împotriva lăcomiei Domnilor sau puternicilor din vremurile următoare, le *închinau* către o mănăstire din Răsărit, adecă de la Muntele Atos, dela Muntele Sinai sau

www.dacoromanica.ro

alte Locuri Sfinte. Mănăstirea „închinată" făcea un dar în fiecare an acelui loc către care se făcuse închinarea. Obiceiul acesta a fost introdus şi de Mihai Viteazul şi de boierii moldoveni şi munteni din vremea lui, dar mai ales de Radu Mihnea, pe lângă care se oploşiau şi arhierei răsăriteni lipsiţi de venituri prin părţile lor. Astfel s'a adăpostit la dânsul, mulţi ani de zile, vestitul *Chiril Lukaris,* care a fost Patriarh de Alexandria şi apoi de Constantinopol şi e cunoscut prin nceia că a făgăduit să introducă în ortodoxie elemente calvineşti, numai să scape de primejdia catolică. În sfârşit, şi mai ales în Ţara-Românească, pentru adunarea dijmelor, datorite Domniei, din tot felul de produse ale ţerii, se întrebuinţau *ispravnici,* adecă „delegaţi" greci, cari mergeau cu căruţa, strângând aceste venituri domneşti şi luând ca plată o parte dintr'însele.

3. Astfel se iscă o mare nemulţămire împotriva Grecilor. În Moldova, îi urau boierii, cari nu voiau să împartă cu dânşii dregătoriile ; iar în Ţara-Românească ura aceasta era mai întinsă, cuprinzând şi pe clerici. Poporul privia cu ochi răi pe aceşti străini hrăpareţi, obişnuiţi a lua mai mult decât se cuvenia după datină. Deci, şi într'o parte şi într'alta, elementul românesc se pregătia de o puternică mişcare pentru înlăturarea Grecilor.

La Munteni domnià *Leon-Vodă,* fiul lui *Tomşa,* fostul Domn moldovenesc.

I se zicea *Stridiagiul,* fiindcă în tinereţa lui vânduse stridii, ca negustor mare. Dar aceasta nu-l făcea să apară ridicul în ochii ţerii, fiindcă era acum datina că orice om care sosia de la Constantinopol purtând *cuca,* pălăria înaltă, de ienicer, în cap şi era umbrit de *steagul,* dat de Sultan, *sangeacul,* trebuia să fie primit de ţară, oricare ar fi fost începuturile vieţii sale.

www.dacoromanica.ro

Altfel, Leon, sau, cum i se zicea, *Alion-Vodă,* nici nu era om aşa de rău. Pomenia cu înduioşare oastea din vremurile lui Mihai Viteazul. La mănăstirea de maici *Viforâta,* lângă Dealu, zidită într'un timp pe care nu-l cunoaştem, se păstrează o prea-frumoasă icoană îmbrăcată cu argint pe care a dăruit-o el şi Doamna lui Victoria, o Levantină, dar trecută la ortodoxie.

Împotriva lui Leon-Vodă începură a se mişca boierii Oltului.

Aici se stânseseră fraţii *Buzeştii,* şi urmaşii lor n'au putut să ajungă la aceiaşi însemnătate; dar erau atâţia dintre boierii mari şi mici şi boierinaşi olteni, mulţi la număr şi viteji, cari înţelegeau să conducă ţara după datine româneşti. şi potrivit cu interesele lor.

Din mijlocul lor se ridică un boier din *Brâncoveni,* pe malul Oltului, *Matei,* care se zicea coborîtor, printr'o bogată desvoltare genealogică, din ultimii purtători ai frumosului nume vechiu de Basarab.

4. Răscoala începu în *1630.* Boierii nemulţămiţi trecură peste graniţă în Ardeal, prin părţile Jiiului. Aveau în fruntea lor pe Matei şi pe unul mai mare decât dânsul, pe *Vornicul Aslan,* care era din neamul lui Petru Şchiopul şi pe care boierii voia să-l facă Domn la început. Astfel *Matei* (fig. 61) ajunse candidat la Domnie numai după dispariţia lui Aslan. Aici, în Ardeal, pribegii găsiră nemeşi ca să-i ajute. Se adăpostiră în părţile Haţegului, cu voia principelui celui nou al ţerii, care se ridicase după îndelungata Domnie glorioasă a lui Bethlen Gâbor (Gavril Bethlen), anume cu voia lui *Gheorghe Rákóczy.*

Acesta înţelegea să înoiască stăpânirea unui Bocskai, să aibă dominaţia asupra Ungariei Superioare smulsă de la

www.dacoromanica.ro

Germani; el sta necontenit ca duşman faţă de Casa de Austria şi, fără să se strice cu Turcii, căuta să orânduiască afacerile Moldovei şi Ţerii-Româneşti după interesele sale.

In zădar încercă Leon-Vodă să împace pe protivnici. Aceştia năvăliră în anul următor, dar, în lupta ce se dădu la sfârşitul lui August, chiar la margenea Bucureştilor, — căci până acolo ajunseseră răsculaţi, — Domnul câştigă o biruinţă.

Fig. 61. Matei Basarab.

Şi astăzi se vede 'n curtea bisericii Slobozia o frumoasă piatră care pomeneşte pe pribegii căzuţi în această luptă. Dar Matei nu putu să fie prins, ci, după ce se apără câtva timp în mănăstirea *Tismana*, el trecu iarăşi în Ardeal.

Când, la sfârşitul anului 1631, Leon-Vodă fu schimbat şi se numi ca Domn *Radu, fiul lui Ale-*

www.dacoromanica.ro

xandru Iliaș, pribegii veniră din nou în țară, întrând acuma prin Banat. Încă odată se dădu o luptă mare între cetele lor, care cuprindeau o sumă de Români bănățeni și de oameni cu plată dintre Sârbi și Unguri, și între oastea de Turci și câțiva boieri de țară a noului Radu-Vodă. Lângă București este mănăstirea *Plumbuita;* între zidurile ei și șanțul cel vechiu care încunjura orașul, se întinde o câmpie bogată în gropi: aici a fost războiul, și, data aceasta, au biruit boierii pribegi.

Printr'un preot bulgar, pe care-l făcu mai târziu Mitropolit al țerii, Matei era înțeles cu *Abaza*, puternicul Pașă dela Dunăre, care înlocuia pe Schender-Paşa, biruitorul din 1620 al Polonilor. Astfel, când, ales Domn de către boieri, el se duse cu o mare ceată dintre aceștia și cu arhiereii țerii ca să se plângă împotriva prădăciunilor grecești, care «au pustiit țara», era sigur că va găsi sprijinitori ai Domniei sale celei nouă. În adevăr, a și fost întărit la începutul anului *1633*, începând astfel o Domnie care era să ție nu mai puțin de douăzeci și unul de ani, lucru foarte rar pe acest timp.

5. De sigur că Muntenii se înțeleseseră cu aceia dintre boierii moldoveni cari nu puteau să sufere pe Greci, și mai ales pe Vevelli, care era atât de bine privit la Curtea lui Radu Mihnea și ajunsese la o situație precumpănitoare și între curtenii lui, Alexandru Iliaș Domnul Moldovei de atunci. Se făcu deci în *Iași* o mare mișcare a poporației, călăuzită de *Lupu*, și Vevelli fu sfâșiat în bucăți de mulțime.

Miron-Vodă Barnovschi, a cărui așezare în Scaun era dorită de toată lumea, făcu — am văzut — greșala de a merge la Constantinopol și-și găsi aici, în loc de întărirea Sultanului, moartea. *Moise Mo-*

www.dacoromanica.ro

vilă, Domn blând şi îndatoritor, fu primit cu bucurie de ţară, dar nu era omul potrivit pentru a da Turcilor, în noul războiu pe care-l începură cu Polonii pentru stăpânirea *Cameniţei*, sprijinul de oameni şi provisii pe care-l aşteptau dela dânsul. Astfel el fu mazilit şi, cum ştim, luă drumul Poloniei, de unde nu se mai întoarse îndărăt.

De data aceasta, Lupu (fig. 61), veşnicul uneltitor, îşi ascunsese scopul. Lucrând prin acelaşi mare Turc dela Dunăre, Abaza-Paşa, prin care lucrase şi ispitise Matei, Domnul muntean, precum şi prin şiretul Grec cu nume turcesc, *Curt Celebi*, care a rămas agentul său până târziu, el capătă Domnia Moldovei.

Îşi zise *Vasile-Vodă*, după numele Împăraţilor vechi ai Constantinopolui.

Avea oarecare tragere de inimă pentru boierii greci, cu toate că se ridicase tocmai pentru a-i înlătura de acum înainte ; dar, precum am zis, mamăsa era, de bună samă, Românca, şi el însuşi ţinea pe fata lui Bucioc, marele boier moldovean care fusese tras în ţeapă de Turci pentru trădare pe vremurile lui Gratiani. De sigur că, până la sfârşitul Domniei lui, Vasile-Vodă Lupu a fost destul de bine primit şi de boierime, şi de ţară: el a stăpânit numai doi ani mai puţin decât Matei Basarab, având deci Moldova timp de nouăsprezece ani.

6. Dacă şi unul şi altul au putut domni atâta vreme, aceasta se datoreşte fără îndoială isteţimii lui Matei, vitejiei acestuia, care ştiuse a-şi alcătui o oaste de boieri cari ţineau la dânsul, unii ca la un tovarăş, alţii ca la un tată, şi bogăţiei lui Vasile, care avea mijlocul de a câştiga astfel pe oricine ar fi stat împotriva intereselor lui. Dar îndelunga dăinuire a amândurora în ţerile lor, înfrângerea tuturor rivalilor, a căror seminţie se şi pierdu de la o vreme, se lămureşte prin altceva: prin împrejurările străine. În Ardeal

www.dacoromanica.ro

stăpânia Gheorghe Rákóczy, care putu să treacă puterea sa fiului ce purta acelaşi nume. Rákóczy avea de lucru cu Imperialii: el se amestecă 'n Războiul de treizeci de ani, avu legături cu Suedesii şi Francesii, dar faţă de ţerile noastre el nu doria decât o bună 'nţelegere, în care Domnii români ar fi avut întru câtva o situaţie inferioară faţă de dânsul, plătindu-i, supt o formă oarecare, o sumă de bani, care putea să se înfăţişeze ca un tribut, şi făcându-i din când în când daruri de cai ori trimiţându-i solii strălucitoare de boieri. N'a sprijinit pe niciun pretendent împotriva lui Matei, şi aceiaşi a fost politica lui şi faţă de Vasile.

Pe de altă parte, Turcii, în fruntea cărora stătea acum strașnicul Sultan *Murad al IV-lea,* vărsătorul de sânge, aveau de lucru dincolo de Mare, în Asia, împotriva *Perşilor,* cari nu se dădeau învinşi. Astfel Sultanul se mulţămia cu plata punctuală a tributului, cu respectul arătat de amândoi Domnii faţă de poruncile turceşti şi de dregătorii cari le aduceau, şi nu căutau să mai stârnească la Dunăre o nouă primejdie de războiu, pe lângă aceia din Asia.

7. Vasile şi Matei ar fi asigurat încă mai bine fericirea şi înaintarea paşnică a ţerilor noastre, dacă cel d'intâiu n'ar fi avut planuri mari de stăpânire, în care se cuprindea şi Ţara-Românească.

Încă din *1637,* Vasile, care stătuse pe lângă Radu Mihnea şi voiă să urmeze politica acestuia, se gândi a pune în locul lui Matei, bănuit de înţelegere cu creştinii, pe fiul său *Ioan,* născut din căsătoria cu Tudosca Bucioc (fig. 61), — un băiat tânăr şi slăbănog, pe care tatăl său l-a trimes apoi la băi în Răsărit, unde, totuşi, se stânse peste puţină vreme. Rákóczy stătea, ca păstrător al păcii şi apărător al dreptăţii, de partea lui Matei, ajutându-l chiar şi cu trupe, în fruntea cărora stătea vestitul *Ioan Kemény.* Fără greutate, Domnul Ţerii-Româneşti răspinse pe năvălitori. Boierimea munteană se luptă cu altă tragere de inimă pentru Domnul de ţară de cum se luptau Moldovenii pentru „Grecul" Vasile. Lupta se dăduse la *Teleajen,* ca şi lupta mai

www.dacoromanica.ro

veche dintre Moldoveni şi Munteni, în veacul al XV-lea.

Pacea, impusă de Rákóczy, ţinu numai câteva luni de zile.

Acuma se chema însă că Vasile n'a pornit duşmănia de capul său, ci că ajuta numai cu oastea moldovenească, precum îi cerea datoria, pe Turcii de la Dunăre, cari voiau să pună în locul lui Matei pe bolnăviciosul Ioan. Şi Tatarii, cu cari se încuscrise Vasile, luând în căsătorie pe o *Cerchesă* creştină, *Ecaterina,* ruda Hanului, îi stăteau la îndemână. În *Novembre 1639,* Lupu era la graniţă şi-şi luă un titlu pe care până atunci, dela Mihai, nu îndrăznise a-l purta nimeni: acela de *„Domn al Moldovei şi Ţerii-Româneşti"*.

Matei rămase singur, dar aceasta însemna: cu toată boierimea lui şi cu toată iubirea pe care ea o păstra pentru dânsul.

Şi acum el îşi puse lagărul la *Teleajen.* Vasile voi să-l scoată din şanţuri, prădând sate în vederea lui. Atunci Matei se coborâ ceva mai jos, spre cursul Prahovei, şi, trecând această apă la *Ojogeni,* el începu cu îndrăzneală lupta. Şi de data aceasta, Moldovenii fură puşi răpede pe fugă de avântul boierimii muntene, gata să se jertfească pentru Domnul ei.

8. Moartea lui Ioan-Vodă, care se întâmplă în curând, ca şi alte motive, astâmpărară pe Vasile. El îşi găsi de lucru de acum înainte: astfel ajutând pe Turci în socotelile lor nouă cu Ruşii, cari întrebuinţau şi pe *Cazacii din Azov,* căutând să iea în stăpânire portul acesta la Marea cu acelaşi nume.

Amândoi Domnii rămâneau prieteni ai lui Rákóczy, de şi nu înţelegeau să-l ajute 'n toate întreprinderile lui şi intrară chiar, întâmplător, în legătură tainică cu Imperialii, duşmanii Ardeleanului. Vasile, în sfârşit, aflase un alt mijloc

www.dacoromanica.ro

de a-şi măguli ambiţia, căsătorind pe fata lui cea mare cu un magnat litvan, *Ianus*, din neamul *Radziwillilor*.

Ca semn al împăcării lor, fiecare dintre Domni clădi o biserică pe pământul vecinului, sau, cum îşi ziceau acuma unul altuia, *fratelui*, din celalt principat românesc. În această formă, în legătură cu evlavia şi priincioasă artei, îşi serbară alianţa. La *Târgovişte* se vede o frumoasă biserică, înaltă, împodobită cu discurile bulbucate, de smalt verde,

Fig. 62. Biserica Stelea, a lui Vasile Lupu.

ale turnurilor, care se zice biserica *Stelei* (fig. 62), adecă a lui Stelea, negustorul de la care tatăl lui Vásile cumpărase locul şi făcuse o bisericuţă, pe care o înlocuia acuma minunatul lăcaş zidit, în semn de împăcare cu Muntenii, de fiul său. Iar supt munţii Moldovei din părţile Putnei, în satul *Soveja*, trăieşte şi până astăzi o clădire puternică, de-asupra uşii căreia se pomeneşte în limba slavonă numele lui Matei Basarab şi data întemeierii.

www.dacoromanica.ro

9. Dela o vreme însă, Moldova începu să aibă greutate mare din partea *Tatarilor* şi apoi a *Cazacilor*. Cei d'intâiu întrară la *1646*, prădând groaznic şi scoţând mii de oameni legaţi de funii, pe cari voiau să-i întrebuinţeze ca robi sau să-i vândă la Constantinopol. Nenorociţii periră însă, în mare parte, de viscolul ce se stârni în câmpiile pustii de dincolo de Nistru, tocmai când treceau pe acolo în şiruri mânate ca vitele.

Se înţelege uşor cum Vasile s'a lăsat ademenit, deci, de planul cel mare de care-l făceau Polonii de a întra în ţară, de a merge biruitori până departe la Dunăre şi chiar până la Constantinopol, — plan de care, fireşte, nu s'a ales nimic.

După moartea regelui Poloniei, Vladislav, şi a lui Rákóczy cel bătrân, în acelaşi an, *1648*, *Cazacii*, cari aveau în fruntea lor pe un bătrân prădalnic şi beţiv, cum era şi tot neamul, *Bogdan Hmilnitchi*, începură să viseze de prada Moldovei, pe care o gustaseră înaintaşii lor din vremea lui Petru Şchiopul şi lui Aron-Vodă. Ei se răsculaseră împotriva Polonilor şi izbutiseră a învinge pe nobilii regatului, cari voiau să-i păstreze şi mai departe în atârnarea lor. Smulgând, în sfârşit, o pace prielnică noului rege *Ioan-Casimir*, Hmilniţchi îşi îndreptă luarea-aminte asupra Moldovei. El ceru pentru fiul său, tânărul *Timuş*, un barbar grosolan şi stângaciu, pe fata cea mică a lui Vodă, *Ruxanda*, care era tot aşa de frumoasă pe cât era de bogată. Deocamdată, Domnul încercă să zăbovească această legătură de familie care nu-l măgulia nici într'o privinţă, dar Hmilniţchi ştia să peţească şi cu sabia. Moldova fu prădată deci de Cazaci mai rău de cum o prădaseră odinioară Tatarii, cari, de alminterea, erau acum înteleşi cu Hatmanul căză-

www.dacoromanica.ro

cesc, şi, străbătând şi în Moldova, fiul Hatmanului îşi luă prada.

Acum în sfârşit se făcu nunta, şi Timuş, cu tovarăşii săi de luptă şi cu druştele căzăceşti pe care le adusese cu dânsul, petrecură după moda ţerii lor, bătând pe Evreii din Iaşi şi îmbătându-se. Timuş nu se pricepea să schimbe o vorbă cu oamenii, şi, când rămânea singur, se uita pe fereastră, curăţindu-şi unghiile. Cineva care a fost faţă la această ciudată nuntă spunea că el sămăna cu un lup prins în mărăcini.

10. Odată cu această nenorocire, căci ca o nenorocire trebuie să se privească prinderea Moldovei în jocul nebun de războiu al Cazacilor, veni pentru Vasile o alta. *Rákóczy cel tânăr* nu voià să-l mai aibă vecin —, între altele pentru că însuşi hrănia planuri asupra Poloniei, spre îndeplinirea cărora îi trebuia să aibă la Iaşi o unealtă credincioasă. Matei nu mai era acum prietenul lui Vasile, care nu-şi uitase cu totul obiceiul de a unelti împotriva vecinului său ; el găsi în sfârşit, pe boierul moldovean *Gheorghe Ştefan*, care avea moşii întinse în părţile Bacăului, pentru ca acesta, unindu-se cu toţi nemulţămiţii din Moldova, să se pregătească a înlătura pe Domn în folosul său însuşi.

Complotul fu descoperit, dar prea târziu pentru a pune mâna pe trădătorul cel mare. Gheorghe Ştefan primise ajutor muntenesc, comandat de nepotul de soră al lui Matei-Vodă, *Diicul*, care nădăjduia să-i şi urmeze în Domnie, şi acela al lui Rákóczy, care trimesese pe un cunoscător al ţerilor noastre, pe *Ioan Kemény*. Astfel Vasile Lupu fu aruncat peste Nistru, bucuros măcar că unul din nepoţii săi de frate i-a putut aduce Vistieria, închisă în *Cetatea Neamţului*. Ca *Ştefan*-Vodă, fostul logofăt Gheorghe Ştefan începu astfel, în *1653*, Domnia sa.

www.dacoromanica.ro

Îndată însă după Paşti, Vasile se întoarse, aducând cu dânsul cetele răzbunătoare ale Cazacilor, în fruntea cărora se găsia ginerele său, Timuş. Gheorghe Ştefan trebui să părăsească Iaşii, şi, după mai multe lupte date în preajma acestui Scaun domnesc, ostaşii lui fură învinşi.

Dacă s'ar fi mulţămit cu atâta, Vasile-Vodă ar fi putut să domnească încă mulţi ani de zile, dar el simţia nevoia răsbunării, mai ales împotriva vechiului duşman de peste Milcov. Astfel el trecu în Ţara-Românească, pe care o găsi, data aceasta, nepregătită de apărare, dar fu bătut straşnic, la *Finta (17 Maiu).*

Linia Teleajenului şi a Prahovei nu se putea apăra, dar Matei îşi aşezase oastea, strânsă în pripă, dincolo de cursul *Ialomiţii.* El avea şi acum, ca şi pe timpul luptei de la Ojogeni, din 1639, numai luptători din ţară, cu foarte puţini Unguri. În cele d'intâiu încercări făcute 'ntre Cazaci şi boierii munteni, străinii biruiră. Acuma oastea lui Vasile era numai la o milă depărtare de Târgovişte; aici, la *Finta,* unde şi altă dată se aşezaseră oşti în tabără, stătea Matei pentru a da cea din urmă luptă a sa întru apărarea ţerii.

Vasile atacă pe Munteni cu o furie nebună, şi Cazacii fură mai viteji decât oricând, dar cu niciun preţ boierii n'ar fi părăsit în nenorocire pe Domnul lor. Şi acesta mai avu la îndemână seimenii sârbi şi dorobanţii de ţară, după moda trabanţilor ardeleni, plătiţi foarte bine şi unii şi alţii. Avântul călărimii boiereşti şi puterea de împotrivire a acestor pedeştri deprinşi cu războiul hotărâ lupta. Matei primi un glonte în genunchiu, luptând înaintea liniei sale, dar cu acest preţ el câştigă biruinţa. Retragerea Cazacilor şi Moldovenilor fu un desastru.

Pe urma gonacilor veni Gheorghe Ştefan cu cete de Munteni, şi, în luna lui *Iulie 1653,* el ajungea să stăpânească *Iaşul.*

11. Vasile-Vodă fugise la Cazaci, de aici trecu la Tatari şi, în sfârşit, se duse la Constantinopol. Aici a stat, o bucată

www.dacoromanica.ro

de vreme, închis în Cele Şepte Turnuri,— o parte din vechiul zid bizantin, prefăcută de Turci în închisoare de Stat. Apoi fu lăsat slobod, şi avu de la un timp nădejdea că va putea căpăta chiar Scaunul Moldovei, dar muri fără a mai fi văzut ţara unde se născuse şi stăpânise. *Timuş*, din partea lui, se închisese în cetatea Sucevei: aceasta fu încunjurată multă vreme şi bătută straşnic cu tunurile, până ce, la urmă, o ghiulea sfărâmă genunchiul lui Timuş şi sili pe Cazacii rămaşi fără căpetenie să dea cetatea Ungurilor şi Muntenilor. Acuma Domnia lui Gheorghe Ştefan era întemeiată.

Numai câteva luni de zile mai stăpânì Matei. El avu de lucru cu *seimenii* îmbătăţi de biruinţă, cari se ridicaseră împotriva lui şi uciseseră o samă de boieri în chiar cuprinsul Curţii, La urmă, ştiù să potolească pe aceşti mercenari obraznici, dar viaţa-i era pe sfârşite. Într'o zi din *April 1654*, se stângea la Târgovişte, stând—spune un cronicar străin — „în palatul său domnesc, la locul ce-i plăcea de obiceiu, supt cerul deschis".

XXXVI.

Sfărâmarea puterii politice şi militare a ţerilor noastre după Matei Basarab (1654-1679).

1. *Diicul* nu putu lua moştenirea lui Matei-Vodă, şi ea trecu astfel asupra unui boier care râvnise şi altă dată la Domnie şi fusese însemnat pentru aceasta la nas: *Constantin*, fiul, cu soţia unui preot dîn Dobreni, al lui Radu Şerban (fig. 64). Pentru coborârea lui din Matei Basarab şi pentru că Matei îşi zisese totdeauna Matei „Basarab", şi Constantin purtă acest nume ; alţii îi zic „Cârnul," pentru slujirea pe care o suferise.

www.dacoromanica.ro

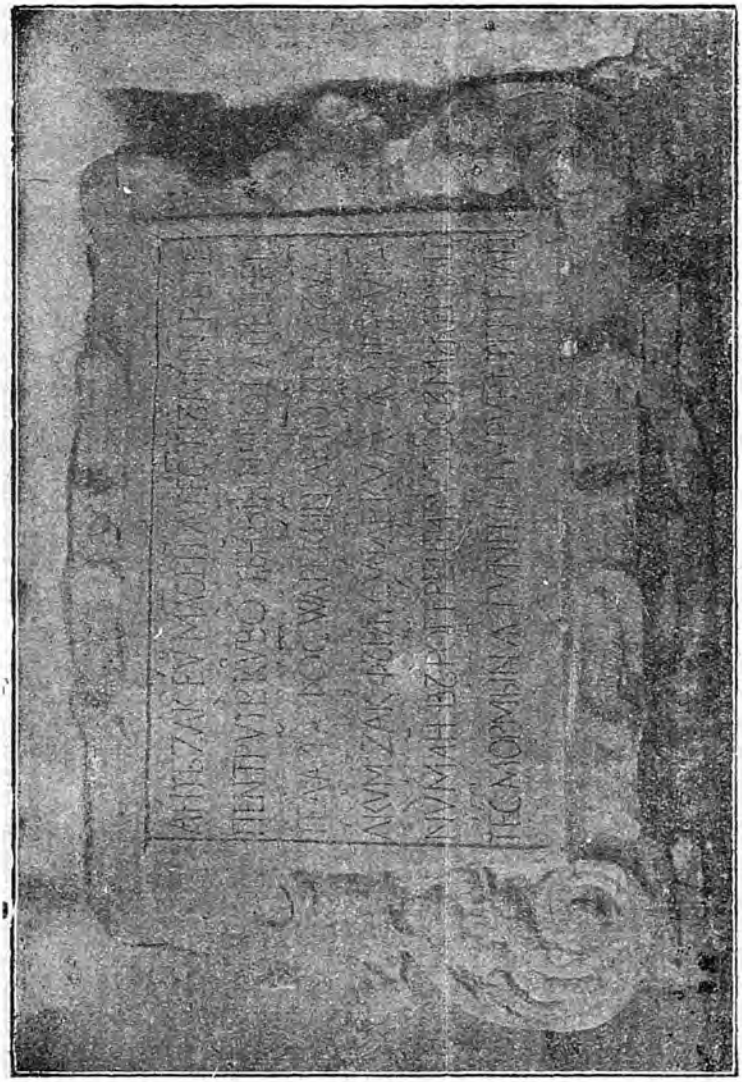

Fig. 63. Mormântul fiului, numit tot Matei, al lui Matei-Vodă Basarab, la Biserica Domnească din Târgoviște.

www.dacoromanica.ro

Constantin era om bogat, care avea moşie acolo la Dobreni şi în alte părţi de lângă Argeş. Ca şi Gheorghe Ştefan, noul Domn moldovenesc, el nu putea să urmărească o politică proprie, ci era prins acum în desfăşurarea politicei ardeleneşti, pe care o făcea, fără cruţare, cu o fantasie de viteaz nebun, *Gheorghe Rákóczy cel tânăr.*

2. Întâiu Constantin se gândi să facă linişte în ţară prin înlăturarea ostaşilor plătiţi. Aceştia aflară şi se răsculară. Nici străinii, nici păgânii cei mai

Fig. 64. Constantin Basarab.

răi n'ar fi făcut prădăciuni aşa de grozave, cum a fost aceia săvârşită de aceşti ticăloşi. O samă de boieri dintre cei mai mari, şi chiar mai buni precum a fost ruda lui Matei Vodă, *Papa, fiul lui Preda din Brâncoveni* (fig 65), fură ucişi. Constantin trebui să se facă a încuviinţa aceste omoruri, dar

www.dacoromanica.ro

el ceru sprijinul lui Rákóczy pentru a pune rânduială. Domnul se depărtă cu dibăcie din tabăra răsculaţilor, cari alcătuiau totuşi o oştire de toată frumuseţa, şi astfel aceştia ridicară Domn în ajunul luptei pe unul *Hrizea* cel tânăr sau *Hrizică*, nepot de fată al vestitului Ban Hrizea dela începutul Domniei lui Matei Basarab. Lupta se dădu în părţile *Teleajenului*, lângă *Şoplea*. Hrizea-Vodă cel nou se luptă cu o vitejie fără păreche, dar acum boierii toţi erau în tabăra străinului. Se aşteptau şi Moldovenii, cu Gheorghe Ştefan, şi ceva ajutor tătăresc. Astfel Rákóczy birui, şi această biruinţă câştigată de dânsul în folosul Domnului şi al boierilor, pe pământul chiar al Ţerii-Româneşti, însemna nimicirea desăvârşită a ultimei oştiri vrednice de acest nume pe care-a avut-o principatul muntenesc.

Dacă seimenii şi dorobanţii îşi meritau soarta, ţara nu merita lovitura de a fi lipsită de acum înainte de orice oştire în stare s'o apere. Încunjurat de Nemţi şi de Unguri, lăsaţi de Rákóczy, căruia-i făcuse un nou jurământ de credinţă, Constantin stăpâni şi mai departe.

Dar ţara nu-l iubia pe Constantin. Ungurii lui Vodă se arătau tot aşa de răi ca şi Ungurii de pe vremuri ai lui Gavril Báthory: întrau în biserici ca în casele de petrecere, rupeau argintul de pe icoane, aruncau lemnul sfinţit în foc. Răscoale izbucniră din când în când împotriva prietenului străinilor, şi una din luptele cu răsculaţii se dădu chiar la *Călugăreni*, locul de biruinţă al lui Mihai-Vodă, care ajunse astfel unul din teatrele războiului civil.

3. În curând un mare război se începu pentru împărţirea Poloniei.

Suedesii căutau să smulgă pentru regele lor moştenirea întreagă a lui Ioan Casimir, şi un general al regelui Carol-

www.dacoromanica.ro

Gustav întră în Cracovia. Rákóczy avea şi el planurile lui asupra Regatului vecin; se uni cu regele Suediei şi cu Electorul de Brandenburg, alt duşman al Poloniei, şi pătrunse cu oştirile lui în Regat, în adâncul iernii de la începutul anului *1657.*

Între luptătorii lui se aflau, de voie, de nevoie, Moldoveni şi Munteni, cei d'intâiu supt Serdarul *Grigore Hăbăşescu* şi căpitanul *Frătiţă,* iar ceilalţi supt *căpitanul Odivoianu.*

Expediţia lui Rákóczy al II-lea se mântuì printr'o groaznică nenorocire: *Tatarii* încunjurară pe Ardeleni, nimiciră o parte dintre dânşii, iar pe ceilalţi, împreună cu Ioan Kemény însuşi, îi prinseră robi. Ştefan-Vodă din Moldova şi Constantin din Ţara-Românească, nu pierdură cu acest prilej numai pe ostaşii lor trimeşi în aceste locuri străine, unde noî nu aveam nimic de răsbunat, dar, în acelaşi timp, şi Domnia lor, căci Turcii se hotărâră să-i înlăture.

Constantin îşi adună o mare oaste de strânsură, dar nu cuteză s'o întrebuinţeze. Plecă din *Bucureşti,* arzându-l; peste câteva zile părăsia *Târgovişlea,* şi *Tatarii,* cari aduceau pe Domnul cel nou, *Mihnea,* fiul lui Radu Mihnea, şi care-şi zicea «Mihai-Vodă», prădară groaznic cealaltă reşedinţă domnească, scotocind şi până 'n fundul mormintelor domneşti din biserica de lângă Curte, clădită şi împodobită de Matei. În Moldova, Gheorghe Ştefan nu încercă măcar o luptă cu aceştia. El trecu în Ardeal şi de acolo, după ce rătăci şi prin Rusia, se duse tocmai la *Stettin,* unde-şi trăi cei din urmă ani din viaţă. Muri foarte nenorocit, având lângă dânsul numai o ţiitoare rusoaică, şi oasele lui fură aduse la mănăstirea *Caşinului,* pe care o clădise. Mănăstirea, dreasă adese ori de e-

www.dacoromanica.ro

gumeni greci, nu mai înfăţişează însă astăzi piatra lui de mormânt: ea a şi ars, dăunăzi.

Fig. 65. Preda Brâncoveanu cu soţia, Păuna, fiica, Ancuţa, şi fiul, Pa[illegible]a (zugrăveală la mănăstirea Hurezului).

www.dacoromanica.ro

5. Gheorghe Ştefan încercase de la o vreme, stând în Ardeal, să-şi capete iarăşi tronul. Ba năvălise chiar odată în ţară, dar fără niciun folos. Din partea lui, Constantin încercă în mai multe rânduri să iea Ţara-Românească sau Moldova, şi izbuti chiar să se aşeze la *Iaşi,* unde stătu numai câteva săptămâni de zile: la urmă, îşi căută un adăpost la *Cazaci,* după ce rătăcise şi prin Maramureş, unde făcu daruri bisericii ortodoxe din Muncaciu. Soartă de aventurier, nevrednică de un om care avea în el sângele lui Radu Şerban.

Tot ca aventurier, şi încă de o speţă şi mai rea, se arătă şi Mihnea, altfel om mândru şi cu dorinţa de a face lucruri mari, ba priceput şi în cele bisericeşti. De şi era grecisat cu desăvârşire şi unii îl socotiau chiar ca Turc, îi întră în cap că poate să înoiască isprăvile lui Mihai Viteazul, luând titlul de «arhiduce», pentru Făgăraş, şi *cerând dela Turci Moldova* şi *Ardealul.* Astfel, după ce şi tăiase de două ori boierii, cari nu-l suferiau, într'o bună zi el ucise şi pe străjerii turci puşi pe lângă el şi începu să prade pe supuşii de pe margenea Dunării ai Sultanului; când însă Turcii şi Tatarii întrară împotriva lui, el nu cuteză să li steie în faţă, ci trecu în Ardeal, unde şi el rătăci un timp; perì după un ospăţ pe care i l dăduse Constantin Basarab, ceia ce îndreptăţia bănuiala că acesta l-ar fi otrăvit ca să nu-i mai steie rivalul în cale.

6. Ca aventurier se isprăvì şi *Rákóczy,* cu toată vitejia şi energia lui. Turcii îl scoaseră, dând tronul ardelean lui *Acaţiu Barcsai,* Român de origine, pe care-l înlocui câtva timp *Kemény,* scos din robia Tatarilor. Apoi, după ce şi acesta se stânse, în urma unei răni primite în luptă, Ardealul întră în stăpânirea unui biet nobil din Secuime, pe care Turcii îl aleseră la întâmplare, *Mihail Apoffy.* Supt acesta fu linişte în sfârşit, dar ruşine şi umilinţă adâncă. Multă vreme Ardealul şi-a adus aminte de straşnicile pră-

www.dacoromanica.ro

dăciuni care au întovărăşit scoaterea şi uciderea lui Rákóczy.

Fig. 66. Grigore-Vodă Ghica.

7. Pe când Mihail Apaffy stăpânià liniştit în Ardeal, care nu mai avea acum nicio însemnătate pentru politica

www.dacoromanica.ro

generală, Domni trimeşi de-a dreptul de la Poartă ţineau amândouă ţerile noastre. Gheorghe Ştefan fusese înlocuit cu un fost boier al său, *Ghica*, Albanes sau Arnăut de origine, care avea legături de adevărată prietenie în tinereţă cu cel d'intâiu dintre Marii-Viziri Chiuprulii (de la Chiopri; au fost cinci Viziri din acest neam), cari, în vremea aceasta, supt Sultani slabi, conduc Împărăţia turcească. Ghica înseamnă: Gheorghe; de aceia noul Domn şi-a zis *Gheorghe-Vodă*. Era un om bătrân, aproape de sfârşitul vieţi, şi afacerile au fost conduse de fiul său *Grigore* sau *Grigoraşcu* (fig. 67). Acesta se născuse din căsătoria Ghicăi Arnăutul cu vre-o fată de boier moldovean; el însuşi luase pe Maria din familia *Sturza;* vorbia foarte bine româneşte şi sămăna întru toate cu boierii moldoveni din această vreme. Grigore a fost întâiu tovărăş de Domnie al tatălui său, apoi îl întovărăşi în Ţara-Românească, după gonirea din acest principat a ciudatului Mihail Voevod Mihnea. Lucră apoi pentru înlăturarea tatălui său şi pentru venirea lui însuşi în Scaun.

Pe urma Ghiculeştilor, Moldovenii au căpătat, pe vre-o câteva luni de zile, ca Domn pe fiul lui *Vasile Lupu, Ştefăniţă,* un tânăr cu ţotul zburdatec, care nu era potrivit decât pentru plăcerile uşoare; el a murit de lingoare în timpul cât stăpânià asupra Moldovei.

Un boier de ţară, care ajunsese la o vrâstă înaintată, ducând o viaţă patriarhală, *Istrate Dabija,* de loc din părţile Putnei, unde-şi avea moşia de baştină, stăpâni apoi câtăva vreme. De la dânsul avem amintirea unui Domn bun şi blând, care bea prea mult, şi anume nu din păhar de argint sau de cristal, ci din oală de lut, cum era învăţat. Istrate-Vodă, la judecata căruia se îngrămădia lumea numai înainte de masă, a dus la capăt clădirea, începută, de Miron-Vodă, a mănăstirii *Bârnova.*

Murind în Domnie, el a fost îngropat în această clădire, şi locul lui de odihnă e arătat printr'o minunată piatră cu litere slavone meşteşugit săpate.

8 După moartea bătrânului Dabija începu, în sfârşit, a domni asupra Moldovei *Duca-Vodă,* un om care cunoştea foarte bine ţara, în care îndeplinise atâţia ani de zile funcţiuni boiereşti şi care, dacă era lacom de bani şi, la întâmplare, crud,

www.dacoromanica.ro

ştia să cheltuiască pentru biserici şi să îmbrace acel exterior de demnitate care a făcut vestit pe un Radu Mihnea.

Pe lângă Ghiculeşti şi Duca-Vodă, care cârmuieşte luând numele domnesc de Gheorghe, în amândouă ţerile (în Mol-

Fig. 67. Antonie-Vodă din Popeşti şi Neagul Postelnicul˜ fiul său.

dova de două ori, în Ţara-Românească numai odată), Poarta trimete la Munteni pe un fiu al lui Leon-Vodă, d'inaintea lui Matei Basarab, pe Radu Leon, iar în Moldova ajunge a domni un sărac fecior al lui Alexandru Iliaş, numit *Iliaş Alexandru,* cel mai milostiv dintre toţi Domnii români

www.dacoromanica.ro

din această vreme. Când şi când se întâmplă, ca, în urma uneltirilor boiereşti, un om mai puţin cunoscut, din mijlocul boierimii de ţară chiar, să capete Domnia: astfel a fost în Ţara-Românească cu bătrânul boier *Antonie din Popeşti* (fig. 68), ctitorul cel nou al mănăstirii de la Târşor, care Antonie, biet om bătrân şi modest, ducea şi ca Domn o viaţă ferită şi se ţinea cu ce i se dădea pentru hrană în fiecare zi ca un fel de leafă. Antonie sămăna cu Istrate-Vodă din Moldova, cu acea deosebire că Istrate, până la sfârşitul său, a fost mult mai hotărât, şi deci mai respectat de boieri, decât blajinul Domn muntean. Din rândurile boierimii mai nouă se ridică la Domnie, după cea de-a doua mazilire a lui Gheorghe Duca, fiul boierului *Petriceicu, Ştefan-Vodă,* fire nedumerită, pe care încunjurimea îl putea întrebuinţa şi spre bine.

9. De alminteri, pe această vreme hotărârea asupra Domniilor româneşti o au anume *Grecii din Constantinopol,* cari-şi fac un fel de specialitate din aceasta, precum îşi făcuseră odinioară, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, *Cantacuzinii* sau Banul Iani. Rostul acesta de a hotărâ asupra Domniilor noastre şi de a le supraveghia îl păstrează, mai mult de zece ani, *Ruseteştii,* din familia de Levantini Rosetti; fără voia lor nu vine în Domnie nimeni, şi doar dacă un om ca Duca-Vodă, cu bogăţia şi numele lui, cu multele legături pe care le avea la Poartă, ar fi putut să li se împotrivească. Dar şi el tot mai bucuros era să se înţeleagă cu dânşii.

O parte din Ruseteşti stau la Constantinopol, alţii vin de se aşează în ţară, unde ajung să aibă locul cel mai însemnat şi râvnesc mai ales pe cel de Vistier, care li îngăduie a se îmbogăţi. Unul din fiii Ruseteştilor, *Iordachi,* se aşează astfel în Moldova şi jucă un rol pe care înainte de dânsul îl jucaseră, pe vremea lui Vasile Lupu şi a urmaşilor lui d'intâiu, cei doi fraţi ai lui Constantin Postelnicul Cantacuzino, soţul Doamnei Elina a lui Radu Şerban,— *Iordachi* şi *Toma Cantacuzino.* Iordachi Ruset a fost însurat

www.dacoromanica.ro

întâiu cu acea fată a lui Istrate Dabija, pus şi el în Domnie tot de Ruseteşti, care este îngropată lângă tatăl ei, la Bârnova, supt o inscripţie grecească, fiindcă Grec fusese soţul ei. În curând Moldova n'a avut boieri mai puternici decât Iordachi Ruset, şi nu odată îndreptă el şi împrejurările din Ţara-Românească.

Dintre Cantacuzini, unul, *Dumitraşcu-Vodă,* care făcea parte din ramura constantinopolitană, ajunse a stăpâni de două ori Moldova; era un bătrân stricat, care petrecea în vederea tuturor boierilor şi-şi aşezase la Curte o fată de rachieriţă, de care râd cronicarii. Şi *Ruseteştii* au dat un Domn, pe *Antonie;* era un om slab, având două beizadele (beizadea pe turceşte înseamnă: fiu de beiu, adecă de Domn), care compromiseră pe tatăl lor, făcând multe scandaluri în Iaşi. Cât despre Antonie, el a mântuit la Constantinopol, după ce Turcii îl chinuiseră pentru a-i stoarce banii.

10. Niciunul dintre aceşti Domni, buni sau răi, energici sau slabi, bogaţi sau săraci, de la o bucată de vreme nu poate să aibă o activitate politică proprie: stăpânesc câteva luni de zile, şi Turcii îl înlocuiesc îndată. Soarta ţerilor noastre nu este hotărâtă de talentul, virtuţile sau munca lor, ci de împrejurările din afară, — cum se întâmplă totdeauna cu un popor slab.

Pe atunci începuse un nou războiu între Turci şi Imperiali, care a pornit la *1661* şi a ţinut până la *1664,* apoi, stârnit iarăşi la *1682,* merse până la *1699,* ocupând astfel aproape întreaga jumătate a doua a veacului al XVII-lea. Începuseră Turcii, crezând că vor putea înoi vechile lor fapte vitejeşti şi căpăta prăzi, ba chiar provincii nouă. Indemnul veni de la Marii-Viziri din familia Chiuprulilor, socotind ei să poată întineri Împărăţia lor prin războiu, care li dăduse tot binele în trecut, şi Domnii noştri fură siliţi să iea parte, cu ostaşii lor îmbrăcaţi şi înarmaţi foarte ieftin, aşa încât cam râdeau de multe ori Apusenii de hainele lor sărăcăcioase şi de suliţile lor de lemn, care, în loc să aibă fier în vârf, erau numai pârlite în foc. În expediţiile pe care Turcii le făcură 'n Ungaria, Românii suferiră şi destule pierderi.

Astfel putu să cunoască lumea pe *Grigore Ghica* şi pe *Istrate Dabija,* ale căror chipuri, zugrăvite şi săpate de meşteri germani, s'au şi răspândit în Europa.

11. În acelaşi timp, tot prin înrăurirea Chiuprulilor şi

www.dacoromanica.ro

urmând aceluiaşi plan de a întări prin lupte Împărăţia Osmalâilor, se începu un şir de expediţii împotriva Polonilor, asupra cărora ajungea să aibă autoritate din ce în ce mai mare adevăratul urmaş al lui Zamoyski şi al doilea mântuitor al Poloniei în timp de nenorocire, *Ioan Sobieski*, al cărui tată păstrase legături strânse cu ţerile noastre. Turcii voiau, ca şi la începutul veacului, să ieie *Cameniţa*, precum şi făcură la *1672*, să supuie cu desăvârşire pe Cazaci, înduşmăniţi cu Polonii şi nemulţămiţi cu regimul aspru al Muscalilor (aşa li se zicea Ruşilor pe atunci, după oraşul Moscova), cari făceau propuneri Turcilor, făgăduind să li fie vasali tot aşa de credincioşi precum erau Românii din Moldova şi Ţara-Românească. După pacea de la Juravna (1676) urmară expediţii împotriva Cazacilor ce ţineau cu Muscalii, şi împotriva acestora chiar, în Ucraina Niprului, până la tratatul de la Radzin (1681), după care Duca-Vodă fu numit Hatman al Cazacilor supuşi Sultanului, făcând peste Nistru Curţi, ogoare, păşuni şi puind a se scrie actele în româneşte.

Războiul între Turci şi Germani nu a ajuns decât foarte târziu,— după ce Vizirul *Cara-Mustafà* a fost silit să depresoare Viena *(1683)*,— pe pământul ţerilor noastre. Din potrivă, războiul cu Polonii s'a făcut îndată la hotarul sau chiar în cuprinsul Moldovei. Şi unul şi altul din aceste mari războaie ale Turcilor în decadenţă sunt strânse legat cu soarta noastră.

Fireşte că şi Imperialii şi Polonii nu doriau nimic mai mult decât să smulgă de la Turci, ca nişte provincii, principatele noastre şi să le anexeze la provinciile lor. Norocul a fost că nici din partea Imperialilor, nici din partea Polonilor nu se făcea vre-o concesie, aşa încât rivalitatea aceasta veche, ca şi cea nouă, a Ruşilor, a folosit Turcilor şi, mai mult decât Turcilor, nouă înşine, cari ni-am păstrat alcătuirea noastră deosebită, cu legea, limba, obiceiurile şi Domnii noştri.

Grigore Ghica, ajungând în legătură cu Imperialii, a fost prins de dorinţa de a „se liberà" cu ajutorul lor. Era un om ambiţios, care ceruse de la Apaffy să-i înapoiască feudele muntene din Ardeal, despre care, ca şi Mihnea Radu înainte de dânsul, cetise în cronici, — ce se alcătuiau pe atunci,— *Făgăraşul* şi *Amlaşul*. Merse aşa de departe în legăturile lui cu Imperialii, încât, după o mazilire, s'a dus în Imperiu, până şi la Viena ; el a primit chiar legea ca-

www.dacoromanica.ro

tolică şi a botezat: Leopold, după numele Împăratului, pe un copil al său, care n'a trăit.

12. Cu toate aceste aplecări ale tânărului Ghica, nu se poate zice că ar fi fost în ţerile noastre un partid pentru unirea lor cu Imperiul; erau însă mai mulţi boieri moldoveni cari nu doriau nimic mai mult decât să ducă de acum înainte, supt autoritatea superioară a regelui polon, o viaţă întemeiată pe vechile datini şi obiceiuri, în ceia ce priveşte privilegiile boierimii şi ale clerului. Partidul acesta polon începe a se alcătui pe la *1670.*

Ştefan Petriceicu se pune îndată în fruntea lui, sfătuit de anume boieri, între cari mulţi iubitori de creştini şi mulţi iubitori de schimbare. Căpeteniile doritorilor de alianţă cu Polonia erau fraţii *Costineşti,* fiii unui credincios al lui Miron Barnovschi: *Miron* cronicarul, şi fratele său, *Velişco,* mai neastâmpărat şi mai cutezător decât dânsul în luptele politice. Cei ce ţineau cu Polonii îşi făcuseră adese ori, după o modă care se introduse în Moldova încă de la sfârşitul veacului al XVI-lea, învăţătura în Polonia. Ei ştiau limba polonă şi limba latină, n'aveau atâta răspingere faţă de catolicism ca alţi boieri şi nu puteau înţelege altă îndreptare decât aceia în sensul politic polon.

13. În lupta dela *Hotin (11 Novembre 1673),* Ştefan-Vodă, adăpat cu umilinţi amare de către Turci, îi părăsi, trecând la duşmanii lor: era cel d'intâiu cas de trădare faţă de vecinii de peste Nistru, după acela a lui Gaşpar Gratiani. Petriceicu n'a fost mai norocos decât acesta: întovărăşind pe Poloni în expediţia lor moldovenească, ei trebui să părăsească ţara odată cu oştile regelui. Când comandantul polon în lupta dela Hotin, biruitorul Turcilor, Ioan Sobieski, ajunse în sfârşit rege, el ajută lui Petriceicu să trăiască potrivit cu demnitatea lui în Polonia. La 1683, întâmplându-se ca Domnul Moldovei, Duca-Vodă, să meargă supt zidurile Vienei, împreună cu oastea turcească, şi să se întoarcă de acolo odată cu învinşii, Polonii pătrunseră în Moldova şi prinseră pe Domn la satul său *Domneştii,* din părţile Putnei. Pe vreme

www.dacoromanica.ro

de iarnă grea, bătrânul fu dus în pripă, cu mijloacele ce erau la îndemână, în regat, unde stătu câţiva ani de zile şi muri de boală la Liov, fiind îngropat în aceiaşi biserică ortodoxă ce cuprindea rămăşiţele Domnilor din veacul al XVI-lea, tăiaţi de Poloni pentru plăcerea Turcilor: Petriceicu fu aşezat ca Domn, dar, pus în ziua de Crăciun. el stăpâni numai până înainte de Paştile din *1684*, şi, în urmă, Tatarii îl izgoniră.

După a doua Domnie a lui *Dumitraşcu Cantacuzino*, adus de aceşti Tatari, guvernatorul turcesc de pe malul drept al Dunării şi din Dobrogea, căruia-i era lăsat în grijă războiul cu Polonii, făcu Domn pe un prieten al lui, care cunoştea bine pe Poloni, pentru că slujise în armata lor, dar care tocmai de aceia-i despreţuia pe nobili, pentru fudulia şi uşurătatea lor. *Constantin Cantemir*, un bătrân răzeş voinic şi roşu la faţă, aproape cu totul lipsit de cunoştinţă de carte, s'a arătat apărător viteaz al ţerii sale. Pe vremea lui, *regele Sobieski* a pătruns de două ori în Moldova: odată a întrat în *Iaşi* şi a început o expediţie care n'a izbutit, ţiindcă Tatarii au ştiut să facă ţara pustie înaintea năvălitorilor. Atunci, la plecarea Polonilor, s'a dus din Iaşi cu dânşii, fiindcă era compromis prin prietenia ce li-o arătase, învăţatul *Mitropolit Dosoftei*, care ajunse apoi în fruntea eparhiei Zolkiew (ceteşte Jolchiev), din părţile ruseşti ale Polonilor.

Altă dată, regele a prădat mănăstiri şi sate bucovinene şi a luat *Cetatea Neamţului*, unde plăieşii moldoveni, de şi puţini la număr, s'au apărat cu vitejie deosebită.

In cursul acestor lupte, Cantemir însuşi s'a bătut cu Polonii în pădurile dela Răsăritul Bucovinei, câştigând, în cele d'intâiu timpuri ale stăpâ-

www.dacoromanica.ro

nirii sale, lupta dela *Boian* (sat care se află tocmai la vechea graniță a județului Dorohoiu de către Bucovina).

Constantin Cantemir a stăpânit până în primăvara anului 1693, murind în Scaun, de boală și bătrânețe, și fiind înmormântat în biserica Sfântului Nicolae din Iași, de unde apoi fu strămutat la mânăstirea făcută de dânsul în părțile Putnei, *Mira,* lângă râul Milcov.

Fig. 68. Dimitrie Cantemir.

14. Invățatul fiu al lui Cantemir (fig. 68), *Dimitrie,* fu ales de boieri, dar el trebui să plece când Turcii se hotărâră să nu-l recunoască.

Constantin Duca, fiul unei femei desfrânate, Doamna Anastasia, și al bătrânului Duca-Vodă, căpătă stăpânirea Moldovei. Boierii îi ziceau, în batjocură: Duculeț. Domnia lui fu întreruptă de numirea, pe cinci ani de zile, a fiului celui mai mare al lui Vodă-Cantemir bătrânul, *Antioh,* tânăr fără

www.dacoromanica.ro

însemnătate. După ce Duca părăsi pentru totdeauna Scaunul moldovenesc, se ridică până la înălțimea lui un boier din Țara-de-jos, coborâtor dintr'o familie care avuse necontenit dregătorii însemnate în veacul al XVII-lea și stăpânltoare de multe moșii, *Mihai Racoviță*, care era nepotul de fiică a lui Toma Cantacuzino și fusese ginerele lui Constantin Cantemir, așa încât putea fi socotit că făcea parte și din familia lui. Era un om simplu în moravuri, lacom de bani. adese ori purtat de nas de alții. Până foarte târziu, în veacul al XVIII-lea, viața lui este amestecată cu Domnia Moldovei.

15. În acest principat nu erau neamuri boierești puternice, care să se organiseze pentru lupta politică și să înfrunte pe străinii așezați în funcții sau să fie în stare a înlătura neamurile Domnilor și a aduce, în sfârșit, la Domnie pe fruntașii lor.

Altfel erau însă lucrurile în Țara-Românească: aici căsătoria lui Constantin Postelnicul cu *Domnița Elina*, fiica lui Radu Șerban, făcuse din neamul *Cantacuzinilor* cel mai bogat în pământuri, și această bogăție hotără în veacul al XVII-lea. Deci, precum Craioveștii se ridicaseră în veacul al XVI-lea pentru multele moșii pe care le aveau, precum, pe vremea lui Mihai Viteazul, cele trei sute de moșii aflate în mânile lor făcuseră din Buzești stăpânii țerii, precum ca mare stăpân de pământ Matei din Brâncoveni ajunsese Domn, tot astfel Constantin Cantacuzino, soțul Elinei, se ridică la cel d'intâiu loc în boierimea munteană.

El însuși a fost un bun gospodar și stăpân milos față de țeranii săi: nu doria Domnia, nici nu visa poate de dânsa, însă fiii lui, cari-și simțiau în vine sânge domnesc și se priviau mai mult ca nepoți de fiică ai lui Radu Șerban decât ca urmași

www.dacoromanica.ro

ai unei mari familii greceşti având rădăcini imperiale, fiii aceştia au întrebuinţat toate mijloacele lor, de bogăţie şi talent, pentru a căpăta Tronul. Erau şese fraţi, dintre care cel de-al doilea purta numele de *Şerban*, care fusese şi numele de boierie al bunicului, eroul dela Braşov.

Ei uneltiră împotriva mai tuturor Domnilor, şi se găsi fntre aceştia şi unul destul de fără conştiinţă ca să facă răspunzător pe tată pentru ambiţia fiilor. Astfel *Grigore Ghica* porunci să se prindă bătrânul Postelnic Constantin, să fie adus la mănăstirea Snagovului şi gâtuit acolo, — o faptă care stârni adâncă indignare în toată boierimea munteană. Căci numai foarte rare ori avea un Domn îndrăzneala să se atingă de viaţa cuiva dintre fruntaşii ţerii.

Când biruitori, când biruiţi, când în fruntea afacerilor, supt un Domn numiţi de dânşii, când aruncaţi peste hotare în surgun prin Răsărit sau închişi prin temniţe. ameninţaţi cu moartea şi bătuţi de un Domn duşman, Cantacuzinii biruiră, în sfârşit, în luna lui *Novembre 1678*, când după una din expediţiile împotriva Cazacilor care urmaseră pe acelea împotriva Polonilor şi la care Domnii noştri erau siliţi să iea parte, Duca-Vodă fu înlocuit, şi Domnia o căpătă Şerban, care se găsia acuma la Poartă ca pribeag.

XXXVII.

Epoca lui Şerban Cantacuzino şi a lui Constantin Brâncoveanu.

1. Timp de zece ani de zile Şerban ţinu Domnia Ţerii-Româneşti. Stăpânirea lui a fost a unui tiran faţă de duşmani, dar a unui Domn străluci-

www.dacoromanica.ro

-tor, mândru şi îndrăzneţ, care-şi aducea aminte că în armele familiei sale se află vulturul cu două capete al Constantinopolului. Şi el a trebuit să meargă supt zidurile *Vienei*, şi, dacă aici a ridicat o cruce, care s'a păstrat până târziu şi a cării inscripţie o cunoaştem, aceasta nu dovedeşte cine ştie ce aplecare a lui deosebită către Creştinătate, ci numai faptul că Domnii noştri obişnuiau, când părăsiau reşedinţa lor şi se aflau în câmp, să ridice, în lipsa bisericii, o cruce pentru închinare şi pentru facerea slujbei dumnezeieşti înaintea lor.

După întoarcere însă, el a început negociaţii cu Germanii, a căror sosire în părţile ardeleneşti şi muntene era acum aproape. Într'adevăr, ei tratau cu *Mihail Apaffy* din Ardeal şi după moartea lui erau să înlăture pe fiul acestuia, numit tot astfel, şi să între în stăpânirea marii şi bogatei provincii. Şerban însă, cu toate visurile lui de Împărăţie şi cu toată stema împărătească, nu era un om pripit, nici un visător ca Petriceicu din Moldova. El voià o înţelegere cu Imperialii numai în anumite condiţii: căpătarea de cetăţi şi moşii în Ardeal, cu titlul princiar peutru dânsul şi urmaşii lui, cruţarea vechilor datini şi a bogăţiilor ţerii, siguranţa că, dacă Imperialii vor pătrunde la noi şi vor fi bine primiţi şi ajutaţi cu hrană, li se va răspunde un tribut mai mic decât acela datorit Turcilor, pe care Şerban, îi plătia, dar punea adese ori pe hoţii din Balcani să-l fure înapoi pentru dânsul. Imperialii trebuiau să şi rămâie undeva la hotare, aşa încât să poată apăra Principatul muntean, ca să nu fie apoi pedepsit, prin cine ştie ce răsbunare grozavă, de Turci.

Astfel negocierile se tot prelungiră, până ce Serban, care era încă om tânăr şi foarte zdravăn, se îmbolnăvi de o boală nelămurită şi muri în

www.dacoromanica.ro

toamna anului *1688,* fiind înmormântat la ctitoria sa dela *Cotroceni,* mănăstirea făcută tocmai în pădurea unde căutase el adăpost când îl urmăriau oamenii lui Duca-Vodă. Şi astăzi se vede, ridicat pe un piedestal de piatră, mormântul lui, pe când lespezi amestecate cu lespezile obişnuite ale bisericii acopăr mormintele fraţilor lui şi ale altor membri ai familiei Cantacuzino.

Împrejurările erau acum aşa, încât ţara putea să-şi aleagă Domn, fără să se primejduiască prea

Fig. 69. Stema munteană.

mult. Precum Moldova cutezase a da ca urmaş lui Constantin Cantemir pe tânărul lui fiu, *Dumitraşcu,* astfel Muntenii aleseră pe *Constantin, fiul lui Papa Brâncoveanu* cel omorât de seimeni şi nepot de fiu al lui Preda pe care-l tăiase, într'unul din cele două mari măceluri pornite de dânsul, Mihnea cel-Rău. Mama lui Constantin-Vodă, *Stanca,* era soră a Cantacuzinilor. Unchiul lui, *Stolnicul Constantin Cantacuzino,* hotărâse alegerea, şi el a ocrotit cei

www.dacoromanica.ro

d'intâiu ani, încă nesiguri şi ameninţaţi, ai Domniei noului stăpânitor.

2. Recunoscut îndată de Turci, îngăduit de Imperiali, cu cari totuşi n'a voit să încheie un tratat ce nu i se părea destul de potrivit cu interesele

Fig. 70. Schitul Inoteşti (lângă Râmnicul-Vâlcii).

ţerii, Constantin Brâncoveanu a stăpânit asupra Ţerii-Româneşti douăzeci şi cinci de ani în capăt, o Domnie mai lungă ca a lui Matei Basarab. Ca şi acesta el era bogat şi darnic, iubitor de clădiri frumoase, pe care le întemeia, cum vom vedea, din prisosul bogăţiei sale: ca şi acesta, se bucura de un deosebit prestigiu la vecini.

www.dacoromanica.ro

Dar vremurile nu mai erau potrivite pentru o politică aşa de neatârnată cum a fost politica lui Matei ; Brâncoveanu trebui să îndure întrarea Nemţilor, conduşi de *generalul Veterani,* un Italian în serviciul Austriei, şi a fost nevoit să cheltuiască toate mijloacele sale de dibăcie pentru a face pe general să părăsească ţara şi să nu-l compromită faţă de Turci. Tot aşa de dibaciu a trebuit să fie şi faţă de Tatari pentru ca ei să nu-i prade ţara. Numai prin mijloacele lui de iscusinţă a putut el să scape ţara de pretendentul ungur răsculat împotriva Austriecilor, *Emeric Tököly,* pe care Turcii voiau să l aşeze ca rege al Ungariei şi care pe atunci venise în ţară cu ostaşii lui numiţi *curuţi* şi se hrănia din avuţia locuitorilor, prădând aşa cum prădaseră catanele lui Constantin Basarab după înfrângerea seimenilor, sau ostaşii lui Gavril Báthory. Dar, la un anume moment, Brâncoveanu fu silit să întovărăşească pe Turci şi pe Tatari în Ardeal şi luă parte hotărâtoare la o luptă dată în părţile Braşovului, lângă prăpăstiile dela *Zârneşti* (1690). În această luptă a căzut ginerele lui Şerban-Vodă, Aga Constantin Bălăceanu, acum general austriac, care căuta să capete Domnia munteană pe această cale.

La *1699,* în sfârşit, multe primejdii încetară, căci se încheiè pacea de la *Carlovăţ.* Brâncoveanu fu bucuros că această pace dădea Imperialilor *Ardealul* şi lăsa la o parte Ţara-Românească, pe care Casa de Austria nădăjduise s'o poată anexà. De aici înainte el îşi îndeplini toate îndatoririle faţă de Turci, făcând odată, nu fără teamă, şi drumul la Poartă, de unde se putu întoarce, cheltuind însă mulţi bani. Faţă de generalii din Ardeal, represintanţi ai Împăratului, el fu

www.dacoromanica.ro

un bun vecin, tratându-i cu daruri, mai ales din vinurile ce le avea la Braşov [1].

Fig. 71. Constantin Brâncoveanu tânăr, după o carte grecească închinată lui.

[1] El stăpânià două moşii ardelene: *Poiana Mărului* şi *Sâmbăta-de-jos*, precum unii dintre boieri îşi cumpărau pământ acolo pentru vremuri de restrişte.

www.dacoromanica.ro

3. Când *Petru-cel-Mare* ridică Rusia la treapta de Putere modernă şi-i dădu ţinta de a se întinde în dauna Turciei şi cu ajutorul popoarelor creştine supuse Sultanului, Brâncoveanu dovedi o prudenţă deosebită ; era hotărât să nu ajute decât pe cine se va dovedi în stare să biruiască. Astfel el strânse în adevăr provisii multe, dar nu le dădu nici unuia, nici altuia, şi, pentru ca să apere oarecum neutralitatea ţerii sale, grămădi o oaste munteană cum nu se mai văzuse de multă vreme, în gura *Urlaţilor*.

Brâncoveanu ar fi stăpânit până la moarte, dacă ar fi ştiut să rămâie în pace cu boierii săi, şi mai ales cu puternica familie a *Cantacuzinilor*. Dela o vreme însă, el nu se mai lăsa călăuzit de bătrânul său unchiu, *Constantin Stolnicul*, care prinse deci ură împotriva lui. Constantin ar fi vrut bucuros să facă Domn pe fiul său *Ştefan* şi vedea cu năcaz cum nepotul său îşi creştea fiii, patru la număr, pentru Domnie. Altul dintre *Cantacuzini, Toma*, făcuse în *1711*, când cu expediţia dela Prut şi lupta dela Stănileşti, o politică deosebită de a Domnului ; părăsind ţara, el mersese cu o bună parte dintre ostaşii, sau, cum li se zicea acum, *slujitorii*, munteni, în tabăra rusească, şi, cu generalul *Roenne*, el prădă *Brăila*, pe atunci, cum ştim, cetate turcească. La toate acestea se adauseră şi pârile din partea Cantacuzinilor împotriva Domnului: că s'ar înţelege şi cu Nemţii şi cu Ruşii.

Din ce în ce, ele se făcură mai dese şi mai grele. Astfel, înainte de Paşti, în anul *1714*, un Trimes al Porţii veni pe neaşteptate, luă pe Domn din Scaunul dela Bucureşti, împreună cu Doamna lui Marica, cu fiii, şi cu partea din bogăţie care era mai uşor de văzut şi de ridicat, şi-i duse la Constantinopol. Aici toată familia fu aruncată în

www.dacoromanica.ro

COSTANTINO I. GENITO.
STEFANO II. GENITO.
RODOLFO III. GENITO.
MATTIAS IIII. GENITO.
DECOLAT.° IN COSTANTINOP.° MDCCXIV * COSTANTINO BASSARABA BRANCOVANI PRINCIPE DE VALACHIA

Fig. 72. Constantin Brâncoveanu şi fiii lui, după un desemn italian.

www.dacoromanica.ro

temniţa Celor Şepte Turnuri. Dar judecata şi osânda ei se prelungì aşa de mult, încât Brâncoveanu putea nădăjdui să scape în adevăr, dacă vărul şi înlocuitorul său, *Ştefan Cantacuzino*, n'ar fi grămădit pârile asupra lui. La urmă, i se pregăti soarta pe care avuseră, printre Domnii noştri, Alexándru cel-Rău, care a fost spânzurat la Constantinopol în haine domneşti, şi Miron Barnovschi, care a fost tăiat înaintea Sultanului. Pentru a nimici întregul neam al Brâncovenilor şi a servì astfel pe Cantacuzini, se tăiară, împreună cu bătrânul Domn, şi fiii lui — el rămâind la urmă. După această groaznică faptă de sânge, trupurile fură aruncate în Mare, de unde le culeseră pescarii greci, îngropându-le pe ascuns. În mănăstirea *Hurezului*, ridicată de Constantin Vodă pentru odihna lui şi a copiilor lui, nu se vede astăzi de cât mormântul unei fiice, care a fost adusă aici mai târziu, după ce neamul brâncovenesc băuse larg din păharul nenorocirii. Dar oasele Domnului martir au fost aşezate de văduva lui la Bucureşti, în biserica Sf. Gheorghe Nou (fig 73), făcută de dânsul: piatra de mormânt nu spune numele hainului, pe care-l destăinuieşte numai candela de argint ce priveghează de asupra.

4. Ca urmaş al lui Constantin Brâncoveanu Turcii numiră pe Nicolae, fiul lui Alexandru Mavrocordat, un Grec din insule, doctor în medicină dela Padova şi Tălmaciu-Mare al Porţii. Dela o bucată de vreme înrâurirea Grecilor din Constantinopol asupra Domniilor româneşti era în legătură cu această situaţie de Mare-Tălmaciu. *Marele-Tălmaciu* începe să joace un rol din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, când Turcii, slăbiţi, nu-şi mai puteau apăra interesele decât prin diplomaţie dibace. Deci,

www.dacoromanica.ro

după ce puterea Ruseteştilor încetează, biruită prin ridicarea la tron a lui Şerban Cantacuzino, tălmacii, dragomanii sau terzimanii rămân să reprezinte puterea grecească în Capitala Imperiului otoman. Mama lui Alexandru Mavrocordat era fiica lui Alexandru-Vodă Iliaş; prin urmare el avea şi sânge de Domn român, încât îi era iertat să râvnească la stăpânirea asupra Principatelor: chiar numele de Alexandru al lui Mavrocordat e după al lui Alexandru Iliaş.

Fig. 73. Biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti (cum era).

Nicolae, fiul cel mai mare şi mai ager al lui Alexandru, era un om foarte învăţat şi cu talent literar, drept şi cu idei „filosofice" în ce priveşte cârmuirea ţerilor noastre. Mai fusese Domn în Moldova; aici se arătase prigonitor al boierilor, dintre cari închise, — şi ar fi vrut să-i ucidă chiar —, pe câţiva foarte însemnaţi, dar, pe urmă, duşmanii îl scoaseră în folosul lui Dimitrie Cantemir (1710).

5. Acesta a fost şi el om învăţat: cu mintea

www.dacoromanica.ro

plină de teorii, își închipuia că a sosit vremea ca

Fig. 274. Chipuri de sfinți dela Hurez.

www.dacoromanica.ro

Împărăția Turcilor, a cării istorie tocmai o scria, să se sfarme, și nu socotia că moștenirea i-ar putea o lua Austriacii, ci mai curând vedea ca urmași ai Sultanilor pe *Țarii* muscălești. Deci, când veni ca Domn, el urmă politica filo-rusească, pe care o făcuseră și alții înnaintea lui (Antioh Cantemir, și chiar Mihai Racoviță). Când Țarul Petru se apropiè de Nistru, Dimitrie Cantemir întră în legături și mai strânse cu dânsul. Petru, care cunoștea pe Moldoveni, fiindcă sosise la dânsul, mai de mult, o deputație de tineri trimeasă pentru a-l chema la războiul pentru libertate, fu bun bucuros să se înțeleagă cu Cantemir. Îi asigură acestuia dreptul ereditar de stăpânire asupra Moldovei și o situație de autocrat, îndatorind țara foarte puțin față de Rusia: boierii și clerul căpătau întărirea dijmei țeranilor, cari nu mai aveau nimic de plătit Curții, aceasta rămâind să se ție cu veniturile domnești propriu-zise (din vămi, pescării, etc) Numai cu hotărârea Mitropolitului boierii puteau să fie osândiți la moarte și executați,

Petru veni chiar în Iași, petrecu câteva zile cu Domnul moldovenesc, bând la ospețele lui și speriind lumea cu puterea mușchilor săi și cu cât „vin franțuzesc", adecă șampanie, putea să înghită. Apoi oștirile rusești, cum știm, se coborâră de-a lungul Prutului și se întâlniră cu Turcii la *Stănilești*. Aici Turcii și Tatarii, în număr uriaș, încunjurară oastea, rău hrănită, a Rușilor. Căci, în anul acela, era secetă, și Dimitrie-Vodă nu știa cum să facă a ieși provisii în astfel de împrejurări. După câteva zile de luptă în șanțuri, Țarul trebui să facă o pace care lăsă pe prietenul său moldovean fără Domnie. Cantemir trecu, deci, împreună cu Rușii, în țara acestora, unde ajunse sfetnic literar al lui Petru, tovarăș în expedițiile din Asia

www.dacoromanica.ro

ale acestuia, dar nu se mai gândi niciodată la stăpânirea asupra Moldovei. După această ispravă, boierul Constantin Stolnicul Cantacuzino zise despre Ruşi: „şi în haine nemţeşti Muscalii rămân tot Muscali".

6. Nicolae Mavrocordat ajunse astfel Domn al Moldovei, după ce ţara se zbuciumase câteva luni de zile în anarhie, supt groaza prădăciunilor tătă-

Fig. 75. Curtea din Potlogi a Brâncoveanului.

reşti. El avu, timp de cinci ani de zile, o stăpânire sigură şi chibzuită, până ce, la urmă, fu strămutat în locul lui Ştefan Cantacuzino, compromis prin legăturile lui cu Nemţii şi dus la Poartă, unde a fost gâtuit împreună cu tatăl său, pe când alt frate al lui Şerban-Vodă, *Mihai*, era ucis la Adrianopol.

www.dacoromanica.ro

Cu anul 1716, prin urmare, începe aşa-numita Domnie a Fanarioţilor, a Domnilor trimeşi după voia Turcilor din Constantinopol, şi numai din rândurile vechilor familii sau ale familiilor greceşti care să fi avut situaţia de Mare-Tălmaciu.

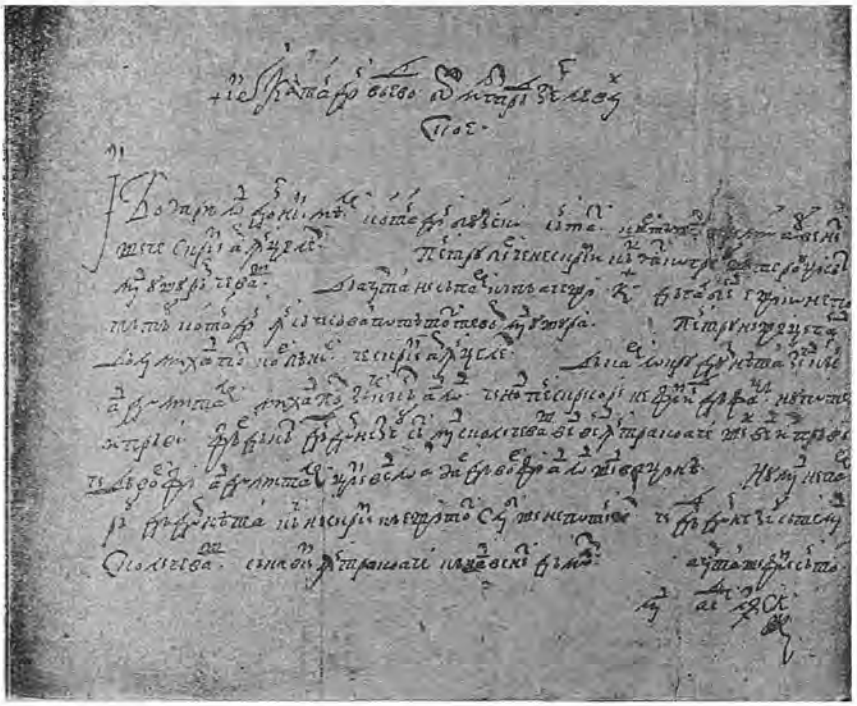

Fig. 76. Scrisoare a lui Vodă-Brâncoveanu către un boier.
(v. cuprinsul ei ia tablă)

XXXVIII.

Cultura românească în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

1. In aceste timpuri, aşa de schimbătoare, cultura românească s'a desvoltat, şi în ce priveşte arta, şi în ce priveşte cărţile.

www.dacoromanica.ro

Ştim ctitoriile celor d'intâiu Domni ai veacului al XVII-lea, Radu Mihnea şi Barnovschi, cari au făcut ca meşterii lor să lucreze după vechile datini ale lui Ştefan-cel-Mare, Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu, într'un principat ca ca şi în cellalt.

O eră nouă în clădirea românească începe cu Domniile lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. Între zidurile unuia şi celuilalt însă este o foarte mare deosebire: Vasile-Vodă clădeşte puţin şi cu un lux covârşitor, prin urmare, în legătură cu politica şi cu firea lui, mai mult pentru glorie decât pentru folosul obştesc. Astfel el a ridicat la Iaşi minunata biserică a celor *Trei Ierarhi*, sau, slavoneşte: Trei Sfetitele, cum zice poporul şi acum (cei Trei Sfinţi Vasile, Grigore şi Ioan). Este o biserică imitată după Galata lui Petru Şchiopul, având, ca şi aceasta, forma zidurilor lui Petru Rareş, dar cu două turnuri în loc de unul. Frumuseţa i-o fac însă săpăturile în piatră, care încep a se întrebuinţa de pe la începutul veacului al XVII-lea după datina răsăriteană, ca să se împodobească uşile şi ferestrele cu flori şi cu elemente de imaginaţie, care sunt răspândite aici asupra întregii clădiri de piatră, pe care o acopăr astfel, de sus până jos, cu un strălucit veşmânt de frumuseţă, pe lângă care se adaugă şi săpăturile gotice obişnuite de la uşi şi de la ferestre. Lăuntrul bisericii a căpătat o înzestrare cu odoare şi odăjdii cum au avut-o puţine numai dintre bisericile vechi; cele mai multe dintre aceste obiecte ale cultului, lucrate în Ardeal, şi poate chiar în Polonia, de argintari vestiţi, s'au păstrat şi până astăzi. Biserica celor Trei Ierarhi a fost de curând reparată, schimbându-se anumite din caracterele ei şi înoindu-se auritura.

O altă clădire a lui Vasile Lupu a fost biserica *Golia*, făcută pe locul unde se înălţa până atunci o clădire mai modestă, al cării ctitor a fost un boier din vremea lui Petru Şchiopul, care purta numele de Golea. Biserica păstrează şi astăzi, în starea de decădere şi zguduire 'n care se află, cadrele de uşă cum nu se poate mai bogat lucrate, în material preţios, cu flori, icoana hramului şi stema Moldovei. Altfel însă, zidirea a fost temeinic prefăcută în veacul al XVIII-lea, căci o dărâmase un cutremur.

După exemplul lui Vasile-Vodă, Duca-Vodă ridică, la rândul său, o biserică în Iaşi: a Sfântului Ioan, într'un stil mai simplu; dar, în acelaşi timp, el clădi, pe dealul de lângă Galata, acolo unde fusese de la început cetăţuia la-

www.dacoromanica.ro

Fig. 77. Zugrăvitură de biserică românească (veacul al XVII-lea).

www.dacoromanica.ro

şului, o biserică ce poartă, după numele dealului şi al acelei cetăţi dărâmate, numele de biserica sau mănăstirea *Cetăţuia.* Este o imitare a bisericii celor Trei Ierarhi (tot aşa e şi Stelea din Târhovişte), având însă numai un brâu, foarte frumos, împleticit de jur împrejurul bisericii, şi podoabe la uşi şi la ferestre, dar nu sculpturi migăloase, delicate şi foarte costisitoare, la fiecare piatră. Dacă Trei Ierarhii e mai bogată, se poate zice însă că frumuseţa bisericii Cetăţuii este mai delicată decât a celeilalte.

Între urmaşii lui Duca a zidit Antonie Roset, dregând Sfântul Nicolae cel Domnesc, ctitoria lui Ştefan-cel-Mare, unde credea să se înmormânteze. Doamna Anastasia, soţia lui Duca, este întemeietoarea Bisericii Albe, pe locul pe care s'a făcut Mitropolia de azi a Iaşilor. În sfârşit *Constantin Cantemir* a înjghebat, din bani puţini şi în pripă, o biserică lipsită de orice frumuseţă deosebită: *Mira,* de lângă Milcov.

2. Cu totul altul e rostul bisericilor *muntene. Matei Basarab* îşi propune, pe de o parte, să înoiască pe cele vechi, care căzeau în ruine, iar, pe de altă parte, să înalţe, pretutindeni unde avea o moşie, sau în fiecare oraş fără lăcaşuri de închinare, clădiri mai frumoase, care să pomenească numele său. Este cu neputinţă să le însemnăm pe toate: numărul lor se ridică la peste treizeci. Şi în *Bucureşti,* a avut una: biserica *Sărindarului,* care a fost dărâmată pentru a se face o grădină în mijlocul oraşului. Printre clădirile lui cele mai însemnate e însă a *Curţii Domneşti* de la *Târgovişte,* frumoasa clădire solidă. Şi astăzi se vede o piatră mică pătrată, care a fost pusă de-asupra oaselor singurului copil ce l-a avut, Matei, şi unde se odihneşte, supt o strălucită piatră de marmură, lucrată de meşteri ardeleni, în litere slavone cu ductul latin, Doamna lui, *Elina din Fiereşti.*

Alături cu această biserică se poate pune mănăstirea *Arnota,* clădită pe un deal singuratec în apropierea Bistriţei: de şi s'a reparat odată biserica, se află 'n cea mai rea stare astăzi, şi se umple cineva de jale văzând în ce sărăcie se înalţă, în partea stângă a acestei bisericuţe, mormântul, acoperit cu o placă de marmură, lucrată ca şi a Doamnei Elina, al lui Matei însuşi.

Constantin Basarab a fost şi el un mare ctitor de biserici, şi Doamna lui, *Balaşa,* l-a ajutat întocmai cum Doamna Elina ajutase pe Matei Basarab. Între clădirile lui însemnăm

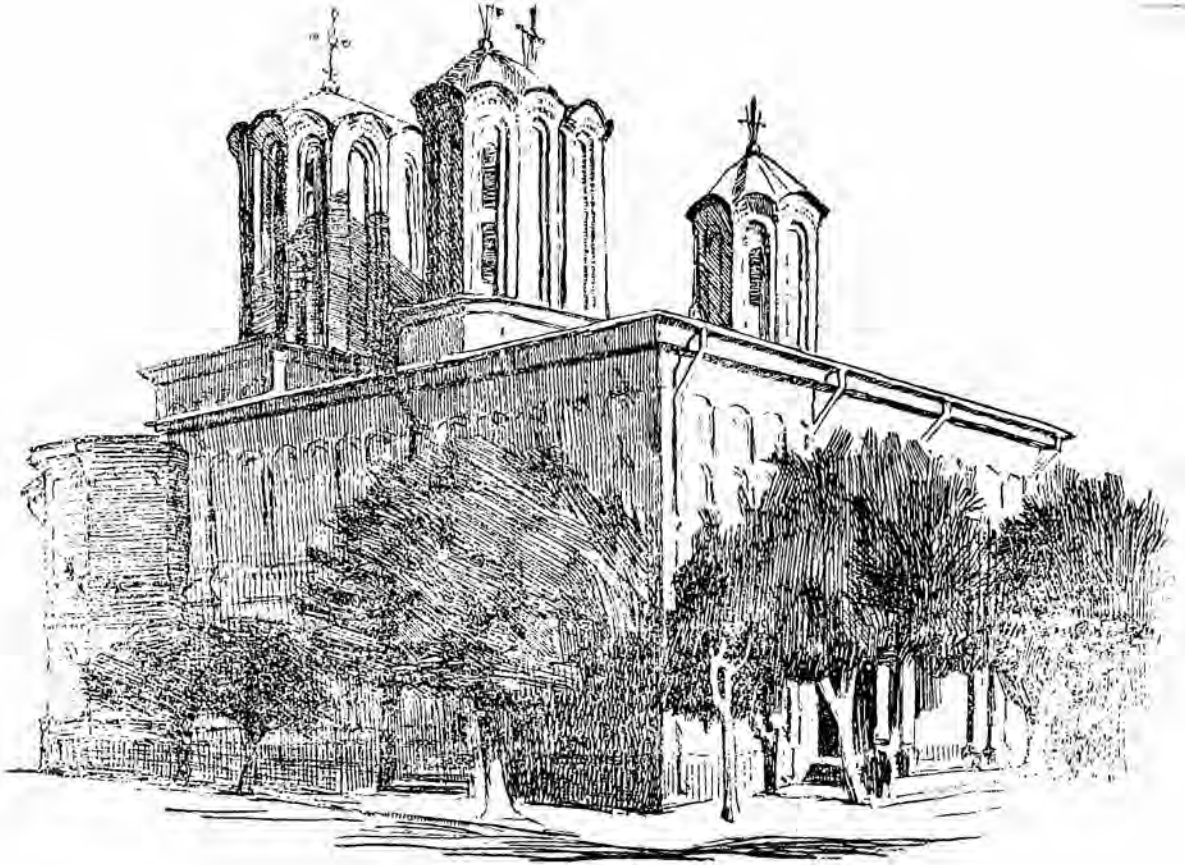
www.dacoromanica.ro

Mitropolia din *Bucureşti* (fig. 78), făcută într'un stil elegant, pe unul din dealurile care domină oraşul; reparată la sfârşitul veacului al XVIII-lea, ea păstrează însă liniile pe care le-au voit cei d'intâiu meşteri ai ei: în proporţii mai mici este de sigur frumoasă mănăstirea *Jitianu,* lângă Craiova, astăzi biserică rurală, lipsită de acoperiş, în satul ce se chiamă Balta-Verde; Jitianul este făcut de Doamna Balaşa. De la dânsa avem, în sfârşit, zidirea din nou a bisericii *Sf ntei Paraschive* din *Târgovişte,* unde i se vede şi mormântul, cu o inscripţie înduioşătoare. Tot de la aceşti doi soţi domneşti vine şi frumosul sicriu de metal, bătut cu ciocanul, în care se odihnesc, la Bistriţa, *oasele Sfântului Grigorie Decapolitul.*

3. Pe urma lui Matei Basarab, cu şi mai multă cheltuială de bani şi cu o putinţă mai desăvârşită de a îndeplini o frumuseţă mai bogată şi mai împodobită, a lucrat *Vodă-Brâncoveanu.* Ţara întreagă este plină de bisericile şi mănăstirile lui. Oriunde şi-a avut el sălaşul ca boier, oriunde a văzut biserică veche dărâmându-se, oriunde simţia nevoia unei clădiri de închinare pentru o aşezare orăşenească nouă, el se înfăţişează ca ziditor. Mitropolia din Târgovişte a fost înoită de dânsul; astfel ea ajunse biserica la modă, şi pardoseala-i era alcătuită 'n întregime din pietre de mormânt: şi un fiu al lui Alexandru Mavrocordat a fost îngropat acolo pe lângă atâţia fruntaşi ai boierimii muntene şi rude domneşti din această vreme; astăzi pietrele de mormânt se află, parte în curte, parte în biserică, total înlocuită, şi neisprăvită.

Minunea săvârşită de meşterii Brâncoveanului a fost însă mănăstirea *Hurezului.* E aşezată 'ntr'o vale singuratecă din Vâlcea, în margenea unui codru, care se numia al Hurezului, fiindcă singurul zgomot care se auzia în el era cântecul de jale al păsării ce se numeşte „hurez" sau huhurez. Planul este cel obişnuit al bisericilor muntene: pridvor pe stâlpi, pronaos mic, naos larg, cu două strane rotunzite, şi altarul al cărui părete formează şi el un arc. Frumuseţa Hurezului stă însă, nu numai în desăvârşita armonie a liniilor, ci în frumuseţa zugrăvelii, păstrată şi până astăzi, şi în săpăturile măiestrite, care împodobesc uşile şi ferestrele, şi, pe lângă dânsele, stâlpii. Căci stâlpii din pridvorul bisericii şi al casei egúmenilor, din arhondaric şi din alte părţi ale bisericii, sunt opera de *sculptură* cea mai împodobită pe care poate s'o înfăţişeze arta noastră cea veche.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Fig. 78. Mitropolia din București.

În legătură cu Hurezul trebue să se puie cittoriile membrilor familiei Cantacuzino, răspândite în deosebitele părți ale țerii. *Banul Mihai* a făcut o biserică la *Fundenii Doamnei* (Ilfov), ai cării păreți sunt împodobiți, după tradiția persană, cu chipuri de palate, făcute din tencuială, cum se vede și la unele case țerănești, cu tipare apăsate peste migma umedă. Acelaşi a zidit, lângă spitalul, întemeiat de dânsul, al *Colței,* care spital a ajuns acum la proporții uriaşe, o bisericuță ce este o minune și în ceia ce privește finețea săpăturilor. De-asupra uşii însă, numele lui și toată inscripția sunt sfărâmate cu ciocanul și date cu smoală pe de-asupra, ca să se șteargă pomenirea acelui care trădase interesele Turcilor și fusese tăiat la Adrianopol. Tot lui i se datorește mănăstirea cea veche a Sinaii.

4. În sfârșit, din vechile *palate* ale acestui timp, noi mai avem câteva. Astfel, la un ceas departe de gara Titu, se înalță, în margenea satului *Potlogi,* un palat imens, cuprins între ziduri de cetate, dărâmate 'n parte acum în urmă. Se pot recunoaște toate odăile, se deosebesc poliţele care erau aşezate prin înfundături pentru ca să se aşeze lucrurile pe dânsele, și se văd ornamentele de stuc în formă de frunze și flori care împodobiau odăile. Tot astfel este și palatul lui Constantin Cantacuzino Postelnicul, trecut apoi în sama ginerelui său Pană Filipescu, de la *Filipeștii-de-Târg,* în județul Prahovei.

5. Paralel cu arta, mergea cealaltă ramură a culturii: *scrisul.*

În cea d'întâiu jumătate a veacului al XVII-lea este adevărat că nu se întâlnesc arhierei români, cu atât mai puțin oameni din boierime, cari să se gândească la scris sau la răspândirea prin tipar a cărților sfinte ori de biserică, în forma lor obișnuită pe atunci, slavonă. Lipsa de cărturari se simția mai ales în Moldova, căci Țara-Românească are un Mitropolit ca *Luca,* Grec, dar care nu represinta grecismul, și un ocrotitor al limbii românești ca *Teofil, episcopul Râmnicului,* mai târziu ajuns și el Mitropolit. Nimeni nu căuta însă a face să lucreze din nou teascurile tipografiilor și, cu toată scăderea numărului acelor carí ştiau slavonește, cu toată înfrângerea acestei forme culturale și cu toată nevoia de a o înlocui prin alta, potrivită cu desvoltarea deosebită a neamului, nu se încerca deocamdată prefacere, care era să se săvârșească totuși.

www.dacoromanica.ro

Întemeierea unui nou *tipar* în ţerile noastre trebuia să iasă în chip firesc, pe de o parte prin trezirea culturală a principatului ardelean supt Domnia, rodnică şi în această privinţă, a lui Gheorghe Rákóczy, şi, pe de altă parte, prin trezirea unei vieţi culturale slavone în *Chiev* după ajungerea în Scaunul metropolitan de acolo a Românului *Petru Movilă*. Din Ardeal, prin urmare, şi, mai ales, din Rusia Mică, pleacă ambele curente care trezesc şi la noi o nouă viaţă în tipografie.

Încă din *1653*, Matei Basarab, aducând meşteri de tipar din Rusia, îi aşează în clădirile trainice ale *mănăstirii domneşti din Câmpulung*, şi aici întâiu se începe un şir de tipărituri, prin *Molitvenicul* sau cartea de rugăciuni (în slavoneşte) din acel an. Matei dregea în acest timp vechea mănăstire *Govora*, din Vâlcea, pe care o întemeiase Radu-cel-Mare. Meşterii trecură deci de la Câmpulung la această mănăstire, unde puteau lucra în linişte.

Doi ani după ieşirea Moltivenicului, se tipăreşte o *Psaltire*, căreia-i urmează apoi, din când în când, alte lucrări slavone. Tipografia se strămută însă de la Govora *înapoi* la *Câmpulung*, şi de acolo în mănăstirea *Dealului*, unde lucrase tiparniţa domnească din veacul al XVI-lea. De la o vreme găsim chiar cărţi tipărite la *Târgovişte*: lucrătorii fiind acuma mai mulţi, se puteau urmări chiar, în acelaşi timp, lucrări în deosebite mănăstiri.

6. Stăpânirea lui *Rákóczy* înseamnă însă şi începerea din nou a silinţilor pentru aducerea la *calvinism* a Românilor din *Ardeal*. Este adevărat că nu se găsesc Vlădici— împodobiţi acuma cu titlul de Mitropoliţi, de la Mihai Viteazul încoace—, cari să sprijine această politică religioasă a principelui; de aceia au şi fost prigoniţi mulţi dintre dânşii, iar cel mai însemnat Mitropolit ardelean din veacul al XVIII-lea, *Sava Brancovici*, Sârb, poate, de obârşie, din Sârbii strămutaţi în Banat, dar deprins cu cartea românească şi cu graiul nostru, a fost dat în judecată, întemniţat şi bătut, şi numai Şerban Cantacuzino l-a putut scăpa de peire. Dar, şi fără sprijinul Vlădicilor, Cârmuirea urmări opera ei de propagandă, găsind unelte în preoţimea românească din provincie.

Astfel se tipări la *Bălgrad* (Alba-Iulia), încă din *1640*, un *Catehism calvinesc*, tradus din ungureşte; peste un an apare şi *Cazania*, care nu era altceva decât o nouă ediţie a celei din Braşov. În sfârşit, în anul morţii lui Gheorghe

www.dacoromanica.ro

Rákóczy I-iu, *1648*, apare în aceiaşi nouă tipografie românească din Ardeal, *tocă un Catehism calvinesc*, traduş de predicatorul *Ştefan din Făgăraş*, care se mai îndeletnicise şi cu tălmăcirea *Psalmilor în versuri româneşti*. Acestălalt Catehism este tipărit cu litere latine.

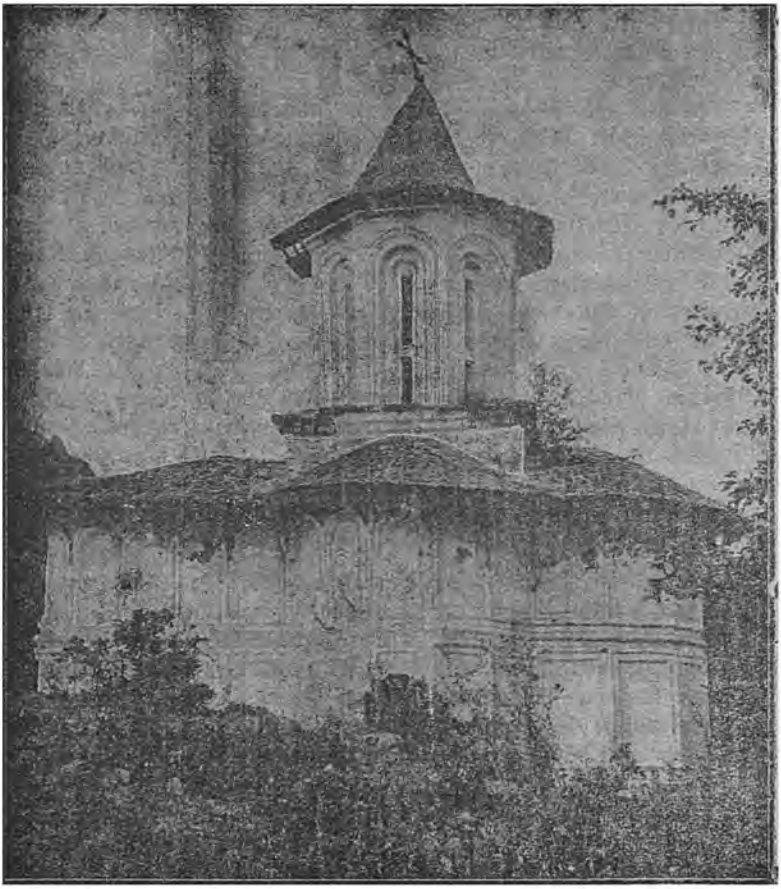

Fig. 79. Schitul Sf. Ştefan din Hurez, înainte de restaurare.

Supt *Gheorghe Rákóczy al II-lea*, apoi, prin sprijinul oficial şi cu învoirea unor Vlădici puşi anume pentru a răspândi cartea sfântă şi cartea bisericească în limba poporului, se dau la lumină lucrări într'adevăr bune, care folosesc

www.dacoromanica.ro

pentru desvoltarea limbii noastre. Astfel în zilele *Mitropolitului Ştefan*, care înţelegea nevoia *unei singure limbi lite-*

Fig. 80.
Biserica Hurezului: din podoaba uşii de intrare (flori şi stema Ţerii-Românesti; sus, parte din inscripţie).

www.dacoromanica.ro

rare pentru toţi Românii, se publică o foarte bună Pslatire românească, tradusă de-a dreptul din evreieşte. În acelaşi stil românesc scurt şi sigur se dăduse, cu trei ani în urmă, *Noul Testament (1648).* Aceste două cărţi îşi au locul de frunte 'n alcătuirea limbii româneşti literare. Mai puţin însemnată este cărticica de apărare a Catehismului calvin ieşită tot în zilele lui Rákóczy al II-lea, şi apoi un şir de tipărituri care, prin anii *1680,* au scopul de a da preoţilor rugăciuni pe româneşte, de a-i învăţa cum să slujească la liturghie, de a li pune la îndemână predici pentru îngropări sau de a li furişà în minte dogma calvinească. Preotul *Ioan d n Vinţ,* un fruntaş al clerului ardelean din această vreme, are în sarcina sa astfel de lucrări.

Tipăriturile slavoneşti ale lui Matei Basarab s'au răspândit în tott cuprinsul pământului românesc, afară de părţile ardelene, unde Cârmuirea impunea întrebuinţarea limbii poporului. Tipăriturile româneşti din Ardeal n'au trecut fără îndoială graniţa, şi chiar în această ţară ele n'au fost primite pretutindeni cu bunăvoinţă.

7. Din partea ei, *Moldova* şi-a avut teascurile supt *Vasile Lupu,* care nu voia să se lase întrecut în nicio privinţă de vecinul său muntean, încă de la *1642* când se tipăreşte 'n *Iaşi* un decret al Patriarhiei din Constantinopol în greceşte (căci la 1641 se adunase în Scaunul moldovenesc un sobor de episcopi ruşi şi români pentru a purta lupta împotriva eresiei începute de Chiril Lukaris; soborul s'a ţinut la Trei-Ierarhi şi n'are decât o însemnătate bisericească generală, şi nu o însemnătate special românească, cu atât mai puţin una literară).

Pe atunci era Mitropolit un om cu merite deosebite pentru înaintarea scrisului nostru şi pentru introducerea limbii româneşti în Biserică: *Mitropolitul Varlaam,* născut dintr'un neam de ţerani în părţile de jos ale Moldovei. Vechiul lucrător de tălmăciri româneşti care ajunsese arhiepiscop era acum în măsură să puie 'n practică ideile sale şi să răspândească prin tipar traducerile-i, care stătuseră până atunci în manuscript.

Matei-Vodă dăduse la *1640* o traducere românească a *Pravilei,* făcută de un cărturar care a tradus în româneşte, pentru întâiaşi dată, şi un *Cronograf,* adecă o istorie a lumii începând cu Biblia, urmând apoi cu Împăraţii Romei şi încheind cu Bizantinii şi cu stăpânitorii bulgari şi sârbi din Peninsula Balcanică.

www.dacoromanica.ro

Acest cărturar, sprijinit de Vlădica Teofil de la Râmnic, se chema *Mihail Moxalie*. Fireşte însă că Pravila lui Moxalie, care cuprinde canoanele, deci osânda bisericească pentru păcatele clericilor şi mirenilor, n'avea mare folos practic, ci e mai mult o curiositate literară. La *1644*, Domnul muntean răspândi o *Cazanie* nouă. Ea se tipăreşte supt îngrijirea fratelui Doamnei Elina, *Udrişte Năsturel din Fiereşti*, om învăţat, care ştia, nu numai slavoneasca veche, ci şi ruseşte, şi, ceia ce este mai puţin de aşteptat, latineşte, şi care a tradus româneşte vechea poveste indiană a lui **Varlaam** şi Ioasaf.

Cazania e o lucrare în adevăr nou, tradusă după o lucrare a lui Petru Movilă, de un călugăr Silivestru, într'un stil cam greoiu. În sfârşit *egumenul* de la mănăstirea domnească din *Câmpulung*. *Melhisedec*, Grec din Moreia, prescurtă vre-o Cazanie grecească, dând, încă din *1642, învăţături „preste toate zilele"*, carte menită să se răspândească mai răpede decât lucrarea cea mare a lui Silivestru, de şi stilul nu e mai bun decât în aceasta.

Faţă de lucrările acestea ale Muntenilor, Moldovenii trebuiau să aibă pe ale lor. Vasile-Vodă ţinea numai decât la aceasta. Din partea lui, Mitropolitul Varlaam avea, cum s'a spus, manuscripte la îndemână, scrise într'o limbă mult mai mlădioasă, mai limpede şi mai sigură decât manuscriptele alcătuite 'n ultimul timp de călugării din Ţara-Românească, şi chiar de cărturarii ardeleni, cari scriau mai scurt, dar nu aşa de plăcut ca Moldovenii. La *1643, tipografia dela Trei Ierarhi* publică astfel *Cazania* cea mare moldovenească, cu o mare slovă grăunţată şi foarte ceteaţă şi cu o sumă de ilustraţii bine săpate 'n lemn (lucrarea se chiamă „Carte Românească de învăţătură Dumineciлor preste an"). Ea se răspândi foarte iute în părţile locuite de Români. Pe când alte Cazanii n'au avut decât o întrebuinţare restrânsă 'n loc şi timp, aceasta s'a cetit Dumineca prin satele româneşti ale Ţinuturilor celor mai deosebite şi astăzi încă se mai întrebuinţează prin depărtate locuri ardelene. Cazania lui Varlaam a fost astfel o adevărată binefacere literară şi un mijloc de îndeplinire a unităţii culturale româneşti. Însemnătatea „Cărţii de învăţătură" din Moldova a fost recunoscută, de alminteri, îndată, de Munteni, cari se grăbiră a da o ediţie nouă din Cazania lui Silivestru, în care cuprinseră, fără să mărturisească împrumutul, *întreaga* carte a lui Varlaam.

www.dacoromanica.ro

Mitropolitul Moldovei tipări, peste trecere de trei ani, o

Fig. 81. Mănăstirea Sinaia (de departe; desemn de Raffet)

www.dacoromanica.ro

altă „Carte românească de învăţătură", care răspundea unei lucrări asămănătoare din Ţara-Românească (v. mai sus). Aceasta cuprindea, cum spune şi titlul, *„Pravilele împărăteşti"*, prin urmare nu era alta decât o pravilă civilă şi penală; mai bine scrisă şi mai practică decât aceia pe care a fost dat-o Matei Basarab. Tălmăcitorul acestei lucrări a fost un învăţat boier moldovean, care ştia slavoneşte şi greceşte, *Eustratie* sau *Istrate*, care nu se înălţă niciodată la însemnătatea unui boier mare. De la Istrate avem şi o carte de lămurire bisericească despre cele *„Şapte taine ale Bisericii"*, apărută la *1644*. Tot el trebuie să fie acela care, pe la 1648-9, a dat traducerea întreagă a lui *Herodot* în româneşte.

Întrecerea între Moldova şi Muntenia urmă, în ceia ce priveşte cartea de canoane, ca şi în ceia ce priveşte ultima lucrare bisericească a lui Istrate. *Mitropolitul Ştefan*, care păstoriă în Ţara-Românească, fiu de ţăran ca şi Varlaam, dădu la iveală o scriere intitulată *„Mistirio sau Sa-*

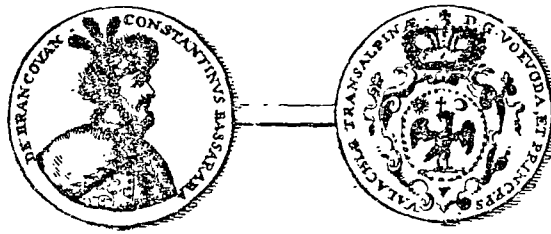

Fig. 82. Medalie bătută de Constantin Brâncoveanu.

crament" (ceia ce înseamnă, pe greceşte şi pe latineşte, acelaşi lucru ca şi „Şeapte Taine"). Apoi, după un an, la *1652* el tipări o mare lucrare intitulată *„Îndreptarea legii"*, altă culegere de canoane şi legiuiri, care se deosebeşte cu totul de tălmăcirea lui Moxalie. Data aceasta, se întrebuinţează un text grecesc, la care lucră un călugăr, *Daniil*, de loc din *Ardeal*, care ajunse Vlădică acolo. Daniil cuprinse 'n culegerea sa şi lucrarea lui Istrate, Pravila moldovenească, pe care se apucă s'o dreagă ici şi colo. În Ţara-Românească se mai publicară, pe vremea aceasta, dar nu numai în româneşte, ci şi în slavoneşte, rugăciunile ce se obişnuiesc la îngroparea preoţilor şi la sfinţirea sau târnosirea bisericilor.

Cu aceasta se mântuie şirul de cărţi româneşti care porneşte cu tipăriturile ardelene din vremea lui Rákóczy I-iu,

www.dacoromanica.ro

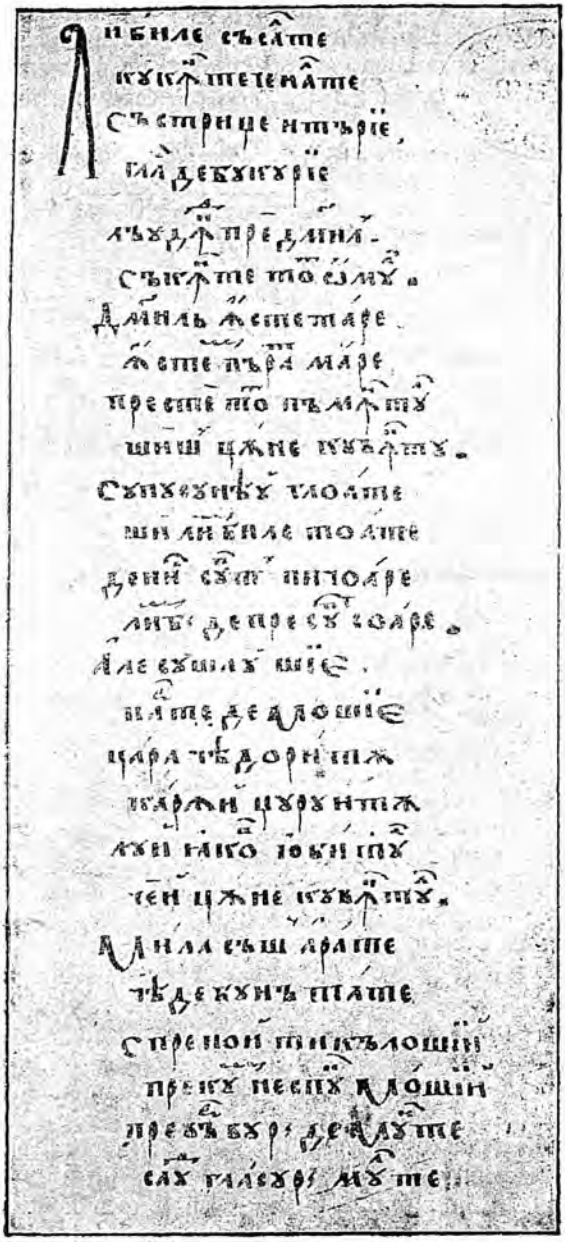

Fig. 83. Rânduri din Psaltirea Mitropolitului Dosoftei.

www.dacoromanica.ro

urmează în Ţara-Românească, se desăvârşeşte în Moldova şi trezeşte apoi o emulaţie fericită în celalt Principat românesc.

Pe lângă cele însemnate până acum, trebuie să se mai pomenească numai cărticica de polemică a lui Varlaam împotriva Catehismului calvinesc (ştim că la această cărticică au răspuns apoi Ardelenii calvinisaţi prin scoaterea Catehismului din 1656).

8. Lucrările de tălmăcire şi de tipar au fost urmate mai târziu de arhiereul moldovenesc *Dosoftei,* născut dintr'o fafamilie de negustori de obârşie grecească (Papară?), învăţat poate în Polonia şi ajuns, după o petrecere mai îndelungată 'n mănăstirile noastre, la treapta de episcop al Huşilor şi apoi al Romanului.

Ca episcop de Roman, el îşi începu tipăriturile, puind supt teascuri traduceri pe care el însuşi le făcuse, apoi a urmat lucrul său ca Mitropolit a lMoldovei, unde a stat,—cum am spus—, până la *1686,* când a plecat din Iaşi odată cu oştile lui Ioan Sobieski, a căror sosire o primise cu bucurie. Opera lui Dosoftei începe prin publicarea, la *1673,* fără vreun îndemn din partea Domnului de atunci,— asemenea cu îndemnul ce venise odinioară de la Vasile Lupu sau Matei Basarab cărturarilor din generaţia precedentă,— *Psaltirea în versuri* (fig. 83).

Este o scriere cu atât mai însemnată, cu cât până atunci nu se încercase nimeni a întrebuinţa limba noastră pentru a face o lucrare poetică de această întindere. Este adevărat că poporul nostru cânta din timpurile cele mai vechi sentimentele de care este însufleţit orice om sau faptele săvârşite de voinicii de pe vremuri ori de Domnii viteji, chiar şi subiecte împrumutate de la vecinii noştri de peste Dunăre, *Sârbii,* a căror *poesie populară epică,* foarte frumoasă, este, de altminteri, în legătură şi cu poesia populară a altor popoare din Peninsula Balcanică şi porneşte din literatura poetică a Occidentului francez. Cântece de felul aceasta se auziau la petrecerile poporului, la horă ori răsunau singuratec din gura păstorilor; cântecele de voinicie, *cântecele bătrâneşti,* se spuneau şi la mesele Domnilor sau la alte prilejuri solemne, precum era întrarea unei oştiri într'un oraş; dar nimeni nu se gândise a pune în scris aceste cântece, pe care le păstrau în amintirea lor *lăutarii.* Deci Psaltirea în versuri a lui Dosoftei, în care întâlnim elemente

www.dacoromanica.ro

care amintesc, dacă nu ritmul, măcar sistemul de rimă al poporului, poate fi socotită ca *începutul poesiei scrise a Românilor.*

De sigur că acest fapt are mai multă însemnătate decât cele mai multe evenimente politice care s'au petrecut pe vremea aceasta în ţerile noastre, mai mult de jumătate robite străinilor. Psaltirea lui Dosoftei a şi fost primită foarte bine, într'o vreme când lumea era din ce în ce mai dornică să aibă cetire românească.

În această privinţă este interesant faptul că, în pribegia sa prin Rusia şi Germania, *Gheorghe Ştefan,* fostul Domn al Moldovei, ajutase pe un egumen din Moldoviţa, care-l întovărăşia, să tălmăcească pentru dânsul Psaltirea, pe care obişnuia s'o cetească, spre mângâierea sufletului său amărât, şi în cele din urmă zile ale vieţii lui. Până în depărtate locuri au răsbătut psalmii în versuri a lui Dosoftei, şi mulţi, în ceasuri de restrişte, au repetat versurile-i frumoase de plângere:

La apa Vavilonului,
Jălind de ţara Domnului,
Acolo şezum şi plânsem,
La voroavă că ne strânsem,
De te-aş mai putea uita-te,
Ierusalime cetate...

9. Psaltirea lui Dosoftei a fost tipărită în străinătate, la *Uniev,* în ţerile ruseşti ale regelui Poloniei, căci în Moldova nu mai erau acuma teascuri. Tot în acea mănăstire de călugări ruşi a ieşit şi un *Acaftist al Maicii Domnului.* Dar, peste câţiva ani, Dosoftei îşi aduse din Rusia slove şi începu în Iaşi, unde era acum Mitropolit, lucrul de tipar. El dădu *cea d'in âiu Liturghie ro ânească,* caci, până atunci, tot ce spunea preotul în biserică trebuia să fie în limba sfântă, slavonească. Pentru întrebuinţarea în biserică, el mai tălmăci în proză *Psaltirea:* traducerea în versuri nu putea să fie întrebuinţată decât numai pentru cetire, de oare ce, pentru nevoile versului şi rimei, se introduseseră şi elemente care nu erau în original.

De la el mai avură Românii de pe acea vreme un *Molitvenic pe înţel s,* deci o carte de rugăciuni pe care s'o poată întrebuinţa şi mirenii. Cântările cuprinse în *Octoih* fură prefăcute de dânsul iarăşi în româneşte. Lui Dosoftei i se datoreşte şi o carte de *Parimii* sau Proverbe ale lui

www.dacoromanica.ro

Solomon, cuprinse în Biblia Vechiului Testament. În sfârşit ceia ce face, alături cu Psaltirea, gloria cea mai mare a lui Dosoftei, sunt *Vieţile de Sfinţi*, lucrate după mai multe originale greceşti şi apărute 'ntr'un întreg şir de volume. Mitropolitul moldovean nu ştia, fără îndoială, atât de bine româneşte ca Varlaam, dar, dacă-i lipseşte mlădierea şi limpeziciunea 'n scris, el are o naivitate şi o noutate care sunt neîntrecute în toată literatura noastră mai veche.

10. Ca şi pe vremea lui Vasile Lupu şi Matei Basarab, tipăriturile din Moldova trebuiau să aducă un rând de tipărituri muntene, mai ales după ce asupra Ţerii-Româneşti ajunse a stăpâni un om aşa de ambiţios cum era *Şerban Cantacuzino*. Încă înainte de dânsul apăruse la Bucureşti — unde urmează tradiţia cea bună a lui Ştefan şi a *Mitropolitului*

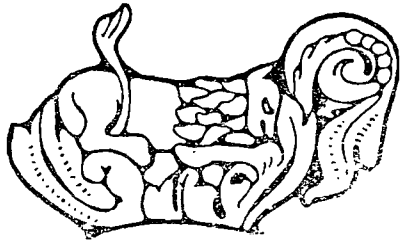

Fig. 84. Ornament cu chip de leu.

Varlaam, care păstori pe vremea înaintaşilor lui Şerban, bunul *Mitropolit Teodosie*, care-şi sfârşi zilele în Scaunul metropolitan,— un *Apostol (1683)* românesc. Dincolo, în Moldova, supt Domnia lui *Duca-Vodă*, sfătuit în cele bisericeşti de cel mai luminat cleric grec din această vreme, *Dosoftei, Patriarh al Ierusalimului*, care era adăpostit pe la Curţile noastre, tiparul, aşezat acuma în mănăstirea domnească cea nouă de la *Cetăţuia*, lucra pentru folosul ortodocşilor de limbă grecească cărţi elineşti, mari şi mici, pe când tipografia munteană, ca şi tipografia ardeleană din această vreme, dădea lucrări româneşti. După un şir întreg de ani întrebuinţaţi în cercetarea tălmăcirilor, apărute până atunci, ale Bibliei Vechi şi ale Noului Testament, cercetare făcută, în rândul întâiu, de învăţatul frate al lui Şerban-Vodă, *Constantin Stolnicul* care fusese şi în Veneţia şi 'n Padova, urmând învăţături înalte 'n limba latină, apăru *Biblia de la Bucuresti* la *1688*.

www.dacoromanica.ro

Este o lucrare fără pereche, atât ca întindere, cât şi ca tipar frumos, cu o literă măruntă, asemenea cu cea întrebuinţată de Mitropolitul Dosoftei, şi, ceia ce este cu mult mai însemnat încă, ea se deosebeşte prin frumuseţa şi desăvârşirea stilului. Mitropolitul moldovenesc Varlaam se lăudase că dă cărţi pentru „toată lumea românească", şi nu numai pentru Moldova sa; acelaşi lucru îl voise şi Ştefan Mitropolitul Ardealului. Şi unul şi altul lucrau la unitatea culturală a neamului: cărţile lui Dosoftei au fost primite bine pretutindeni, dar Biblia aceasta de la Bucureşti, care cuprindea un graiu ce se putea înţelege de o potrivă din munţii Maramureşului până la Dunăre şi de la Nistru până la cele din urmă sate româneşti din margenea Tisei, este, de sigur, nu numai lucrarea literară cea mai însemnată din tot veacul al XVII-lea dar şi cea mai însemnată faptă de la biruinţile lui Radu Şerban sau de la strălucirea paşnică a unui Matei Basarab şi Vasile Lupu.

XXXIX.

Cultura românească în veacul al XVII-lea.

(Urmare)

1. De aici înainte urmară şi alte cărţi tipărite la Bucureşti de acelaşi maestru în toate ramurile artei care era un călugăr de loc din *Ivir* sau Iberia Caucasului, *Antim,* ce fusese la Athos şi se aşezase la noi, fiind pe rând egumen la *Snagov,* mănăstirea lui Vlad Ţepeş, apoi Vlădică la Râmnic şi în sfârşit Mitropolit al ţerii, până ce fu ucis de Turci, ca vinovat de trădare, pe vremea lui Nicolae Mavrocordat. Antim lucrează şi cărţi greceşti, din acelaşi îndemn al lui Dosoftei de la Ierusalim şi apoi al nepotului lui, *Hrisant,* care a fost şi el Patriarh. Căci pe vremea aceia noi ajunseserăm *focarul culturat de căpetenie al ortodoxiei întregi,* până acolo încât dădeam şi creştinilor din *Siria* cărţi lucrate cu literele lor arabe; ba încă şi în *Georgia* merseră reprezintanţi ai tiparului muntean.

Dar lucrările cele mai multe şi, pentru noi, cele mai însemnate, sunt cele *româneşti.* Pentru întâia oară se prefac din greceşte, de traducătorii din boierimea românească cea mai bună, *Grecenii, Şerban* şi apoi *Radu,* predicile Sfântului Ioan Gură-de-aur, aşa-numitele *Mărgăritare.* La *Buzău,* un ucenic al lui Dosoftei, care ajunsese episcop acolo, trecând

www.dacoromanica.ro

apoi la Râmnic, *Damaschin,* însemnat traducător al cărţilor liturgice (de slujbă), dă *Pravoslavnica Mărturisire,* catehism ortodox pe larg, care se tipăreşte ca o armă de luptă împotriva catolicismului, ce năpădia pe vremea aceia în Ardeal, mulţămită stăpânirii austriace [1].

Apar şi lucrări pentru folosul şi plăcerea credincioşilor, precum *Floarea Darurilor,* culegere de învăţături, la *1700.* Pentru bisericile din Muntenia se dau rugăciuni în slavoneşte şi româneşte; la *Buzău,* se tipăresc *Vieţile Sfinţilor* în slavoneşte, cu însemnări pe limba noastră, şi tot acolo *Faptele Apostolilor,* în două limbi. *Un întreg rând de cărţi româneşti înlătură definitiv limba slavonă din Biserici.*

2. Încă de pe la jumătatea veacului al XVII-lea, începuseră a se alcătui pe româneşte *cronici. Analele* vechi *slavone,* împreună cu biografii domneşti mai întinse, din vremea lui Petru Rareş, fură prefăcute 'n limba noastră, adăugindu-se şi o sumă de ştiri culese din cronicile polone, de către fiul boierului Nistor *Ureche,* ctitor al frumoasei mănăstiri Secul din munţii Neamţului, *Grigore,* care învăţase în Polonia. Cronica lui Ureche merge până la sfârşitul veacului al XVI-lea, cuprinzând şi ştirile pe care Grigore putuse să le aibă chiar înscris de la părintele său. De sigur că gândul acestui d'intâiu cronicar român era să meargă mai departe şi să povestească şi evenimentele din vremea lui; a fost împiedecat însă de moarte.

Manuscriptul lui a intrat în mâna multor cărturari,— chiar şi în a lui *Isfrate Logofătul* —, cari făcură însemnările lor pe margeni, îmbogăţindu-l. *Simion Dascălul* e acel care, pe la 1660-70, a adaus mai multe ştiri, din izvoare străine,

Dar Ureche află un următor, nu numai vrednic de dânsul, dar şi superior în cunoştinţe, pe *Miron Costin,* fiul unui casnic al lui Vodă-Barnovschi şi botezat el însuşi, cum am mai spus, cu numele acestui Domn. Miron. Acest cronicar moldovenesc îşi făcuse învăţătura 'n Polonia, după încheiarea erei Movileştilor, şi el se întoarse de la şcoala din Bar numai atunci când ţara căpătă liniştea deplină, în Domnia lui Vasile Lupu. Lucrurile mai vechi, de la începutul veacului, le ştia din povestirile părintelui său. Costin, şi el însuşi se găsia

[1] O mare parte dintre Românii de acolo se şi uniră, la sfârşitul veacului al XVII-lea, pentru a se crea o soartă mai bună preoţilor ardeleni şi ungureni, cu Biserica Romei: un nou *Catehism catolic* a şi fost tipărit pentru dânşii, la *1696.*

www.dacoromanica.ro

părtaş al întâmplărilor de la jumătatea veacului şi din cele d'intâiu decenii după 1650. Pribeag în Polonia, de la care aştepta mântuirea ţerilor noastre, având o încredere deosebită în regele Ioan Sobieski, Miron Costin scrie, pentru plăcerea acestuia şi a magnaţilor poloni, o poemă în limbă lor, pe care o cunoştea tot aşa de bine ca şi pe a sa însăşi, despre trecutul şi mărirea Moldovei. Şi în proză a vorbit el Polonilor despre Moldova lui. Apoi începu o lucrare îndoită. Întâiu, în româneşte chiar, el voia să lămurească începuturile principatului Moldovei şi ale neamului românesc, coborându-se până în cele mai depărtate timpuri, adecă până la Romani şi la Împăratul Traian, despre cari Ureche vorbise numai în treacăt şi, după părerea lui Costin, cu prea puţine cunoştinţi. Scrierea lui Miron a şi fost isprăvită, şi ea cuprindea pentru contemporani multe învăţături într'o formă uşoară. A doua lucrare e istoria ţerii de la sfârşitul cronicii lui Ureche înainte.

Planul cel mare al lui Miron Costin fusese însă altul: anume să lege printr'o povestire scrisă în adevăr de dânsul şi nu luată numai, cu oarecare adausuri, din Ureche, cartea despre începuturi cu cronica timpului său. Aşa însă, prin greutăţile vieţii, care-l făcură să se întoarcă în Moldova, să trăiască acolo în situaţie boierească mai mică decât aceia pe care o avuse şi să piară în sfârşit, la Roman, de sabia slujitorilor lui Constantin Cantemir, ca unul ce era bănuit de trădare, învăţatul boier n'apucă să redacteze definitiv şi pe deplin măcar acel letopiseţ al vremii sale. Scrisul lui cu privire la Domnii mai apropiaţi nici n'a ajuns în mânile boierilor, căci aceasta ar fi fost o primejdie pentru cronicar. Cele din urmă însemnări ale lui Miron Costin mergeau până dincolo de anul *1680*.

3. Firește că nici aceste lucrări istorice n'au fost tipărite. Pentru astfel de cărţi, cetitorii erau puţini; literatura avea un scop practic: cărţi bisericeşti se tipăriau fiindcă în fiecare oraş şi sat era nevoie să se cetească dintr'însele. Astfel fiul învăţat de Domn *Dimitrie Cantemir*, care ştia toate limbile răsăritene şi o bună parte din ale Apusului şi fusese în legătură cu toţi cărturarii din Constantinopol, tipări numai scrierea sa de filosofie, lucrată după un model latin: „Gâlceava înţeleptului cu lumea", iar scrierile lui de istorie rămaseră netipărite.

Dimitrie Cantemir, care s'a mai ocupat şi de istoria Împărăţiei Otomane (opera a fost publicată după moartea lui),

www.dacoromanica.ro

de musică turcească şi de multe alte lucruri, fiind cea mai încăpătoare minte românească ce a fost vre-odată, îşi puse în gând să scrie şi el o istorie a neamului, de la început până în zilele lui. Avea un mare număr de izvoare pe care nici nu le-ar fi putut bănui vre-un înaintaş al lui. Pe temeiul lor el porni să lucreze, într'o limbă mai puţin uşoară decât a lui Miron Costin, dar plină de frumuseţi risipite, povestirea vremurilor mai vechi: nu merse însă nici până la întemeierea Principatelor în veacul al XIV-lea. Apucă totuşi a redacta *Viaţa* părintelui său *Constantin Cantemir* şi a pune în scris câteva note cu privire la *gâlceava dintre Brâncoveanu şi Cantacuzini,* cu care era legat de sânge, ca unul ce ţinea pe *Casandra, fiica lui Şerban-Vodă.* Fiind ales membru străin al Academiei din Berlin. Cantemir scrise în latineşte şi o *Descriere a Moldovei,* lucrare de cea mai mare însemnătate, pentru felul larg cum înţelege autorul să vorbească despre situaţia naturii, despre firea locuitorilor, despre datinele lor, despre dregătoriile ţerii şi despre tot ce putea fi în legătură cu viaţa poporală, socială, religioasă şi politică a Principatului unde, scurtă vreme, a fost şi el Domn.

Cu mult mai puţin învăţat decât Cantemir şi neavând talentul acestuia, lipsit chiar de limpeziciunea şi spiritul tatălui său, *Nicolae Costin,* fiul lui Miron, Logofăt-Mare al Moldovei în cele din urmă zile ale sale, se apucă să întregească şi să adauge cu ştiri culese de prin tot felul de izvoare străine letopiseţul alcătuit de tatăl său: din Cartea despre început, Cronica lui Ureche şi memoriile timpului său. În partea mai veche, Nicolae Costin este pedant şi nu ajunge la statornicirea vre-unei idei generale nouă. I s'a atribuit, pe nedrept, şi toată urmarea ce s'a dat Cronicei veacului al XVII-lea, trecând chiar şi în cei d'intâiu ani ai veacului următor. De fapt el a scris numai Domnia d'intâiu a lui *Nicolae Mavrocordat.*

Această cronică a fost cerută şi cetită cu multă plăcere de acest Domn, şi, după moartea lui Nicolae Costin, el însărcină pe un *„uricariu“,* pe un scriitor de hrisoave, admirabilul caligraf *Axinţie,* să urmeze cu povestirea celei de-a doua Domnii pe care el, Nicolae-Vodă, o avu în Moldova.

Fără legături cu vre-un Domn, însemnând numai ce apucase el să afle, într'o lungă viaţă de fericire primită fără trufie şi de nenorocire îndurată creştineşte, scrie boierul *Ioan Neculce,* iarăşi un fruntaş al ţerii, Cronica Moldovei,

www.dacoromanica.ro

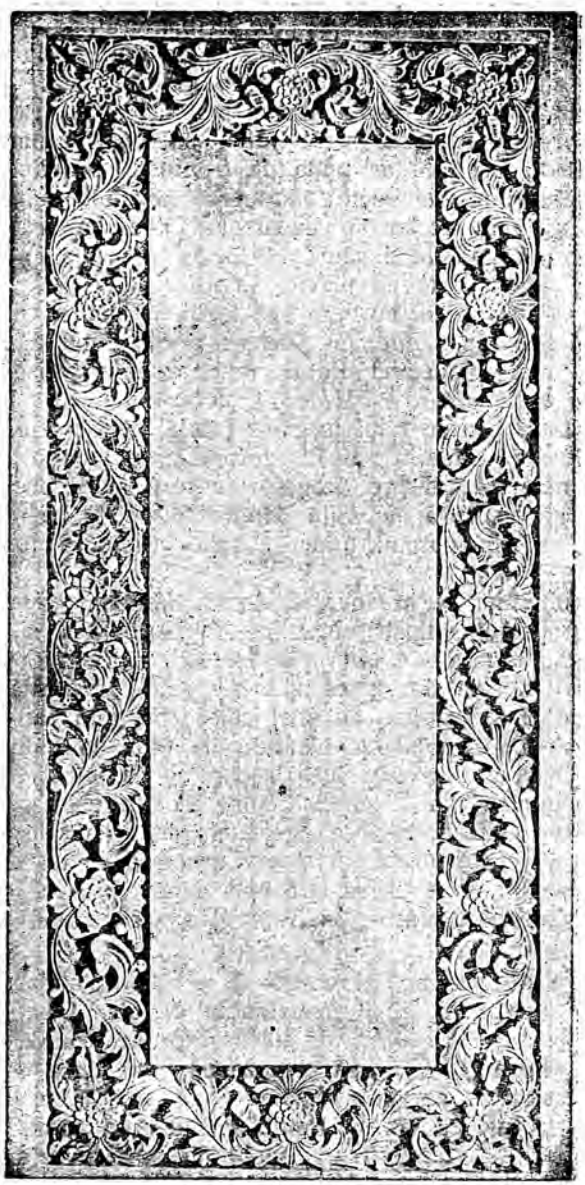

Fig. 85. Piatră sculptată pentru mormânt, la Hurez (secolul al XVII-lea).

www.dacoromanica.ro

începând de acolo unde se mântuie letopiseţul deplin alcătuit al lui Miron Costin, adecă de la Domnia lui Istratè Dabija.

Rare ori s'au scris pagini mai pline de viaţă şi duioşie decât acelea în care Ioan Neculce arată întâmplările Moldovei pe vremea campaniei lui Petru-cel-Mare şi năcazurile pe care boierii pribegi avură să le sufere prin Rusia îndepărtată.

4. În *Ţara-Românească* erau *vechi anale slavone*, care s'au pierdut, şi nu e nădejde să se mai poată găsi vreodată. Pe vremea lui Şerban Cantacuzino, acesta dădu unui Logofăt al familiei sale, *Stoica Liudescu*, om simplu, având numai cunoştinţă de carte religioasă, să scrie un letopiseţ al principatului, începând cu vremile cele mai bătrâne. Liudescu a dat pagini interesante cu privire la viaţa şi moartea lui Constantin Cantacuzino Postelnicul, pe care-l cunoscuse şi-l slujise cu credinţă, dar însemnătatea generală a operei lui este de tot mică, neavând plan şi necuprinzând frumuseţi literare.

Ca un răspuns la această cronică, un boier înrudit prin mamă-sa cu Cantacuzinii, dar legat cu duşmanii politici ai acestei familii, *Constantin Căpitanul* din neamul *Filipeşilor*, alcătui altă cronică, mai întinsă şi mai bogată, pentru care întrebuinţează şi unele izvoare străine, dar mai ales Cronica moldovenească, pe care o cunoscuse în soliile ce le îndeplinise în Moldova. Această cronică se opreşte în vremea lui Şerban Cantacuzino.

Mai tânăr decât Constantin Căpitanul şi întrebuinţat, în cei d'intâiu ani ai Domniei lui Brâncoveanu, la deosebite misiuni în Ardeal, cunoscător de latineşte, om de talent, cutezător şi pătimaş, Radu, fiul vestitului Hrizea din satul Popeştilor, deci *Radu Popescu*, care se ridică până la înălţimea de Vornic şi de Ban, apucase a scrie memorii asupra vremii sale, spuind într'însele ce văzuse 'n cursul Domniei Brâncoveanului. Bogatul şi strălucitorul Domn avea nevoie însă de o cronică oficială, şi el o ceru unuia dintre boierii cari lucraseră la cărţile religioase din vremea lui, *Radu Greceanu*. Acesta făcu un letopiseţ românesc asemenea cu acela care se scrisese în Moldova pe vremea lui Nicolae Mavrocordat. În el cuprinse vechea cronică, schimbând numai ceva la sfârşit, şi apoi începu să povestească, cu măsură şi sfială, ca supt ochii stăpânului, despre întâmplările din vremea sa.

www.dacoromanica.ro

Când Nicolae Mavrocordat ajunse Domn în Bucureşti, îi trebuia să aibă o cronică munteană potrivită cu interesele lui şi însărcină deci pe *Radu Popescu* să unească povestirea lui Constantin Căpitanul cu memoriile lui, prefăcute, şi cu o expunere a evenimentelor mai nouă. Astfel se alcătui letopiseţul *cel mare* al lui Radu Hrizea, plin de părtenire şi nedreptate, dar de o vioiciune care lipseşte altor cronice, mai drepte.

Cu totul alte scopuri decât aceşti oameni de casă sau aceşti boieri pătimaşi, cari serviau interesele partidului

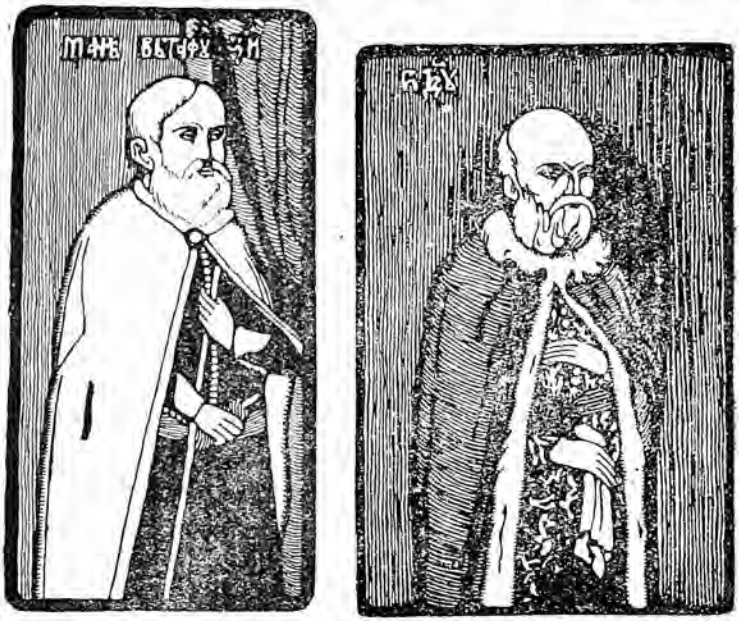

Fig. 86. Meşterii dela Hurez.

lor, avuse *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, unchiul Brâncoveanului, când se hotărâse să scrie, nu numai istoria principatului muntean, dar a Românilor din toate părţile, şi chiar a celor de peste Dunăre, a Aromânilor. Ajutându-se de un număr de izvoare care se apropie de acelea pe care le-a întrebuinţat Cantemir, el începu să vorbească despre vechile vremi romane şi înaintă în epoca de vălmăşag a barbarilor până la Attila. Cel puţin manuscriptele păstrate nu merg mai departe decât atâta, dar unii scriitori de mai târ-

www.dacoromanica.ro

ziu pomenesc pe Cantacuzino şi pentru evenimentele din vremea Imperiului aromânesc al lui Ioniţă. Descoperirea unui manuscript attât de întins ar fi, fără îndoială, una din cele mai folositoare pentru literatura noastră mai veche.

XL.

Epoca zisă a Fanarioţilor: caractere şi figuri. I. Până la 1750.

1. În epoca aşa-numită *a Fanarioţilor*, rea, fără îndoială, dar care se poate pune alături cu acea parte din veacul al XVII-lea când am avut Domni şi mai netrebnici, stăpânind în împrejurări aproape tot aşa de păcătoase, luarea-aminte trebuie să se îndrepte asupra a trei şiruri de fapte: *urmarea Domnilor* şi felul lor de cârmuire, *războaiele* pe care Puterile creştine din vecinătatea noastră le purtară cu Turcii pe pământul românesc, şi, în sfârşit, *cultura Românilor* din aceste vremuri.

Nicolae Mavrocordat a stat în Ţara-Românească până la începerea unui nou războiu între *Turci* şi *Germani (1716)*; Germanii îşi închipuiau, după biruinţa pe care o câştigaseră în campaniile anterioare, că vor fi în stare să supună şi Moldova şi Ţara-Românească şi să le păstreze chiar la încheierea păcii. Astfel, Imperialii se înţeleseră cu acest partid de boieri în fruntea căruia se găsiau fruntaşi ai ţerii din neamurile care se vedeau nesocotite de Domnul străin şi făgăduiră acestui partid iubitor de creştinătate că vor aşeza ca Domn în Bucureşti pe *fiul lui Şerban-Vodă*, adăpostit în Ardeal, *beizadeaua Gheorghe* sau *Iordachi*. Nicolae Mavrocordat luă măsuri straşnice pentru a potoli pe boieri, dar o ceată de catane (aşa li se zicea de Ungari, şi, după dânşii, de Români, ostaşilor împărăteşti) întrară în Bucureşti şi prinseră pe Domn, care

www.dacoromanica.ro

stătu mulţi ani de ziţe la Sibiiu, scriind în grecească veche o carte a sa „Despre datorii", imitată după Cicerone.

2. Tot aşa încercară Nemţii să facă şi în Moldova, dar aici Domnul de ţară ce stăpânia, *Mihai Racoviţă*, ştia să se păzească. Când sosiră catanele la Iaşi, unde aveau înţelegere cu boierul *Cuza*, care fu spânzurat pentru aceasta, şi cu o rudă a lui Gheorghe Ştefan, *Ceaurul*. Racoviţă se închise în *Cetăţuia* şi chemă pe *Tatari* în ajutor. Pe şesul Bahluiului, supt povârnişul prăpăstios al dealului, Ungurii şi Germanii fură bătuţi cu desăvârşire, şi căpitanul lor căzu. Pe rămăşiţele celor morţi s'a ridicat o cruce, povestind toată lupta ; ea se vede şi până astăzi şi se chiamă *crucea lui Ferenţ*, după căpitanul împărătesc tăiat aici .Biruind astfel, Mihai-Vodă merse împotriva mănăstirilor dintre Siretiu şi Munte, în care se aşezaseră ostaşi împărăteşti, şi trecu chiar, pe la marele sat *Vama*, din Bucovina, în Ardeal, prădând *Ţinutul Bistriţei*. O altă cruce de piatră, lângă satul pomenit, aminteşte această expediţie a lui Mihai-Vodă şi a Tatarilor (1717), în care Domnul poruncise anume să nu se supere Românii din acel unghiu ardelean.

3. Când se închiè pacea *(1718)*, Germanii nu putură păstra Ţara-Românească, ci Oltenia singură. Beizadeaua Gheorghe Cantacuzino rămase ca stăpânitor al celor cinci judeţe ; aici nu i se zicea Voevod sau Domn, ci Ban, şi el cârmuia încunjurat de un Consiliu numit de guvernatorul ardelean din Sibiiu. La urmă situaţia lui a fost şi mai mult scăzută, până ce, în sfârşit, stăpânirea asupra părţilor oltene îi fu luată cu totul.

Din partea lor, boierii olteni nu erau de loc

www.dacoromanica.ro

mulţămiţi cu ocrotirea germană. Statul austriac se răzima pe acea vreme, ca şi cele mai multe State din Europa, pe stoarcerea cât mai dibace şi mai sigură a supuşilor, cari erau priviţi ca o avere a dinastiei. Deci locuitorul de orice treaptă era socotit ca un hrănitor al Vistieriei şi un sprijinitor, prin muncă şi bani, al ostaşilor. Se făcu în Oltenia o oarecare *rânduială*, numindu se un *vornic* pentru fiecare judeţ, hotărându-se care sunt drepturile şi datoriile fiecării categorii de locuitori. Se aduseră în oraşe, în lipsa negustorilor de ţară, alţii, dintre *Bulgarii catolici*, aşa-numiţii *Chipro viceni*, şi se alcătui dintr'înşii *companii*, asămănătoare cu companiile, compuse din Greci, Bulgari şi mulţi Români macedoneni, care înfloriau în Ungaria şi Ardeal (mai ales la Braşov, Sibiiu şi Oradea; dela aceşti negustori vin marile biserici româneşti, destul de vechi, care împodobesc aceste oraşe şi până astăzi). Se făcură drumuri, se clădiră căsărmi, dar boierii şi clerul nu erau mulţămiţi, fiindcă autoritatea Cârmuirii îngustă necontenit puterea şi drepturile lor de înainte. *Episcopul de Râmnic* nu se mai alegea acum în aceiaşi libertate ca odinioară, şi, în loc să fie legat în special cu Mitropolitul din Bucureşti, se prevedea o legătură, mult mai împovărătoare, cu Mitropolitul sârbesc din Belgrad şi cu Patriarhul din Carlovăţ, episcopii ortodocşi cei mai mari ai Austriei. Să se mai adauge, în sfârşit că, Germanii trăind, de şi în pace, totuşi într'o stare de continuă duşmănie cu Turcii dela Dunăre, luând deci hotărârea de a nu mai primi banii acestora, şi închizând, apoi, foarte adese ori graniţa Dunării, Oltenii în de obşte sărăciră foarte mult. Ei se gândiau cu tot mai multă dragoste la timpurile când erau uniţi în aceiaşi ţară cu locuitorii de dincolo de Olt şi doriau ca acele

www.dacoromanica.ro

timpuri să se îutoarcă, — fie şi supt un Domn grec. Aşa s'a întâmplat totdeauna cu acele elemente din neamul românesc, care, doritcare de o viaţă mai bună, s'au dus s'o ceară străinului şi s'au ales

Fig. 87. Nicolae Mavrocordat.

cu o stare de lucruri mult mai rea decât aceia pe care-o părăsiseră.

4. În Ţara-Românească, *Nicolae-Vodă* se în-

www.dacoromanica.ro

toarse în locul fratelui său, *Ioan*, care cârmuise blând, câteva luni de zile, şi murise în Bucureşti, unde mormântul lui, călcat în picioare şi stricat, se vede şi astăzi în biserica Sfântului Gheorghe Nou, închinată Patriarhiei de Ierusalim.

Şi Nicolae Mavrocordat s'a sfârşit în Domnie, soartă pe care n'au avut'o atâţia dintre Domnii noştri mai vechi: a murit de ciumă, la 1730, şi este îngropat într'o biserică pe care el o întemeiase cu multă cheltuială de bani şi dându şi toată silinţa pentru a o face mai frumoasă decât bisericile Brâncoveanului. Aceasta este biserica de la *Văcăreşti*, în care se păstrează mormântul de marmură al întemeietorului ei. Ea se deosebeşte prin frumuseţa stâlpilor, precum şi prin nobleţa şi puritatea liniilor. Astăzi, din nenorocire, este încunjurată de o închisoare, aşezată în chiliile de odinioară ale călugărilor, unde a fost cea mai mare *bibliotecă* din aceste părţi răsăritene.

Urmaş al lui Nicolae Mavrocordat a fost deocamdată fiul său *Constantin*, pe care l-au ales boierii întocmai aşa precum aleseseră pe un Constantin Brâncoveanu şi pe un Dimitrie Cantemir. Tânărul Constantin-Vodă era neam de Grec, dar, de şi născut în Constantinopol, trăit în ţară, aşa încât ştia bine româneşte şi avea dragoste pentru lucrurile noastre. Crescut cu cea mai mare îngrijire de un tată aşa de învăţat ca al lui, Constantin avea ideile cele mai înaintate, aşa-numitele idei *filosofice*, pe care le predică în Franţa un Voltaire şi ceilalţi Enciclopedişti. El doria, prin urmare, rânduială, şi, ca un filantrop ce a fost, voiă să aducă o uşurare a săracilor. În acelaşi timp, prevedea că printr'o astfel de orânduire sigură şi dreaptă va uşura şi strângerea birurilor[1] şi va înlătura astfel

[1] Şi Vodă-Brancoveanu încercase a statornici dările, hotărând un Haraciu, o Vel Samă (Socoteala cea mare) şi alte două sămi pe fiecare an.

www.dacoromanica.ro

neplăcerile ce puteau să resulte pentru un Domn din zăbava plății datoriilor față de Poartă. Întâiu în Țara-Românească, apoi în Moldova, el adună pe boieri în chip solemn la Mitropolie și li ceru

Fig. 88. Constantin Matrocordat.

să recunoască faptul, adevărat și răzimat pe dreptate, că țeranilor, pe cari ajunseseră a-i face adevărați robi pe moșiile lor *(vecini, rumâni)*, trebuie să li se deie înapoi libertatea deplină, acordându-se

www.dacoromanica.ro

boierilor ca despăgubire dreptul de a-şi avea un număr de birnici cari să li plătească numai lor, *scutelnicii*.

Nu se poate zice că această măsură a lui Constantin Mavrocordat n'ar fi produs o îmbunătăţire, de şi aducerea ei la îndeplinire s'a lovit de o mulţime de greutăţi, aşa încât ţerănimea n'a folosit atâta cât ar fi dorit Domnul, care înţelegea bine că fericirea unui Stat şi prosperitatea unei stăpâniri nu se pot răzima decât pe mulţămirea şi îndestularea celor mai mulţi. Pe lângă aceasta Mavrocordat a păstrat dela Germanii din Oltenia câteva măsuri bune. El orândui plata tuturor *dărilor* către Vistierie în patru soroace, numite *şferturi*. (Măsura a fost luată întâiu, însă, de Constantin Brâncoveanu, ca Domn muntean, şi de Nicolae Mavrocordat când era Domn moldovenesc.) Dijmele cele mai grele fură înlăturate, în judeţe fură aşezaţi, după imitaţia vornicilor olteni, *ispravnici* [1].

Să se mai adauge faptul că, în cea de a treia Domnie a sa, Constantin Mavrocordat, care, de alminteri, a mai domnit de multe ori în amândouă ţerile, până la a unsprezecea dată, — fiind atunci împovărat de bătrâneţă şi aproape orb, — avu norocul să vadă biruinţa Turcilor asupra Germanilor într'un nou războiu (încheiat prin pacea dela *Belgrad*), să înlăture planurile, ce se făceau, de a da celor cinci judeţe oltene o administraţie deosebită şi să le unească înapoi cu Scaunul Domniei din Bucureşti. Oricine va trebui să recunoască însuşirile acestui cârmuitor şi oarecare măreţie a Domniei din Bucureşti De altfel, şi într'o ţară, şi în cealaltă, meritele lui Constantin au fost recunos-

1 Până atunci *ispravnic* însemna numai delegat, şi numai pentru o singură sarcină, pe când acum ispravnicii ajunseră ce sunt prefecţii în zilele noastre.

www.dacoromanica.ro

cute de contemporani, şi, dacă, în unele împrejurări, el a fost silit să calce peste hotărârile bune pe care le luase şi să le schimbe cu măsuri supărătoare pentru ţară, cu toţii ştiau că o face împotriva dorinţilor lui, numai pentru a îndestula cererea de bacşişuri turceşti, care erau tot mai multe şi tot mai grele [1].

5. În acest timp, Moldova fu supusă încercării unui nou războiu între *Turci şi Ruşi*. Când el se deschise (1736), era Domn un văr al lui Constantin Mavrocordat, un nepot de fiu al lui Grigoraşcu Ghica, Domnul din veacul al XVII-lea, adevărat Moldovean, şi nepot de fiică a lui Alexandru Mavrocordat. Îl chema *Grigore*, după numele bunicului său, şi, dacă, venind în Domnie foarte tânăr, el nu ştia româneşte, a învăţat foarte răpede această limbă, şi era deci în stare a judeca după buna dreptate pe toţi cei ce veniau înaintea Scaunului său. A fost şi el, ca şi rudele sale Mavrocordaţii, un iubitor de artă şi de învăţătură.

Creştin evlavios, Grigore Matei Ghica a întemeiat lângă fiecare din reşedinţele sale câte o mănăstire nouă. Cea de lângă Iaşi a fost făcută 'n şesul Bahluiului supt dealurile încununate cu mănăstirile Galata şi Cetăţuia: e mănăstirea *Frumoasa*, clădită într'un stil înrâurit de norme apusene, cu un spaţiu mai mare decât al tuturor celorlalte clădiri sfinte şi încunjurată de o prea frumoasă grădină, unde boierii erau îngăduiţi să vie să se plimbe, prin aleiele trase după datine constantinopolitane. În margenea Bucureştilor, vrând să se întreacă apoi cu Nicolae Mavrocordat, el clădi mănăstirea *Sfântului Pantelimon*, şi avu ace-

[1] Motivul acestei pretenţii tot mai mari a Turcilor: lipsa lor de câştig din războiu şi viciile constantinopolitane, vezi-le în manualul mieu de Istorie Universală pentru clasa a III-a.

www.dacoromanica.ro

laşi noroc ca şi celalt ctitor domnesc din vremea Fanarioţilor: de a muri în ţară şi de a fi îngropat, el şi Doamna sa, Zoe, în locul de odihnă pe care însuşi şi-l pregătise. Mormântul celor doi soţi este de marmură curată şi împodobit cu săpături delicate.

Boierii moldoveni primiseră pe Ruşi aproape cu aceiaşi bucurie cu care Germanii fuseseră primiţi de boierii munteni pe vremea lui Nicolae Mavrocordat, dar generalul împărătesc *Münnich* se arătă aşa de crud şi de grosolan, încât pentru totdeauna boierii pierdută încrederea în Rusia şi dragostea pentru ostaşii şi generalii ei. Ei fură bucuroşi, deci, că, la încheierea *păcii din Belgrad* în *1730, care ni aduse înapoi Oltenia*, ţara rămase în vechea ei alcătuire.

XLI.

Epoca zisă a Fanarioţilor: caractere şi figuri. II. După 1750.

1. Pe la jumătatea veacului al XVIII-lea stăpânesc şi asupra Moldovei şi asupra Ţerii-Româneşti — căci acum nu se mai ţinea în samă, de loc, faptul dacă un candidat la Domnie se cobora din dinastia unui principat sau a celuilalt — membri ai următoarelor familii, care toate aveau *drepturi dinastice* asupra Scaunelor româneşti. 1. *Mavrocordaţii:* Nicolae, Ioan, fratele lui, Constantin, Ioan, fratele lui Constantin,— coborâtori din Alexandru Iliaş, după femei, şi mândrindu-se că au ca strămoş pe Alexandru cel-Bun. 2. *Ghiculeştii,* coborându-se după femei din Sturzeşti, iar, ca înrudiţi cu Mavrocordăteştii, având şi ei oarecare legături cu dinastia cea veche a Moldovei. Din această fami-

www.dacoromanica.ro

lie domnește deocamdată numai Grigore-Vodă. 3. *Racoviteștii,* boieri de țară, din sânge cantacuzinesc, familia dă până la 1750 numai pe Mihai-Vodă.

În al *treilea sfert* al veacului al XVIII-lea, deci, până pe la 1780, iarăși stăpânirea asupra Principatelor este păstrată pentru familii domnești. Întâlnim pe bătrânul Constantin Mavrocordat, pe *cei doi fii ai lui Grigore Ghica: Matei* și *Scarlat,* apoi pe *Alexandru,* fiul lui Scarlat (acest de-al doilea ridică la București miuunata biserică a Sfântului Spiridon celui nou, unde este și îngropat Scarlat-Vodă) și, în sfârșit, pe *al treilea Grigore Ghica, fiul lui Alexandru* (acesta din urmă era frate cu Grigore Matei și Domn român titular[1]), precum și pe *cei doi fii ai lui Mihai Racoviță:* bețivul *Constantin,* care muri otrăvit de păharele de melisă, pe care le tot bea, și slabul *Ștefan-Vodă.*

2. În acest timp Domnia românească este fără îndoială înjosită prin aceia că, afară de oamenii cari domniseră și mai înainte, nu putea să ajungă cineva în Scaunul din Iași sau din București fără să fi fost *Mare Dragoman,* așa încât și Domnii începeau a fi numiți prin stăruința unor *Greci puternici dela Constantinopol,* cum a fost *Stavarachi,* epitropul fiilor lui Mihai-Vodă Racoviță, care Stavarachi, după o viață de intrigi istețe și norocoase, a fost spânzurat de Turci. Ei trebuiau, la fiecare trei ani de zile, să-și înoiască Domnia (începutul acestui obiceiu se poate urmări, de alminteri, până în veacul al XVI-lea). Turcii mai adăugiau și câte-o dare suplimentară, precum era darea numită *geaizè,* afară de *peșcheșurile* date deosebiților conducători,

[1] I se dase acest titlu de cinste pentru serviciile ce aduse ca diploma Turcilor, cari, de alminterea, peste puțină vreme-i tăiară capul, pentru aceleași servicii.

www.dacoromanica.ro

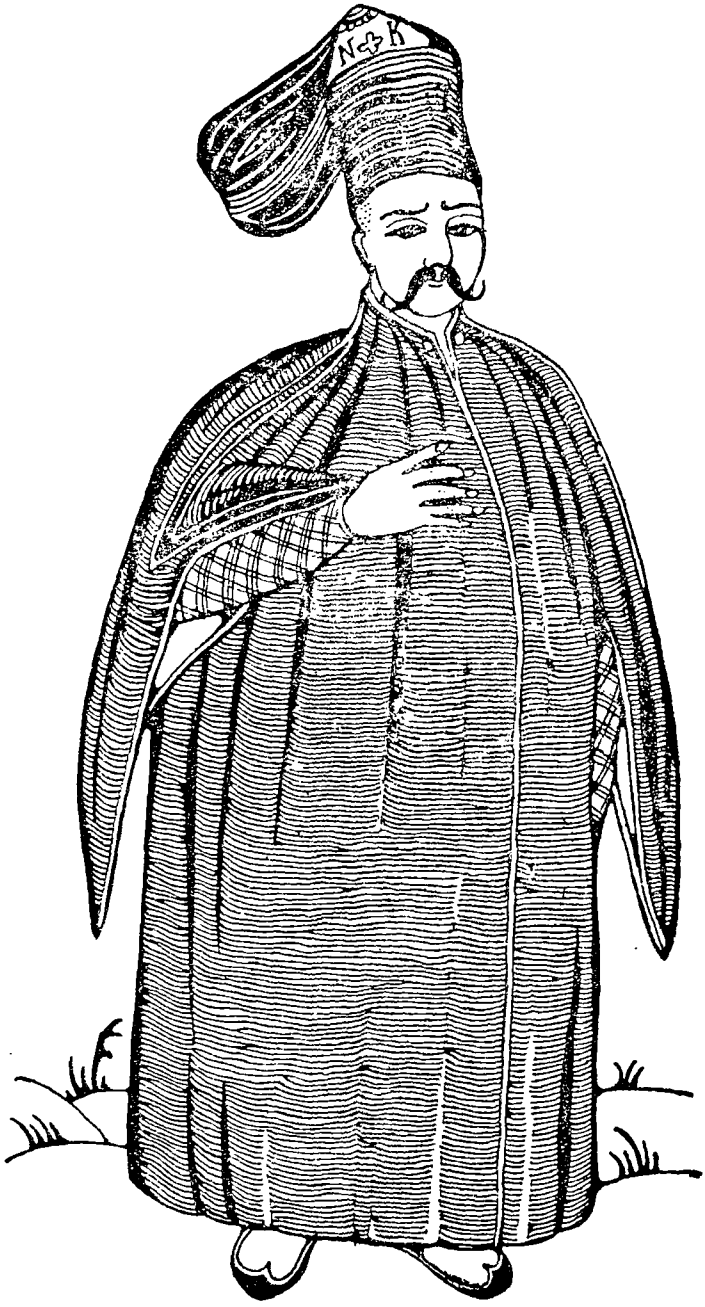

Fig. 89. Boier fanariot (caricatură contemporană.)

www.dacoromanica.ro

netrebnici şi luxoşi, ai Împărăţiei, peşcheşuri care erau foarte împovărătoare.

3 Curtea Fanarioţilor e întru toate imitată după a „Împăratului" turcesc din Constantinopol, cum, de altfel, toată moda era «de Ţarigrad», boierimea noastră gîtindu-se — moda cerea să se poarte capul ras,—îmbrăcându-se, primind, petrecând ca la Constantinopol. Pe când, în jurul lui Brâncoveanu, oricât de mult ar fi pătruns luxul şi fastul împărătesc, se învârtia tot viaţa veche românească, Nicolae Mavrocordat şi urmaşii lui au căutat să aibă în preajma lor numai lucruri şi obiceiuri ca acelea cu care erau deprinşi din capitala Imperiului Otoman.

Mai târziu, pe lângă persoana sfinţită a lui Vodă, ascunsă privirilor, ca şi a Sultanului—Doamna-şi avea acum haremul, din care nu-i era iertat să iasă,—se întâlnesc o samă de demnitari, mai bine ori mai rău plătiţi şi mai mult fără ocupaţie adevărată, precum: divictarul pentru cerneala Măriei Sale, credincerul pentru pivniţa aceluiaşi, becerul pentru cuhne şi cămară, ici-ciohodarul pentru papuci, rahtivanul pentru „rafturile" cailor, caftangiul pentru *caftanele* care se dau acum boierilor numiţi în slujbă, întocmai precum un caftan i s'a dat lui Vodă însuşi la numirea în Constantinopol. Cafegiul stă lângă şerbecciu, ciubucciul lângă narghilegiu, ibrictarul, stăpânul ibricelor, lângă peşchirgiu, păstrătorul peşchirelor ; sofragi-başa, care ţine blidele, lângă berber-başa, care singur are cinstea de a purta briciul pe faţa domnească. *Eticheta* la Curte e întocmai cea osmano-bizantină şi rangurile boierilor, deosebite şi prin işlicele rotunde, acoperite cu piele de miel tânăr,—odată deosebirea se făcea prin *toiege*,—sunt tot aşa de strict osebite ca în vechiul Bizanţ ori în Stambulul Padişahilor. Încă

www.dacoromanica.ro

de pe la 1700 erau la noi *cafenele* (cahvenele) ţinute de Răsăriteni, însă numai pentru ai lor.

Dar deprinderea cu datinele constantinopolitane aducea şi folos ţerilor noastre. Turcii au ţinut totdeauna, după cererile legii lor, să aibă apă bună în oraşe, băi, spitale. Şi Fanarioţii au căutat să lase astfel de urme ale cârmuirii lor. Grigore Matei Ghica face, cum am văzut, spitalul dela Pantelimon (lângă Bucureşti, după ce Mihai Cantacuzino Spătarul, fratele lui Şerban-Vodă, întemeiase spitalul *Colţei*, în oraş chiar), şi Constantin Racoviţă dă Iaşilor spitalul *Sfântului Spiridon;* şi un altul se face la Focşani. La 1792 Alexandru Moruzi, Domn în Moldova, acoperì cu scânduri de stejar uliţile încă „nepodite" din Iaşi (de aici se zice la străzile vechi: poduri, ca Podul Mogoşoaii, Podul Caliţei, Podul-de-Pământ, Podul Roşu, Podul-Vechiu, ş. a.). Apă bună se aduse pe ţevi, de suiulgii (meşteri de ape) pricepuţi: se hotărî luminarea oraşului, şi cei d'intâiu vardişti, culucciii, fură aşezaţi la răspântii, pe când „străji" străbăteau oraşul.

4. Cât priveşte sarcinile ţerilor, pe la 1700 Muntenii dădeau, după adausul primit de Brâncoveanu pentru ca să nu fie scos din Scaun, la 1703 (50.000 de lei) şi cel cu care Constantin Mavrocordat încărcă birul pentru a nu se numi peste Olt alt Domn (100.000 de lei), suma de 959.500 de lei turceşti, ca *geaizè*, etc. La fiecare trei ani, când se înoia — *dacă* se înoia — Domnia, se mai plătiau banii de *mucarer* («întărire»). Iar la *obrazuri ştiute*, Turci şi creştini, se plătia fără nicio măsură, *Zahereaua* (provisii), care se cerea întâiu numai în vreme de războiu, ajunse acum un obiceiu şi în mijlocul păcii. Şi alte *angarii* se adăugiau în sfârşit la acestea.

www.dacoromanica.ro

La 1783 se hotărî, printr'un *sened* (sinet, învoială) împărătesc, că Ţara-Românească va plăti numai 309.500 de lei, iar Moldova 165.944; se mărgeni peşcheşul Bairamului şi al „scărilor de călărie" la 130.000 pentru un principat şi la 115.000 pentru celalt. Dar cumpărarea sprijinitorilor urmă şi mai departe, şi aceia era mai grea.

5 Din această pricină, Domnii, cu toată filosofia lor apuseană, nu se puteau ţinea la cele patru şferturi pe an, pe care le introdusese, cum s'a spus, Brâncoveanu, apoi Nicolae Mavrocordat şi căutase a le păstra in amândouă ţerile fiul acestuia, Constantin. Cereri nouă dela Turci, nevoi nouă produceau şi înmulţirea acestor «şferturi», care nu mai răspundeau nici pe departe la numele lor. Şi, cu toată afurisenia Mitropoliţilor, darea pe vite, *văcăritul* [1], care atingea pe toţi şi sărăcià pe mulţi, era pusă une ori şi de Domnii cei buni.

6. Domnii aduceau cu dânşii *Greci*, dar nu în număr aşa de mare. Nicolae Mavrocordat sfătuise chiar pe fiul său, prin învăţăturile-i scrise, a trăi mai mult în mijlocul boierilor de ţară, cu cari, de altfel, şi Mavrocordaţii şi Ghiculeştii n'au pregetat să se încuscrească (Ghiculeştii s'au şi răzimat totdeauna pe Sturzeşti, cu cari aveau rudenie de sânge). Ei întrebuinţau pentru strângerea dărilor Greci mai mărunţei, dar aşa se făcea şi la sfârşitul veacului al XVI-lea. Unii Greci au întrat în rândurile clerului înalt românesc sau în mănăstiri, dar de astfel de încălcare se plângeau Românii şi cu un veac în urmă. În această vreme vedem însă cum Moldovenii se ridică împotriva Mitropolitului

[1] Alte dări: *pogonăritul, vinăriciul, oieritul, stupăritul, tutunăritul,* până şi *săpuuăritul,* ereu tot vechea dijmă. Se încercă la începutul veacului al XVIII-lea, şi o dare generală pe vetre, pe fumuri, *fumăritul.*

www.dacoromanica.ro

grec *Nichifor*, om de casă al Ghiculeştilor, şi ieau măsuri ca niciodată un străin să nu poată sta în fruntea Bisericii ţerii, cum nici n'a mai stat, de fapt. În Ţara-Românească au fost mai mulţi episcopi greci, dar fiecare dintre dânşii, ca un *Neofit*, un *Filaret 1-iu*, şi-a făcut cinstit datoria către ţară. Ţeranii se bucurau de binefacerile desrobirii ; Domnii din veacul al XVIII-lea au luat doar măsurile, cuprinse în puncte sau paragrafe, — de aici numele de *ponturi*, —, care hotărau cât şi cum trebuie să muncească fiecare ţeran ce se află pe moşie străină. A biruit obiceiul moldovenesc de a se cere numai *douăsprezece zile pe an*, pe lângă *dijmă*, ceia ce fără îndoială că nu era împovărător.

7. În sfârşit, dela începutul veacului al XVIII-lea, pe lângă *şcolile* curat *greceşti* pe care le întemeiaseră şi le susţinuseră un Duca-Vodă, un Şerban Cantacuzino, după sfatul Stolnicului, fratele său, care imita pe Veneţieni, sau un Brâncoveanu, ale căror gimnasii greceşti, de şcoală mai înaltă, au rămas vestite, se păstrară şi *şcoli* de *slavonă* şi *românească*, având dascăli plătiţi de Domnie. *Tipografiile* bisericeşti dela Bucureşti, Buzău şi Râmnic (mai ales aceasta din urmă), precum şi aceia dela Iaşi, şi, câtva timp, aceia dela Rădăuţi, au dat o samă de cărţi româneşti pentru cetirea credincioşilor, şi chiar pentru lămurirea celor ce voiau să cunoască şi să înţeleagă mai bine legea. Pe la episcopii, clerici sprijiniţi de arhierei din şcoala Mitropolitului Antim, ca *Damaschin de Buzău* şi *Inochentie de Râmnic*, lucrau neobosiţi la tălmăciri. E de netăgăduit că preoţimea românească, şi aceasta mai ales prin silinţile lui Constantin Mavrocordat, care voiă numai preoţi cărturari

www.dacoromanica.ro

şi-i învăţa şi cu de-a sila pe ceilalţi, s'a ridicat la o mai înaltă treaptă de cultură.

În sfârşit, dacă, în Ţara-Românească, cronicile

Fig. 90. Sfinţi zugrăviţi în Paraclisul Mitropoliei din Bucureşti (făcut de Nicoiae Mavrocordat)

s'au oprit o bucată de vreme, în Moldova ele urmară, şi câte un străin ca *Amira*, ori câte-un logofăt de Vistierie ca *Nicolae Mustea*, precum şi

www.dacoromanica.ro

alţii, necunoscuţi, îşi dădură silinţa de a păstra tradiţia însemnării faptelor din care se alcătuieşte istoria ţerii. *Grigore Ghica* a fost chiar, în Moldova, un patron al continuării cronicelor, puind să i se scrie pe larg biografia şi alcătuindu-şi un letopiseţ grecesc. Cu boierii mari *Ioan Canta* şi *Ienachi Cogălniceanu* — dacă el a scris cronica atribuită lui — încetează în Moldova, după 1770, şirul cronicarilor.

8 La 1762 ajunse cârmuitoare a Rusiei *Împărăteasa Ecaterina*, şi gândul ei era să cucerească amândouă Principatele, apoi Serbia şi Bulgaria, să aducă în stăpânirea ei Constantinopolul însuşi şi să aşeze acolo ca nou Împărat de neam rusesc pe nepotul ei de fiu, botezat anume pentru aceasta: Constantin. Îndată, oameni trimeşi de dânsa, călugări adevăraţi sau prefăcuţi, merseră din loc în loc pe la noi, vânzând icoane şi aducând scrisori de taină, prin care li se făgăduia boierilor zile mai bune, supt cârmuirea împărătească a creştinilor ruşi. La *1768*, în toamnă, izbucni chiar un nou război între *Ruşi* şi *Turci*, a căror Împărăţie se credea că va fi sfărâmată.

Dela această dată până la 1829 se deschide o altă epocă în istoria Românilor din principate, epoca neconteniteloř *războaie dintre Ruşi şi Turci*, une ori şi dintre aceştia din urmă şi *Austrieci*, pentru *anexarea Principatelor* şi a ţerilor creştine din vecinătate.

Prin aceste războaie pierdem o mare parte din produsul muncii noastre, pierdem satele şi mănăstirile distruse, pierdem destule din virtuţile patriarhale de odinioară, care sunt înlocuite cu jocul de cărţi, cu petreceri uşoare, cu danţurile nouă, cu vorbirea de modă a limbii francese, cu cetirea

www.dacoromanica.ro

romanelor imorale, şi supt influenţa *ofiţerilor ruşi*, cari au stat decenii întregi în ţara noastră. În schimb însă, am căpătat un şir de *privilegii*, pe care Ruşii le smulseră Turcilor (v. mai jos), pre-

Fig. 91. Grigore Alexandru Ghica

gătindu-se astfel, prin situaţia noastră din ce în ce mai desfăcută de Împărăţia turcească, alipirea către Statul lor rusesc.

www.dacoromanica.ro

Războiul din 1768 s'a mântuit numai în *1774*, şi nu după dorinţa Ruşilor, cari trebuiră să părăsească amândouă Principatele. Boierii şi clericii cari merseră la Petersburg cu tot felul de oferte şi rugăciuni umilite trebuiră să se deprindă a trăi şi mai departe în atârnarea Turcilor. Boierii munteni, conduşi de urmaşii *Cantacuzinilor* din veacul al XVIII-lea, *Pârvu*, care muri la *Comana* luptându-se. alături de Ruşi, împotriva Turcilor, şi *Mihail Banul*, boier învăţat, care a scris şi lucrări însemnate, cercaseră în zădar să capete condiţii de viaţă pe care le înfăţişau ca fiind acelea ale ţerilor noastre în clipa supunerii către Turci. Şi boierii munteni rămaseră învinşi în dorinţa lor de a căpăta *Domn de ţară* (ei ar fi dorit pe bogatul şi bătrânul boier Ştefan Pârşcoveanu). Dar se hotărâ, prin *hatişeriful dela 4 Novembre st. v. 1774*, ca Domnii să nu mai fie maziliţi fără vinovăţie, ca ţara să fie scutită pe doi ani de bir şi să nu dea pe urmă decât haraciul, trimiţându-l odată la doi ani, ca toate ajutoarele în provisii, lemne, etc. date Turcilor să fie scoase din suma tributului, ca Turcii să nu locuiască supt niciun pretext în Principate, cum se încercaseră a face în prima jumătate a veacului al XVIII-lea şi cum stăteau de fapt supt pretext de negustorie, căci aveau dreptul de a cumpăra înaintea oricui obiectele trebuitoare pentru aprovisionarea Constantinopolului. Mai mult sau mai puţin — une ori foarte puţin — aceste privilegii au fost observate.

9. Le am plătit însă şi printr'o pierdere. *Austriecii* ar fi vrut să se folosească de războiu pentru a smulge Turcilor încă odată *judeţele oltene*. Neizbutind, ei se înţeleseră cu Ruşii, şi, astfel, când pacea era acum statornicită, catanele trecură în Moldova-de-sus, supt cuvânt că veniau să stator-

www.dacoromanica.ro

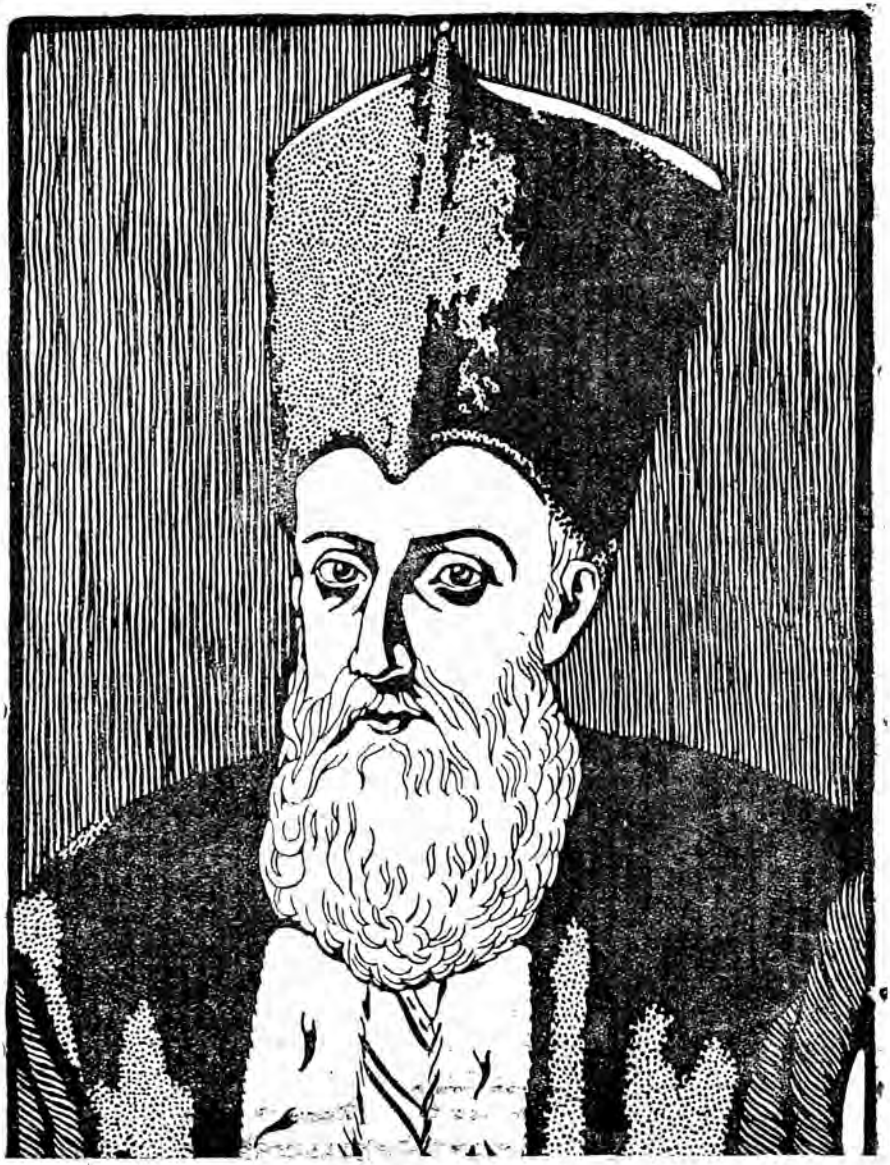

Fig. 93. Alexandru Ipsilanti.

www.dacoromanica.ro

nicească un *cordon* împotriva ciumii, şi oştile împărăteşti ajunseră, înfigând stâlpi de graniţă până la *Roman*. Dar Guvernul din Viena găsi că această

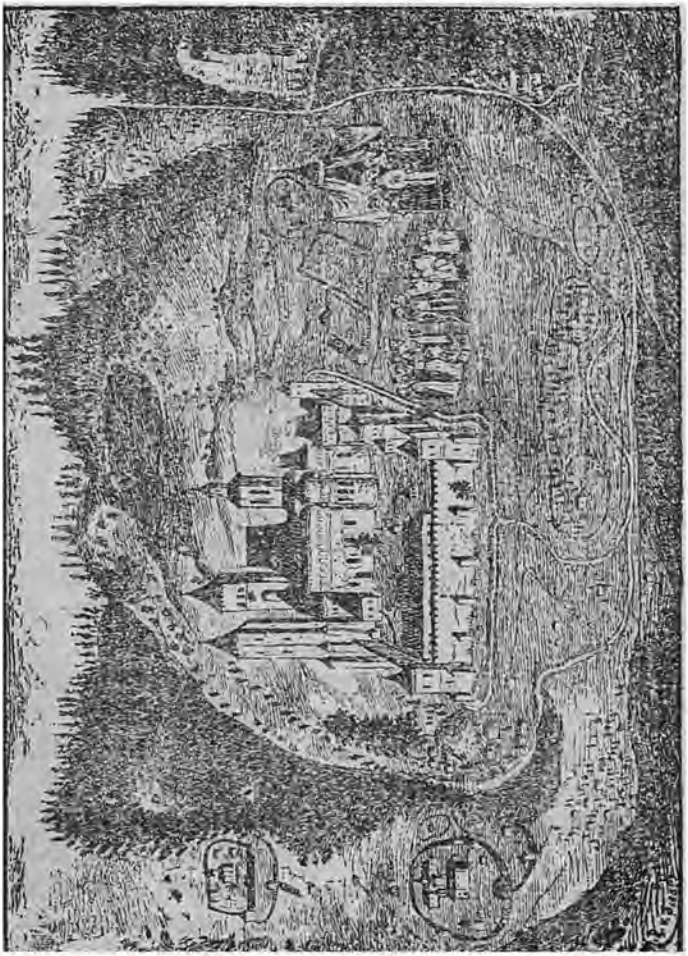

Fig. 92. Mănăstirea Putna (cum era în secolul al XVIII-lea).

încălcare ar fi prea scandaloasă şi se luă deci-numai *Ţinutul Cernăuţilor* întreg, *al Câmpulungului* şi cea mai mare parte din *Ţinutul Sucevei*, împreună cu *Putna*, unde e înmormântat Ştefan-cel-

www.dacoromanica.ro

Mare, şi cu *Suceava*, unde cei mai mari Domni ai Moldovei şi-au avut reşedinţa. Boierii protestară fără folos, iar Turcii se lăsară răpede îmbunaţi prin daruri. Astfel că la *1775* se încheiè convenţia care dădea Austriei, supt numele de *Bucovina* (Moldovenii ziceau: Cordunul), Moldova-de-sus, cu cele mai frumoase păduri, cele mai strălucite mănăstiri şi cu sate în care trăia mai bine conştiinţa vechii neatârnări ţerăneşti. Austriecii se grăbiră a rupe orice legături între aceşti Moldoveni şi vechea Moldovă domnească. Se făcu *episcopie deosebită* pentru Bucovina din Scaunul Rădăuţilor, se întemeiară *şcoli nemţeşti* pentru folosinţa locuitorilor ţerii, se aşeză un guvernator anume pentru această provincie (mai târziu Bucovina a fost alipită la Galiţia, dar, fruntaşii români protestând, se întemeiè *ducatul* de până ieri, cu Dietă şi president al ţerii, deosebit).

Bucovina s'a desvoltat în ceia ce priveşte viaţa economică şi rânduiala administrativă, supt stăpânirea austriacă, dar oraşele au fost năpădite de *Evrei din Galiţia*, iar în sate se aşeză din ce în ce mai mult un contingent de *Ruşi* săraci, veniţi tot din Galiţia, aşa încât astăzi numărul lor ajunge aproape pe acela al vechilor locuitori ai ţerii. Ruşii sau *Rutenii* (Rusnecii) cereau mai dăunăzi să aibă episcopia lor deosebită, înzestrată cu averile mănăstireşti dăruite de Domnii şi boierii Moldovei, şi ei izbutiseră să facă a fi socotiţi în statistice ca elementul cel mai numeros al ţerii. Ajutaţi de Guvern, Ruşii înaintară necontenit în această parte smulsă Moldovei, până ce, în sfârşit, dreptatea mult aşteptată ni se făcu prin războiul desrobitor din 1916.

10. Acuma Domnia se poate căpăta şi de *alte*

www.dacoromanica.ro

familii grecești care îndeplinesc condiția ocupării prealabile a dragomanatului. Astfel, dacă în Moldova e numit *Grigore Alexandru Ghica* (fig. 91), bun gospodar, trăind simplu și cârmuind bine și cu îngrijire, pentru ca să fie ucis peste trei ani, fiindcă era bănuit de înțelegere cu Rușii, cari-l prinseseră în ultimul războiu și-l ținuseră la Petersburg, — în Țara-Românească stăpânì mai mulți ani de zile *Alexandru Ipsilanti* (fig. 93), dintre neamurile nouă. Din familia *Moruzeștilor*, înrudiți cu Mavrocordații, domnesc pe rând: *Constantin*, însurat cu o fată de boier de țară (Rusetească), și fiul acestuia, *Alexandru*. Chiar Greci fără niciun fel de drepturi, ca *Nicolae Mavrogheni* (fig. 94), care se luptă cu noroc împotriva Austriecilor (1786—90), ori *Constantin Hangerlì*, domnesc în Țara Românească. Mavrogheni fu însă tăiat de Turci ca trădător, și, cu toate făgăduielile făcute Rușilor, Turcii avură și mai departe așa de puțin respect pentru astfel de făpturi ale lor, încât Hangerlì, care pusese o dare nedreaptă asupra țerii, introducând iarăși dijma pe vite, văcăritul, desființat de mai multe ori cu jurământ, fu ucis, în București chiar, de un trimis al Sultanului; e îngropat în biserica Sfântului Spiridon Nou (1799).

Mihail, fiul unui Constantin *Suțu*, se împărtășì de Domnie în amândouă țerile, cu toate că fratele său Nicolae, Mare Dragoman al Porții, fusese ucis pentru trădare în timpul războiului din urmă. Și fiul acestui Nicolae, *Alexandru Suțu*, a domnit de mai multe ori în amândouă Principatele. Să se mai adauge un *Manoli Gianì*, boier oltean înrudit cu *Ruseteștii*, care și-a avut și el ceasul de putere. În sfârșit numai în Moldova stăpânì neamul cel nou al *Callimachilor*, care se cobora după tată dintr'un moșnean din părțile Orheiului, iar după

www.dacoromanica.ro

mamă dintr'o femeie din Câmpulungul Bucovinei. *Ioan Teodor,* zis de acasă *Calmâșul*, fiu al celui d'intâiu boier din acest neam, învățase la școlile polone și știa bine latinește. Pentru aceasta — căci Turcii nu intrduseseră încă limba francesă ca limbă diplomatică, — el ajunse dragoman al Porții, își schimbă numele pe grecește în *Callimachi* (ai noștri ziceau: *Calimah)* și căpătă Domnia pentru el și fiul său, *Grigore,* încă înainte de războiul dela 1768. Cu toate că Grigore a fost ucis pentru trădare (cel d'intâiu Domn din epoca fanariotă care-și pierdu capul; după el vine Grigore Ghica și apoi Hangerlì), *Alexandru,* cel de-al doilea fiu al lui Ioan Teodor, a putut ajunge Domn al Moldovei, către sfârșitul veacului. În sfârșit, *Scarlat,* fiul lui Alexandru, domnì în această țară, și Ioan, fratele lui Scarlat, căpătă și el Domnia, fără să-și ocupe Scaunul. Și urmașul Mavrocordăteștilor, *Alexandru cel Nebun* (Delì-beiu, turcește) și *Alexandru, fiul lui Ioan, zis Fugarul,* turco-grecește: «Firarìs», se împărtășiră de Domnie.

Domnii aceștia noi trăiau supt o supraveghere care lipsise până atunci: a *consulului rusesc,* care-i spiona pas cu pas. Dela o vreme și *Austria* numi ca *agent* în Principate pe un negustor din Ragusa, fostul secretar domnesc *Raicevich.* Guvernul austriac nu se pricepuse a învia rosturile de negoț ale Sașilor în Principate, dar el se gândia la *navigația pe Dunăre* și chiar pe *Olt,* și, pentru a-și întări situația la noi, el luă supt ocrotirea lui, ca *sudiți* sau *unterthani,* pe *Evreii din Galiția,* cari pătrunseseră de curând în Bucovina și de acolo în Moldova, copleșind orașele și nimicind vechiul negoț și meșteșug de modă mai veche — ei represintau *moda nouă europeană* — al Românilor și creștinilor în genere.

www.dacoromanica.ro

Totuşi, unii dintre Domni izbutiau să facă *reforme bune,* cum au fost ale lui Grigore Ghica, ale lui Alexandru Moruzi, cu toate că acesta se dădu prea mult de partea boierilor şi căută să îngenunche înaintea acestora pe ţerani. *Organisaţia judecătorească*, cu *departamente* pentru deosebitele pricini, ca şi o mai bună *administraţie* a judeţelor, sunt din această vreme.

11. Când Ruşii începură uu războiu nou, la 1788, aducând pe *Potemchin* (Patiomchin), fostul favorit al Împărătesei Ecaterina, ca guvernator al Principatelor, însă nădăjduind să-l facă, ba chiar cu voia Europei, *rege al Daciei*, ţerile noastre trăiră iarăşi mai mulţi ani de zile supt cârmuirea străină, rusească în Moldova, austriacă (a *prinţului de Coburg)* în Ţara-Românească. Împrejurările europene făcură însă ca şi din acest războiu să ieşim nevătămaţi, prin pacea dela *Şiştov* (între Austria şi Turcia ; *1791*) şi dela *Iaşi* (între Turcia şi Rusia ; *1792*).

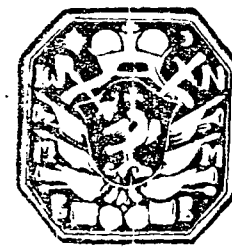

Fig. 94. Pecetea lui Nicolae-Vodă Mavrogheni.

Şi data aceasta, boierii făcură cereri de îmbunătăţire a situaţiei Principatelor la Constantinopol ; ei vorbiau acum de „naţia" moldovenească sau muntenească, se plângeau că ţerile lor au ajuns «curate provincii turceşti», atacau Domnia Grecilor şi pretindeau lucruri mari. Astfel Muntenii voiau dărâmarea *cetăţilor* de la Dunăre, *alegerea Domnului* de către ţară — cel din urmă Domn ales fusese Alexandru, fiul lui Scarlat Ghica—, statornicirea *tributului* şi plata lui prin diplomaţii Puterilor protectoare, întemeierea unei *oştiri naţionale* şi proclamarea *neutralităţii* Principatelor, ca să au mai fie turburate de oştirile Puterilor ce se luptau.

www.dacoromanica.ro

Cererile fură făcute de Munteni şi la sosirea lui Alexandru-Vodă Moruzi în ţară, fără să se ajungă cât de puţin la scopul dorit. La 1802, când, de frica *Pazvangiilor* (oamenii lui Pasvant-Oglu, Paşa răsculat de Vidin) şi a *Cârjaliilor* din Bulgaria, Bucureştii întregi, cu Domnul, bătrânul Mihai Suţu, în frunte, pribegiră în Braşov, boierii adăpostiţi acolo cerură să se îndrepte starea de lucruri, înlăturându-se Grecii, după putinţă, şi dându-se boierilor dreptul de a supraveghia întrebuinţarea veniturilor ţerii. Aşa cerură şi Moldovenii, şi astfel se ajunse prin stăruinţile acestor fruntaşi români la *hatişeriful* (poruncă împărătească) de privilegii din acel an. Dar cereri ca acestea dela 1792 şi dela 1793 arată că, în hotărârea soartei ţerilor noastre, se amesteca acum *un element nou: conştiinţa naţională,* care se trezia prin *contactul cu civilisaţia filosofică şi liberală* a ţerilor apusene.

XLII.

Ultime vremuri fanariote până la 1821.

1. În *1802,* noi privilegii fuseseră deci adause de Turci pe lângă cele vechi: ele mai priviau îndreptarea *graniţei raielelor* şi înapoierea *moşiilor încălcate,* asigurarea *dregătoriilor* penrru *boierimea de ţară,* înlăturarea *cererilor* necontenite de *provisii* şi sorocul de *şapte ani* pentru *stăpânirea Domnilor.* Ţerile noastre erau să se bucure numai foarte puţin de privilegiile noi, ca şi de cele vechi, pentru că, la *1806,* în vremea marilor preschimbări aduse de Napoleon, Împăratul Francesilor, *Ruşii* trecură Nistrul şi începură un alt războiu cu Poarta, care ţinu şase ani de zile. În tot acest timp, ţerile noastre au avut iarăşi cârmuire rusească.

www.dacoromanica.ro

Data aceasta, atât în Moldova, cât şi în Muntenia, Ruşii întrebuinţară pentru administraţia Principatelor pe cel mai credincios faţă de dânşii, dintre Fanarioţi, pe *Constantin Ipsilanti,* fiul lui Alexandru, care peri pe urma acestei politice provocătoare faţă de Turci. Constantin avea de multă vreme înţelegere cu *Sârbii,* cari se ridicaseră împotriva Turcilor, şi-i sprijinise prin toate mijloacele ce-i stăteau la îndemână. Dela sprijinul rusesc el aştepta lucruri mari, însă după ce, o bucată de vreme, stătu la Bucureşti ca represintant al Guvernului celui nou, *având şi Ţara-Românească şi Moldova* şi visându-se *rege al Daciei, cu adausul, poate, şi al Serbiei,* el trebui să se retragă pentru totdeauna în Statele Împăratului, şi muri acolo, la Chiev.

Ca şi mai înainte, un număr de boieri alcătuiră un *Sfat* sau *Divan,* şi fură alipiţi pe lângă *generalul rusesc,* care avea îngrijirea tuturor lucrurilor. Acest general, împreună cu toată ofiţerimea lui, ducea o viaţă de petreceri, de datorii şi de desfrâu, care a contribuit, cum am spus, foarte mult la stricarea moravurilor în clasa conducătoare românească. Cât priveşte purtarea acestor cuceritori faţă de *ţerănime,* ea a fost de rândul acesta mai crudă decât oricând: unul zicea despre ţeranii cari erau puşi une ori să tragă carele cu provisii ale oştirii, că, dacă nu li-a rămas altceva, au *„ochi să plângă“* [1].

2. În *1812* se începu, precum ştim, marele războiu al lui Napoleon, care se găsia în fruntea Europei apusene şi centrale întregi, împotriva Ruşilor. Napoleon ar fi dorit ca *Sultanul Mahmud* să prelungească războiul cu Ruşii, cari se învoiseră, dela

[1] De şi cuvântul s'a spus de alţii în alte locuri.

www.dacoromanica.ro

un timp, la o încetare de arme — *armistițiul dela Slobozia* (1807), — apoi începuseră iarăşi luptele, de şi fără vre-o lovitură îndrăzneaţă. Dar el nu voi să ieie nicio îndatorire faţă de Turci, şi Tri-

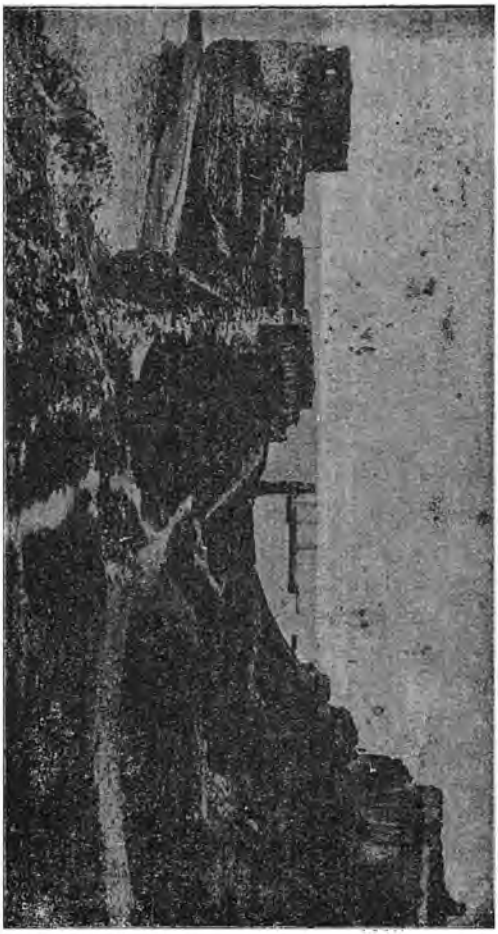

Fig. 95. Cetatea-Albă.

mesul lui la dânşii ajunse foarte târziu ; pe de altă parte, la început Turcii se arătaseră gata a părăsi unele Ţinuturi din Moldova, şi, astfel, în ziua de

www.dacoromanica.ro

16 (28) Maiu 1812, se ajunse la încheierea păcii din *București*.

Odată, în cursul acestei ocupații, Rușii proclamaseră *unirea amânduror țerilor noastre cu Împărăția lor*, și această măsură fusese recunoscută de Napoleon, care, pe vremea aceia, era încă în legături pașnice cu Țarul ; consulii și agenții străini fură siliți să părăsească Principatele, care nu mai erau acuma organisații autonome, ci numai *guberniі* ale Statului rusesc. Pe atunci, când se zidia vre-o biserică sau se tipăria vre-o carte, se însemna că aceasta se face în vremea cârmuirii Împăratului Alexandru Pavlovici. Prin pacea dela București, Rușii trebuiră să dea înapoi toată Țara-Românească, dar din Moldova ei opriră *Ținutul care se întinde între râurile Nistru și Prut*. În acest Ținut, care n'avea nume deosebit până atunci, și care se chemă de acum înainte *Basarabia*, după partea de Miazăzi, basărăbească odinioară, se afla *sălașul tătăresc al Bugeacului*, dar, în ultimii cincizeci de ani, Tatarii plecaseră în cea mai mare parte ; apoi erau *cetățile turcești* ale Chiliei, Ismailului și Akkermanului (vechea Cetate-Albă), ale Benderului (vechea Tighine) și Hotinului (pe care Turcii îi luaseră dela Moldoveni la *1713*), dar și întinse Ținuturi de șes fără pădure, unde-și aveau pășunile ciobanii moldoveni și alții, veniți de peste graniță (Mocani din Ardeal), și se găsia un mare număr din moșiile boierilor țerii.

Boierii protestară împotriva acestei răpiri, arătând că sarcinile cele grele vor cădea de acum înainte numai asupra părții apusene a vechii Moldove : dar nu era cine să-i asculte. Basarabia intră deci în stăpânirea Rușilor. Aceștia înștiințară pe boieri că acei cari vreau să-și păstreze moșiile trebuie să se așeze în această provincie,

www.dacoromanica.ro

sau să-şi desfacă toate drepturile de stăpânire într'un soroc scurt. Neputând face aceasta, de oare ce cumpărătorii se învoiseră a da preţuri mici, multe case boiereşti îşi pierdură astfel averile. În

Fig. 96. Sat basarabean.

Chişinău fu aşezat un *episcop*, care urmă pe episcopul de *Hotin*, înfiinţat în veacul al XVIII-lea. Mai târziu s'a făcut şi o episcopie la *Cetatea-Albă*. Abia câte o carte românească de biserică

www.dacoromanica.ro

s'a tipărit în Basarabia rusească, de şi multă vreme se mai întrebuinţă în bisericile de sate de acolo limba noastră ; dar, de prin anii *1860,* se luară măsuri care au înlăturat-o cu desăvârşire. Numai pe la 1890 se începuse iarăşi o mişcare pentru reîntroducerea limbii «moldoveneşti» în bisericile din Basarabia, mişcare însă pe care cârmuirea rusească căuta s'o împiedece. Boierii localnici avură întâiu un rost însemnat în administraţie, şi un Scarlat *Sturza,* care visă de unirea tuturor Românilor, pe care a proorocit-o, a fost cel d'intâiu guvernator al ţerii. Pe urmă însă, odată cu aducerea de *colonii străine* şi cu înlăturarea celui d'intâiu *regulament* basarabean, şi oblăduirea a trecut în mâinile străinilor.

3. După pacea dela 1812, Moldova capătă ca Domn pe *Scarlat Callimachi,* iar Ţara-Românească pe *Ioan Gheorghe Carageà,* dintr'un neam care mai dăduse Domn, după pacea dela Chiuciuc-Cainargi, pe *Nicolae-Vodă.* Al doilea Carageà a fost un om isteţ şi energic, dar lacom de bani şi însufleţit de sentimente curat greceşti ; din potrivă, Scarlat Callimachi era un cârmuitor blând, binevoitor faţă de boieri şi a însemnat stăpânirea lui prin alcătuirea *Condicii* de legi numite *Condica lui Calimah,* care este superioară Condicii pe eare Carageà o dădu Ţerii-Româneşti. Amândouă aceste legislaţii, pregătite de încercări făcute în veacul al XVIII-lea, se inspiră dela *obiceiul pământului* şi dela *canoane,* dar, în bună parte, ţin samă şi de *legiuirile cele nouă* ale Puterilor europene şi, mai ales, ale *Austriei.*

XVIII.

Revoluţii în principate. Literatura naţionalistă în Ardeal.

1. Dela o bucată de vreme, Grecii, cari se însufleţiau de cetirea literaturii francese, visau de

www.dacoromanica.ro

revoluţie şi de libertate. Gândul lor era să răscoale toate poporaţiile creştine supuse Sultanului, şi ei, crezându-se cei mai isteţi şi mai deprinşi în afaceri, nădăjduiau să întemeieze un mare Stat grecesc prin înlăturarea Turcilor. Rusia înteţia aceste pofte ale Grecilor; cancelariul Împărăţiei, Capo d'Istria, Grec el însuşi, avea ştiinţă despre organisaţia revoluţionară a neamului său, despre aşanumita *Eterie* sau „tovărăşie". Fiii lui Constantin-Vodă *Ipsilanti*, dintre cari unul, *Alexandru*, era general în serviciul Rusiei şi-şi pierduse o mână într'una din luptele lui Napoleon I-iu, stăteau gata să se puie în fruntea mişcării. De fapt; în luna lui Februar 1821, beizadeaua Alexandru trecu Prutul, împreună cu o ceată de câţiva tovarăşi ai săi. Se înţelese cu Mihai Suţu (fig. 97), urmaşul lui Callimachi în Scaunul Moldovei, şi căpătă dela acesta îngăduinţa celor d'intâiu măsuri.

Fig. 97. Mihai-Vodă Suţu

În curând, din Iaşi, unde ucise pe Turci, le pornia o expediţie pe care o credea în stare să libereze întreaga Eladă şi, pe lângă dânsa, toată Peninsula Balcanică în folosul Grecilor. Ştim că acest drum n'a fost cu noroc; Ipsilanti a rătăcit prin Moldova şi Muntenia, ducând o oaste în care studenţi şi băieţi de prăvălie formau o bună parte, şi, în sfârşit, fu învins de Turci la *Drăgăşani*, în

www.dacoromanica.ro

margenea Oltului, şi trebui să treacă în Austria, unde stătu o bucată de vreme închis. Pe de altă parte, Grecii din *Moldova*, uniţi cu *Arnăuţii* domneşti, ai *căpitanului Iordachi*, erau nimiciţi în lupta dela *Sculeni*, iar o parte din căpetenii periră în mănăstirea *Secul*, unde se adăpostiseră.

2. Dacă Moldovenii, mai ales, dar chiar şi boierii munteni, n'au voit o înţelegere cu Ipsilanti,

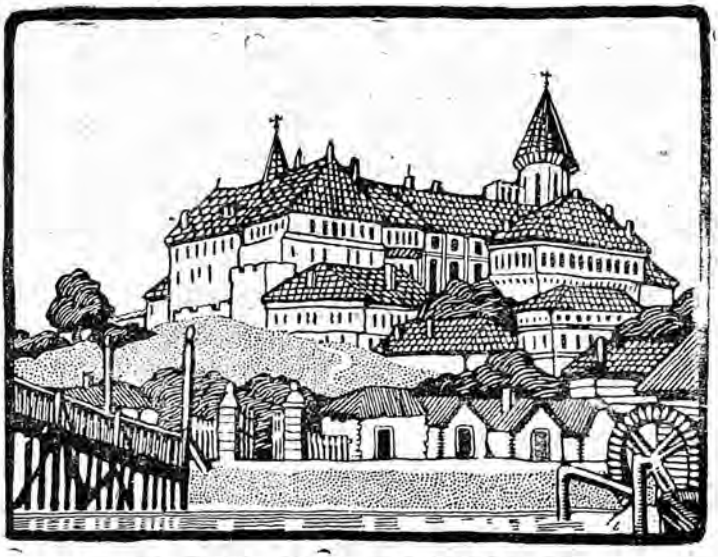

Fig. 98. O vedere a vechiului Bucureşti.

aceasta se datoreşte faptului că în decursul veacului al XVIII-lea, cu deosebire în cea de-a doua jumătate a acestui veac, se alcătuise o literatură, se formase o cugetare şi o simţire românească, menită să producă, după un şir de silinţi, viaţa noastră modernă de astăzi.

În Ţara-Românească, se ridică dintre boieri un scriitor de însemnătate, boierul *Ienăchiţă Văcărescu*. Acesta, un ginere al lui Nicolae-Vodă Cara-

www.dacoromanica.ro

geà, a scris *gramatica* limbii românești, dând ca probă bucăți poetice care pot fi socotite, după Psaltirea Mitropolitului Dosoftei, ca *începutul poesiei moderne a Românilor.* Fiii săi, Alecu și Nicolachi, și, mai târziu, fiul lui Alecu, *Ioan* sau *Iancu,* urmară, având talentul drept moștenire, exemplul dat de înaintașul lor. Văcărescu a mai alcătuit și o *Istorie a Împăraților otomani,* în care se cuprinde și o cronică a imprejurărilor muntene contimporane. Alți boieri au scris, mai pe scurt și într'o formă mai puțin aleasă, istoria evenimentelor cunoscute de dânșii. Mai pe urmă se desface dintre boierinași câte unul, ca acela ce se ascunde supt pseudonimul de *Zilot Românul* sau „Românul zelos", adecă iubitor de neam, cari nu dădură numai expunerea vieții din timpul lor, ci plânseră asupra nenorocirilor țerii.

În același timp, cum s'a arătat și mai sus, Moldova avea cronicari ca *Ioan Canta,* din neamul Cantacuzinilor moldoveni și acela care a scris cronica zisă a lui *Ienachi Cogălniceanu* În poesie, ea dă pe Marele Logofăt *Costachi Conachi,* cunoscător bun al literaturii francese, cetitor al operelor din Apus și cel d'intâiu care a luat în serios chemarea lui poetică și a scris o operă întinsă, într'un spirit potrivit cu al literaturii francese din acel timp Vornicul *Alecu Beldiman,* mai tânăr decât Conachi, meșter traducător de romane și piese de teatru din franțuzește, a urmat și tradiția cronicarilor, scriind faptele Eteriei în Moldova. El nu înțelege însemnătatea mișcării românești, dar, în tânguirile ce le face se simte același curent de indignare împotriva amestecului străinilor în afacerile noastre, indignare ce se exprimă mai îndrăzneț de boierinașul muntean anonim.

3. Toți acești scriitori țineau fără îndoială la

www.dacoromanica.ro

limba în care-şi exprimau gândurile, preferind-o limbii greceşti. care se vorbia la Curte şi în clasa superioară ; ei iubiau ţara lor, în care aveau rostul de buni gospodari, înţelegeau că sunt Români şi că pentru neamul lor se deschide o viaţă românească naţională, deosebită de viaţa naţională a Grecilor. Li lipsia însă, pentru ca să puie în adevăr lumea în mişcare şi să lucreze cu mai multă izbândă pentru vremile nouă, *mândria că sunt Români,* conştiinţa înălţătoare, pe care o avuseră un Miron Costin, un Cantemir şi un Constantin Cantacuzino, că noi ne coborâm din neamul cel mare al Romanilor, că avem un trecut frumos şi că, prin urmare, starea de umilinţă în care ne găsim nu poate fi veşnică.

Ideile acestea se îmbrăcară de la o bucată de vreme în *noua literatură românească din Ardeal.* Românii de acolo, momiţi de făgăduiala că se va crea preoţilor lor, şi, prin urmare, şi poporaţiei o situaţie mai bună, se învoiseră, după aşezarea Austriecilor ca stăpâni ai ţeri, a trece la religia catolică a Împăratului. Astfel se întemeiază, după silinţile unui Mitropolit *Teofil,* pe la *1700,* în locul Vlădiciei celei vechi ortodoxe dela Alba-Iulia, *un episcopat unit* (adecă: unit cu Roma). Scaunul acestui episcopat a fost mutat, ca să nu se supere episcopul catolic, sprijinit de Împăratul, dela Alba-Iulia, în zilele tânărului urmaş al lui Teofil, *Atanasie,* la *Făgăraş,* veche reşedinţă de căpitani munteni şi odinioară castel al lui Mihai Viteazul. Lui Atanasie, măgulit de oamenii Împăratului, cari-i puseseră în coaste un *teolog* iesuit, se cercase a i se da ca urmaş un străin. Omul învăţat care a fost pus în locu-i, *Ioan Patachi,* se lăsă trimes în târgul românesc de supt Carpaţi, unde episcopia se aşează în biserica lui Constantin Brâncoveanu. Dela o

www.dacoromanica.ro

vreme, printr'un schimb de moşii—căci episcopiei acesteia nouă i se făcuseră daruri din partea Curţii Împărăteşti — episcopul se aşeză la *Blaj*, un fost domeniu princiar lăsat în părăsire.

Fig. 99. Vlădica Atanasie.

Unul din episcopii din Blaj, *Ioan Inochentie Micu*, zis *Clain* (1728—51), pe care Împăratul îl înălţase la treapta de baron,— cu acest prilej şi-a schim-

www.dacoromanica.ro

bat el numele în nemţeşte — îşi închipuì că poate căpăta pentru neamul său dreptul ca el să stea pe aceiaşi treaptă cu neamurile recunoscute prin constituţia medievală a ţerii: *nobilii,* adecă Ungurii,

Fig. 100. Ioan Inochentie Clain.

Saşii şi *Secuii.* De mai multe ori, el vorbi cu îndrăzneală în Dieta ardeleană, dar totdeauna glasul lui fu înăbuşit de strigătele de protestare furioase

www.dacoromanica.ro

ale duşmanilor. La urmă, trebui să părăsească episcopia, şi se duse în Italia, unde murì. Mormântul lui este în Roma.

Urmaşul lui, *Petru Pavel Aaron,* om bun, cucer-

Fig. 101 Episcopul Petru Pavel Aaron.

nic şi fricos de valurile lumii, îşi îndreptă toate silinţile pentru a îndrepta cultural pe Români. Astfel se deschiseră la *Blaj* seminarii — cele d'intâiu

www.dacoromanica.ro

şcoli de preoţie ale Românilor de oriunde —, pe lângă care se adause şi o şcoală pentru copii, care, cu vremea, capătă rostul de gimnasiu şi, în veacul al XIX-lea, îşi desăvârşi clasele, ajungând liceu. Tinerii cari arătau aplecare spre învăţătură şi dovediau isteţime de minte erau crescuţi apoi prin institutele catolicilor din Ungaria, sau la *Sfânta Barbara* din *Viena*, unde era şi un internat pentru astfel de şcolari. Unii merseră la *Roma*, unde erau ocrotiţi în deosebi, fiindcă se credea că printr'înşii se va putea câştiga pentru catolicism întreaga naţie românească.

Între aceşti şcolari dela Viena şi Roma, trei se însemnară mai ales prin ideile lor înalte, prin credinţa lor, prin talentul lor literar, şi prin munca lor neobosită. Ei sunt: *Samuil Clain*, o rudă de departe a episcopului, *Gheorghe Şincai* şi *Petru Maior*. Fiecare din ei avea înaintea ochilor acelaşi scop: să arăte, prin asămănarea limbii româneşti cu limba latină, precum şi prin urmărirea trecutului nostru, că suntem coborâtori ai Romanilor şi că, deci, ni se cuvine cinste deosebită pentru aceasta. Astfel, Samuil Clain a scris o *Istorie a Românilor*, dela început până în vremurile sale. Ea n'a fost tipărită. În schimb, împreună cu Şincai, a dat la lumină o *gramatică românească*, făcută ca pentru străini, în care se arăta că limba noastră se poate scrie foarte bine cu *litere latine*, «litere strămoşeşti», şi se căuta să se dovedească şi prin ortografia latină a limbii noastre cât de aproape este ea de originalul latin. De alminteri, Samuil Clain a fost harnic scriitor şi în alte domenii: el a tipărit «Propovedanii» sau Predici şi deosebite lucrări pentru luminarea poporului.

Gheorghe Şincai a fost o bucată de vreme director al şcolilor pe care Imperiul le întemeiè, în

www.dacoromanica.ro

epoca lui Iosif al II-lea, şi în părţile româneşti ale Ungariei şi Ardealului, şcoli în care, pe lângă limba naţională, se învăţa nemţeşte, limba de Stat şi a

Fig. 102. Petru Maior.

culturii supericare. El alcătui cărţi de şcoală trebuitoare pentru aceste aşezăminte de cultură. Dar mai însemnată în întreaga lui operă este marea Cro-

www.dacoromanica.ro

nică, pe temeiu de documente şi de povestiri, pe care o compilă el printr'o râvnă de zeci de ani de zile. Este o lucrare mai mult de întrebuinţat decât de cetit, cu foarte multe ştiri şi reproduceri de izvoare, care, fără să pătrundă în popor, — de altfel a fost complect tipărită foarte târziu, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, şi nu în Ardeal, ci în Moldova, — a slujit mult la redactarea în chip bogat şi definitiv a istoriei neamului nostru.

În sfârşit *Petru Maior*, care a fost un timp protopop la Reghinul Săsesc, lângă Bistriţa, iar, pe urmă, după Samuil Clain, corector al cărţilor româneşti ce se tipăriau în număr mare la tipografia Universităţii din Buda, a deslușit, pe de o parte, epoca veche a istoriei neamului nostru, apăsând mai mult asupra caracterului nostru de romanisaţi cu desăvârşire, şi deci aproape curaţi, iar, pe de altă parte, a luminat cele d'intâiu timpuri ale Bisericii româneşti. Dela el au mai rămas şi cuvântări foarte frumoase, care s'au tipărit de două ori în timpurile mai noi.

Din silinţile tuturora au ieşit apoi *dicţionare* mari ale limbii *îndreptate*, ca marele *Dicţionariu dela Buda*.

Aceşti scriitori au trăit în sărăcie şi umilinţă, căci episcopul de Blaj din zilele lor, *Ioan Bob*, era un om care nu voiă să vadă alte mărimi decât cele oficiale, şi nu pe oamenii cari sunt mari prin spiritul şi munca lor. Ei n'au fost în legătură cu boierii din Moldova şi din Ţara-Românească ; de şi cartea lui Maior despre începuturile Românilor a fost cetită cu deosebit interes de cei mai luminaţi dintre boieri, el nu s'a gândit să se coboare în ţară, iar Şincai, prigonit, s'a stâns la nişte şcolari ai lui unguri. Activitatea Ardelenilor era astfel mai

www.dacoromanica.ro

mult o activitate pregătitoare decât una care aduce răpede schimbarea împrejurărilor.

4. Scrisul celor trei mari cercetători ai limbii şi ai istoriei neamului nostru nici n'a pătruns în popor. Acesta trăia şi acum în cel mai adânc întunerec şi nici nu putea să înţeleagă partea mai înaltă din călduroasa apărare pe care Clain, Şincai şi Petru Maior o făceau neamului nostru. Cel mult dacă puţinii cari cetiau îşi aruncau ochii pe vre-o *Alexandrie,* cu poveştile-i mincinoase, despre Alexandru Machedon, pe vre un Calendar, ori pe cântecele simple pe care le făceau pentru ei un *Vasile Aron* ori un *Ion Barac*, şi ei Ardeleni.

Dacă Vladică Inochentie ar fi izbutit să capete dela Împăratul, cum i se făgăduise, rangul de naţie politică pentru Români, ceia ce i ar fi pus într'un rând cu Saşii şi cu Ungurii, lucrurile ar fi mers altfel. Dar am văzut că jertfa marelui episcop se cheltuia fără folos.

Tot aşa nu izbuti mişcarea lui *Sofronie,* preotul din *Cioara*, care, cerând păstrarea legii vechi, apăra, de fapt, dreptul la viaţă al unui popor apăsat.

Pe vremea Mariei-Teresei, când Austria avea mari greutăţi cu luptele din Apus, Împărăteasa trebui să se gândească şi la Români. Dintre ei se făcură noi regimente de *grăniceri,* aşezaţi şi cu locuinţa în sate dela hotar, şi, pentru că Ardealul se tulburase împotriva Unirii celei fără vre-un folos, se îngădui Românilor ortodocşi să-şi aibă Vlădicii lor, cari erau întâiu Sârbi (Novacovici, Chirilovici) ce-şi păstrau diecesele lor aiurea, la Buda şi în Câmpii Măhaciului, dar aveau sarcini de suflet şi în părţile româneşti.

www.dacoromanica.ro

Nici aşa nu putea să se îndestuleze un neam norocit, din care cei mai mulţi trăiau ca robi pământului, ca iobagi, trataţi foarte rău, mai ales pe moşiile «domnilor» unguri, dar şi pe ale Coroanei. De aceia, supt Iosif al II-lea, ţeranii noştri din Ardeal, din părţile supuse Tesaurului, unde sunt minele din Munţii Apuseni, ajunseră, scoşi din răbdări, la o răscoală grozavă. În fruntea ei răsări *Nicolae Ursu* zis şi *Horea* (ceia ce înseamnă cel ce «horeşte», cântă), din Albac, în ţara Moţilor celor săraci şi dârji.

În toamna anului 1784 izbucneşte furia celor obijduiţi, cari mai află în *Cloşca* şi *Crişan* două căpetenii îndrăzneţe. Ura strânsă în sufletele de veacuri se revarsă nimicitoare asupra nemeşilor unguri. Trupele împărăteşti nu se amestecă întâiu, Iosif al II-lea având năcaz pe Unguri pentru că, din cerbicie, nu-i primiau reformele egalitare. Se începu un adevărat războiu civil. După câteva luni abia catanele fac rânduială. În Februar următor, Horea, trădat de ai săi, era *rupt pe roată* în Alba-Iulia (Bălgradul Ardealului). Cloşca avu aceiaşi soartă.

Cu toate că Împăratul hotărâ înlăturarea şerbiei, atâta suferinţă nu aduse încă mântuirea deplină a neamului. Această mântuire nu putea să vie de la zvâcnirile dureroase ale trupului, ci dela luminarea limpede a minţii.

5. Printre tinerii cari crescură în ideile scriitorilor dintre 1770 şi 1820 se găsi unul, *Gheorghe Lazăr* (fig. 103), care, după studii foarte bune, mai ales de filosofie, făcute în Pesta şi Viena, doria să fie episcop. Neizbutind, Lazăr, care era neunit (ortodox), trecu în ţară, cu copiii unei familii care,

www.dacoromanica.ro

după obiceiu, pe timpul tulburărilor din Ţara-Românească, se adăpostise 'n Ardeal. Pe atunci cu un boier ca *Iordachi Golescu*, adunătorul proverbelor, şi cu fratele lui, *Dinicu*, autorul unei călătorii în Apus, plină de înţelegere pentru greşelile şi neajunsurile

Fig. 103. Gheorghe Lazăr.

ţerii, era o *boierie naţională*, însufleţită de aceleaşi idei ca şi şefii mişcării ardelene. În Bucureşti, unde pe atunci se afla un strălucit *gimnasiu al Grecilor*, la care umblau foarte mulţi Români, Lazăr putu să întemeieze, mulţămită sprijinului dat de asemenea boieri *(Constantin Bălăceanu, Grigore Ghica, Grigore Băleanu)* şi de *Mitropolitul* de atunci, un Român *Dionisie Lupu*, o şcoală de *matematică practică*. Muntenii doriau să aibă această şcoală, fiindcă în Moldova, supt Mihai Suţu, tânărul *Gheor-*

www.dacoromanica.ro

Fig. 104. Vornicul Iordachi Golescu, gramatic și lexicograf.

www.dacoromanica.ro

ghe Asachi, fiul unui protopop, izbutise, la întoarcerea sa din Viena, să facă un astfel de aşezământ, ajutat fiind de *Mihai Sturza*, tânăr boier patriot şi luminat, şi de Mitropolitul *Veniamin Costachi*, om sfânt, care trăia numai pentru milostenie şi cultură. Din aceste şcoli trebuiau să iasă *ingineri*, şi ingineria, exercitată pe atunci de străini, era de mare nevoie, mai ales în Moldova, pentru delimitarea moşiilor basarabene, precum şi în multele procese care se judecau după Condicele cele nouă. Asachi făcu numai matematică, dar Lazăr, care se simţia înainte de toate *filosof*, începu în curând să ţie prelegeri de filosofie kantiană, la care se îngrămădia un număr de şcolari, unii dintre aceştia oameni în vârstă, cari-şi aveau acum rostul lor.

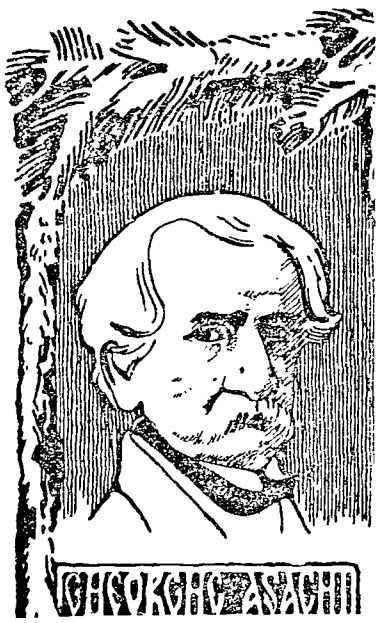

Fig. 105. Gheorghe Asachi.

Şcoala din Bucureşti, ca şi cea din Iaşi, trebui să se închidă la izbucnirea turburărilor greceşti. Asachi părăsi ţara împreună cu ocrotitorii săi. În Iaşi încetară, pe lângă cursurile lui, şi acelea care se făceau în noul *seminariu moldovenesc*, întemeiat de scurtă vreme şi reformat, cu *profesori veniţi din Ardeal*, de Mitropolitul Venianin.

La Bucureşti, Lazăr stătu, un timp, în sărăcie şi părăsire, aşa încât se îmbolnăvi, şi, peste câteva luni de zile, binecuvântând ţara unde răsunase

www.dacoromanica.ro

cu vântul său, el merse 'n Ardeal înapoi, unde muri în satul de naştere, Avrigul, lângă Olt.

XLIV.

Mişcarea românească dela 1821: „Domnul Tudor".

1. Cărturarii, scriitorii, boierii chiar, dintre aceia cari fuseseră câştigaţi pentru ideile nouă, nu erau

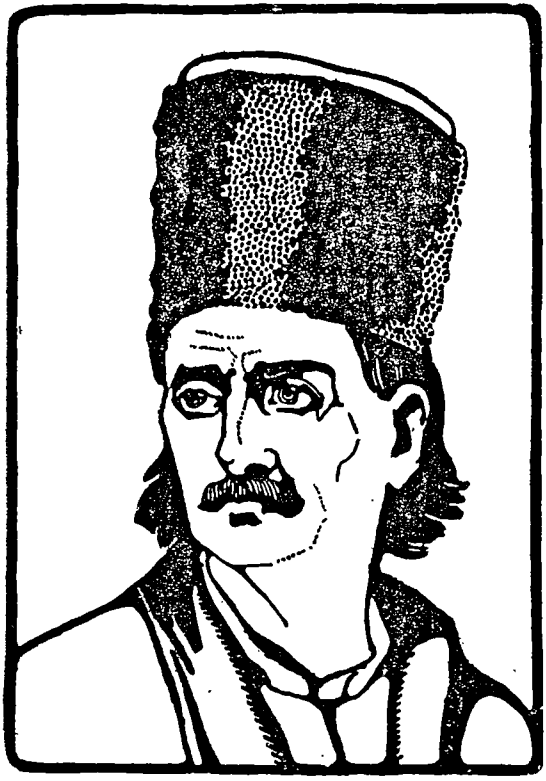

Fig. 106. Tudor Vladimirescu.

în stare să pregătească o manifestaţie în sensul *crezului românesc*, să arăte prin aceasta că n'au

www.dacoromanica.ro

nimic a face cu răsculeţii lui Ipsilanti şi că doresc ca acest pământ românesc să fie de acum înainte numai al Românilor.

Fig. 107. Steagul lui Tudor Vladimirescu (explicaţia la tablă).

Se ridică însă în părţile oltene, şi după înteţirile consulului rusesc, care ajuta pe Greci, un boierinaş anume *Tudor Vladimirescu* (fiindcă fusese născut în satul gorjean Vlădimiri) (fig. 106), care începu a strânge oaste. Era fecior de ţeran, învăţase carte şi fusese logofăt pe lângă boieri mari din Craiova; pe urmă, când începu războiul din *1806*, el strânse ţerani olteni şi ajută pe Ruşi, căpătând dela aceştia titlul de *comandir* şi o medalie. Data aceasta, el făgăduise

www.dacoromanica.ro

căpitanului Iordachi, Român din garda Domnului de atunci, să-i fie de ajutor, dar, îndată ce văzu sute şi mii de ţerani supt steagul său, împodobit cu vulturul muntean, el îşi făcu un plan mai mare. Luptătorii înarmaţi cu topoare şi coase cari stăteau în tabăra lui îl numiau *Domnul Tudor,* şi el începu dela o bucată de vreme să se poarte şi să vorbească domneşte. După datinile revoluţionare apusene, răspândia *proclamaţii,* în care vorbia de *suferinţile săracilor,* de apăsarea oamenilor celor răi şi punea laolaltă între aceşti apăsători al ţerii pe Greci şi pe boierii de ţară înţeleşi cu dânşii.

Această oaste de ţerani merse, în Martie *1821,* spre Bucureşti, după ce înăbuşise orice încercare de împotrivire în judeţele oltene. O parte din boieri plecaseră la Braşov sau Sibiiu, după obiceiu, ceilalţi erau împărţiţi, unii fiind pentru păstrarea stăpânirii turceşti, alţii având tragere de inimă pentru Ipsilanti, şi câţiva, în sfârşit, fiind gata să steie la învoială cu Tudor. Acesta întră în Bucureşti, vorbi cu anume căpetenii ale boierimii şi apoi se aşează în tabără la *Cotroceni,* lângă mănăstirea lui Şerban-Vodă, pe când boierii se pierdeau în intrigi, aşa încât, la urmă, el fu silit să-i închidă şi să-i înspăimânte, trimiţându-li o ghiulea de tun în ograda curţilor unde erau închişi [1]. Totuşi Tudor silise pe boieri să iscălească anumite plângeri care se îndreptau la Poartă.

El nu putu să se înţeleagă cu Ipsilanti, care nu era dispus să-l trateze altfel decât ca pe un subaltern al său neascultător; deci, pe când prinţul fanariot lua o linie de retragere, spre a se adăposti dincolo de Olt Tudor plecă pe alta. În cale însă, lângă Goleşti, ajutătorii lui, dintre căpeteniile *sâr-*

[1] Lazăr îi îndrepta tunurile, — ca un semn că îndreptarea puterii vine din cultură.

www.dacoromanica.ro

beşti, adăpostite la noi, Prodan şi Machedonschi, îl trădară faţă de căpitanul Iordachi, şi oastea ţerănească, oprită dela prăzi, îl lăsă să fie

Fig. 108. Tudor în chip de ctitor.

prins. Peste câteva zile, acela care-şi zisese „Domnul Tudor" şi întrupase nădejdile drepte ale ţe-

www.dacoromanica.ro

ranilor, peri într'o noapte, ciopârtit de iatagane, în margenea *Târgoviştii*. Trupul său a fost azvârlit într'o fântână părăsită, de unde nu i s'au scos niciodată oasele pentru a-i face o îngropare creştinească.

XLV.

Cei d'intâiu Domni de ţară până la Regulamentul Organic.

1. În *Moldova*, la năvălirea lui Ipsilanti, o parte dintre boieri luaseră drumul Basarabiei, iar alţii se aflau în Bucovina ; rămăseseră însă în Iaşi şi de aceia cari n'aveau de ce se teme din partea Turcilor. Pe când cei din străinătate trimiteau la Poartă plângeri în care cereau, ca şi pribegii munteni dela Braşov, ca ţara să fie dată în sama boierilor, *fără a se numi deocamdată un Domn*, boierii mai mărunţi din Iaşi se declarară *pentru* Domnie, şi anume pentru aceia a unui *boier de ţară*. Delegaţii cari duseră plângerea celor d'intâiu fură învăţaţi s'o *schimbe* cu plângerea celor de-al doilea, şi astfel Turcii avură cunoştinţă numai de aceasta. Ei chemară un număr de boieri la Constantinopol, şi, peste câteva luni, dintre Munteni era numit Domn Banul *Grigore Ghica*, nepot de frate al lui Grigore-Vodă cel ucis, iar dintre Moldoveni un bătrân boier paşnic şi blând, *Ioan Sandu Sturza*.

2. Boierii pribegi primiră cu mânie această veste, şi multă vreme nu voiră să se întoarcă înapoi. Consulatul rusesc îi înteţia la aceasta. În acest timp cei doi Domni — cei d'intâiu Domni de ţară după trecere de mai bine de o sută de ani —

www.dacoromanica.ro

făcură tot ce era cu putinţă pentru ca să îndrepte starea nenorocită a Principateior, creând izvoare noi de venit, între altele şi prin *sechestrarea averilor mănăstireşti*, stăpânite de Grecii din Ră-

Fig 109. Grigore Dimitrie Ghica.

sărit, în contra actelor de *închinare*, tălmăcite pe dos, ale vechilor ctitori.

Numai când Rușii, cari ameninţau pe Turci cu războiu pentru uciderea Patriarhului de Constantinopol şi alte călcări de tractate, se învoiră cu

www.dacoromanica.ro

aceştia şi făcură *Convenţia dela Akkerman (1826),* numai atunci pribegii se întoarseră, zgomotoşi şi obraznici, înapoi în ţară, În Convenţie se prevedea, pe lângă *Domnia de şapte ani,* alegerea Domnilor de către Divan „cu voia ţerii" şi întărirea lor de Poartă, cu întrebarea *Puterii protectoare,* Rusia, precum şi numirea unei comisiuni care trebuia să deie amânduror ţerilor un *Regulament Organic* unitar.

Firește că boierii îşi închipuiau că acest Regulament va satisface numai interesele lor, şi fel de fel de proiecte se alcătuiau în acest sens. Gândul lor mai era acela de a-şi vedea recunoscut *dreptul absolut de proprietate* şi de a sili pe ţerani să facă în folosul lor o muncă mult mai grea decât ce se putea face în cele douăsprezece zile prevăzute de vechile „ponturi" ale Fanarioţilor.

3. Deocamdată opera de reforme fu zăbovită printr'un nou războiu. Grecii din Elada izbutiseră a birui pe Turci şi a-şi face o ţară neatârnată. Afacerile greceşti duseră la lupta dela *Navarino* pe coastele Moreii, şi aceasta la întrarea Ruşilor în Principate. Un general energic, *Dibici,* pătrunse până în Balcani, şi trecu chiar şirul de munţi, pătrunzând în Rumelia. Turcii fură siliţi, după ce pierdură *Brăila* şi alte cetăţi, să încheie, la *1829,* pacea dela *Adrianopol.*

Prin tratatul dela Adrianopol, ţerile noastre căpătau drepturi foarte întinse: Domnii erau să fie *pe viaţă,* cetăţile turceşti de pe malul stâng al Dunării dispăreau, pământul lor se înapoia Principatului muntean, care trebuia să-şi aibă graniţa prin mijlocul Dunării ; sarcinile ţerii faţă de Poartă se mărgeniau la tributul singur, care fu fixat, în *1834,* la *trei milioane de lei* pentru amândouă Prin-

www.dacoromanica.ro

cipatele. Încă odată se vorbia de Regulamentul Organic.

XLV.

(Urmare.)

Epoca Regulamentului Organic.

1. Acest Regulament fu redactat în timpul când Principatele se aflau supt administraţia generalului rus *Pavel Chiselev*. Acesta, crescut în ideile franceze, era un om de dreptate, de cârmuire strictă, de gospodărie excelentă şi, pe lângă acestea, un înţelegător al nevoilor claselor sărace din Principate. Comisiunea aleasă pentru Regulamentul Organic lucră mai multă vreme, hotărând viaţa viitoare a noastră, dela felul de alegere a Domnului până la administraţia satelor şi dela situaţia ţerii faţă de vecini până la datoriile ţeranilor faţă de boierii lor. Chiselev silì pe membrii comitetelor să consimtă la condiţii mai puţin împovărătoare pentru săteni. Aceştia erau priviţi ca oameni şi se puteau strămuta chiar, în anumite condiţii, dar ei pierdeau *teoria* dreptului lor vechiu şi datoriau *proprietarilor*, cari trebuiau să li dea pământ, din neam în neam, pe o întindere de *două treimi* din cuprinsul moşiei, pe lângă *dijmă*, şi anume *slujbe* la câmp, care erau socotite, nu în zile, ci în *lucru*.

Adunarea Obştească, alcătuită din clerul înalt şi din boieri—de acum înainte orice funcţiuue era legată cu un grad de boierie, — se adună, pentru întâia oară, în fiecare Principat, ca să aleagă Domnul. Pentru Moldova izbuti *Mihai Sturza*, ocrotitorul de odinioară al lui Asachi, dar care acuma se schimbase în toate după vederile Ruşilor, iar în Ţara-Românească *Alexandru Ghica*, fratele, cu

www.dacoromanica.ro

idei și sentimente occidentale, al lui Grigore-Vodă cel numit de Turci în 1822.

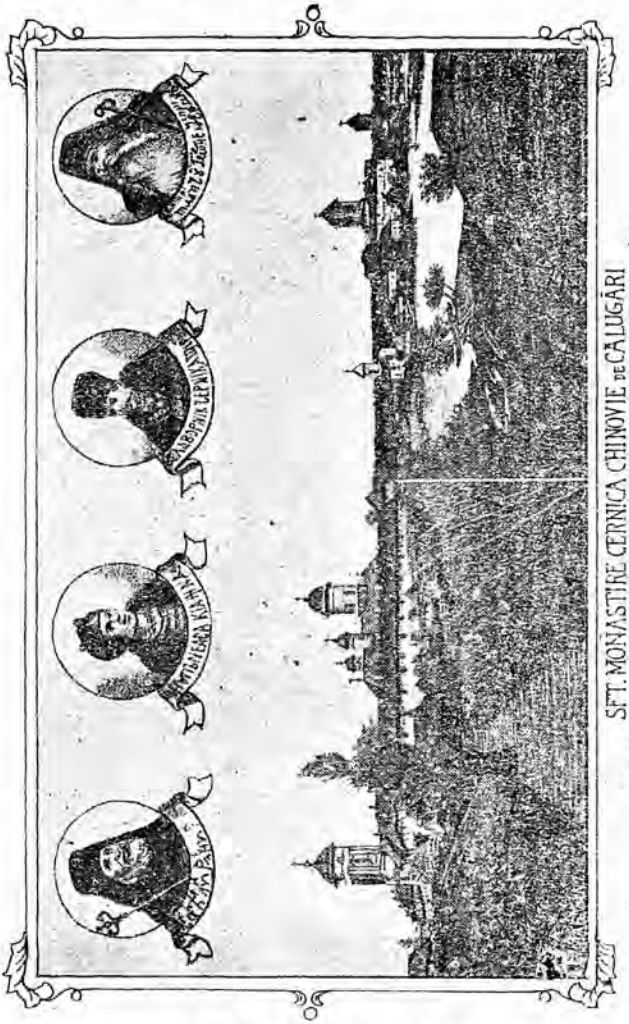

Fig. 110. Mănăstirea Cernica.

2. Regulamentul Organic a durat mai puțin de treizeci de ani, iar stăpânirea Domnilor aleși pe viață

www.dacoromanica.ro

n'a avut nici măcar atâta trăinicie. Şi unul şi altul s'a ocupat de *organisaţia ţerii* potrivit cu normele cuprinse în legiuirea cea nouă. Trebuia să se facă

Fig. 111. Negustorul craiovean Dumitru Aman.

şi cele d'intâiu încercări cu Adunările Obşteşti, alese după un sistem nenorocit, de către prea puţini locuitori ai ţerii numai, şi a căror activitate era să se

www.dacoromanica.ro

piardă de prea multe ori numai în intrigi personale şi încercări de a se satisface deosebitele interese. Trebuiau zidite apoi *oraşe nouă*, cele dela Dunăre: Severinul, Turnul, Giurgiul, Brăila, mai târziu Călăraşii şi, în Moldova, Galaţii. Trebuia să se înceapă *o agricultură mai întinsă*, căci acum, cu voia pe care o aveau Principatele de a *exporta* în străinătate *grâul* lor, multe locuri de păşune şi multe păduri erau să fie schimbate în ţarine.

Atunci s'a adus pentru lucrul câmpului o samă de Bulgari în Muntenia şi de Rusneci în Moldova, cari nu au astfel nicio vechime în ţară şi sunt meniţi a se pierde între Români.

Era de nevoie să se creeze o viaţă în *porturile* nouă, să se ajungă la o înţelegere cu Turcii în ce priveşte aplicarea *tarifului de vamă otoman* în ţerile noastre sau hotărârea unor drepturi deosebite pentru Principate. Trebuia să se deie o soluţie chestiei *mănăstirilor închinate*, care se aflau în aşa stare, încât o întreagă armată de călugări străini veniau şi locuiau în ele, sau, ceia ce se întâmpla iarăşi adesea, câte un singur călugăr păzitor stătea într'o mănăstire părăsită, culegând venituri pe care le trimetea Locurilor Sfinte. Chiar la *mănăstirile neînchinate*, se cuvenia să se ieie măsuri pentru ca veniturile lor să fie bine strânse şi întrebuinţate pentru scopurile corespunzătoare dorinţei ctitorilor.

Afară de acestea, *oastea*, pe care începuseră a o formă ofiţerii ruşi, pe vremea ocupaţiei, aştepta încă alcătuirea ei definitivă, în ce priveşte cadrele, ca şi în ce priveşte trupele. O nouă *poliţie rurală* era să fie, în sfârşit, organisată.

Se poate zice că şi un Domn ca şi celalt, dar mai ales energicul şi priceputul Domn al Moldo-

www.dacoromanica.ro

vei, şi-au dat toate ostenelile pentrŭ a căpăta în aceste deosebite ramuri de cârmuire resultate bune. Când, în urma unor uneltiri ruseşti, Alexandru

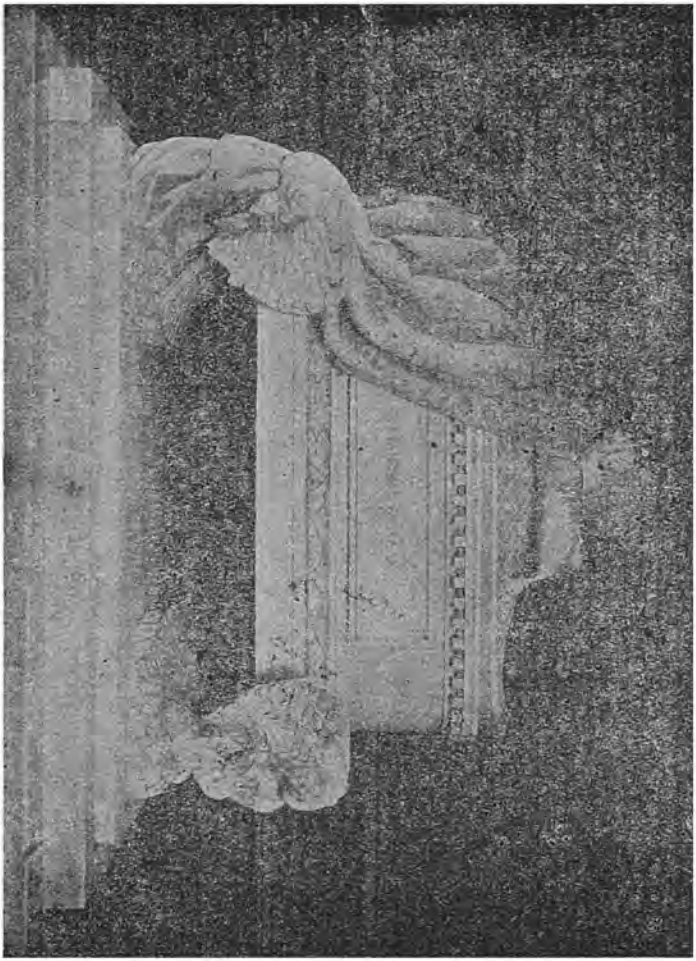

Fig. 112. Mormântul dela mănăstirea Pantelimon al lui Alexandru-Vodă Ghica.

Ghica, vinovat pentru că luase măsuri hotărâte împotriva *Bulgarilor*, cari pregătiau la Brăila o pornire înarmată pentru liberarea ţerii lor, fu scos

www.dacoromanica.ro

din Domnie la sfârșitul anului *1840*, și Adunarea Obștească a Țerii-Românești alese în locul lui pe *Gheorghe Bibescu*, Principatul muntean folosi totuși cu această schimbare. Bibescu era un om încă tânăr, foarte bine crescut de tatăl său, un bogat boier oltean ; el studiase un număr de ani la *Paris*, întorcându-se cu titlul de doctor în drept ; era un suflet nobil, cu aplecări poetice, cu toată bunăvoința de a face fericirea țerii sale.

Firește însă că și acțiunea lui, ca și a lui Mihai Sturza, era mărginită de situația pe care tratatele o creau Principatelor: atârnarea mai slabă față de Poarta și *protectoratul apăsător din partea Rusiei*, al cării consul mergea așa de departe, încât făcea obrăznicii Domnului pentru orice afacere de nimic, refusându-i până și mâna în plin teatru.

3. Vremea aceasta a fost ocupată însă și mai bine de oamenii de atunci prin pregătirea unei *culturi* și *literaturi nouă*. Regulamentul Organic prevedea *școli primare*, *școli centrale* prin orașe și *școli înalte* în cele două Capitale. Cu dragoste se lucra din partea tuturor Românilor la organisarea lor, de și s'au făcut anumite greșeli în organisarea învățământului de Bibescu, care, dela o bucată de vreme, dăduse școlii superioare un colorit străin, frances.

Regulamentul Organic apucase în *Țara-Românească* școala lui Lazăr, care a fost condusă câțiva ani de cel mai isteț dintre ucenicii lui, *Ioan Eliad*, fiul unui boerinaș din Târgoviște.

Această școală căpătase, chiar in timpul Domniei lui Grigore Ghica, profesori noi, cultivați în străinătate, și anume în Italia și Franța, precum *Eufrosin Poteca*, un cleric, pentru *filosofie*, și *C. Moroiu*, pentru *drept*.

www.dacoromanica.ro

4. În *Moldova,* starea de lucruri era ceva mai rea. După 1822, şcoala inferioară dela Trei Ierarhi a lucrat câtva timp, şi Asachi a ştiut să capete pentru învăţământ trei moşii supt cuvânt că au fost dăruite odată de Vasile Lupu, ctitorul dela Trei Ierarhi, şcolii care a stat în cuprinsul mănăstirii. Numai către sfârşitul Domniei lui Ioan Sandu Sturza, Asachi, unit cu *Gheorghe Săulescu,* care învăţase la Chios şi apoi în Austria, începu o şcoală superioară.

Fig. 113. Eliad Rădulescu.

Cei d'intâiu Domni ai Regulamentului Organic au întemeiat unele şcoli de sate, mai ales în Ţara-Românească, unde ele s'au socotit îndată cu miile. În oraşele mai însemnate din amândouă Principatele erau acuma şcoli bune.

5 Cât priveşte şcolile înalte, Domnii munteni sprijiniră *Colegiul Sf. Sava,* eare nu era altceva decât urmarea şcolii lui Lazăr şi Eliad. În fruntea Colegiului a fost aşezat ca director un tânăr care învăţase ştiinţile exacte la Viena şi Paris şi călătorise prin Anglia peutru a studia tehnica modernă, *Petrachi Poienaru.* Pe lângă dânsul erau câţiva profesori de ispravă din ţară sau din Ardeal, — ca *Florian Aaron,* cel d'intâiu care a scris *Istoria Ţerii-Românești.*

6. La mai mare înălţime s'a ridicat, specialisându-se dela un timp după ramuri, şcoala înaltă din

www.dacoromanica.ro

Iași, care ajunse o *Academie,* numită, în cinstea Domnului întemeietor, *Academia Mihăileană.* În această Academie Mihăileană se predau și cursuri de Universitate, de către profesori cari au fost ilustrații ale țerii, precum *Ion Ghica* — un Muntean — pentru economia politică și, câtva timp, *Mihail Kogălniceanu* pentru istoria națională. Cursul acestui din urmă a trebuit să fie închis răpede, de pe urma protestărilor consulului rusesc.

Mihail Kogălniceanu era dintr'o familie de boieri mai mărunți. Un înaintaș al lui, Ienachi, ar fi scris, cum s'a spus, una din cronicile moldovenești din veacul al XVIII-lea; tatăl, Ilie, a fost Vistier: familia stătuse un timp la Botoșani. Mihail Kogălniceanu purta numele lui Mihai-Vodă Sturza, care l-a și ocrotit un timp, trimeținându-l în străinătate, cu cei doi fii ai săi. Kogălniceanu a învățat la un pension frances din Iași, apoi la Colegiul din Lunéville și la Universitatea din Berlin, sfătuit de profesori mari din Prusia. Întors în țară, a început, încă foarte de tânăr, prin scris și apoi prin faptă, lupta pentru *întemeiarea unei culturi românești cu caracter propriu, național, și pentru inaugurarea unei politici a neamului întreg, desrobind pe țeran și dându-i pământ de hrană.*

7. Prin Academia Mihăileană s'a creat astfel o întreagă pleiadă de tineri, aproape așa de culți ca și aceia cari au fost făcut școala secundară în Apus, și cari aveau, pe lângă aceasta, deplina cunoștință a țerii și erau în cel mai înalt grad însuflețiți de idealul național. Prin activitatea Academiei Mihăilene se explică de ce, în lupta crâncenă pentru Unire, Moldova a avut mai mulți oameni de frunte și a luptat pe căi mult mai sigure și drepte decât Țara-Românească.

www.dacoromanica.ro

XLVI.

Literatura românească în epoca Regulamentului Organic.

1. Venim acum la înaintarea *literaturii* în acest timp.

Ea a putut să se desvolte puternic şi răpede din mai multe motive. Pe de o parte, Eliad, o minte neobişnuit de limpede şi de isteaţă, bun de gânduri şi bun de glume, dădu un *îndreptar gramatical*, sigur, în ce priveşte neologismele (cuvintele nouă ce trebuie împrumutate din alte limbi), prin vestita lui *Gramatică* de la 1828. Din îndemnul lui un număr de tineri din boierime traduseră în româneşte părţi alese din literaturile lumii culte (francesă, germană, chiar şi latină). Pornise apoi un mare avânt al neamului, care trebuia să se simtă şi în literatură şi s'o întrebuinţeze pentru scopurile cele mari naţionale.

2. Mai era încă ceva. Lumea se deprinsese acum cu felul de viaţă din Apus, prin venirea străinilor la noi şi prin călătoriile făcute tot mai des la dânşii, de boieri (boierul *Dudescu* merge la Viena şi la Paris, *Dinicu Golescu* străbate până 'n Elveţia şi lasă vestita lui *Însemnare,* plină de sfaturi înţelepte; înainte de dânşii, Barbu Ştirbei cel bătrân merse la Carlsbad, cu băile cele vestite), şi de studenţi, cari ajunseră pe la 1830—40 a fi foarte mulţi (Domnii nu vedeau cu ochi buni însă, de la 1830 înainte, învăţătura în Franţa revoluţionară).

Apoi femeile nu mai erau ţinute, ca odată, în umbra iatacelor ori în odăi închise ca acelea din haremul Turcilor, după moda din veacul al XVIII-lea. Acum ele apăreau libere în societate, făceau musică (piano, harpă), zugrăviau şi arătau o deosebită dragoste literaturii. Peste puţin ele au ajuns, ca fiica lui Asachi (apoi soţia scriitorului francez Edgar Quinet), să aibă amestec chiar în viaţa literară. Cele mai bogate şi nobile jupânese se mândriau că sprijină scrisul românesc, şi Anicuţa Manu, născută Ghica, are astfel locul ei în desvoltarea culturii noastre naţionale.

www.dacoromanica.ro

Anume saloane din Iaşi, ale familiei Mavrocordat, de exemplu, au avut înrâurire asupra începuturilor poesiei unui Alecsandri.

În Ţara Românească, încă înainte de anul 1821, *Iancu Văcărescu* începuse, imitând în formă pe poeţii italieni de Curte din Austria veacului al XVIII-lea, şi, în special, pe Metastasio, să cânte, pe lângă subiecte de iubire uşuratecă, şi idealul românesc cel nou, de *înălţare prin cultură.*

Astfel făcu şi un poet mai puţin îndrăzneţ decât dânsul, cu o formă mult mai ordinară, *Barbu Paris Mumuleanu,* ridicat din mijlocul boierimii mărunte. O mulţime de tineri erau în stare să facă traduceri bune din franţuzeşte sau nemţeşte, ba chiar lucrări originale. Trebuia numai — pentru a i îndemna, pentru a uni silinţile lor şi a li da o bună preţuire a celor scrise de dânşii, şi, mai ales, pentru a li pune la îndemână *regule* privitoare la *noua limbă literară* şi *ortografia* cea mai potrivită pentru dânsa—un îndrumător cu ştiinţă de carte şi cu măsură, având şi un ideal cultural înaintea ochilor. Acela a fost *Eliad* (fig. 113), autorul acelei gramatici hotărâtoare pentru scrisul românesc. El a întemeiat încă de pe vremea Ruşilor, pentru a da ştirile şi anunciurile pe care le doriau aceştia, *cea d'intâiu gazetă în limba noastră, „Curierul Românesc"*, care tipăria în foileton şi compuneri literare. Mai târziu a publicat, într'un format mai mic, şi *o revistă literară, „Curierul de ambe sexe"*, numit astfel pentru că era menit mai ales cetirii de către femei. Alte foi şi reviste au apărut apoi, mai ales în apropierea anului 1850, redactate de *Florian Aaron,* şi de unii dintre tineri.

2, Eliad cumpără o *tipografie,* care fu aşezată, întâmplător, pe locul unde zăcuse bolnav Lazăr

www.dacoromanica.ro

şi de unde plecase el binecuvântând ţara silinţilor sale nenorocite. Având tipar la dispoziţia sa, el nu se mulţămi să tipărească numai gazete şi reviste, ci se făcu şi *editor,* cel d'intâiu editor de cărţi româneşti. Acelaşi conducător în toate ramurile de literatură sprijini din toate puterile alcătuirea unei societăţi pentru *teatru,* ale cării base fuseseră puse mai de mult de câţiva boieri patrioţi. *Societatea Filarmonică,* căci aşa se numeşte, întemeiè o şcoală pentru tinerii începători în teatru, şi o serie de represintaţii se porni, urmând exemplul dat mai înainte, în împrejurări şi mai grele, de Iancu Văcărescu singur. Unele represintaţii fură foarte mult cercetate, şi Domnul însuşi, *Alexandru Ghica,* ajută întreprinderea, până ce, la urmă, anume temeri şi intervenţii nimiciră şi această frumoasă mişcare.

5. Între poeţii acelui timp se ridică tânărul ofiţer *Cârlova,* eare, în elegii şi marşuri, înfăţişă sentimentele de idilă ale veacului al XVIII-lea, unite cu un călduros avânt pentru ţara şi neamul său. *Grigore Alexandrescu* avu o activitate literară mai îndelungată şi binefăcătoare. Pe lângă traduceri, el ridică şi *elegia* românească la cea mai mare înălţime, scrise *fabule,* în care biciuia, supt chipuri de dobitoace, relele timpului,— unele din fabulele lui întrec chiar în frumuseţă pe ale vestitului La Fontaine —, şi dădu în câteva epistole cugetări cuminţi asupra vieţii sau judecăţi asupra societăţii timpului său. Mai târziu el atinse şi subiecte istorice, cântând, cu prilejul trecerii sale pe la Cozia, umbra eroică a lui Mircea-cel-Bătrân.

6. *Cesar Boliac, C. A. Rosetti şi D. Bolintineanu,*

www.dacoromanica.ro

cari se ridică mai târziu, au o însemnătate cu mult mai mică. Rosetti însă, ca scriitor, scrie o limbă foarte limpede şi plăcută, pe când Bolintineanu este afectat şi se lasă îmbătat de curgerea armonioasă a silabelor ce nu spun nimic, sau spun lucruri împotriva oricărui înţeles cuminte.

Dar baladele lui au chemat luarea-aminte şi mai mult asupra vremurilor de luptă din trecutul nostru şi au de-

Fig. 114. Vederea bisericii Trei-Ierarhi în vremea lui Asachi.

prins pe Români cu gândul că tot numai ei, şi pe aceleaşi căi de silinţi vitejeşti, îşi pot îndrepta soarta.

7. În *Moldova, Asachi* (fig. 105) se arată cel mai meşter făuritor de versuri frumoase, inspirate de modele clasicilor italieni; *fabulele* lui, care nu urmăresc niciun scop politic sau social, sunt adese ori pline de un spirit ales. Urmând pe Eliad, cu care a stat, de alminteri, mult timp în duşmănie,

www.dacoromanica.ro

în loc să se înţeleagă cu el pentru acelaşi scop, Asachi înfiinţează si dânsul un ziar, câteva săptămâni după apariţia „Curierului Românesc", *„Albina Românească"*. Ca şi Eliad, el dădu dela o vreme şi un suplement literar intitulat, poetic, *„Alăuta Românească"*. Asachi n'a avut dela început tipografie şi n'a întreprins operă de editură. Dar, iarăşi asemenea cu Eliad, el a pus temeliile *teatrului* românesc din Iaşi, care dădu, câţiva ani de zile, represintaţii ce au împrietenit răpede publicul mai cult cu scena naţională.

8. Între scriitori mai tineri ai Moldovei se înseamnă un *Hrisoverghi*, ofiţer, mort tânăr, ca şi Cârlova, după ce scrisese poesii care n'au însă puritatea versurilor celor d'intâiu. *Costachi Negruţ* (Negruzzi), născut dintr'o familie boierească mai modestă, s'a arătat un convorbitor plăcut în *schiţe*, un versificator de talent, care ştiù să *traducă* într'un stil firesc şi vioiu o parte din opera marelui poet frances *Victor Hugo* (alţii au tradus mai ales din *Lamartine)*; el a scris şi poesii originale şi a încercat a da o poemă a lui Ştefan-cel Mare, tipărind însă numai episodul *Aprodul Purice*, în care e vorba de unul din căpitanii lui Ştefan, mic de stat, dar mare la inimă, care i ar fi împrumutat calul său într'o luptă în care al Domnului fusese doborât. Negruţ era în legătură cu Eliad şi urmă întru toate regulele stabilite de acesta în vestita lui Gramatică.

XLVII.

Literatura românească în lupta pentru Libertate şi Unire.

1. Şi în Ardeal, după o lungă întrerupere a activităţii literare, tinerii care urmau la şcoala înaltă

www.dacoromanica.ro

din Blaj, un *Timoteiu Cipariu* (ceteşte: Ţipar) [1], de loc din satul Pănade, lângă Blaj, şi un *Gheorghe Bariţ* (fig. 115), care întemeiè pentru *negustorii din Braşov* cea d'intâiu şcoală mai înaltă românească, începură o eră nouă în cultura Românilor de dincolo. Bariţ scoase o *„Foaie a Duminecii“*, pe care o numi apoi *„Foaie pentru minte, inimă şi literatură“*. Dela o vreme, a tipărit şi o gazetă politică, *Gazeta Trausilvaniei“* [2].

Între poeţii ardeleni, avea să se ridice la oarecare înălţime *Andrei Mureşeanu* (fig. 121), care începe a scrie în foaia lui Bariţ. El a dat apoi vestita chemare la arme pentru neamul nostru, «*Deşteaptă-te Române*». Dar revista din Braşov se înseamnă mai ales prin articole de informaţie şi îndrumare, prin bunele sfaturi pentru popor, printr'o reproducere aleasă a celor mai frumoase producte ale literaturii din Principate.

Fig. 115. Gheorghe Bariţ.

2. Dela o vreme, se întorc în Moldova, după învăţătura urmată 'n străinătate, tineri cari erau

[1] Cipariu aduse idei nouă despre limbă, deci şi despre ortografie. Felul lui de a scrie, care cerea să se întrebuinţeze anume litere pentru anume sunete, după raţiuni *istorice*, nu de pronunţie actuală, a stăpânit până dăunăzi în Ardeal şi a fost o stavilă pentru mai larga răspândire a culturii.

[2] Cipariu publică, la 1848, o foaie, care avu însă mai scurtă durată, *Organul Luminării.*

www.dacoromanica.ro

în stare să înceapă o *eră nouă* 'n literatura noastră. Unul din ei, *Mihail Kogălniceanu*. (fig. 117) a fost cel mai cult Român din vremea sa. În Berlin el publică o *Istorie a Românilor* în franţuzeşte, şi, îndată ce se întoarse în ţară, începu tipărirea a două reviste: «*Archiva Românească*», pentru cronici şi documente, care atunci întâiaşi dată ieşiră la iveală, şi «*Dacia Literară*», pentru a cuprinde operele cele mai alese ale *scrisului românesc de pretutindeni*.

Fig. 116.
Vasile Alecsandri.

Vasile Alecsandri (n. 1819) (fig. 116), mai tânăr decât Kogălniceanu şi prieten al acestuia, îşi începe atunci scrisul. Era fiul Vistierului moldovean cu acelaşi nume, boier bogat şi harnic, şi al unei Cozoni. A învăţat la un pension frances din Iaşi, apoi a mers la Paris, luând bacalaureatul acolo, dar fără a face şi studii mai înalte. Întors în Iaşi, printre cele d'intâiu scrieri ale sale chiar — el s'a încercat şi în limba francesă, dar a văzut răpede că alta e datoria lui, — Alecsandri se aşează în fruntea poeţilor tineri.

Publică în «Dacia Literară» o frumoasă nuvelă cu subiect din viaţa italiană, «Buchetiera din Florenţa». Apoi, călătorind la munte, el strânse, împreună cu *Alecu Russo* (Rusu; dintr'o familie basarabeană), poesii poporale, şi, în sfârşit, imitându le cu noroc, dădu, în *hore, doine, cântece haiduceşti*, o nouă coloare poesiei româneşti. Aceste doine, unite cu poesii triste, închinate iubirii sale pentru

www.dacoromanica.ro

Elena Negri, o prietenă care a murit în tinereţă: *Lăcrămioarele*, alcătuiesc cel d'intâiu volum al lui Alecsandri.

Ajungând, împreună cu Kogălniceanu şi Negruzzi, să conducă *Teatrul* din Iaşi, acelaşi scriitor tânăr începu să fixeze tipurile societăţii moldoveneşti de atunci: boieri de modă veche, tineri înfumuraţi, cărora li se zicea «bonjurişti», «duel-

Fig. 117. Mihail Kogălniceanu.

gii» şi «pantalonari» (fiindcă salutau lumea cu «bonjour», purtau pantaloni de modă franceză şi provocau la duel), croitori nemţi, cămătari evrei şi altele, într'un şir de piese care au făcut veselia mai multor generaţii.

Într'o privinţă însă, el n'avea dreptate. La boierii cei vechi era şi multă omenie, multă gospodărie şi cumpătare, multă credinţă şi multă iubire a ţerii. Pe când unii dintre

www.dacoromanica.ro

tineri n'aveau decât *forma apuseană*, limba ţerii n'o vorbiau şi n'o scriau, averea părintească o risipiau, viaţa de familie o despreţuiau, de moşiile lor nu căutau, ci-şi pierdeau banii pe la mesele de cărţi ori prin oraşele scumpe din străinătate; nu credeau în nimic decât în cele mai brutale plăceri şi în cele mai nelegiuite aventuri.

Pe lângă Kogălniceanu şi Alecsandri se strânseră

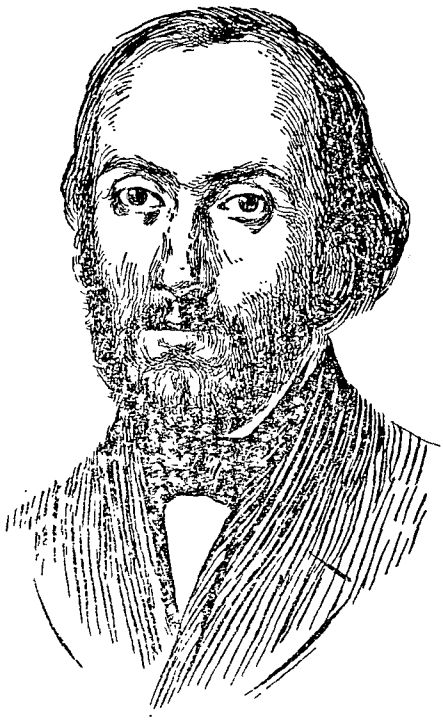

Fig. 118. Nicolae Bălcescu.

şi alţii: astfel, *Alexandru Donici* dădu, într'o formă sprintenă şi într'un stil desăvârşit, fabule cu subiectul luat în parte din literatura rusească.

Dela o vreme, după ce «Dacia Literară» fusese suprimată de Guvern, tinerii, ajutaţi acum de *Ion Ghica* şi de scriitorii cei mai însemnaţi din Bucu-

www.dacoromanica.ro

reşti, scoaseră «*Propăşirea*», «foaie literară şi ştinţifică». Dela început, i se arătă Guvernului că este o publicaţie periculoasă, şi revista trebui să iasă fără titlul acesta de «Propăşirea», care se părea atingător pentru Cârmuire. La urmă, şi această revistă a fost închisă.

Kogălniceanu întrebuinţă însă acest timp şi pentru o operă de cel mai mare folos: el dădu la iveală atunci *cronicile ţerii* («Letopisiţele»), în trei volume mari. Îndată, dela Bucureşti i se răspunse prin tipărirea unei reviste de istorie, «*Magazinul istoric pentru Dacia*», scoasă de Ardeleanul *Laurian*, — care făcuse bune studii de istorie şi filosofie în Apus şi avea teorii originale despre limbă ca şi despre şcoală, în direcţia *latinistă* exagerată, — şi de un tânăr care servise în armata munteană, *Nicolae Bălcescu*. (fig. 118). Fiu de boierinaş muntean, Bălcescu a învăţat în ţară, la liceul Sf. Sava, fără a merge deocamdată în străinătate. Era prieten cu fruntaşii tinerimei muntene. De şi slab trupeşte, şi-a dat cele mai mari silinţi pentru a şti tot ce se scrisese cu privire la istoria neamului său. Din dragoste pentru ţară, se făcu ostaş, subofiţer nobil sau, cum se zicea, *iuncăr*. Guvernul i-a amestecat într'un complot, l-a osândit şi l-a ţinut închis mai mult timp, prăpădindu-i-se sănătatea pentru toată viaţa.

XLVIII.

Lupta politică pentru unirea Principatelor şi biruinţa ideilor de libertate.

1. Cum vedem, şi la Bucureşti, şi la Iaşi, şi aici ca şi la *Braşov* se scria acum pentru *întreaga Dacie*, pentru *Românii de pretutindeni*. Idealul românesc

www.dacoromanica.ro

se înălţase, prin urmare, faţă de trecut ; acuma toţi râvniau la o *unire* în formele culturale, apoi, dacă se poate, şi la unirea vieţii politice. Aceasta este, fără îndoială, o ispravă cu mult mai presus de aceia pe care au făcut-o, prin gospodăria lor bună, Guvernele de atunci.

Tinerii, moştenitori ai programului boieru lui *Ioan Câmpineanu,* de pe la 1840, *doritor de a vedea unite toate ţerile românești,* îşi închipuiau că pot să prefacă răpede viaţa politică interioară a Principatelor, întroducând în ele libertatea de care se bucurau Francesii. Când aceştia făcură, la începutul anului *1848,* o revoluţie care dădu jos pe regele Ludovic-Filip şi aduse proclamarea Republicii, mişcări asămănătoare se petrecură şi la noi.

Ele fuseseră pregătite de anume înţelegeri mai vechi. După ce acei boieri de la 1822 pe cari ceilalţi îi porecliau *cărvunari (carbonari)* alcătuiseră, mai ales în Moldova, planuri de prefacere a ţerii, unul din ei, *Vornicul Iordachi Drăghici,* ajungând conducătorul lui Ioan Sandu Sturdza, câştigă pe acesta pentru o *Constituţie,* pe care consulatul rus o răpise. Boierul Ioan Câmpineanu dusese o opoziţie patriotică împotriva tendinţilor de cotropire rusească în epoca Regulamentului Organic, călătorind pentru scopul de unire românească în Apus pe vremea alianţei franco-englese. Eliad îşi bătu joc cu spirit de consulii atotputernici şi de agenţii lor. Societăţi literare, ca *Societatea Filarmonică,* îşi aveau şi scopurile lor politice. Asociaţii politice revoluţionare, ca aceia intitulată *„Dreptate-Frăţie“,* se ivesc chiar pe vremea lui Bibescu-Vodă. Şi în Moldova se alcătuiră adevărate conspiraţii pentru noua alcătuire a ţerii, dar poliţia lui Mihai Sturza li dădu de urmă.

Trebuie să se însemne şi acela că, în numele unor tineri din Bucureşti, Ion Ghica îndemnă din nou pe Domnul Moldovei să ia asupră-şi greaua sarcină de Domn al Unirii, iar prudentul Vodă-Sturza refusă.

2. În *Moldova,* nemulţămiţii, între cari erau toţi fruntaşii literaturii tinere, fură descoperiţi, aruncaţi

www.dacoromanica.ro

prin mănăstiri, spre pedeapsă, sau siliți să părăsească țara.

Ei erau șefii intelectuali ai țerii. Între cei ce fugiră se aflau Kogălniceanu și Alecsandri; între cei prinși, cari scăpară mai greu, fu *Gheorghe Sion*, poetul politic al timpului, după exemplul France-

Fig. 119. Mihai Sturza

sului Béranger și tânărul *Alexandru Cuza*. Acesta văzu în pribegie măreața Adunare revoluționară a Ardelenilor din același an.

Fugarii moldoveni aflară în *Bucovina* cea mai bună primire în sânul familiei, de origine greacă,

www.dacoromanica.ro

dar cu totul romanisată, *Hurmuzachi* Bătrânul *Doxachi,* care petrecuse multă vreme în Moldova, fiii lui, dintre cari Eudoxiu a ajuns un vestit istoric, fetele — una din ele fu mama poetului *Petrinò,* — îi primiră la Cernauca, moşia lor, ca pe nişte fii şi fraţi iubiţi. Hurmuzăcheştii au scos atunci şi foaia *„Bucovina"*, care trăi numai câteva luni, dar dădu *cea d'intâiu afirmare naţională a Românilor pe pământul Bucovinei, care era al lor de drept istoric.*

3. În Ţara-Românească, însă, tinerii se arată mai îndrăzneţi: unii dintre dânşii merseră chiar până acolo, încât traseră cu pistolul asupra lui Vodă-Bibescu, fără a-l răni însă. Câteva zile mai târziu, Bibescu, adânc impresionat de această încercare de crimă, abdică, lăsând puterea în mânile revoluţionarilor. Aceştia se adunaseră la *Izlaz,* în Oltenia, şi răspândiseră un proiect de *Constituţie,* scris de *Eliad,* numiseră un *Guvern provisoriu,* câştigaseră câteva cete de soldaţi şi în fruntea lor mergeau, prin Craiova, la Bucureşti. Aici se stabileşte o cârmuire vremelnică, la începutul lui *Iunie 1848.*

4. Un astfel de Guvern nu putea să aibă niciun viitor. Pe de o parte, *Turcii,* cu toate măgulirile ce li se făceau, nu puteau să-l recunoască decât numai trecător, iar Ruşii erau hotărâţi să înăbuşe revoluţia cu orice preţ. În sfârşit, chiar între cârmuitori nu era nicio înţelegere: Eliad se credea acum un Hristos coborât pe pământ; el represinta interesele conservatoare şi nu voià să ştie de ideile francese liberale, pe care le predicau *Rosetti, Bălcescu,* pe lângă alţii, cam de aceiaşi vârstă cu dânşii, cari nu fuseseră amestecaţi însă în viaţa literară,

www.dacoromanica.ro

precum *Ion Brătianu,* caracter vioiu şi simpatic.

După multe frământări, şi fără a se lua nicio măsură însemnată — *o comisiune de ţerani şi proprietari,* chemată pentru a hotărî *chestia rurală,* ţinu în zădar câteva şedinţe şi fu disolvată apoi de Eliad, — Revoluţia a fost înăbuşită de Turci, cari merseră asupra Bucureştilor, fără gând duşmănos însă.

Revoluţionarii, pe cari Franţa nu-i ajută, precum nădăjduiseră, crezuseră că s'au înţeles cu trimisul Sultanului, Soliman-Paşa. Îndată, supt presiunea rusească, se dădu însă ordinul de ocupaţie. Revoluţia se putea privi ca încheiată, Fuad-Efendi căpătă misiunea de a isprăvi cu această „răscoală".

Totuşi, când Turcii ajunseră în *Dealul Spirii,* lângă casarma oştiri pământene, neîncrederea, de o parte şi de alta, aduse o ciocnire, în care Turcii suferiră multe pierderi, iar parte dintre ai noştri muriră eroic —, lucru însemnat, fiindcă de multă vreme nu se luptaseră ostaşi români împotriva străinilor.

Astfel se înăbuşi Revoluţia. O *Căimăcămie* (caimacam înseamnă, după turceşte, „locţiitor de Domn" sau „ispravnic de Scaun", cum se zicea mai de mult) fu aşezată. În fruntea ei se găsia bogatul boier *Constantin Cantacuzino.* Peste câteva luni, Turcii şi Ruşii se înţelegeau, şi, încheind convenţia dela *Balta-Liman* (*$\frac{19\ Aprilie}{1\text{-iu}\ Maiu}$ 1849*), hotărau, că Domnii noştri nu vor mai stăpâni decât iarăşi numai *şepte ani,* şi că ţerile române vor fi *ocupate* până ce se va avea siguranţă că liniştea este trainică.

5. Revoluţia dela 1848 a avut un răsunet şi în *Ardeal.* După răscoala lui Horea se încercă în

www.dacoromanica.ro

zădar, din partea amânduror *episcopilor români*, a celui unit (din Blaj), ca şi a celui neunit, o «plângere», către Cârmuire, cerând ca şi neamului acestuia oropsit să i se facă o parte în drepturile politice de care ar trebui să se bucure orice lo-

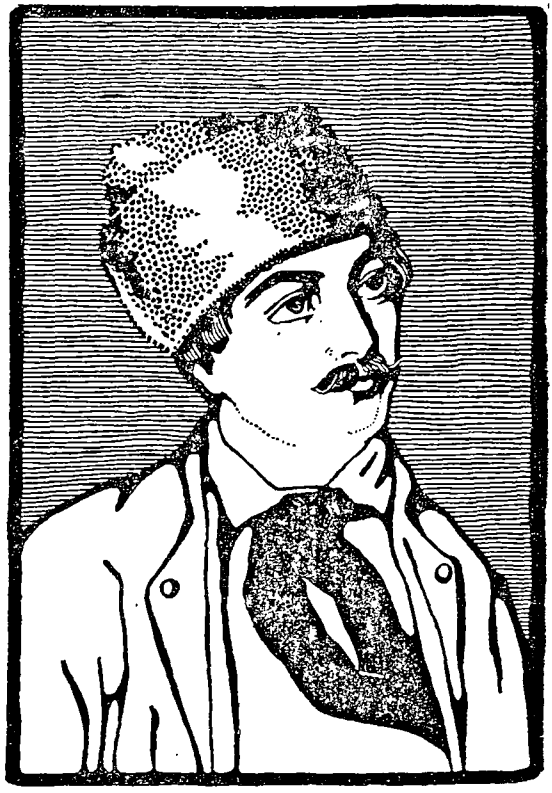

Fig. 110. Avram Iancu.

cuitor al ţerii: aşa-zisul, de protivnici „Supplex libellus Valachorum". Ca şi pe vremea episcopului Inochentie, Statele ardelene, care înfăţişau pe *cele trei naţii* stăpânitoare, se arătară fără înţelegere şi fără milă. Mai trecură încă cincizeci de ani fără să se facă altă schimbare de cât acelea pe care le voià,

www.dacoromanica.ro

pentru scopuri fiscale sau militare, Guvernul. Dar, când Ungurii se ridicară împotriva Casei de Austria şi cei din Ardeal cerură unirea acestei provincii cu Ungaria cea mare, Românii se mişcară la rândul lor.

6. Data aceasta, *inteligenţa* stătea în fruntea lor, mai ales tinerii cari urmaseră la şcoala de drept din Cluj, ca *Papiu Ilarian* (fig. 125). Unul dintre tineri, *Simion Bărnuţ* (fig. 122), vorbi foarte frumos înaintea mulţimii uriaşe adunate pe câmpul din margenea *Blajului*, lângă apa Târnavelor, *câmp* caresenumeştedeatunci al *Libertăţii (3 Maiu 1848)*. Peste câteva luni, când împrejurările ardelene ajunseră la crisă, Românii luară armele, având în fruntea lor pe advocatul *Avram Iancu* (fig. 120), fire cavalerească şi viteză, care urmează, într'o formă mai nobilă a spiritului, lui Horea, în ţara de munte a căruia se născuse şi el. În acelaşi colţ unde se luptaseră ţeranii dela 1780, se luptă şi Avram Iancu 'mpotriva răsculaţilor unguri. Ca şi Horea, el arăta că nu voieşte alceva decât stăpânire dreaptă din partea împăratului. Se dădură lupte eroice în acest unghiu de ţară, femeile bătându-se alături cu bărbaţii, prin pădurile munţilor sau pe povârnişurile de stâncă. Dar Avram Iancu n'avea

Fig. 121. Andrei Mureşanu, cântăreţul lui „Deşteaptă-te Române".

www.dacoromanica.ro

pe cine să se razime, înţelegerea propusă din partea răsculaţilor unguri nu era sinceră şi, astfel, hotărârea lucrurilor rămase să o dea, nu el, ci împrejurările.

Unii dintre tinerii revoluţionari cari fugiseră de la noi ca Boliac şi Bălcescu, credeau să poată împăca pe Români cu Ungurii, aceştia recunoscând neamului nostru dreptul

Fig. 122. Simion Bărnuţ.

de a trăi deosebit în cultura sa şi cu idealele sale. Ceia ce-i îndemna era frăţia firească între revoluţionari. Dar acest gând n'avea nicio seriositate, cum au dovedit-o şi împrejurările următoare.

Ungurii fură biruiţi după sosirea *Ruşilor*, cari ocpuaseră Principatele, în Ardeal, la Şiria (Vilá-

www.dacoromanica.ro

ges), şi, între măsurile pe care le luă tânărul Împărat *Francisc-Iosif*, după potolirea Revoluţiei, a fost şi acordarea de *drepturi Românilor*.

Rând pe rând ei căpătară o *Mitropolie pentru uniţi (1850)* [1] şi apoi, după trecere de câţiva ani de zile, o alta *pentru neuniţi (1860)* [2].

7. Cel d'întâiu Mitropolit al ortodocşilor a fost *Andrei Şaguna* (fig. 124). Macedonean de obârşie, om foarte bine privit la Curte şi care-a jucat în 1848 un rol foarte însemnat. Românii avură voie să întemeieze prima *Asociaţie culturală* a lor. Foaia din Braşov urmă şi mai departe, şi în curând apărură şi alte înfăţişări de viaţă culturală sau de ideal politic ale neamului nostru de acolo: ziare, reviste, cărţi de şcoală, poesii.

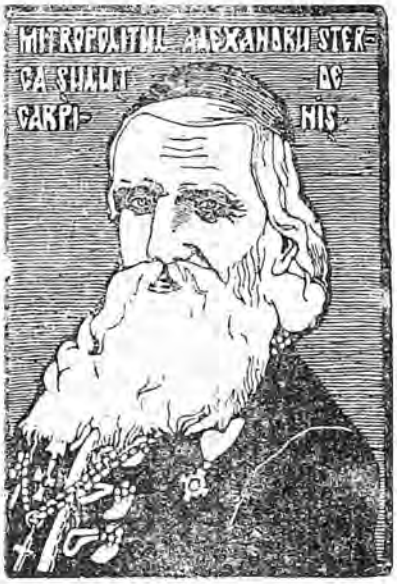

Fig. 123.
Alexandru Sterca Şuluţiu,
cel d'întâiu Mitropolit unit.

Cât priveşte pe viteazul conducător dela 1848, Avram Iancu a refusat orice răsplată din partea Împăratului, şi, zguduit de nedreptate, poate şi de grozăviile pe care le văzuse, înebuni în curând şi străbătu satele fără să aibă niciun adăpost; cânta numai din

[1] Episcopii sufragane se dădură la *Gherla, Oradea-Mare şi Lugoj*, un vicariat la *Sighet* (Maramureş).

[2] Episcopii sufragane la *Arad* şi *Caransebeş*, vicariat la *Oradea-Mare*.

www.dacoromanica.ro

fluier doine în care-şi alina durerea sufletului. A murit, mai târziu, în casa unui străin, unde venise să se oploşească.

XLIV.

Domnii Convenţiei dela Balta-Liman.

1. După încetarea Republicii dela 1848 şi încheierea Convenţiei dela Balta-Liman fu numit ca

Fig. 124. Mitropolitul Andrei Şaguna.

Domn muntean fratele lui Vodă-Bibescu, înfiat de bogatul boier oltean *Stirbei,* şi care-i purta pentru aceasta numele: *Barbu Dimitrie Ştirbei.* În Moldova, *Mihai Sturza* fusese silit să plece în urma acestor încurcături, şi astfel locul lui fu luat de încă tânărul şi frumosul *Grigore Alexandru Ghica,* fire

www.dacoromanica.ro

de idealist nobil, gata la cele mai mari jertfe, dar minte cu mult mai puţin cumpănită şi cârmuitor cu mult mai slab decât Ştirbei. Aceştia avură în grija lor ţerile noastre până la viitorul războiu între Ruşi şi Turci, în 1853.

2. Ei au făcut multe lucruri folositoare. Li se datoreşte şi o întregire a *legislaţiei agrare (pentru pământ).* Învăţământul *naţional* a fost reorganisat de dânşii. Sfătuitorul lui Ghica în ce priveşte şcoala a fost Laurian însuşi. Domnul Moldovei a pus să se tipărească la Iaşi Cronica lui Şincai. Oamenii dela 1848 îl încunjurau şi-l serviau cu credinţă.

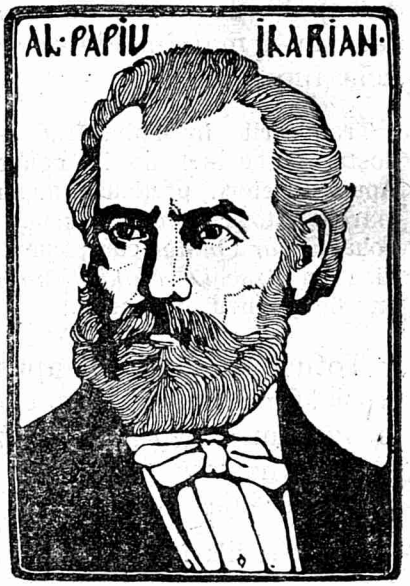

Fig. 125. Papiu Ilarian.

3. Pe atunci învinşii Revoluţiei, după multele primejdii ce le îndurară, se găsiră împreună la *Paris,* ceutrul lumii liberale, unde se aflau şi atâţia pribegi din Ungaria şi Polonia. Ei aveau aici adunările lor, şi, din nenorocire, aduseseră şi patimile care-i deosebiau şi li stricau planurile. Erau în legătură cu miniştrii Statelor celor mari, scriau memorii şi făceau expuneri care aveau drept scop câştigarea opiniei publice apusene pentru întemeiarea la noi a unei vieţi libere şi, dacă este cu putinţă, Unirea Principatelor scăpate de protectoratu rucesc.

4. În această vreme mulţi dintre dânşii au pier-

www.dacoromanica.ro

dut însă pentru totdeauna înţelegerea desăvârşită a ţerii şi au suferit din partea culturii francese o înrâurire atât de covârşitoare, încât nu s'au putut liberà de dânsa toată viaţa. Astfel Alecsandri, care scrie aici o parte din amintirile sale sentimentale, cărora li zice *Suvenire,* cu un cuvânt frances, schiţează o mare parte din poesiile sale de tinereţă şi capătă de acum înainte o întorsătură de spirit care nu-i mai îngăduie libertatea şi spontaneitatea dela început.

Traducerile în limba francesă ale poesiilor romanticilor noştri au contribuit la cunoaşterea sufletului nostru în Apus. Prietenii preţioase legau pe pribegi de oameni ca marele istoric *Michelet* şi ca vestitul agitator al ideilor nouă *Edgar Quinet,* care, cum am spus, luă în căsătorie pe fiica lui Asachi. *„Moldo-Valahii"* ajunseră cunoscuţi şi iubiţi de publicul european.

Totuşi în surgunul apusan scrie *Bălcescu,* care se şi sfârşi în aceste zile de restrişte, murind tânăr la Palermo. *Istoria lui Mihai Viteazul,* o adevărată poemă înălţată în amintirea viteazului Domn cu sfârşit tragic.

Lucrarea n'a fost isprăvită. Din ea s'a tipărit întâiu numai un capitol, într'o revistă. Târziu de tot, manuscriptul lui Bălcescu a fost publicat în întregime.

Cât priveşte pe *Kogălniceanu,* el se întoarse în Moldova după câtăva vreme, dar nu mai găsi tragerea de inimă pentru literatură, nici râvna de organisare pe care o avuse pe vremuri.

Un timp, toate talentele româneşti — şi Alecu Russo, care dăduse atunci minunata «Cântare a României», în care se arătau suferinţile şi dorurile neamului, în frase ca ale Bibliei, — fură adunate la revista *„România Literară"*, în fruntea căreia stătea Alecsandri.

www.dacoromanica.ro

L.

Lupta politică pentru Unire.

1. La *1853*, pe urma încurcăturilor produse în chestia *Locurilor Sfinte* [1], *oştile ruseşti* trecură Prutul şi luară în stăpânire amândouă Principatele. Domnii fură îngăduiţi o bucată de vreme în Scaunul lor, dar, pe urmă trebuiră să plece

Ocupaţiei ruseşti îi urmă, ocupaţia *austriacă*, şi aceiaşi Domni fură chemaţi din nou pentru a stăpâni alături de generalii împărăteşti. Austria se gândia la anexarea Principatelor; de aceia şi trimese la noi comandanţi de origine italiană (feldmareşalul Coronini). Nici planul Austriei nu ajunse la îndeplinire însă. Puterile europene se amestecară în războiul Crimeii, biruiră pe Ruşi şi li impuseră *pacea dela Paris*.

În actul de pace *(18/30 Mart 1856)*, care *dădea Moldovei înapoi cele trei judeţe de jos ale Basarabiei (Cahul, Bolgrad şi Ismail)*, se prevedea o nouă orânduire a Principatelor, care erau să scape definitiv de supt protectoratul apăsător al Rusiei. Această orânduire rămânea să şi-o deie ele însele printr'o *adunare* chemată anume şi care primi numele ciudat, prin împărecherea unui cuvânt turcesc cu unul latinesc, de *Divan ad-hoc*.

Alegerile pentru acest Divan ad-hoc trebuiau să se facă supt supravegherea unui *Caimacam*, şi Caimacami fură numiţi: în Muntenia *Alexandru Ghica*, blândul Domn de odinioară, iar în Moldova un Grec de obârşie bulgărească, tânărul fiu al Caimacamului Moldovei din 1821, *Nicolae Vogoridi*, care ţinea pe fata poetului Conachi, dar era un om cu

[1] Vezi manualul de clasa a treia.

www.dacoromanica.ro

totul uşuratec, incapabil şi duşman hotărât al scopurilor noastre, ca unul ce însuşi vână Domnia.

2. Astfel alegerile se făcură în Ţara-Românească aşa cum doria partidul naţional, iar în Moldova aşa cum voise Vogoridi. Se ridicară plângeri energice împotriva sistemului de terorisare prin administraţie care fusese întrebuinţat. Tinerii Moldoveni cari luptau pentru libertate şi unire păstraseră legăturile lor în Franţa ; alegerile fură casate, se făcură altele şi, data aceasta, ieşiră cu o mare majoritate *unioniştii,* partisanii Unirii Principatelor.

Deşbaterile Divanurilor ad-hoc ţinură mai multe luni de zile ; ele sunt de cea mai mare însemnătate, fiindcă, atunci pentru întâia oară, se vorbia, într'o Adunare aleasă liber despre interesele cele mai mari ale neamului. Şi *ţeranii* se înfăţişară bine în Adunarea moldovenească şi arătară frumos plângerile lor. Ţerănimea voià, în amândouă Principatele, să înlăture *boierescul* sau *claca,* lucrul impus pe pământul proprietarului, şi să i se dea voie a-şi răscumpăra, printr'o plată făcută în orice condiţii, locul de casă, livezile, fâneţele, păşunile şi ogorul care era de trebuinţă pentru viaţa fiecării familii. Dorinţile Principatelor fură înfăţişate înaintea forului european, căruia ele-i erau supuse prin tratatul din Paris *(1857).*

Între dorinţi era şi aceia a *Unirii Principatelor,* — pe lângă altele care corespundeau ideilor celor mai liberale. *Conferinţa,* adunată potrivit cu tratatul de pace, în *Paris,* discută mai multă vreme aceste dorinţi ; ea dădu, la urmă, Principatelor un regim nou, al Convenţiei *(7/19 August;* ratificată la 2 Octombre st. n. *1858),* regim mult mai bun decât acel al Regulamentului Organic. Dar, îngăduind Moldovei şi Ţerii-Româneşti să se numească

www.dacoromanica.ro

de acum înainte *Principatele Unite,* Convenţia hotăra că ele vor avea *doi Domni* deosebiţi şi că singura legătură între dânsele va fi *comisiunea* de optsprezece membri ce va discuta, la *Focşani,* legiuirile potrivite pentru amândouă ţerile. În acelaşi timp se prevedeau măsuri umilitoare, d. ex. ca înţelegerile Porţii cu Apusenii, aşa-numitele Capitulaţii, să aibă mai departe valoare şi la noi (deci consulii păstrau dreptul să judece pe supuşii lor).

LI.

România unită: Cuza-Vodă.

1. Acum se trecu la alegerea Domnilor, supt o *Căimăcămie de câte trei boieri,* care înlocuise pe cea precedentă.

În Moldova erau doi partisani ai Unirii, şi anume: *Anastase Panu,* din Huşi, vestit cuvântător, şi *Vasile Sturza,* pe lângă cari rămânea fără putere Ştefan Catargiu. În Ţara-Românească fură numiţi oameni mai puţin cunoscuţi, dintre cari doi boieri mari, cari nu iubiau pe tineri şi idealele lor.

Candidaţii erau mulţi. În Moldova se înfăţişa fostul Domn *Mihai Sturza* şi fiul său cel mai mare *Grigore.* Mulţi alţii trăgeau şi ei nădejde de Domnie, şi printre ei se aflau şi fruntaşii tineretului.

Între ei Vasile Alecsandri, pe care duşmanii Unirii îl acoperiră atunci cu cele mai grosolane insulte.

La urmă însă, toţi oamenii cu sentimente patriotice se uniră asupra persoanei unui prieten al lui Kogălniceanu şi lui Alecsandri, care fusese prin Paris, unde-şi făcuse studiile. şi prin Ardeal, la

www.dacoromanica.ro

1848, şi apoi întors în ţară, întrase în oaste şi înaintase foarte repede, ca pe vremea lui Vogoridi, până la gradul de colonel. *Alexandru*, fiul lui Ioan *Cuza* (fig. 110), rupsese îndată cu ocrotitorul său, Caimacamul, şi, fiind cârmuitor la Galaţi, el arătase sentimente foarte frumoase. Era un om înzestrat cu înalte însuşiri, hotărât, gata de jertfă, lipsit de patima banului: dacă i plăceau petrecerile, şi i-au plăcut şi ca Domn, el n'a nenorocit, cum spune un biograf al său, nicio familie. Ceia ce l ridică însă mai presus de cei mai mulţi contimporani ai lui e popularitatea, iubirea pentru cei mulţi şi săraci şi lipsa de orice despreţ şi măreţie în legăturile cu dânşii

Doamna Elena, născută Rosetti († 1909), a lăsat amintirea unei sfinte, care n'a cunoscut lumea decât pentru ca să ajute şi să ierte. După moartea soţului ei, a căutat bolnavii în spitale şi a dat averea ei săracilor, murind supt acoperemânt străin cu amintirea marelui Domn în inimă.

Însuşirile arătate au făcut ca Alexandru Ioan Cuza, ales ca Domn al Moldovei *(5 Ianuar 1859)* şi, în curând, al Ţerii-Româneşti *(24 Ianuar 1859)*, să fie iubit de mulţime încă dela început. Era un semn bun: parcă se prevedea că noul stăpânitor al ambelor Principate, îndeplinitorul Unirii, va fi în acelaşi timp şi desrobitorul ţeranilor.

2. Domnia lui Cuza a ţinut dela *1859* până în *Februar 1866*, şepte ani în capăt. Rare ori s'a văzut o stăpânire mai plină de fapte. Alexandru Ioan I-iu avea înaintea lui o ţară care nu era deprinsă a trăi unită şi în care, pe lângă atâtea deosebiri, une ori dureroase, între *Moldoveni* şi *Munteni*, erau şi motive de neînţelegeri şi de gâlceavă între deosebitele *clase* şi *partide personale*.

www.dacoromanica.ro

Multă vreme se pierdu în discuţii zădarnice, atât în cele două Camere, cât şi în Comisiunea dela Focşani, până la Unirea definitivă din *1861-2*. La administraţie, la îmbunătăţirea finanţelor, la alcătuirea unei oştiri vrednice de acest nume nu putea să se gândească Domnul atunci când avea înaintea lui trei probleme mari: *recunoaşterea de către Europa, şi mai ales de către Poartă, a*

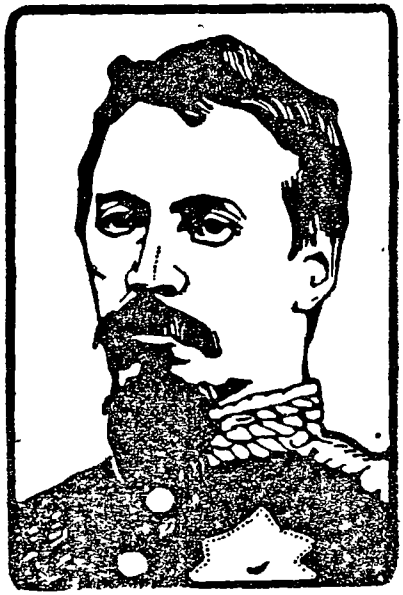

Fig. 126. Cuza-Vodă.

Unirii Principatelor supt acelaşi Domn, adecă problema întemeierii Statului care, dela 1861, se chema, cu un singur nume, *România,* al doilea, *resolvarea chestiei mănăstirilor închinate* şi, al treilea, *împroprietărirea ţeranilor.*

3. Mulţămită mai ales dibăciei diplomatice a lui

www.dacoromanica.ro

Costachi Negri[1], scriitor în tinereţa sa şi prieten cu Alecsandri şi Kogălniceanu, se ajunse la o înţelegere cu Turcii. Aceştia dădură un *firman*, pe care Alexandru Ioan I-iu îl numi *act*, şi prin care se prevedea Unirea, *dar pe timpul vieţii lui numai*, şi se *suspenda*, fără a se desfiinţa, *Comisiunea dela Focşani*.

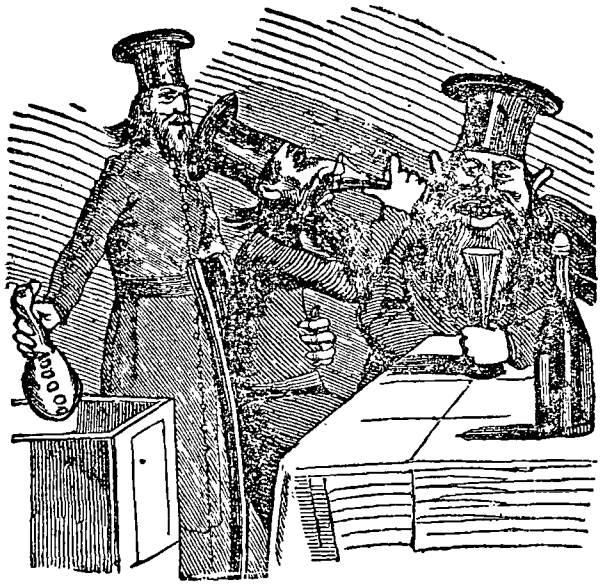

Fig. 127. Cum petreceau călugării greci la noi înainte de Cuza-Vodă (după o caricatură ardeleană).

În ceia ce priveşte *moşiile mănăstirilor închinate* toate stăruinţile care se făcură la Constantinopo

[1] Negri, dintr'o familie de obârşie grecească, dar romanisată cu totul, a fost fratele Elenei pe care a iubit-o Alecsandri, închinându-i *Lăcrămioarele*. Era un om de mare frumuseţă, de moravuri foarte curate, lipsit şi de ambiţie şi de pofta banilor. N'a umblat să strângă ceată în jurul său, ci a stat gata să răspundă singur la orice chemare a ţerii. A murit sărac; mormântul lui se vedea în cimitirul dela Târgu-Ocnei, acum distrus de duşmanii din 1916-7, unde casele lui părinteşti cădeau în ruină. A scris şi a lăsat versuri şi frumoase pagini în proză.

www.dacoromanica.ro

fură zădarnice. Grecii, cari se simțiau sprijiniți de Ruși, cu toate că aceștia secularisaseră de mult în Basarabia averile mânăstirilor răsăritene, se împotriviră cu îndărătnicie și răspândiră în toate părțile broșurile lor de protestare. La urmă, chestia se mântuì printr'o măsură îndrăzneață: în *Decembre 1863*, Camerele declarară că averile mănasti-

Fig. 128. Cum a liberat Kogălniceanu pe țerani (după o caricatură ardeleană).

rilor sunt secularisate, dar că se va da o despăgubire călugărilor ; de oare ce aceștia, nădăjduind zile mai bune, nu făcură niciun pas pentru primirea acestei sume, se hotărâ, peste patru ani de zile, că întreaga chestie este isprăvită. Astfel se căpătă din nou o *cincime din pământul național*.

www.dacoromanica.ro

4. În chestia țerănească, Cuza întâmpină, multă vreme, o împotrivire învierșunată. Luptau pentru vechea teorie că proprietarul e deplin stăpân, iar țeranul numai un chiriaș, ce n'are niciun drept asupra pământului pe care-l lucra din generație în generație, represintanții boierimii, *Grigore Sturza* din Moldova[1], iar, în Țara-Românească, *Dimitrie Ghica*, fiul Domnului dela 1822, precum și talentatul orator *Barbu Catargiu*, care a fost împușcat după câtăva vreme, de o mână necunoscută, când ieșia dela Cameră. Liberalii înaintați, ai lui *Rosetti și Brătianu*, urau pe Domn, pe care-l priviau ca pe un despot, care împiedeca proclamarea Republicii. La urmă, Cuza chemă ca președinte al Consiliului de miniștri pe *Mihail Kogălniceanu*, și acesta aduse încă odată înaintea Camerei, într'o formă îndreptată, vechiul său proiect de lege care hotăra ca fiecare țeran va rămânea stăpân pe partea de pământ ce i se dăduse potrivit cu Regulamentul Organic și va plăti despăgubiri, în curs de zece, cinsprezece ani, proprietarului. Camera nu voi să primească legea, și, atunci, Cuza făcu *lovitura de Stat* dela *2 Maiu 1864*. Prin această lovitură de Stat, care, suprima Constituția de atunci, a Convenției dela Paris, și trimetea pe deputați înapoi acasă, el stabili ca nou așezământ al țerii *Statutul*, imitat în nume și forme după Statutul regalității italiene. Un *plebiscit* — întrebare a poporului, care trebuia să iscălească în condici, — făcut după datinele Revoluției francese, primi Statutul. Domnul avea dreptul să guverneze, cu decrete să prelungească budgetul fără a întreba o Cameră, să numească pe preșe-

[1] Fiul lui Mihai-Vodă.

[2] Catargiu era un om de talent și de credință, care a fost bucuros să primească și moartea pentru ideile sale.

www.dacoromanica.ro

dintele Camerei şi să creeze un Senat cu jumătatea membrilor numiţi ; un Consiliu de Stat trebuia să pregătească legile ; tot odată cercul alegătorilor se lărgi cu mult.

5. Doi ani de zile în urma loviturii de Stat se purtă o luptă învierşunată împotriva Domnului ; acesta ştiù să se apere fără a pedepsi.

În vara anului 1865 căpeteniile „roşilor" puseră la cale o răscoală, cu ajutorul unor oameni rău sfătuiţi. Cuza lipsia din ţară: la întoarcere el iertă pe toţi aceia cari voiseră să-l răstoarne.

La urmă, în *Februar 1866*, duşmanii lui îl scoaseră, printr'o conspiraţie în oştire, după ce, cu câteva luni înainte, el însuşi declarase că este gata să abdice şi să fie din nou, amestecat cu ceilalţi cetăţeni ai ţerii, colonelul Alexandru Cuza.

Palatul fu călcat noaptea de conspiratori. Cuza-Vodă nu voi să se împotrivească. El plecă din România creată de el, ştiind că o astfel de mulţămire nu-i vine de la ţara întreagă, care i-a păstrat cu evlavie numele, până în stratele celé mai adânci ale poporului. A murit încă tânăr, la 1873, după ce declarase că nu se va mai întoarce, pentru a nu tulbura starea de lucruri creată prin alegerea principelui Carol. Scrisoarea lui către noul stăpânitor e o supremă dovadă de loaialitate şi desinteresare.

Înmormântarea lui, la Ruginoasa, s'a făcut în mijlocul durerii obşteşti; cu lacrimi calde l-a pomenit genialul lui tovarăş de grea luptă şi de amară răsplată, Kogălniceanu. Iar, cînd, la 1909, s'a serbat o jumătate de veac de la Unire, numele lui Alexandru Ioan I-iu a fost pe toate buzele, şi piatra săracă a mormântului de sat din Ruginoasa a părut că se clăteşte din loc pentru ca umbra eroicului Domn să se ridice uriaşă înaintea timpurilor nouă.

www.dacoromanica.ro

6. Ţara trecu prin câteva luni de primejdie, căci unele Puteri europene se gândiau la o intervenţie şi chiar la distrugerea Unirii Principatelor. Rusia atâţă chiar turburări în Iaşi, în vederea acestei desfaceri.

În tulburările înteţite de Ruşi, unealta a fost Nicolae Roznovanu, care se visa Domn al Moldovei. Mitropolitul Calinic Miclescu avu slăbiciunea să iasă cu crucea 'n mână înaintea poporului. Represiunea din partea Locotenenţei Domneşti fu însă nedibace şi, fără folos, sângeroasă.

Contele de Flandra, Filip, fratele regelui Belgiei, ales prin plebiscit ca Domn al României—Divanul ad-hoc chiar îşi arătase dorinţa de a avea un *principe străin*[1], dintr'o *dinastie europeană,* şi Cuza primise această condiţie, — refusă din motive de sănătate. Atunci fu ales principele *Carol de Hohenzollern,* din ramura Sigmaringen, fiul principelui Carol-Anton, care fusese ministru liberal al Prusiei. Alesul era *coborâtor prin femei, după tată, din Murat, regele frances al Neapolei, iar, după mamă, din Stefania de Beauharnais, fiica adoptivă a lui Napoleon I-iu, ca rudă a Împărătesei lui, Iosefina.* Principele Carol, care păstra, prin bunica Stefania, măritată cu Marele Duce de Baden, legături cu Împăratul Napoleon al III-lea, avu curajul de a primi alegerea, şi astfel el întră, şi cu voia acestuia, pe teritoriul românesc, la *10 Maiu 1866.*

Pe vremea lui Cuza, studiile istorice, represintate prin oameni ca: *B. P. Hasdeu* (n. 1834), venit din Basarabia, minte universală, în stare de a cuprinde şi înoi mai multe domenii ale ştiinţei, şi prin *Alexandru Odobescu* (n. 1834), fiul priete-

[1] S'a vorbit de contele de Flandra şi atunci.

www.dacoromanica.ro

nului şi generalului lui Alexandru-Vodă Ghica [1], avură o desvoltare mulţumitoare. Ardeleanul *Papiu Ilarian*, care a scris Istoria revoluţiei dela 1848 în ţara sa, veni dincoace ca advocat şi îmbogăţi prin publicaţii de izvoare [2] cunoştinţa trecutului nostru. Prin îngrijirea lui Odobescu, începu să se tipărească *„Revista Română"*, care adună un număr de tineri munteni meniţi să fie în mare parte ilustraţii ale ţerii. Din nenorocire această revistă, care era o urmare, ca formă şi spirit, a „Românieі Literare", n'a avut dăinuire.

B. P. Hasdeu era urmaş al familiei de boieri Hâjdău, înrudită şi cu Ştefan-Vodă Petriceicu (de aceia şi-a zis el: Bogdan Petriceicu Hasdeu). Familia se mutase în Polonia, unde pierdu un timp conştiinţa românească, şi, chiar după ce o recâştigă, bunicul şi tatăl său au scris polonește şi ruseşte. Bogdan Hasdeu a învăţat dreptul în Rusia, a fost ofiţer şi apoi a trecut, încă foarte tânăr, în Iaşi. Aici începu a tipări, în trecătoare reviste întemeiate de dânsul, studii de istorie şi filologie, care se deosebesc prin cunoaşterea adâncă a subiectului, prin simţul critic fin, dar şi prin imaginaţia poetică. După 1866 numai, el dă lucrările lui cele mai mari: *Archiva istorică a României*, culegere de documente slavone şi în alte limbi, *Cuvinte din Bătrâni*, texte de limbă veche românească, şi la urmă *Etymologicum Magnum*, dicţionariu al graiului nostru, pe care el îl înţelese, larg, ca o enciclopedie naţională aproape. El a dat Românilor şi mai multe reviste, de cuprins amestecat: „Traian", „Columna lui Traian", şi la urmă, prin anii 1890, „Revista Nouă. A murit în 1907, în oraşul Câmpina.

---

[1] Familia Odobescu n'are vechime. Alexandru, numit după Alexandru Ghica, s'a bucurat de cea mai aleasă creştere din partea mamei sale, fiica doctorului Caracaş. Încă în vrâsta copilăriei, scria foarte frumoase pagini francese. A învăţat în Paris, şi cea d'întâiu scriere a sa e poate o Călătorie la Londra, care nu s'a publicat. Mai târziu a intrat în diplomaţie: a fost mulţi ani profesor la Universitatea din Bucureşti. A lăsat preţioase studii de arheologie şi frumoase pagini de povestire, în nuvele istorice sau în „Pseudo-Kynegeticos", titlu grecesc care înseamnă: „Fals tratat de vânătoare" (se chiamă că făcea numai o prefaţă la un tratat de vânătoare al unui prieten). Faţă de spiritualul şi mişcătorul Hasdeu, Odobescu e elegant, ales şi împodobit.

[2] „Tesaur de monumente istorice", o publicaţie model.

www.dacoromanica.ro

LII

România supt Carol I-iu ca principe.

1. Supt noul Domn, ţara şi-a desăvârşit organisaţia supt raportul *administrativ* şi *economic*[1]. S'au făcut noi mijloace de comunicaţie[2], introducându-se *căile ferate*[3], care, lucrate de companii străine, au trecut apoi în stăpânirea Statului, fiind întregite de dânsul.

Statul român a avut mari greutăţi din causa necinsteĭ cu care a lucrat întreprinderea de căi ferate Strousberg şi din causa pretenţiilor, târziu răscumpărate, ale Companiei galiţiene „Lemberg-Czernowitz-Jassy". Reţeaua căilor ferate a fost ieften şi bine complectată de inginerii români (Şcoala de Poduri şi Şosele din Bucureşti a dat pe cei mai buni din ei).

Statul avea în 1916 şi o linie de *serviciu maritim*, care ne lega şi cu Alexandria în Egipt.

Cele d'întâiu *tratate de comerţ* se încheiară îndată după venirea în Domnie a lui Carol I-iu, începând cu *Austria*, şi comerţul românesc a căpătat mare desvoltare (cel mai însemnat era însă, înaintea războiului, comerţul cu Germania, care în toate voiă să ne lege de dânsa). Convenţia cu Austria, în 1876, de şi desavantagioasă pentru noi, era o necesitate politică, pentru că Austria, fie şi pe preţ bun, recunoştea dreptul nostru de a încheia astfel de tratate.

Învăţământul rural a fost întemeiat însă cu adevărat numai dela 1900, şi cu ajutorul iubitor al

[1] Prefecţii şi subprefecţii sunt încă din vremea lui Cuza.

[2] Cele d'întâiu şosele — şi din cele mai bune — le-a făcut Mihaĭ Sturza (marea linie a Siretului, până la Mihăileni, noua trecătoare spre Bucovina, întemeiată de el şi numită după dânsul) şi Vodă-Ştirbeĭ.

[3] Întâia propunere a lor s'a făcut de *Ion Ghica* la 1847 : întâiul proiect e de pe vremea lui *Vodă-Ştirbeĭ.*

www.dacoromanica.ro

ministrului *Spiru Haret:* numărul şcolilor din sate s'a înmulţit necontenit, pregătind generaţii de ţerani ştiutori de carte şi în stare a se ocupa, măcar, în oarecare măsură, de afacerile publice.

Universităţile, întemeiate pe vremea lui Cuza, ca o desvoltare a Academiei Mihăilene şi a Colegiului Sf. Sava, au ajuns să fie adevăraţi factori de înaltă cultură, şi valoarea ştiinţei româneşti este acum recunoscută în Europa.

Numărul analfabeţilor era însă o primejdie naţională, şi lipsei de cunoştinţi despre ordinea de Stat i se datoriră, ca şi motivelor de ordine economică, — exploatarea ţeranilor de regimul arendăşiei storcătoare, exercitată mai mult de străini —, grozavele răscoale ţerăneşti din 1907, după care Guvernul presidat de I. I. C. Brătianu (fiul lui Ion Brătianu) a încercat o *reformă agrară,* care a fost însă mai mult o nouă lege de tocmeli agricole ; se făcuse şi o *Casă Rurală,* ca să cumpere moşii şi să le vândă la ţerani, dar, fiind amestecate şi interese ale acţionarilor (căci era şi capital particular), ea n'a adus folosul ce se aştepta.

Universitatea din Iaşi e opera lui Kogălniceanu: ea s'a deschis în vremea când ideile de exclusiv naţionalism ale lui *Simion Bărnuţ,* marele cuvântător din Câmpul Libertăţii la 1848, stăpâniau spiritul tineretului. Era menită să continue mişcarea de idei pe care Kogălniceanu o începuse, hrănind cultura şi deci viaţa noastră naţională din izvoarele ei adânci şi veşnice.

LIII.

Literatura în Domnia lui Carol I-iu: mişcarea realistă şi populară.

1. Cele d'intâiu timpuri din Domnia lui Carol I-iu au fost deosebit de grele, din causa lipsei unor *partide* bine con-

www.dacoromanica.ro

stituite şi având în vedere numai *interesul public*, ca şi din causa neexistenţei *moravurilor politice. Kogălniceanu*, oropsit pentru *lovitura de Stat*, fără de care nu s'ar fi împroprietărit niciodată ţeranii, n'avu nicio parte în cârmuirea ţerii. *I. C. Brătianu*, un rol în care jucase numirea noului Domn, ajunse în opoziţie, nu numai faţă de Guvern, dar şi faţă de persoana stăpânitorului. Şi B. P. Hasdeu duse cea mai înverşunată campanie împotriva Domnului. Un advocat din Ploeşti, fost ofiţer, unit cu alte persoane, între care un ofiţer în activitate, se lăsară înşelaţi de zvonurile de biruinţă francesă în războiul franco-german şi cercară a smomi trupele pentru proclamarea Republicii la Ploeşti; o satisfacţie cuvenită n'a căpătat-o Domnul aşa de greu jignit. Când, la 1871, colonia germană din Bucureşti serba, în chip indiscret şi provocător, date fiind sentimentele de iubire pentru Franţa ale tuturora, biruinţa asupra Francesilor, se făcură demonstraţii de stradă violente, izgonindu-se cei ce luau parte la banchet. Atunci Carol I-iu, care se credea vizat prin aceasta, se gândi să abdice, Ion Ghica fiind preşedinte al Consiliului de miniştri. Asigurările şefului conservator *Lascăr Catargiu*, om fără cultură, dar de o soliditate de caracter ca a vechilor boieri de ţară, împiedecară săvârşirea unui act politic desastros.

2. O mişcare de *înoire literară* era însă de nevoie: înrâurirea *literaturii francese* ajunsese prea cotropitoare, ea strica până şi limba, aşa încât poeţilor li era îngăduit să întrebuinţeze orice cuvânt ce se afla în limba luată drept model. Cei mai mulţi dintre scriitorii acestui timp nici nu se mai pot ceti: talentul lui *Bolintineanu*, care se exprimase frumos în *baladele* lui istorice, era în decădere; el se amestecă în lupta politică şi, răpede obosit, înebuni, sfârşindu-şi zilele în ospiciul Pantelimon. Alecsandri ca şi Kogălniceanu nu mai scriau.

3. Talentele sunt prinse din ce în ce mai mult de politică. Temperamente de oratori ca *V. Boerescu* (profesor de Universitate, legist), de ziarişti *(Rosetti)* iese la iveală. „Românul" *roşilor* (revolu-

www.dacoromanica.ro

ţionari şi, în fond, republicani) are o colosală *înrâurire asupra opiniei publice.*

4. Înoirea culturală a venit din *Iaşi,* unde se formase un grup de tineri, întorşi de curând de prin Universităţile apusene. Ei n'aveau cunoştinţi istorice întemeiate şi nu puteau să lege mişcarea lor cu tradiţia literară românească, aşa de veche ; învăţaseră însă în acele şcoli, ale Germaniei cinstite şi idealiste de atunci ce e măsura şi răspunderea pe care trebuie să le aibă un adevărat scriitor.

Începură a tipări, la *1867,* supt titlul modest de *Convorbiri Literare,* o revistă care asigură în curând lumii româneşti, nu numai păstrarea *limbii sănătoase,* potrivită după graiul poporului, aşa cum o alcătuiseră Eliad, Kogălniceanu, Alecsandri şi Odobescu, nu numai o *ortografie mai cuminte* (faţă de a lui Cipariu), dar şi un *şir întreg de glorioşi scriitori.*

Îndrumătorul revistei era *Titu Maiorescu* (1840-1917), foarte însemnat şi ca orator [1], ale cărui *Critice* cuprind răspingerea literaturii artificiale şi dau principiile filosofice după care s'ar putea îndrepta literatura şi cultura noastră ; iubirea pentru *artă,* care ar fi mai presus de zbuciumul zădarnic al vieţii, însufleţeşte aceste pagini deosebit de limpezi. Între povestitori se înseamnă, prin limpeziciunea scrisului său şi alegerea curată a subiectelor, *N. Gane,* prin adânca pătrundere a sufletului ţerănesc, *Ion Slavici,* născut în Ungaria, în lumea ţeranului de peste munţi, şi, prin putinţa de a în-

[1] Tatăl său, *Ion Maiorescu,* a fost, printre profesorii ardeleni veniţi la noi, cel mai socotit în părerile despre limbă, despre cultură şi despre viitorul naţional. Desinteresat, de viaţă simplă, harnic, iubitor călduros al neamului său, duşman al relelor curente străine şi al intrigilor politice şi literare, el e în trecutul nostru şcolar o însemnată *figură morală,* ceia ce e mult mai rar decât cel mai strălucit talent.

www.dacoromanica.ro

fățișa sufletul celui din Moldova, învățătorul și apoi diaconul *Ion Creangă* [1].

Alecsandri, chemat la o nouă viață literară, scrie atunci *Pastelele,* scene din natură; apoi începe și o nouă *operă de teatru,* culegând subiecte din trecutul românesc, ca *Despot-Vodă,* sau din viața romană *(„Fântâna Blanduziei", „Ovidiu").*

3. In fruntea scriitorilor celor noi stă *Mihail Emi-*

Fig. 129. Mihail Eminescu.

nescu (fig. 129). Născut la 1850, dintr'o familie boierească modestă în părțile de sus ale Moldovei, cunoscător al literaturilor mari ale lumii, inițiat la Viena în filosofia germană contemporană, cunoscător, prin multele călătorii ce făcuse, al vieții Românilor de

[1] El a scris minunate povești și amintiri, țesute tocmai cum le-ar fi țesut un țeran mucalit.

www.dacoromanica.ro

pretutindeni, înţelegător al comorilor ce se cuprind în sufletul poporului, Mihail Eminescu a creat, în *lirică* sau cântecul de iubire, ca şi în *satiră*, un gen nou al poesiei, de o adâncime şi putere de emoţie ce nu se mai întâlnesc până atunci. El a trăit în împrejurări grele, silit să-şi cheltuiască puterile la redactarea unui ziar politic, „Timpul", ce nu oglindia măcar întru toate convingerile sale, şi la urmă muri doborât de nebunie. Eminescu e cel d'intâiu care arată o deosebită iubire trecutului „boieresc", pe care generaţia din 1848 îl combătuse.

6. Cel mai însemnat din poeţii români după Eminescu, în acelaşi gen al liricei intime, este *Alexandru Vlahuţă*.

Mişcarea literară începută, prin „Convorbiri Literare", de societatea *„Junimea"*, s'a urmat şi mai departe: ea stăpânì viaţa literară până în ultimii ani, când *elementul poporal* şi cel *istoric* s'au întărit şi mai mult într'o literatură *nouă*, al cării representant mai desăvârşit era Ardeleanul *Gheorghe Coşbuc* († 1918). Generaţia de scriitori care înfloria în anii 1880 şi 1890 a dat pe agerul observator de moravuri *Ioan Luca Caragiale* (mort la Berlin, unde se retrăsese), întemeietorul unui *teatru realist*, şi pe delicatul stilist *Barbu Delavrancea* († la Iaşi, în 1918).

De la Coşbuc avem o întinsă operă lirică (afară de puţine povestiri pentru popor). Ea se deosebeşte printr'o mare stăpânire a graiului, prin scurtimea energică a rostirii şi prin felurimea metrului, dar e inferioară ca dulceaţă şi adâncime operei lui Vlahuţă (care a scris şi povestiri şi a înrâurit şi spiritul moral şi naţional prin predicaţie de-a dreptul).— Caragiale, dintr'o familie de actori, a făcut satira, care nu se va uita, a societăţii noastre de la oraşe, mai mult împopoţonată cu împrumuturi străine decât în adevăr cultă. *Noaptea Furtunoasă* şi *Scrisoarea*

www.dacoromanica.ro

pierdută sunt de o sobrietate expresivă fără pereche în literatura noastră. Drama *Năpasta,* din lumea țeranilor, zguduie adânc. A scris și nuvele, din care cele mai multe-și bat joc de aceleași defecte ca și comediile, dar unele, ca *Făclia de Paști,* sunt drame adânc impresionante.— Delavrancea, născut în margenea Bucureștilor, din părinți țerani, a scris mai bine decât oricine — și decât povestașul bucureștean *Petre Ispirescu* — în limba bogată a săteanului din Muntenia. Încă de la vestita lui nuvelă *Sultănica,* el a vrăjit pe contemporanii săi. În curând, după ce fusese și ziarist, se vădi un mare meșter al cuvântului, luând loc ca orator îndată după Maiorescu, care era mai bogat în idei, mai logic și mergea sigur spre ținta lui. În ultimii lui zece ani el a dat și teatrului trei poeme dramatice din trecutul nostru, în care nu redă măreția lui, ci mai mult viața obișnuită, patriarcalismul din casă, petrecerile, glumele, harțele. Cea mai însemnată presință pe Ștefan-cel-Mare bătrân *(Apus de soare).*

7. Pe la 1900 se credea că literatura românească nu se mai poate desvolta față de împrejurările cele nouă de viață, ceia ce ar fi fost un păcat de moarte, căci *singura literatură vie e aceia care urmează același drum cu societatea, primind înrâuriri dela dânsa și prefăcându-le în influență proprie asupra societății.*

Atunci, la revista *Sămănătorul,* se începu o mișcare nouă, apropiind scrisul iarăși de veșnicele lui izvoare: *viața adevărată de azi,* mai ales în stratele unde e mai puternică și vie (la noi, în cele țerănești), și *trecutul național,* cu *tradiția* lui, ca și cu *figurile* și *stările de lucruri de odinioară.*

Dintre cei cari nu mai trăiesc astăzi, la „Sămănătorul" au scris și poeții *Șt. O. Iosif, Dimitrie Anghel* și *Petru Cerna,* iar, ca povestitor, *Emil Gârleanu,*

În revista *Convorbiri Literare,* unde publicase nuvele și versuri și *Duiliu Zamfirescu,* dar și în

www.dacoromanica.ro

„Sămănătorul", a scris duiosul nuvelist *Ioan Brătescu-Voinești.*

Cuceritoare a fost întrarea în literatură a poetului ardelean, întâiu cu o caldă notă de acasă, *Octavian Goga.*

Iosif, fiul unui profesor brașovean, și el însuși adânc cunoscător al literaturii germane, a fost cel mai senin dintre cântăreții noștri; versul lui e de o simplicitate aparentă neîntrecută, care ascunde cea mai cinstită muncă. Opera lui de traduceri e foarte întinsă.— Anghel, ucenic al poeților celor mai noi din Franța, a cântat florile și a dovedit că nicio taină a versului nu-i e străină, dar mai ales s'a arătat un povestitor de un colorit cum nu mai e altul în prosa noastră. — Cerna s'a dovedit și poet al gândului înalt și delicat cântăreț al iubirii.— Gârleanu, fost ofițer, a dat nuvele în care sufletul lui gingaș și simțitor a găsit de la sine, prin sinceritatea creatoare, arta pe care alții o aduc din teorii.— D. Brătescu Voinești e un adânc străbătător de suflete și un spirit filosofic original.

D. *M. Sadoveanu* a adus în nuvelele sale (mai ales *Șiruri Lacului*) și în romanele care li-au urmat o bogăție de creațiune incomparabilă și tot de odată, în stil, o misterioasă armonie cuceritoare. Cu deosebită putere a descris viața țeranilor brăileni mai ales d. *C. Sandu-Aldea.*

În ultimele timpuri și știința numără oameni de o reputație universală. Ca istorici și-au însemnat numele, după *Gr. Tocilescu,* elev al lui Hasdeu (și patriotul romantic V. A. Urechiă are lucrări istorice): *I. Bogdan,* creatorul slavisticei la noi († 1919), și *D. Onciul* († 1923), adânc cunoscător al istoriei mai vechi. Apoi *Șt. Orășanu, N. Dobrescu, C. Giurescu,* morți tineri, și cunoscătorul clasicismului în fapte și în gândire, *V. Pârvan.* Studiile geografice sunt represintate de dd. *Simion Mehedinți* și *G. Vâlsan.* După *P. Poni* († 1925) și dr. *C. Istrati* († la Paris în 1918), chimiști, după d-rii *Brânză* și *Grecescu,* botaniști, după *Bacaloglu,* fisician, științile despre natură și medicină au avut pe geologii *Mrazec* și *Murgoci* († 1924), pe bacteriologul *V. Babeș.* pe neurologul *Marinescu,* pe d. *I. Simionescu,* care e și un popularisator fericit al științii. Cele mai bune studii de geografia României le-a făcut Francesul de *Martonne.*

În pictură, dacă *Teodor Aman* a fost numai un

www.dacoromanica.ro

imitator harnic şi cinstit, *Nicolae Grigorescu*, prinzând original natura românească, s'a aşezat între pictorii mari ai lumii

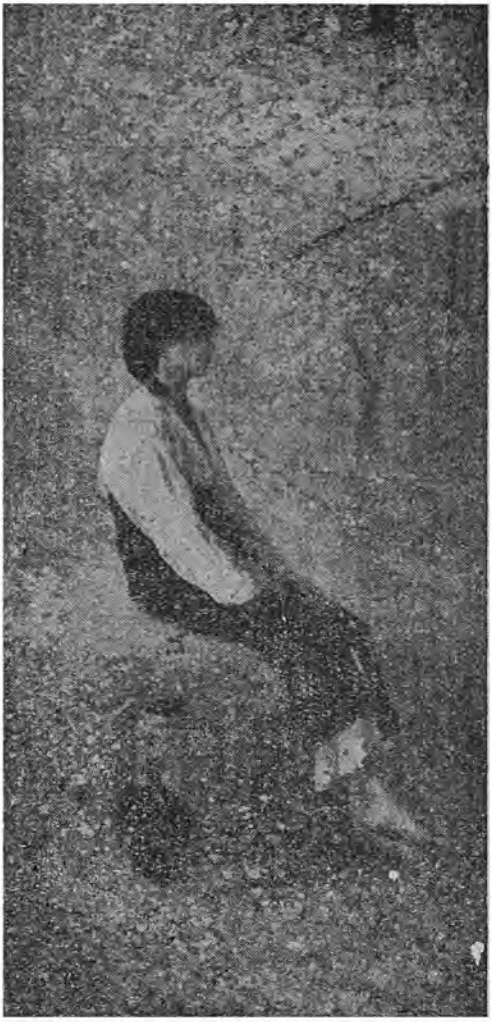

Fig. 130. O ţerancă, de Nicolae Grigorescu.

www.dacoromanica.ro

LIV.

Legăturile cu străinătatea: Austro-Ungaria şi Românii ce erau supt Coroana Sfântului Ştefan. „Chestia Naţoinală".

1. Legăturile cu Puterile străine au fost întâiu nesigure şi primejdioase; era întemeiată frica unei înlăturări a Domnului celui nou sau a unei îngustări a drepturilor României, dacă în războiul din *1866*, dintre Austria şi Prusia, cea d'intâiu ar fi fost biruitoare. Chiar după ce Austria ieşì zdrobită şi trebui să se preschimbe în Statul cu două Cârmuiri al Austro-Ungariei, neînţelegeri erau să se ivească din causa desvoltării culturale şi politice a Românilor din Ardeal.

Aceştia-şi aveau acum solida lor organisaţie bisericească-politică: Mitropolitul *Andrei Şaguna* creă şi *sinoade anuale,* la care ieau parte, pe lângă clerici, şi delegaţi ai deosebitelor provincii bisericeşti ale Mitropoliei.

Lui Şaguna i se datoreşte *tipografia* din Sibiiu, foaia bisericească, dar şi culturală şi politică, *Telegraful Român,* reorganisarea *Seminariului,* prefăcut acum în nouă şcoală de preoţie, şi înzestrarea Bisericii ortodoxe din Ardeal şi Ungaria cu *cărţi de slujbă,* revăzute şi foarte frumos tipărite. Tot dela el pornesc şi începuturile unei *literaturi bisericeşti* la ortodocşii de peste munţi, cărţi prelucrate mai ales din sârbeşte. După multă luptă spornică şi multe suferinţi din partea celor fără recunoştinţă, marele arhiereu a răposat în anul 1873. E înmormântat la Răşinari, lângă Sibiiu, aproape de căsuţa unde stătuseră umilii săi înaintaşi din veacul al XVIII-lea. Serbările pentru centenariul naşterii sale, în 1909, ca şi cele din 1923

www.dacoromanica.ro

(cincizeci de ani dela moarte), au avut o deosebită însemnătate prin aceia că Mitropolitul Andrei a fost *comemorat de toată Românimea.*

Fig. 131. Deputaţii Ardealului în Parlamentul ungar dela 1868.

Cu gânduri curate, cu mult simţ pentru unitatea românească mai presus de orice deosebiri con-

www.dacoromanica.ro

fesionale, cu mult tact şi multă demnitate, a lucrat pentru interesele noastre naţionale Mitropolitul din Blaj, contemporan cu Şaguna, *Alexandru Sterca Sulu̧* (fig. 123).

2. O bucată de vreme, Românii avură *reprezintanţii lor în Parlamentul din Pesta* (fig. 131), încercând în zădar să impuie acolo punctul lor de vedere, care consista în aceia că: naţiunea românească, fără să ceară a se deslipi de Ungaria, înţelegea să i se respecte limba şi să fie administrată prin funcţionari români, sau cari să înţeleagă limba românească. Apoi urmară mai mulţi ani în cari Românii, jigniţi, renunţară la orice activitate politică: este aşa-numita eră de *pasivitate*.

La *1892*, însă un *Memorand* fu înaintat Împăratului Francisc-Iosif din partea Românilor. Aceasta aduse urmărirea celor cari-l redactaseră şi judecarea lor în vestitul proces dela *Cluj*, care a scos la iveală figura de tribun a preotului din Şişeşti, *Vasile Lucaci* († 1922), care a întrat în temniţă, cu ceilalţi — în frunte fiind. *dr. I. Raţiu*, — pentru neamul lor. Pentru apărarea intereselor generale româneşti se alcătuise atunci la Bucureşti *Liga Culturală (1891)*. În urma procesului Memorandului, înflăcărarea pentru politică a Românilor ardeleni a crescut necontenit, găsind tot mai multe simpatii în Regat. Dela pasivitate s'a trecut la *reluarea activităţii*, şi astfel un număr de deputaţi români se găsiră iarăşi în Parlamentul din Pesta, chiar după cruntele alegeri de prigonire maghiară din 1910.

Între ei s'au distins: *Gheorghe Pop de Băseşti* şi *Teodor Mihali*, preşedinte al partidului naţional român, prin prudenţa şi măsura lor, *Alexandru Vaida-Voevod*, prin e-

www.dacoromanica.ro

nergie şi avânt, *Şt. Cicio Pop,* prin puterea nezguduită a convingerilor sale şi prin curajul său, iar prin unirea calităţilor care pot face pe un om politic simpatic şi adversarilor, *Iuliu Maniu,* menit a fi şef al Guvernului ardelean.

3. Foaia românească *Tribuna,* care apărea în Sibiiu, şi fu înlocuită apoi prin altă foaie cu acelaşi nume, ce ieşia în Arad, a adus servicii esenţiale causei Românilor din Ungaria. Dar legea Apponyi a pus şcolilor româneşti, care erau în legătură cu cele două Biserici, condiţii aşa de grele, încât trebuiră jertfe mari pentru a le păstra[1]. S'a încercat a se introduce cu sila limba maghiară şi în *învăţământul religios.* Femei au fost osândite la temniţă pentru iubirea arătată limbii româneşti ori pentru nevinovata purtare a tricolorului.

Fig. 132. Gheorghe Pop de Băseşti.

Soarta Românilor neliberi şi legăturile ce în chip firesc trebuiau să le aibă mai strâns cu noi, fiind cu toţii un singur neam şi având amintiri, multe şi unele foarte recente, de viaţă politică împreună, alcătuiră astfel cea mai mare întrebare pentru Români: **chestia naţională.**

[1] Şcoli superioare, gimnasii aveau Românii de-acolo la *Braşov, Blaj, Beiuş, Brad,* seminarii în toate centrele episcopale.

www.dacoromanica.ro

Dar, cu toate greutăţile ce resultau din această luptă ce se purta de neamul nostru în regatul Ungariei, primejdia unei cotropiri din partea *Rusiei* hotărî alipirea Românilor la *Tripla Alianţă*, alcătuită din Germania, Austro-Ungaria şi Italia: acestei politice i-a rămas România credincioasă, cu jertfe foarte mari şi împotriva curentelor către o politică mai liberă, şi până în ajunul războiului din 1916, de care se va vorbi la urmă.

LV.

Legăturile cu străinătatea (urmare). Războiul Independenţei.

1. *Rusia îngăduise* numai pe principele Carol, iar Turcia se gândia, în cele d'intâiu luni de Domnie ale acestuia, să intervie în Principate cu putere armată. Greutăţile însă fură înlăturate cu dibăcie, şi ele se iviră din nou numai atunci când Austria, întâiu, apoi Rusia puseră la cale în deosebitele provincii turceşti din Balcani răscoale ale *creştinilor de semînţie slavă*. Turburările din *Bosnia, Herţegovina* şi cele din *Bulgaria* ocupară mai mulţi ani de zile luarea aminte a Europei. Puterile apusene cercară în zădar să stingă focul, pe care amândouă Puterile interesate îl hrăniau prin diplomaţia lor, ca şi prin trimeterea de arme şi de bani. La urmă, după ce *Sârbii* atacară, fără noroc, în peninsulă pe Turci, în *1876*, trebui să se ajungă la un nou război între cei doi vechi duşmani, Rusul şi Turcul, dintre cari creştinul credea că va putea răpune cu totul pe păgân, gonindu-l din Europa.

2. Noul Domn al României vedea că în aceste împrejurări o singură politică e cu putinţă: a se

www.dacoromanica.ro

T de partea Rusiei pentru a smulge prin arme urciei *Neatârnarea*. O împotrivire faţă de puterile ruseşti era cu neputinţă, chiar dacă ştiam, cum am ştiut în adevăr, că Rusia ţine numai decât la reluarea judeţelor basarabene de Miazăzi, *Cahul, Bolgrad si Ismail,* pe care le dăduse Moldovei tratatul dela Paris.

În aceste judeţe, România, ocupată cu alte probleme, n'a putut lua acele măsuri care să lase poporaţiei de acolo, alcătuită şi din străini — *Cahulul* era mai românesc—, o stare de spirit mai mult legată de a noastră.

Era deci mai bine să avem a ne descurca apoi cu un aliat, fie şi cu unul nerecunoscător, decât să primim condiţiile dela un învingător, fiind apăraţi, pe lângă aceasta, de un învins aşa de puţin în măsură de a-şi arăta recunoştinţa, cum trebuia să fie Turcii.

3. Deci ministrul-preşedinte de atunci al lui Carol I-iu, Ioan Brătianu, care represinta partidul *revoluţionar* de odinioară ce-şi zicea acuma *partid liberal,* merse la *Livadia*, în Crimeia, pentru a vorbi cu miniştrii Ţarului. De acoio se întoarse cu dureroasa siguranţă că ni se va smulge Basarabia. Totuşi trebui să se încheie o *convenţie de trecere* cu Ruşii, fiindcă altfel ei ar fi trecut şi fără convenţie.

De alminterea Ruşii nici nu aşteptară ratificarea de Corpurile Legiuitoare a Convenţiei şi întrară în ţară, îndreptându-se prin proclamaţii către „locuitori", ca şi cum s'ar fi întrat în cine ştie ce provincie asiatică, în cine ştie ce colţ de Turchestan fără organisaţie, fără Guvern, fără Suveran legitim.

Căile noastre Ferate fură puse la dispoziţia lor

www.dacoromanica.ro

şi toate înlesnirile fură făcute unor aliaţi cari, totuşi, nu voiau să ştie de sufletul şi dreptul nostru naţional.

La $^{10}/_{22}$ *Maiu 1877 Camerele proclamaseră independenţa României, pe care nu înţelegeam a o primi în dar, ca alţii, dela puternica Rusie.* Prin aceasta credem că am putea scăpa, ne mai având a face cu Turcia, de pierderea judeţelor basarabene, pe care Ţarul nu le putea reclamà dela un prieten [1]. Ruşii trecură Dunărea şi începură un războiu care-i duse răpede la *Plevna;* aici întâlniră însă eroismul şi priceperea tactică a lui *Osman-Paşa,* care-i ţinu în loc; a fost o clipă chiar temerea că întreaga oştire ar putea fi aruncată spre Dunăre şi nimicită.

4. Domnul românesc oferise dela început, în chip leal, alianţa *armatei româneşti,* cari în scurtă vreme fusese adusă în stare să poată luptà. Oferta fu refusată întâiu cu cel mai mare despreţ. Acum însă, când primejdia strângea de aproape pe Ruşi, Marele-Duce Nicolae, fratele Ţarului, comandant al oştirilor de peste Dunăre, ceru telegrafic ajutorul nostru; el i se dădu fără întârziere.

Românii trecură pe la *Corabia,* şi regimentele româneşti se adauseră la cele care se aflau supt Plevna. Dela început, ai noştri dădură dovadă de eroism, atacând cu o învierşunare admirabilă redutele *Griviţei,* care apărau târgul, ascuns în adâncime, al Plevnei, unde se afla Osman. Mulţi ostaşi de-ai noştri periră acolo, fără ca soarta războiului să fie hotărâtă prin aceasta.

Atunci Ruşii, încredinţaţi prin aceste ultime jertfe,

[1] Se încheiase şi o convenţie în acest sens cu trimesul rusesc, asigurându-se garanţia integrităţii teritoriale, dar Ruşii pretextară pe urmă că *garantau faţă de Turci, iar nu faţă de ei înşii!*

www.dacoromanica.ro

recunoscură dreptatea planului pe care-l formase Domnul României, care întovărăşise trupele sale şi fusese numit comandant al oştirilor aliate: acela de-a încunjura pe Osman în Plevna până la neapărata lui predare. Aceasta se şi întâmplă în *Novembre 1877:* colonelul român Mihail Cerchez primi sabia viteazului învins. În cursul războiului Românii încercară să iea cetatea *Vidinului,* nădăjduind poate s'o păstreze la pace. În apropierea Vidinului, prin locul acela care este plin de sate româneşti, strămutate din părţile oltene, s'a dat lupta dela *Smârdan* şi cea dela *Opanez,* în care s'a distins strălucit cavaleria românească. *Vidinul* fu ocupat, dar Austro-Ungaria ne înştiinţă că în niciun chip nu ne-ar îngădui acolo. Dar şi nesiguranţa în comandamentul local făcu să nu se poată atinge aici scopul dorit.

5. Ruşii trecuseră acum dincolo de Balcani; ei mergeau asupra Adrianopolului: Turcia nu mai avea oaste pe care s'o poată opune. Se încheiè deci, în apropiere de Constantinopol, tratatul dela *San-Stefano,* care crea o *Bulgarie Mare* dela Arhipelag până la Dunăre. Se ştie că acest tratat a fost revisuit de marele congres european adunat la *Berlin* tot în *1878.*

Ruşii trecuseră cu vederea asupra drepturilor noastre în tratatul încheiat de dânşii, fără să uite a-şi lua înapoi Basarabia-de-Sud. La Berlin, atât Ion Brătianu, cât şi Kogălniceanu, care era pe atunci ministru de Externe, îşi dădură toate silinţile pentru a ni cruţa această pierdere: totul fu în zădar. În special Bismark, cancelariul german, ni-a fost un neîmpăcat şi despreţuitor duşman.

6. În schimbul Basarabiei, ni se oferi *Dobrogea.*

www.dacoromanica.ro

ţară pe atunci foarte puţin cultivată şi ale cării foloase pentru economia naţională nu le puteam bănui încă.

Avem drepturi asupra ei, pentru că în Dobrogea erau, pe malul drept al Dunării, *sate româneşti* înfloritoare şi pentru că, odinioară, cetăţile ce stăpânesc Dobrogea: *Silistra* la Sud şi *Chilia* la Nord, fuseseră ale noastre. Ea era legată cu noi pe vremea lui Mircea-cel-Bătrân. Biserica ei fusese atârnătoare mai mult de Vlădica din Brăila. Bâlciul ei cel mare era la Piua-Petrei. *Mocanii* ardeleni aveau cele mai mulţe turme. Şi ea ni era numai decât necesară, fiindcă ţerile nu mai pot trăi astăzi fără un ţerm de Mare.

Ruşii ţinură să nu fim asiguraţi în Dobrogea prin stăpânirea cetăţii Silistra. Când oştile româneşti, în timpul discuţiei despre hotar,. ocupară *Arab-Tabia*, lângă cetate, Ruşii ameninţară formal cu un războiu, şi astfel furăm siliţi a ne retrage. Ce s'a făcut în urmă cu acest hotar, se arată în ultimul capitol.

Nu odată ni s'a pus în perspectivă prelungirea ocupaţiei României, şi nicio jignire n'a fost cruţată Statului, oştirii şi particularilor.

Ni se cerea, în acelaşi timp, să împământenim pe toţi *Evreii*, cari se aşezaseră în ultimul timp în număr foarte mare (până la *500.000)* la noi. Cu toată greutatea împrejurărilor, Guvernul românesc şi Camerele ştiură să proceadă cu demnitate ; noi n'am *cedat* Basarabia, ci am *retras* numai pe *ostaşii* şi *funcţionarii* noştri de acolo fără să iscălim niciun act, iar Dobrogea a fost luată în stăpânire milităreşte, ca *pradă de războiu*. Cât priveşte pe Evrei, Camerele s'au oprit la hotărârea dreaptă de a *împământeni* pe fiecare Evreu, ca pe orice străin, printr'un *act deosebit* din partea Corpurilor Legiuitoare. Aceasta a fost, faţă de caracterul şi sentimentele străine ale majorităţii Evreilor vorbind un dialect german, soluţia noastră de atunci a „chestiei evreieşti" politice, *rămânând ca în domeniul eco-*

www.dacoromanica.ro

nomic, pe care l-am pierdut în mare parte, să asigurăm naţiei noastre (prin cooperative, bănci poporale, care au acum 100 de milioane capital, prin sprijinul Statului) predominarea covârşitoare la care ea are dreptul, după număr ca şi după dreptul istoric.

LVI.

Regatul României.

1. O urmare firească a Războiului şi a *Neatârnării,* proclamate solemn de Camerele româneşti la 10/22 Maiu 1877, trebuia să fie înălţarea situaţiei stăpânitorului ţerii. Fără deosebire de partid, Corpurile Legiuitoare se îndreptară, în *Mart 1881,* către Domnul României, cerându-i a lua titlul de *Rege.* În urma actului dela *14/26 Mart* s'a pregătit ceremonia strălucită a *încoronării,* care s'a făcut în ziua de serbare naţională, *10/22 Maiu,* din acelaşi an. Regele a fost încununat cu o coroană făcută din oţelul tunurilor luate dela Plevna ; pentru Regina Elisaveta s'a lucrat o cunună de aur.

În războiu Suveranul nostru adusese cele mai înalte dovezi de virtuţi militare, împărţind viaţa de lagăr şi de luptă a ostaşilor şi întărind astfel simţul de datorie al celorlalţi.

2. Printr'un act din *1880,* moştenirea Tronului s'a hotărât în persoana fiului al doilea al principelui Leopold de Hohenzollern, fratele noului rege, *Principele Ferdinand,* care purta numele de «*principe de România*». Moştenitorul a fost crescut în ţară şi a înaintat în oaste, luând gradele pe rând până la acela de general ; el s'a căsătorit cu *Maria,* nepoata de fiu a Reginei Victoria a Angliei, care era, în acelaşi timp, şi vara Ţarului Nicolae al II-lea. Cel mai mare fiu al lor a fost principele Carol, cei mai mici principesele Elisaveta, apoi regină a

www.dacoromanica.ro

Greciei, Marioara, regină a Iugoslavilor şi Ileana (principele Mircea s'a stâns în 1916).

Fig. 133. Regele Carol I-iu.

Regele Carol dădu, până la moartea lui, în Septembre 1914, în cele mai grele împrejurări pentru

www.dacoromanica.ro

soarta țerii ca și pentru conștiința sa de bătrân care-și aduce aminte și de originea sa, un înalt exemplu de muncă și conștiință în îndeplinirea datoriilor de Suveran ; viața sa poate fi o lecție de morală pentru oricine. Iar regina Elisaveta, care peste un an l-a urmat în mormântul dela Argeș, a îmbogățit cu scrierile ei poetice literatura germană ; unele din aceste scrieri sunt traduse și în românește.

3. După războiu, o muncă spornică s'a cheltuit pentru *organisarea* României supt toate raporturile, lăsându-se la o parte însă *chestiile mari sociale,* ceia ce a adus urmări rele. Pentru alcătuirea Băncii Naționale, a Creditelor, a unei clase capitaliste s'a cheltuit o superioară energie patriotică de I. C. Brătianu, pe care l-a răpus, după o îndelungată guvernare, coaliția partidelor de opoziție, care au cerut și darea lui în judecată. El însuși suprimase aproape partidele în cursul muncii lui încordate, așa încât această activitate constructivă a lui aparține *întregii națiuni,* și ea poate recunoaște în monumentul lui din București, care a precedat *Monumentul Independenței,* neîndeplinit până acum, un meritat omagiu național.

Fig. 134.
Regina Elisaveta.

Brătianu a fost astfel, până la 1888, prim-ministru atot-puternic al țerii. Fiu de boierinaș din Argeș, el fusese, scurt timp, în oaste și trecuse la Paris pentru studii pe care le întrerupse revoluția dela 1848. Era un om isteț și vioiu, foarte bun patriot și înzestrat cu un deosebit simț al împrejurărilor.

4. Dela 1878, Dobrogea s'a împodobit printr'un

www.dacoromanica.ro

pod peste Dunăre, construcție măreață, și prin *portul Constanța,* pe unde trece spre Marea Neagră, și, de aici, în Apus, bogăția noastră de *grâne,* și dela o bucată de vreme, producția *petrolului* din părțile Prahovei, unde s'a descoperit o comoară uriașă. Tindeam, când s'a început greul războiu din urmă, a o smulge din mânile străine care au fost acaparat-o și a întipări și în această ramură a economiei naționale caracterul stăruitor al energiei noastre.

LVII.

Vecinii noștri și frații noștri atunci neliberi, până la 1911.

1. Peste Dunăre, prin tratatul dela Berlin, căpătasem un vecin nou, pe *Bulgari,* organisați în principat vasal al Porții. Ei s'au întărit mai ales după unirea Bulgarilor din Principat cu aceia din Rumelia Orientală, creată ca provincie autonomă la 1878. Cel d'întâiu principe al Bulgarilor, *Alexandru de Battenberg,* o frumoasă figură cavalerească, a trăit în legături aproape frățești cu Domnul României. Scos printr'o revoluție a unor nerecunoscători și izgonit, după întoarcere, printr'o poruncă a Țarului, Alexandru I-iu a murit în străinătate. Supt principele *Ferdinand de Coburg,* venit în locul lui, legăturile de bună vecinătate au fost tulburate mai mult decât odată.

2. Bulgarii visau și un mare Regat, o Împărăție chiar a lor, asemenea cu Împărăția medievală pe care au avut-o strămoșii lor. În acest înțeles au proclamat ei la 1908 independența Bulgariei și au dat stăpânitorului lor titlul de Țar al Bulgarilor.

www.dacoromanica.ro

În această Împărăţie ei vroiau să cuprindă *Macedonia*, de care Românii se interesează, fiindcă acolo sunt măcar 2—300.000 de *Aromâni*, dintre cari mulţi simt româneşte şi ţin la Biserica şi Şcoala românească, întemeiate cu jertfele noastre — un rol însemnat l-a avut în aceasta deşteptul şi practicul *Apostol Mărgărit*, care a lucrat şi în legătură cu călugări francesi —, şi chiar *Dobrogea*, pe care o revendicară ca pământ bulgăresc, întrebuinţînd toate mijloacele, nu numai pentru a păstra caracterul bulgăresc al locuitorilor din neamul lor ce se află într'însa, lucru la care au fireşte tot dreptul, dar pentru a-i aţâţa contra noastră. Cu câţiva ani în urmă un omor săvârşit în legătură cu politica macedoneană, în mijlocul Bucureştilor, şi descoperirea unui complot contra siguranţei Statului român era să provoace între Români şi

Fig. 135. Român din Macedonia.

www.dacoromanica.ro

Bulgari un războiu nenorocit, din care n'am fi avut nimic să folosim. Românii, în schimb, doriau tot binele Statului nou-întemeiat dincolo de Dunăre, cu condiţia, neapărată, ca acesta să-şi amintească de sprijinul din trecut şi, după cuviinţă, de bunăvoinţa statornică ce arătasem. Unele semne de prietenie, în ultimul timp, din partea regelui bulgar şi a naţiunii bulgăreşti păreau că arată o îndreptare în acest sens. Cu atât mai puternic era să izbucnească ura la cel d'intâiu prilej.

Fig. 136. Romăncă din Macedonia.

3. Cât pentru *Serbia*, de multe ori zguduită de revoluţii interioare, ea nu trezia aceleaşi îngrijorări.

Într'un scurt războiu cu Bulgaria, ea a fost învinsă, şi afacerile ei interne nu i-au lăsat până la aşezarea pe tron a lui Petru Caragheorghevici vreme să-şi reorganiseze armata, aşa

www.dacoromanica.ro

încât să poată ţinea piept rivalilor naturali ai Sârbilor în Macedonia, Bulgarii.

Aveam numai interese comune cu Sârbii, şi, când

Fig. 137. Ţeran din Basarabia.

în chestia Bosniei şi Herţegovinei, anexate definitiv la Monarhia Habsburgilor, relaţiile cu aceasta păreau că se vor rupe, vecinii noştri ni-au arătat

www.dacoromanica.ro

toată dragostea, la care s'a înțeles din partea noastră că e o datorie să răspundem. Întâmplările de după 1912 au schimbat multe și în această parte, cum se va vedea îndată.

4. În sfârșit politica *Rusiei*, fără să ajungă vreodată cu adevărat prietenoasă față de noi, se îmblânzise simțitor dela visita pe care regele Carol a făcut-o la *Petersburg*, unde tovarășii lui de arme dela Plevna, între alții și bătrânul general Dragomirov, l-au primit cu înduioșarea cu care un vechiu ostaș întâmpină pe acela cu care împreună a înfruntat primejdia morții. Marile înfrângeri rușești în războiul cu Iaponia, ca și adâncile tulburări revoluționare ce urmară, opriră un timp poftele încălcătoare ale Rusiei.

Provincia românească supusă Rusiei, *Basarabia*, s'a folosit din mișcarea democratică și din slăbirea Guvernului central, de și numai *momentan*. Basarabenii, alcătuiți însă în cea mai mare parte din țerani, nu erau încă în stare să prețuiască nici foloasele școlii românești, nici însemnătatea votului cu care trimeteau represintanți în Duma împărătească. La noile alegeri pentru această Adunare, ei votară, fără nicio deosebire, străini, și dintre aceia cari n'aveau nicio legătură cu noi. În ceia ce privește conștiința, Basarabia ocupa ultimul loc între provinciile românești înstrăinate. Și totuși trăiau acolo *două milioane* de țerani români, cari-și ziceau *Moldoveni*, vorbiau moldovenește și n'au părăsit nimic din tradițiile trecutului. și în clasa intelectuală, dela bătrâni, ca *Gavriliță*, până la tineri, ca *Pelivan, Pantelimon Halipa, Inculeț* și *Ciugureanu*, răsăriau, în jurul noilor ziare în românește, conducătorii lor firești.

Dar pe la 1910 legăturile culturale cu România

www.dacoromanica.ro

au fost cu totul oprite, şi noul Mitropolit basarabean[1] îşi dădea toate silinţile pentru a îndepărta pe cărturarii noştri şi a rusifica pe ţerani. Mulţi dintre aceştia au fost momiţi cu făgăduieli de pământuri până la râul siberian Amur şi periră cu miile în cale.

6. Chiar faţă de *Ardeal* şi *părţile ungureşti* încălzite de lupta naţională, *Bucovina,* care ni-a dat un poet ca *Dimitrie Petrinò,* un istoric ca *Hurmuzachi* şi un şir de scriitori mai noi, ca istoricul critic *D. Onciul* († 1923) mutat apoi la Bucureşti, ca *Iancu Nistor,* istoric din generaţia mai tânără, *Gh. Tofan* († 1920), ş. a., arăta de un timp o vioaie simţire românească. Partidele vrăjmaşe se împăcară în vederea scopurilor mari ale neamului. Evlavia pentru trecutul naţional creştea în ţara vechilor noastre monumente. Se lucra tot mai mult la cultivarea poporului pe care activitatea unui *Gheorghe Popovici* l-a fost trezit la conştiinţa politică. La Universitatea cea nouă germană din Cernăuţi[2], ca şi în alte locuri, viaţa românească se manifesta limpede exclusivistă. Alipirea Românilor la partidul creştin-social din Austria îi ajută totuşi şi ea un timp împotriva cotropirii străine. Legăturile cu noi se făceau tot mai strânse.

7. În *Macedonia,* prin oraşe, inteligenţa românească simţia potrivit cu idealul nostru. De când căzuse, în 1908, *vechiul regim turcesc* şi se deschisese o nouă eră constituţională, Românii de acolo avuseră reprezentanţii lor în Camera şi Senatul oto-

[1] La Chişinău mai ieşia numai revista bisericească „Luminătorul"; şi tipărirea de cărţi bisericeşti în româneşte fusese oprită.

[2] Întemeiată la 1875, ca să amintească o sută de ani dela răpirea Bucovinei; noi am răspuns înălţând în Iaşi un bust lui Grigore Ghica, Domnul din acea vreme al Moldovei.

www.dacoromanica.ro

man, ca scriitorul *Nicolae Batzaria*, intrat şi în Ministeriul Junilor Turci. În deplină înţelegere cu Turcii, cari visitau Regatul şi căutau alianţa lui, ei lucrau la o *nouă organisare*, potrivită cu nevoile lor locale.

LVIII.

Războiul balcanic şi împărtăşirea României. Pregătirea războiului pentru unitatea naţională.

1. Lumea părea aşezată pe o linişte îndelungată: două legături de State aflându-se, cu acelaşi scop al păcii, una în faţa celeilalte, când la 1911 *chestia balcanică*, la resolvirea căreia, prin toată tradiţia ei istorică şi prin atâtea din interesele ei de astăzi, era interesată şi România, fu deschisă prin atacul îndreptat de Italia contra Imperiului Otoman pentru stăpânirea provinciei turceşti Tripolitania dela Nordul Africei.

De mult se ştia că ocuparea Tripolitaniei face parte din programul de viitor al Italiei, care-şi aducea aminte de rosturile Genovei medievale în aceste ape şi care râvnise şi la Tunis, luat supt ochii ei de Franţa. Se putea crede însă că e o chestie pentru un viitor mai îndepărtat. Acuma însă, când Turcia pretindea să se fi refăcut în sens liber, european şi să fie capabilă de a juca un rol la care de mult părea să fi renunţat, resolvirea pretenţiilor italiene la Tripoli se păru Guvernului din Roma un lucru care nu putea suferi întârziere. Fără a se fi luat o înţelegere deplină cu membrii Triplei Alianţe, din care Italia făcea parte, se dădu lovitura, care, fireşte, izbuti.

În cursul războiului care a urmat, Italienii fură aduşi să apară în apele Albaniei, de mult în răscoală, unde aveau de gând să încerce o debarcare, în legătură poate şi cu vechiul plan, îndeplinit numai în mică parte, de a se aşeza

www.dacoromanica.ro

pe aceastălaltă coastă a Mării Adriatice, şi, pe de altă parte, flota italiană se înfăţişă şi în faţa *Dardanelelor,* ameninţând Constantinopolul.

2. Prin aceasta însă, prin îndemnul către toţi duşmanii Turciei de a-i sări în spate în această clipă, cea mai potrivită pentru a i se smulge recunoaşterea drepturilor naţionale pe care alţii le aveau asupra ţinuturilor stăpânite de dânsa, se ajunse la pregătirea unui *război al tuturor în Peninsula Balcanică.* O alianţă fu încheiată deci, în taină, la *13 Mart 1912,* între Sârbi, Muntenegreni, Greci şi Bulgari pentru ca prin luptă să se ajungă la deslegarea problemei balcanice, aşa de vechi, prin acţiunea singură a Statelor creştine din peninsulă.

Tratatul a fost pus la cale de Sârbi, înţeleşi în această privinţă cu Rusia. Aceasta voiă, după ce Germania o silise la retragere în 1908, pe chestia Bosniei şi Herţegovinei, —luate definitiv de Austro-Ungaria, care le primise în administraţie, cu mandat european, la 1878—, să restabilească prestigiul ei în Balcani.

La alcătuirea acestei legături partea cea mai mare o avu deci primul-ministru sârb Milovanovici şi apoi noul conducător al politicei greceşti, un om înzestrat cu însuşiri deosebite, Elefterie Venizelos.

În acest tratat nu se vorbia de România decât ca şi de Austro-Ungaria, luându-se măsuri împotriva ei dacă şi ea ar voi să se amestece în războiu pentru a împiedeca pe creştinii din Balcani, sprijinind pe Turci.

3. În Septembre 1912 se ajunge la izbucnirea conflictului, pe care Puterile cele mari din Apus încercară în zădar să-l potolească după vechile datine. Dela Sofia ca şi dela Belgrad şi dela Atena li se răspunse că e prea târziu. Şi peste câteva

www.dacoromanica.ro

săptămâni numai se află că Sârbii au răzbit la Cumanovo şi au pătruns în Macedonia, iar Bulgarii, după marile lupte câştigate la Chirchilise (Lozengrad) şi la Liulè-Burgas, sunt pe calea spre Constantinopol. Asediul Adrianopolului era să înceapă cu puteri unite. Dar, din partea lor, Grecii înaintau în districtele turceşti vecine, întâmpinând o resistenţă destul de slabă, căci soarta războiului se hotăra aiurea.

România declarase la început că ea n'are rost să se decidă pentru unii sau pentru alţii. Când s'a văzut însă cât de răpede merg lucrurile, pe care niciun mijloc omenesc nu le mai putea opri în cumplita lor rostogolire, se ajunse la părerea că nu se poate stabili noua situaţie balcanică fără ca ea, România, să capete *un mai bun hotar din partea Dobrogii.* Amintindu-şi de ceia ce ni se făgăduise formal la 1878 şi de ce am fi avut fără intervenţia poruncitoare de atunci a Rusiei, se ridicară pretenţii mai ales asupra Silistrei.

Regele Carol nu doria să se ajungă la vre-o ciocnire cu aliaţii balcanici. În Octombre 1912 el spunea la o audienţă că n'a luptat în tinereţă pentru desrobirea creştinilor din Balcani ca să ajungă la bătrâneţă a luptă împotriva lor. Totuşi se încercau necontenite înteţiri din partea Austriei ca să facem ceva pentru a smulge Sârbilor câştigul de războiu.

4. Biruitorii din Balcani, ajunşi la Ceatalgeà, în faţa Constantinopolului, primiră armistiţiul cerut de Turcia, care, printr'o revoluţie condusă de căpetenia aşa-numiţilor Juni Turci (revoluţionarii de la 1908), Enver, îl rupse după câteva săptămâni, fără ca războiul să poată porni din nou cu aceiaşi aprindere. Negociaţiile urmau între Puterile mari la Londra asupra soartei Balcanilor.

www.dacoromanica.ro

O Conferință adunată la Petersburg recunoscu în sfârșit României dreptul de a se așeza în *Silistra,* cu trei chilometri împrejur.

În certele dintre partide, care au fost nenorocirea vieții noastre în timpurile din urmă, se găsi că atâta e prea puțin și desbaterile din lăuntru urmau și mai furioase, slăbind acțiunea României în afară. Contra Guvernului condus de T. Maiorescu cu ajutorul lui *Take Ionescu* († 1922) se ridică o altă parte din partidul conservator, cu *N. Filipescu* († 1916) (un suflet cald pentru binele și cinstea țerii). Partidul liberal, condus de d. I. I. C. Brătianu, fiul cel mai mare al lui Ion Brătianu, credea și el că s'a ajuns la un resultat neîndestulător. S'a zis atunci în cercurile opoziționiste că Silistra e doar destul de mare pentru „a se îngropa într'însa demnitatea națională".

5. Dar Balcanicii învingători se luară la ceartă, ca altă dată în evul mediu, pentru împărțirea prăzii, și anume a Macedoniei Rușii, firește, luară partea Sârbilor contra Bulgarilor, tot mai mult îndreptați spre o politică austriacă Se ajunse, cu toate că mai era vorba de o mijlocire rusească, la ruperea trădătoare a alianței și a păcii din partea celor din urmă, cari atacară pe frații și camarazii lor Sârbii *Alt război se aprindea astfel în Balcani.*

Toate interesele României îi porunciau să împiedece zdrobirea Sârbilor și a Grecilor. Astfel, în Iulie 1913 oștile românești, conduse de *Prințul Moștenitor*, având pe lângă sine ca orânduitor al campaniei pe *generalul Alexandru Averescu,* trecură Dunărea la Corbia

Ele putură ocupa aproape fără resistență,—soldații dușmani prelându se în masă—, teritoriul bulgar până la porțile Sofiei, în același timp când alte trupe luau Silistra și pătrundeau adânc în așanumitul *Cadrilater.*

www.dacoromanica.ro

Regele bulgăresc Ferdinand, care se văzuse o clipă întrând împărăteşte în Sfânta Sofia, trebui să se îndrepte către Carol I-iu, cerând *să-i fie cruţată Capitala de umilinţa unei ocupaţii.* Cum între însuşirile Românilor omenia nu este cea din urmă şi nu ni a plăcut niciodată a lovi în acei cari nu mai sunt în stare a luptà, cererea a fost primită.

Negocierile de pace începură la Bucureşti şi, luându-se aici hotărârile asupra Macedoniei,— din partea noastră *aveam dreptul de a numi episcopi pentru Români*—, ni se recunoscu nevoia unei *frontiere strategice dobrogene, cuprinzând Turtucaia la Apus şi mergând la Sud-Est până în apropierea Varnei.*

Cei mai mulţi dintre locuitorii acestui Ţinut frumos şi bogat erau Musulmani, Turci şi Tatari colonisaţi, cu cinci sute de ani în urmă, de Sultanii de pe vremuri. Bulgarii se aruncaseră asupra acestor locuri spornice după 1878 numai, luând cu hapca ce puteau şi izgonind pe locuitorii cei vechi, cari n'aveau niciun sprijin. De aceia stăpânirea românească a fost primită cu adâncă mulţămire de această majoritate a populaţiei.

Tratatul din Bucureşti nu prevedea nici despăgubiri de războiu, nici desarmarea Bulgariei. A doua zi după iscălirea lui, regele Ferdinand punea în vedere oştirilor sale ceasul răsbunării, când se vor desface din nou steagurile. Şi de atunci o clipă n'au încetat înteţirile austriace pentru a ridica din nou pe Bulgari contra învingătorilor din 1913 şi a strica astfel strălucita situaţie pe care cu frăţescul, grabnicul şi desinteresatul nostru ajutor —căci o întindere la Sud nu era în programul nostru naţional, scris în conştiinţa fiecăruia,—îl căpătase Serbia. Şi aceasta i-a fost cu atât mai uşor diplomaţiei vienese, cu cât Bulgarii fremătau de furie, privind părăsirea unei largi părţi din Macedonia în folosul Sârbilor şi a Grecilor ca o „sfâşiere a patriei" şi fierbeau de nerăbdarea întrării din nou în luptă pentru „realisarea idealului naţional".

6. La noi s'a crezut, poate, prea uşor că ne putem liniştì de acuma, în ce priveşte greutăţile din afară. Pentru succesul ei România primise şi feli-

www.dacoromanica.ro

citările Împăratului german; numai Austria căutase a aduce o revisuire europeană a tratatului din Bucureşti, care însă i s'a refusat. Legăturile cu Rusia se făcuseră foarte bune, şi, cu toate că în Basarabia apăsarea continuă, afirmându-se din nou drepturile ruseşti asupra acestei «provincii liberate dela Turci», venirea la *Constanţa* — dar tocmai în ajunul unor serbări la Chişinău — a Ţarului Nicolae al II-lea, căruia Regele Carol îi înfăţişă cu mândrie oastea sa, a fost un moment în care s'au uitat multe lucruri rele din trecut şi s'au înfiripat frumoase speranţe în viitor.

Duşmanii păcii, cari erau mai ales la Pesta şi la Viena, uneltiau însă. Li trebuia întoarcerea înapoi a Balcanilor la robie, aducerea României îndărăt la o situaţie de vasalitate aurită.

Ca şi cum s'ar fi voit a provoca spiritul public, încălzit de atâtea succese ale Sârbilor, cari răzbiseră şi în Albania (organisată acum ca un principat deosebit, având în fruntea lui pe un nepot al reginei Elisaveta, Wilhelm de Wied), Moştenitorul austriac, Francisc-Ferdinand, merse, într'o zi care era ca un hram naţional sârbesc, la Seraievo ca să afirme hotărârea Monarhiei de a rămânea acolo. Un băieţaş, Princhip, trase asupră-i şi l omorî; lângă arhiduce căzu şi soţia lui, care-l întovărăşia.

Îndată diplomaţia austriacă făcu pe Sârbii din regat răspunzători pentru această crimă. Ea se trudi să caute în ce chip ar putea, în acelaşi timp, să încătuşeze Serbia şi s'o umilească.

Se ceru, nu numai căutarea de poliţia austro-ungară a vinovaţilor ,nu numai închiderea societăţilor naţionale, care ca *Liga Culturală* la noi, lucrau, fiecare cu mijloacele ei, la îndeplinirea unităţii naţionale, dar şi vestirea înaintea ostaşilor că patria lor este un cuib de ucigaşi nemernici care făgăduieşte a se pocăi.

www.dacoromanica.ro

Serbia cedă mai mult decât se aştepta, dar Austria voià războiul, şi-l avu.

Germania, pregătită de mult pentru o nouă luptă contra Franciei unite cu Împărăţia rusească, ţinu, neapărat, partea aliatei sale, de şi, într'un anume moment, ea apleca vădit către o potolire a flacării ce se aprinsese. Rusia nu putea să refuse ajutor Serbiei, care-l cerea cu desnădejde. La Berlin se credea totuşi că Anglia, care propusese o conferinţă europeană, nu va întra în luptă şi că Italia va rămânea până la capăt o aliată, plătită doar cu ceva bucăţi de teritorii austriece vecine. Astfel *Contele Tisza,* prim-ministru unguresc, care de fapt era stăpân în Monarhie, putu să-şi facă voia — în credinţa lui nebună că astfel naţionalităţile nemulţămite vor fi din nou legate prin luptă, şi prin luptă împuţinate — *de a pune foc civilisaţiei.*

LIX.

Războiul pentru unitatea naţională.

1. La vestea că Serbia a fost batjocurită ca niciun alt Stat independent vre-odată şi că, fără a ţinea seamă că ea primeşte mai toate jignirile, i se va face totuşi războiu, cucerindu-i-se Capitala, s'a produs la noi o adâncă mişcare de revoltă sufletească; parcă vedeam ce ni se pregăteşte, mâni, nouă înşine. Ni-ar fi părut bine dacă am fi fost aşa de pregătiţi şi de asiguraţi prin alianţele necesare încât să putem spune cuvântul nostru, luând apărarea unui vecin cu care aveam, în present şi în viitor, atâtea lucruri asemenea.

În ultimele timpuri se produsese în adevăr o apropiere de Serbia, înţelegându-se că ar putea veni momentul când Românii şi Sârbii ar cădea asupra Ungariei pentru a-şi scăpa de robie fraţii cari suferiau de o potrivă în această mare temniţă a „naţionalităţilor". Învăţaţii din cele două ţeri aveau legături între dânşii şi se ocupau de punctele comune din istoria celor două neamuri. O delegaţie românească merse la Belgrad în toamna anului 1913 ca să aducă regelui Petru clopotul, găsit la o biserică din Cra-

www.dacoromanica.ro

iova, pe care bunicul său, Caragheorghe, şi-l menise satului de naştere, Topola, unde e îngropat; şi primirea a fost foarte călduroasă.

De mult Românii de dincolo, în apărarea lor contra încălcărilor ungureşti, legaseră prietenie cu aceia dintre represintanţii Sârbilor cari duceau o politică radicală în folosul neamului lor.

Mulţi însă, mai puternici în viaţa Statului, erau de părere să nu se treacă dincolo de *„politica tradiţională"*. a prieteniei cu Puterile Centrale, şi ei scoteau înainte exemplul Italiei, pe care o credeau că va fi momită până la sfârşit ca să rămâie în această alianţă. În fruntea acestor apărători ai politicei trecutului său, stătea însuşi bătrânul nostru Rege.

De fapt, „politica tradiţională" era cu totul nouă. Şi unul dintre cei mai statornici apărători ai ei, chiar dincolo de acele datorii pe care nimeni, în nicio împrejurare, n'ar trebui să le uite, căci călcarea lor este mortală, *P. P. Carp* († 1909), bărbat de mare valoare şi care nu odată vorbise cu mândrie în numele României, dar pe care-l pierdea lipsa de încredere în popor şi lipsa de stimă pentru prieteni ca şi pentru duşmani, se rostise călduros în 1871 pentru Franţa, arătând că locul nostru este unde flutură steagul ei Apoi, această „politică tradiţională" nu ni adusese mai niciun folos. *Jucesem doar oraşi într'însa ca să uşurăm pe Unguri de grija că Românii ar putea să susţie în lupta lor pe Românii de peste munţi.* Şi, apoi, atâtea se schimbaseră în Europa, încât fiecare era în căutarea unei noi direcţii, mai priincioase intereselor sale.

Regele Carol el însuşi nu odată spusese că-i stă la inimă soarta Românilor neliberi şi în convorbirile cu oamenii de Stat din Ungaria declarase limpede că noi nu ne putem desinteresa de soarta lor. Dar el mai credea, în 1914, că Germanii vor învinge cu siguranţă, ştiind pregătirea lor tehnică admirabilă şi neţiind samă în de ajuns că *popoarele, care sunt fiinţe sufleteşti, pot biruì numai cu sufletul, iar sufletul slăbeşte când nu e pus, cu oricâtă disciplină şi oricât devotament, în serviciul ideilor de drep-*

www.dacoromanica.ro

tate şi libertate, fără de care omenirea s'ar întoarce în halul bestiilor sălbatece.

2. Ceia ce a zguduit pe toţi Românii cu simţire a fost şi *suferinţile Belgiei cotropite împotriva tratatelor şi ale Franciei năpădite cu o furie fără păreche*, Germanii căutând inima ei Parisul, pentru o lovitură de moarte. Lipsa de cruţare pentru monumentele strălucite (ca la Reims, cu vestita catedrală de încoronare a vechilor regi) şi setea de omor faţă de populaţiile nevinovate treziră la poporul nostru blând un sentiment de straşnică mânie, deocamdată neputincioasă, împotriva distrugătorilor şi asasinilor. Faima de cultură a Germaniei se întuneca astfel zi de zi.

Grosolănia cu care se ceru apoi sprijinul nostru, neruşinarea cu care se făceau afaceri scandaloase de cumpărături exportate prin contrabandă, ispitindu-se elementele slabe ori stricate din societatea noastră, trebuiau să umple de desgust pe fiecare.

În sfârşit o durere cum n'o mai simţiseră cuprinse pe toţi când aflară cu câtă lipsă de omenie sunt trataţi *Românii din Ardeal*, siliţi brutal să meargă la războiu ; nu numai fără un interes al lor, dar contra celui mai firesc interes, căci era sigur că după biruinţă se vor lua toate măsurile pentru a-i scoate şi din ceia ce aveau în patria lor, stăpânită de duşmani.

Fraţii noştri erau puşi în cele d'intâiu rânduri ale oştilor ce luptau contra Ruşilor— şi une ori aceşti „Ruşi" erau Români din Basarabia, carî li vorbiau în graiul lor!—; mii de oameni se topiau în focul cel cumplit, cum s'au topit pe urmă alte mii (şi din Bucovina) în faţa înspăimântătoarei artilerii italiene, în Apus. Şi în acest timp se preparau legi pentru a se cumpăra de la văduve şi orfani moşiile celor morţi şi a se da la Unguri, de-a lungul gra-

www.dacoromanica.ro

niţei noastre, ca să nu ni mai putem întinde mânile. Episcopii, fruntaşii politici erau puşi să facă declaraţii umilitoare de credinţă faţă de naţia dominantă, şi puţini au fost aceia cari au avut tăria să resiste. Pentru cea mai mică bănuială era făcut cineva trădător şi închis în lagăre de internare. În Bucovina un ordin scris al călăilor austrieci,

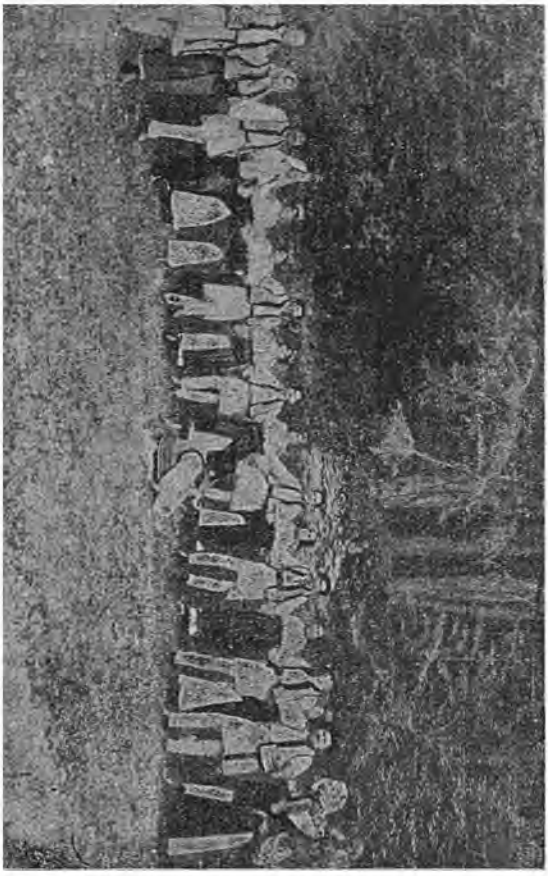

Fig. 122. Horă ţerănească ardeleană.

între cari s'a deosebit colonelul Fischer, iertat apoi de ai noştri, dădea voie să se execute pe loc orice Român împotriva căruia s'ar fi găsit o plângere că ţine cu duşmanul.

3. Încă dela început, când lumea aştepta cu o

www.dacoromanica.ro

chinuitoare nelinişte hotărârea, se adunase, *în Iulie 1914,* un *Consiliu de Coroană* (în care, pe lângă miniştri, ieau parte şi foştii preşedinţi de Consiliu şi, dacă Suveranul găseşte cu cale, şi alte persoane) şi, după lungi discuţii, se ajunse la afirmarea *neutralităţii româneşti.*

Aceasta însemna, de fapt, *aşteptarea împrejurărilor,* şi ar fi trebuit să însemne şi *grăbirea pregătirilor.* Fiindcă *neutralitatea nu se poate face decât atunci când şi sufletul unui neam e neutru.* Dar *el nu poate fi neutru când în războiul ce se desfăşoară sunt în joc interesele lui cele mai mari şi prin desfăşurarea luptelor se trezesc zilnic cele mai puternice sentimente.* Şi cu atât mai puţin când, nu fără temeiu, domneşte părerea că împrejurări ca acelea pe care le-a adus norocul,— causa naţională proprie fiind în legătură nedespărţită cu scopurile pentru care luptau cele mai puternice şi mai luminate naţii—, nu se vor mai putea întoarce.

Sunt oameni cari despreţuiesc *sentimentele poporului.* Li se pare că politica se poate face şi fără dânsele, ba chiar contra lor, ceia ce este adevărat numai în ce priveşte convingeri greşite sau ilusii momentane. Dar politica unui Stat nu se face în condiţiile unui joc de cărţi sau unei alergări de cai.

4. Regele Carol, răscolit în toată fiinţa sa de lucrurile grozave pe care le vedea şi sfâşiat între dorinţa de a fi alături de poporul său şi între credinţe pe care desvoltarea războiului nu le-a adeverit, închise ochii săi obosiţi, încă din Septembre 1914. O clipă, naţia uită şi de marea ei grijă necontenită, pentru a se pleca, adânc recunoscătoare, înaintea rămăşiţelor aceluia care ridicase aşa de sus prestigiul coroanei sale şi până în clipa din urmă avuse cultul religios al datoriei sale de rege.

Urmaşul lui, Regele nostru Ferdinand, azi al tuturor Românilor, începu declarând înaintea Par-

www.dacoromanica.ro

lamentului că el înțelege a fi „bun Român“. Suveranul căruia prietenii apuseni erau să-i spuie *„Ferdinand cel loaial“* avu extraordinara tărie de suflet care-i trebuie cuiva pentru a rupe cu tot ce a fost până atunci viața lui, pentru a-și părăsi cele mai scumpe legături și a-și înăbuși în inimă cele mai dragi amintiri, făcând jertfa întreagă a ființei sale pentru țară și neam.

Unui tânăr diplomat german care avuse necuviința de a-i aminti că s'au născut prinț german, Regele i-a răspuns: „tocmai de aceia știu că mă datoresc întreg poporului meu".

În luarea grelei hotărâri Regele a fost ajutat, totuși cu cea mai delicată ținere în samă a greutăților pe care trebuia să le biruie, de *Regina Maria*. În cursul războiului, Doamna noastră trebuia să arăte o hotărâre nezguduită, mai tare și decât sentințele, ce păreau definitive, ale soartei, o superioară inteligență a împrejurărilor, așa de învălmășite, și o iubire de soră, o milă de mamă pentru oricine suferia apărând steagul țerii ori împărtășind durerile ei.

Cine vrea să vadă ce s'a mișcat atunci în inima Reginei să cetească minunata carte „Țara Mea", care s'a tipărit românește la Iași, în 1917, pentru răniți, și mai ales partea a doua, care nu poate lăsa pe nimeni fără o adâncă înduioșare pentru cele spuse și un sentiment de recunoscător respect pentru cine le spune.

5. *Din ce în ce se vedea mai bine că trebuie să intrăm și noi în războiu.*

Primul-ministru I. I. C. Brătianu avuse dibăcia de a căpăta, și în cas când am păstra neutralitatea, asigurarea din partea Aliaților (Înțelegerea, *Entente)* că *se va ține samă, la o întâmplătoare*

www.dacoromanica.ro

Fig. 138. Ţara Mea:
desemn de principesa Elisabeta.

www.dacoromanica.ro

împărțire a Monarhiei austro-ungare, de drepturile noastre naționale, care se rostiseră limpede, întregi,

Fig. 139. Maria, Regina tuturor Românilor.

www.dacoromanica.ro

în cel d'întâiu act diplomatic care a ținut vre-odată samă de dânsele.

Fig. 140. Ferdinand I-iu, Regele tuturor Românilor.

Preparația noastră era însă, din nenorocire, cu

www.dacoromanica.ro

totul neîndestulătoare, şi, neavând arsenale, n'o puteam reînoi. Încercările din trecut ne făceau, cu dreptate, să n'avem încredere în ajutorul ce ni l-ar fi putut da Rușii — cari, cum s'a văzut pe urmă, ne au înșelat fără sfială, dând contingente slabe, târzii şi nevoind să le amestece serios în luptă, ca unii cari se şi înţeleseră la un moment, pentru împărţirea Românieı între ei şi propriii lor duşmani. Apoi însăşi prezenţa Ruşilor în număr mai mare pe pământul nostru putea să pară o primejdie. Şi, în sfârşit, ceia ce se aştepta în războiu dela Ruşi nu s'a întâmplat: ei au fost siliţi să se retragă până în adâncul ţerii lor, pierzându-şi Polonia întreagă, pentru ca, în urmă, când se vor întoarce cu generalul Brusilov, biruitori asupra duşmanului, să se oprească 'n loc în nenorocita *Bucovină* şi în *Galiţia* pustiită, fără a putea merge mai departe, ori pentru a pierde sute de mii de oameni în Carpaţii păduroşi de asupra *Maramurăşului*, unde, într'o clipă, plină de speranţe pentru noi, şi pătrunseseră.

S'au încercat mişcări de stradă, pentru a grăbi „intrarea noastră în acţiune", pentru a prinde unul din „momentele", ce se păreau că sosesc. Aşa cum au fost făcute, amestecându-se dorinţa de-a se înlocui partidele unul pe altul la cârma Statului, nu se poate zice dacă n'au făcut une ori mai mult rău decât bine. Oricum, ele au stat împotriva mişcării de subminare a celor cari voiau să ne aducă în luptă alături de Germani şi de Unguri, la cari se adăuseseră Turcii.

În toamna anului 1915, Germania se hotărâ să desfiinţeze pe Sârbi, cari câştigaseră o mare biruinţă asupra Austriecilor şi, acuma, de mai multe luni, se odihniau. Bulgarii fură aruncaţi asupra vecinilor pe cari pentru lucrurile din 1913 nu-i putea ierta. Serbia a fost călcată în picioare: prin cele mai mari primejdii, flămândă şi îngheţată, câtă oaste sârbească mai rămăsese a plecat, peste munţii Albaniei, în lume; atâţia dintre fugari s'au stâns apoi, de o moarte înceată, în insula Corfù.

www.dacoromanica.ro

A fost o mare durere pentru poporul nostru că nu s'a putut interveni atunci ca să ajutăm pe Sârbi. Dar unele fiinţi ticăloase puneau în geamul redacţiilor ilustraţiile care înfăţişau pe regele Petru târându-se în car cu boi către exil. Înţelegeau adecă să prevestească astfel Regelui lor ce ar fi cu dânsul dacă ar „îndrăzni" să lupte contra Centralilor.

6. A venit însă o clipă când n'am mai putut zăbovi. Aliaţii, cu cari se negocia un nou tratat, statornicind graniţile pe care trebuia să le aibă *România Mare, cereau să facem jertfa noastră pentru a mântui causa tuturora.*

Fără a sta pe gânduri, la 14 August 1916, după doi ani de zbuciumată şi obositoare neutralitate, cu oastea trudită, fără măcar să aibă emoţiile îndemnătoare ale luptelor, cu opinia publică desbinată de o propagandă miserabilă, care n'a cruţat nimic pentru a ne otrăvi, cu partidele politice în stare de învierşunată duşmănie şi fără tunurile grele, aeroplanele şi muniţiile, neapărate, care se aflau încă în Rusia, *am făcut această jertfă.*

Dorobanţii noştri au întrat în Ardeal, unde atâta vreme erau aşteptaţi cu lacrimile pe obraz şi cu pânea caldă în vatră.

Înaintea lor puţinele trupe ungureşti s'au retras ori au fost izgonite. De când e neamul românesc n'a fost bucurie ca aceia cu care s'au prins în acele văi de robie milenară cele d'întâiu hori de frăţie între liberatori şi liberaţi. *A fost un ceas sfânt şi pe veci neuitat din istoria noastră.*

Un Frances scrie astfel despre situaţia războiului în momentul când ne-am prins în danţul lui ucigaş, ştiind bine că *nu putem fi ajutaţi după făgăduială şi, dacă ni se cere o sforţare mai lungă, mergem spre o singură catastrofă.*

„Bătălia de pe Somme, urmând după acea de la Verdun, nu izbutise încă a sfărâma sistemul de apărare stabilit de

www.dacoromanica.ro

Germani pe frontul frances; silința Italiei nu avuse nici ea resultate decisive, și frumoasa ofensivă rusească a lui Brusilov, după ce fusese oprită, amenința să se prefacă în eșec; în sfârșit frontul din Salonic era paralisat de boli. Totuși cea mai mare parte din reservele germane părea fixată de bătălia generală, și se putea spera că întrarea în foc a României, făcându-se cu hotărâre pe un sector al frontului aproape degarnisit, ar căpăta resultate răpezi, însemnate și care ar putea să se menție."

7. Tratatul din *August* prevedea că, *odată cu întrarea noastră 'n Ardeal, Brusilov, din Galiția, va porni, pe la Vatra-Dornei, o puternică ofensivă contra Austriecilor și că trupele franco-englese ale generalului Sarrail, care, după neizbânda, dela Galipole, a acțiunii contra Constantinopolului, se aflau pe frontul balcanic, având basa la Salonic, vor lua drumul; prin Monastir, spre Dunăre.*

Dar Sarrail n'a putut, și Brusilov n'a vrut. Iar Germanii au desfăcut, supt un comandant de valoarea lui Falkenhayn, o întreagă armată, înzestrată cu toate mijloacele tehnice, pentru a o arunca în contra ostașilor noștri, *ale căror coloane nu se putuseră încă reuni formând un front de resistență.*

Și, pentru a rechema forțele din Ardeal, se înjgheba o armată bulgărească — Bulgarii păruseră a făgădui că nu se vor mișca —, comandată de mareșalul Mackensen și cu material german, și o făcură să răsară prin surprindere înaintea Turtucaii, ale cării fortificații nu fuseseră, din nenorocire, isprăvite și care era apărată de trupe numeroase, ce e drept, dar inferioare prin pregătirea lor. După o împotrivire eroică, isprăvită printr'un cumplit măcel, populația bulgărească ajutând pe asasini în uniformă, orașul a fost luat, și biruitorii se grăbiră a înfățișa această surprindere izbutită ca un resultat militar de mâna întâia. Apoi, luându-se și Silistra, insuficient apărată, se năvăli în *Dobrogea,*

www.dacoromanica.ro

pe care n'am dat-o decât pas cu pas, reuşindu-se chiar, la începutul lui Septembre, când generalul Averescu comandà aici, să se răspingă armata lui Mackensen. Cu slabul ajutor nesincer al Ruşilor, însă, rodul unor lupte îngrozitoare fu pierdut, şi retragerea, neapărată, atinse linia Cernavoda-*Constanţa*. Cu o nespusă durere se află ocuparea de duşman a frumosului port, în crearea căruia pusesem atâta muncă, atâţia bani şi atâta dragoste, cum în podul dela Cernavoda, pe care trebui să-l distrugem în parte, închideam atâta mândrie. Flota rusească nu ajutase apărarea Constanţei.

Peste puţin, la apariţia Germanilor, în Octombre, luptele de *lângă Sibiiu*, de *lângă Făgăraş* şi *din Braşov* ne siliră, după pierderile cele mai simţitoare, să părăsim pământul stropit cu sânge al Ardealului, în care, pe lângă vechii morţi ai răscoalelor înăbuşite şi ai năvălirilor de mult răspinse, zeci de mii dintre ai noştri se coborâseră, aşteptând întoarcerea răsplătitoare a camarazilor lor.

O încercare de a strămuta războiul în ţara duşmanului, trecându-se Dunărea la *Flămânda*, nu putuse continua: şi, din causa situaţiei în Ardeal, generalul Averescu fusese rechemat.

8. Toată armata germană din Răsărit era acum liberă să înceapă cucerirea României înseşi, care trebuia să-i deie petrol, grâu, bogăţiile adunate prin munca atâtor generaţii şi, tot odată, ceia ce doria Berlinul, care nu mai credea în marea victorie strivitoare asupra Înţelegerii, faima unei noi ţeri năvălite, unei Capitale ocupate, unei oştiri distruse.

Acelaşi apreciator frances scrie: „Stoarcerea forţelor franco-englese pe frontul Sommei şi apropierea iernii în Rusia

www.dacoromanica.ro

dădeau toată libertatea de acțiune Austro-Germanilor ca să încerce a sfârși cu mica Românie. Aceasta, totuși, ar fi putut să scape de desastru, dacă măcar comandamentul rus, făcând să alunece, la rândul său, spre Sud, reservele enorme de care dispunea, le-ar fi întrebuințat cu putere pe acest nou teatru de operații."

Apărarea trecătorilor noastre, în Octombre 1916, de soldați fără arme care să poată răspunde armatelor dușmane, va rămânea una din faptele mari ale istoriei morale a omenirii. La Olt, la Jiiu, la Câmpulung, la Predealul scăldat de sânge, în pădurile muntelui la Bratocea, ca și la pasurile Vrancii, la *Oituzul* glorios, la toate drumurile prin Carpații moldoveni până la Dornele prinse de Austrieci supt ochii nepăsători ai Rușilor, *s'au dat lupte de care cei mai mari dintre strămoșii noștri ar fi putut să se mândrească.*

Aceia pe cari comunicatele germane îi înfățișau *„apărând îndărătnic pământul patriei"* trebuiră să facă loc pe încetul apăsării. Totuși numai la *Jiiu*, și aceasta după *nimicirea unei întregi divisii bavarese*, care crezuse că poate înainta în siguranță, se putu răzbi: încleștarea în munții acoperiți cu zăpadă costă pe dușman multe pierderi, între care a unui general și a unui prinț dintr'o dinastie domnitoare (pe altul l am înmormântat în Dobrogea).

Eram la capătul sforțărilor noastre. *Năvălitorii se răpeziră la Târgu-Jiiului, la Craiova, la vadul Oltului, pe când Mackensen, după o lungă pipăire a terenului, îndrăznia în sfârșit să-și strecoare ostașii germani și bandele de Bulgari, cărora li era întru nimica averea, cinstea și viața sătenilor noștri, pe la Zimnicea, spre Alexandria.*

Afară de sfaturile, așa de prețioase, ale Misiunii francese, în frunte cu *generalul Berthelot*, de care

www.dacoromanica.ro

nedespărțită va rămânea inima noastră recunoscătoare, nimic nu venise în sprijinul României martirisate. Chemați cu desperare, Rușii, foarte numeroși, stăteau la spatele Bucureștilor fără nicio voință de a luptà, pe când frații lor *evacuau liniștit Dobrogea,* unde singură *divisia sârbească a făcut, frățește, alături de noi isprăvi ca acelea din egenda lor națională, perind aproape întreagă.*

9. Totuși Regele, urmând și îndemnul venit dela generalul Berthelot, se hotărî să apere București, într'o *ultimă luptă pentru onoarea națională.*

Această mare bătălie de *pe Argeș,* supt vechile ruine dela Comana, părea că va aduce izbăvirea. Sforțarea supremă a ostașilor noștri sfărâmați de oboseală răzbi pe Bulgari și pe Turci. Puțin, și o linie de apărare se fixà dincolo de București. Dar *planurile luptei fuseseră prinse de dușman,* din întâmplare se zice, și el își schimbase așezarea potrivită cu intenții pe care le cunoștea acuma deplin. Într'un punct, nepriceperea comandei cedă. Bătălia era pierdută. Rușii nu luaseră parte la dânsa decât ca privitori.

Dușmanul întră în București părăsiți în acea zi de 3 Decembre st. n. care ar trebui păstrată ca o zi de doliu, chemând neamul întreg la tristele amintiri prin care se întăresc și se înviersunează puterile de resistență ale națiunilor. La Berlin sunară toate clopotele a biruință ca să se știe că totuși *Forța brutală poate răpune Dreptul.*

10. *Dar nu-l răpune pentru totdeauna, căci izvorul de unde Dreptul își trage puterea e fără sfârșit.*

După o retragere grozavă, — căci iarna, care zăbovise, pare că ar fi vrut să ajute pe dușman, cădea acum așa de greu asupra fiilor însiși ai țerii —, retragere care aduse bolile fără număr de

www.dacoromanica.ro

care periră şi sute de mii din populaţia civilă, *primăvara găsi, mulţumită şilinţilor, conduşe şi de Francesi, ale tuturora, o nouă oaste românească dincolo de Siretiu.* Cu lacrămile în ochi, Regele şi Regina o treceau în revistă în cea mai duioasă zi de Zece Maiu pe care o cunoscuse inima noastră. Era ca minunea unei învieri din morţi.

Cine a văzut aceste lucruri poate spune cu ce nerăbdare se aştepta de la o asemenea oaste minunată răsbunarea, pedeapsa acelora cari făcuseră din România ocupată un loc de jaf zilnic, de petrecere infamă, de bătaie şi batjocurire, de stoarcere până la moarte a învinsului, tratat de o potrivă cu indigenii Americei la intrarea «cuceritorilor» spanioli din veacul XVI-lea. Cu cât dor se aştepta întoarcerea acasă a pribegilor, aşezarea din nou în Scaunul de stăpânire a Domnului ţerii, a tovarăşei sale şi a copiilor lor, cari se ofiliau în biete locuinţi improvisate, regala mamă vărsând în taină lacrimi pentru copilaşul mort în vremea catastrofei înseşi şi părăsit supt lespedea dela Cotroceni....

Un uriaş avânt, soldaţii ţerani luptând în cămăşi, supt soarele nemilos de Iulie, dădu, supt comanda generalului Averescu, biruinţa dela *Mărăşti,* în Putna *(25 Iulie 1917).* În acelaş timp când *armata a II-a* izbia fulgerător, *armata I-a, după o puternică pregătire de artilerie, sta să treacă Siretiul.*

In această clipă, veşnica piază rea a Ruşilor, cari, din Februar, răsturnând Monarhia, erau în stare de Republică socialistă anarhică, încercând să infecteze şi pe ai noştri, soldaţi şi populaţie, şi ameninţând, în April, pe Regele însuşi în palatul lui, fugiau din Galiţia, unde fuseseră siliţi la o ultimă ofensivă. *Mişcarea întreagă se opri.*

www.dacoromanica.ro

Atunci *Mackensen veni cu unsprezece divisii să caute la Mărășești și drumul Iașului și drumul Odesei.* Era sigur să le aibă pe amândouă. *După o împotrivire în care zecile de mii ale ostașilor noștri muriră zi de zi bucuroși că-și pot da viața pentru ca această ultimă fărâmă de Românie liberă să nu fie pângărită și ea, el se dădu învins. Ar-*

Fig. 141.
Preotul poet Mateevici, mort în Moldova.

mata lui fusese redusă pe jumătate, Siretiul era o graniță de neîntrecut a energiei românești. Lupta, condusă de generalul *Cristescu,* apoi, cu o hotărâre fără exemplu, de generalul *Ieremia Grigorescu* († 1919), ținuse două săptămâni.

11. Toamna acestui an văzu *lichidarea oștirii rusești din România,* prefăcută în cete de tâlhari

www.dacoromanica.ro

cari-şi vindeau ori îşi părăsiau armele şi a lene se îndreptau spre Basarabia. La Folticeni şi la Galaţi câte un regiment de-al nostru a ţinut piept biruitor la o divisie întreagă, lacomă de prada oraşelor noastre mult încercate.

Basarabia însăşi era în plină anarhie. Socialiştii de cea mai «înaintată» speţă, *maximaliştii* sau *bolşevicii,* ajunseră stăpâni şi aici. Cum noi aveam provisii cumpărate peste Prut, trimeserăm soldaţi pentru a le păzi. Se ajunse apoi la asigurarea liniei ferate. Şi iată că, altă minune, Românii basarabeni, cu dd. Inculeţ, Ciuhureanu, Halipa în frunte întemeiară, pentru a se apăra de turbarea străinului desmăţat, o *republică moldovenească,* având ca Parlament un *Sfat al ţerii,* strâns cum s'a putut în grabă. Peste câteva luni, la *24 Ianuarie st. v. 1918, acest Sfat era să aibă cinstea de a proclama unirea Basarabiei cu România.*

12. Rămaşi singuri, cu o Rusie duşmană, care ni declarase războiu şi trimetea necontenit bandele ei peste Nistru (la Bender-Tighinea a fost o adevărată luptă cu bolşevicii furişaţi), fără legătură cu Aliaţii, ni se impuse, când Ruşii hotărau încă pe frontul român, un armistiţiu. Iar, când Rusia apuseană, desfăcută, ca Ucrainä, din fostul Imperiu, apoi Rusia moscovită ajunseră la păcile dela *Brest-Litovsc,* trebui să bem şi amărăciunea acestui păhar. Guvernul Brătianu-Take Ionescu se retrase, şi negocierile, începute cu generalul Averescu, duseră la capăt numai supt Ministeriul lui *Alexandru Marghiloman* († 1924), privit cu mai multă favoare de Germani.

Tratatul din Bucureşti ni lua toată margenea munţilor, toată Dobrogea, din care partea de jos era predată pe loc Bulgarilor, asupra celeilalte

www.dacoromanica.ro

trebuind să se facă felurite târguieli între cuceritorii înșiși. Ni se smulgea, în forme viclene, toată averea în grâne, în alte producții, în petrol. Ni se interzicea să mai vorbim de frații noștri. Ni se impunea demobilisarea armatei. *Istoria n'a cunoscut o așa de meșteșugită și de crudă tâlhărie.*

13, *Pedeapsa însă era aproape,* căci se umpluse vistieriul răutăților. Nu trecu decât o jumătate de an, și *frontul din Macedonia era rupt prin înfrângerea Bulgarilor.* În același timp *generalul Foch, zdrobind ultima cutezătoare lovitură germană contra Parisului,* bombardat dela o distanță enormă în chiar Săptămâna Patimilor, urmăria pe năvălitori, fără a li lăsa o clipă de odihnă, îi scotea, cu turma nimicitoare a uriașelor tankuri din tainițile lor de supt pământ și, amenințând Rinul, *silia Germania la o rușinoasă capitulare.*

Peste câteva zile Francesii treceau Dunărea, și generalul Berthelot comandà în București liberați.

14. Austro-Ungaria luase înaintea ocrotitoarei sale. Vechea crisă austriacă, așa de dibaciu prelungită de o jumătate de veac, se isprăvise cu *catastrofa fatală.* Austria se desfăcea în „State" naționale,

Cât despre Ungaria, ea resistă cu turbare la ideia de a se smulge o bucată măcar din vechea pradă a Arpadienilor. Dar soarta trebuia s'o ajungă și pe dânsa. *Generalul Franchet d'Espérey,* comandant al armatei de Orient, îi impunea un armistițiu care însemna începutul desmembrării.

15. *La trecere de câteva zile se întâmplară trei evenimente care vor străluci din fundul vremilor cât va trăi neamul românesc,*

www.dacoromanica.ro

Regele Ferdinand, Regina Maria, copiii lor întrau în Capitala curățită de dușmani și nebună de bucurie că vede din nou trecând supt steaguri oastea României restabilite (1-iu Decembrie st. n. 1918).

Supt conducerea energică a d-lui Iancu Flondor, un Sfat național adunat în Cernăuți reunia Buco-

Fig. 142. Canonicul Augustin Bunea, istoric și orator ardelean.

vina întreagă, necondiționat, cu această România (28 Novembre st. n. 1918).

Și, la Alba-Iulia, alt Sfat al neamului făcea, cu dd. Ciceo-Pop, Iuliu Maniu, V. Goldiș în frunte, din Ardeal, Crișana, Maramurășul-de-Jos și Banat o singură țară cu Vechiul Regat (2 Decembre st. n. 1918).

www.dacoromanica.ro

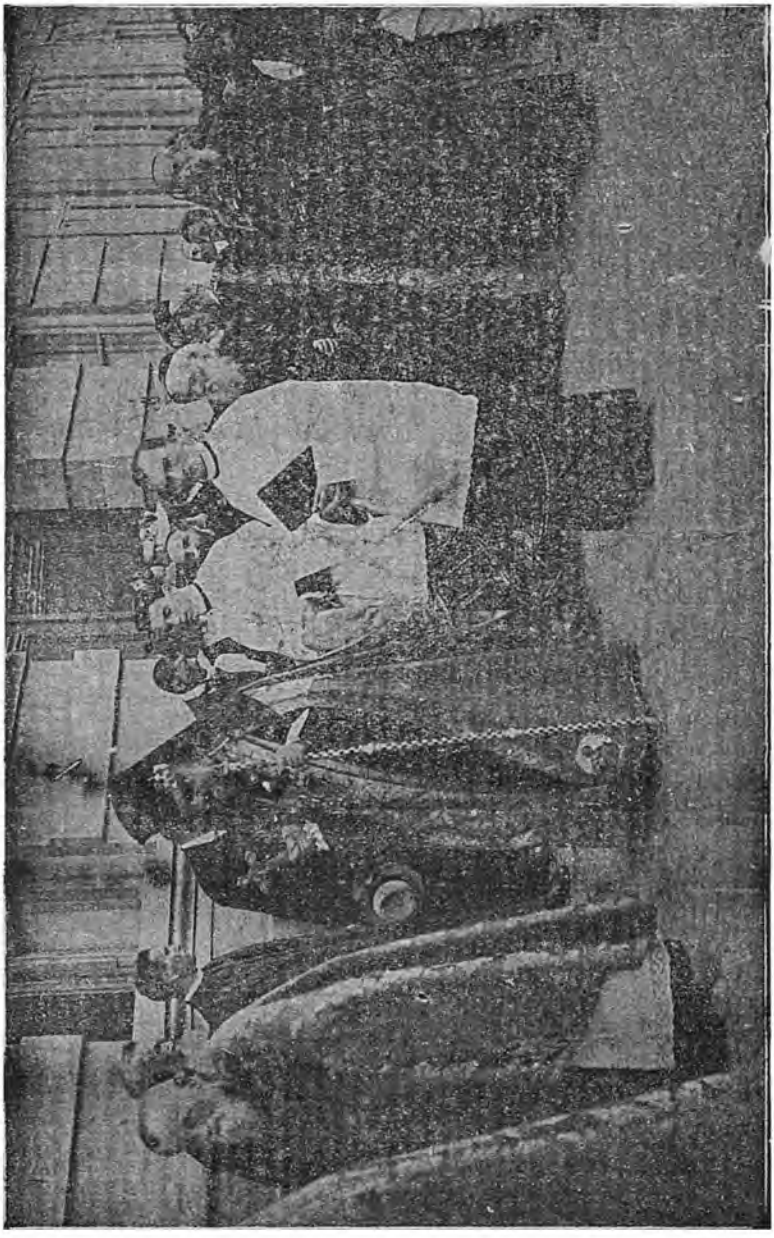

Fig. 143. Procesiunea de la Blaj a clerului român din Ardeal de ambele confesiuni (1913).

www.dacoromanica.ro

16. Mult timp s'a aşteptat rostirea definitivă a Conferinţei de pace din Versailles pentru a consfinţi *hotărârea*, luată potrivit cu noile principii de drept ce s'au rostit de preşedintele Americei, Wilson, a *poporului român întreg de a trăi de sine şi pentru sine*.

Erau în discuţie numai hotarul în Banat, unde s'a dat Sârbilor Torontalul (comitatul apusean de lângă Tisa), şi anume îndatoriri ce căutau a ni se impune în schimbul acestei recunoaşteri. *Această discuţie n'a slăbit însă întru nimic datoria de recunoştinţă faţă de toţi aliaţii şi, în rândul întâiu, de Franţa. Pe basa stabilită prin conlucrarea în războiu trebuia să se desvolte viitorul României Mari, ca politică externă.*

Deocamdată, Românii, ajunşi în dreapta stăpânire a Ardealului, fură atacaţi acolo de Unguri, cari, ca să scape hotarele smulse prin silă ale ţerii lor, trecuseră dela Monarhie la Republică şi dăduseră acesteia forma bolşevică rusească, a lui Lenin şi Troţchi, supt dictatura aventurierului Bela Kún. Atacul dârz fu răspins cu o liniştită hotărâre de generalul *Mărdărescu* şi ajutorii săi şi, într'un minunat avânt, mântuind în cale atâtea mii de Români martirisaţi de tiranii roşii, oştile noastre *ajunseră la Budapesta*, ocupând-o, cu cea mai mare parte a Ungariei, luni de zile. De şi nesprijiniţi în aceasta de nimeni, am adus astfel Aliaţilor noştri ca şi *ordinii europene* înseşi cel mai mare serviciu, şi *am grăbit esenţial pacea cu Ungaria*.

După primirea, de Guvernul d-lui *Alexandru Vaida-Voevod* (în Decembre 1920), a păcii cu Austria, care pe nedrept ne înfăţişa şi pe noi ca pe un popor faţă de care aliaţii trebuie să garan-

www.dacoromanica.ro

teze viaţa naţională a minorităţilor, se ajunse în sfârşit la încheierea, în 1920, a păcii cu Ungaria,— unde, întorcându-se vechea clasă dominantă, regentul, amiralul Horthy, strângea oaste cu ameninţări nouă contra noastră. Nu se ştirbia nimic din ce câştigasem. Tratatele cu această ţară, cu Austria, cu Bulgaria şi cu Germania, întărite întâiu numai de Rege, au fost primite, în vara anului 1920, şi de al doilea Parlament al României unite (cel d'întâiu, disolvat în Martie, votase *unirea naţională*), Basarabia ni-a fost recunoscută, supt anume condiţii, acum îndeplinite, de Aliaţi, prin silinţile d-lor Vaida şi Inculeţ. *Avem astfel basa internaţională a României întregite.*

Ca politică internă, basa trebuia să fie libertatea economică a ţeranului, stabilită prin hotărâri speciale în Ardeal, iar în Regat printr'un decret-lege, corespunzând votului din 1917 al Camerelor din Iaşi, care au fixat principiul exproprierii moşiilor mari spre a se vinde sătenilor, vechilor proprietari cari le lucrează cu sudoarea lor şi sunt legaţi cu inima de pământul lor.

Prin isprăvile legendare pe care le-au îndeplinit în tot războiul, prin apărarea Basarabiei de bolşevicii ruşi şi prin răspingerea necontenită a incursiunilor făcute de comuniştii unguri, aciuaţi la Budapesta—până la acea luptă mare din Iulie 1919 care a adus capitularea armatei roşii ungureşti şi întrarea noastră în Budapesta anarhică, — sătenii români au dovedit atâta credinţă şi vitejie, încât *nu este pe lume o răsplată îndestulătoare pentru fapta lor, glorificată pretutindeni.*

Împământenirea ţerănimii e scopul de căpetenie al vieţii noastre interne astăzi, mai presus chiar decât *unificarea administrativă* a deosebitelor Ţinuturi, cu întreaga respectare a altor vieţi naţio-

www.dacoromanica.ro

nale[1], decât noua *organisație economică* și *refacerea democratică a așezămintelor noastre*. Pe căi deosebite acest scop suprem a fost urmărit până acum de două Parlamente și două Ministerii cu caracter constituțional: al d-lui Vaida-Voevod (Novembre 1919 — Mart 1920), represintând *blocul partidelor democratice naționale*, și al d-lui *general Averescu*, represintând noul *Partid al Poporului* unit cu organisația d-lui Take Ionescu Un nou Guvern I. Brătianu (Ianuar 1922—Mart 1926) a luat și sarcina împroprietăririi. *Grăbirea unei executări depline și generoase a legii era o condiție a existenței Statului român prin fapta națiunii întregi.* Noile Camere au dat țerii o *Constituție* și ele au încercat să resolve *greutățile financiare*.

S'o știm face veșnică această faptă! Ea se sprijină pe umerii fiecăruia dintre noi, până și ai celui mai mic, care încă își are partea lui în greaua datorie obștească.

ÎNCHEIERE.

Scopul firesc al vieții Românilor, *acum uniți*, trebuie să fie astfel desvoltarea culturii lor, în formele ei adânci ca și în formele ei mai înalte, și întemeierea unei gospodării naționale care să aducă bogăția, pe care se razimă binele neamurilor din vremea noastră. Toate acestea nu se pot atinge decât prin cultura idealului curat și prin buna înțelegere. *Partidele* pot să însemne într'un popor deosebirile de vederi ale fruntașilor în ceia ce

[1] Evreii din Vechiul Regat au căpatat, și prin noua Constituție din 1923, deplina cetățenie pe care o aveau conaționalii lor din provinciile alipite. Mulți dintre dânșii au luat parte la războiul pentru unitatea națională.

www.dacoromanica.ro

privește calea pe care se aduce binele tuturor; nici într'un chip însă ele nu pot însemna organisații care să puie interesele lor mai presus de interesele patriei. Între clasa de sus și cea de jos trebuie să existe, după reformele în curs, legături de încredere răzimată pe *dreptate*. *Cea mai strictă grijă de moralitate publică și privată este astăzi și o datorie de înalt patriotism: destrăbălarea care a atins o parte din tineret, risipa banului câștigat necinstit ori din ușor, aducându-se anarhia prețurilor crescute în dauna săracului sunt, nu numai o rușine individuală, dar și o crimă față de trăinicia țerii și de onoarea nației* Pe temelia dreptății și moralității s'a sprijinit mărirea neamurilor care represintă în timpurile noastre cele mai înalte forme de viață ale omenirii. Pe această cale se poate ajunge oriunde, căci, — spuneam acuma treisprezece ani în ediția de atunci a cărții de față, și sunt fericit să văd îndeplinirea prevestirii de atunci, — dacă formele politicei sunt schimbătoare, *un popor care dispune de bogăție și cultură este în stare, oriunde, să hotărască soarta sa așa cum voiește potrivit legilor firești ale ființării neamurilor.*

www.dacoromanica.ro

DOMNII ȚERILOR NOASTRE.

www.dacoromanica.ro

DOMNII ŢERI

Ţara Românească

Seneslav, 1247—12 . . .
Ivanco, Iancu Tihomir (Tocomerius), 12 . . —ca.[1] 1330.
Basarab I, ca. 1330—1352.
Nicolae Alexandru, 1352 — 16 Novembre 1364.

Vladislav, Vlaicu sau Laicu, 1364— ca, 1380.
Radu I, (?), 138 . . .
Dan I. . . . .—1386.
Mircea-cel-Bătrân, 1386—31 Ianuar 1418.

Vlad I, 1394—1395.

Mihail I, 1418—1420.
Dan II, 1420—Iunie 1431.
Radu II, Pleşuvul, 1422—1427.
Basarab II, Làiotă. Iunie 1431.
Alexandru I (Aldea), 1431—1435.

Vlad II, Dracul (Drăculea), 1435—Decembre 1446.
Dan III, sau Danciul, 1446—1447.

Vladislav II, 1447—primăvara lui 1456.

---

[1] „Ca." înseamnă *circa*, lat.: aproape pe la.

www.dacoromanica.ro

LOR NOASTRE

Moldova

Dragoş, ca. 1352—1353.
Sas [1], ca. 1360.
Bogdan, ca. 1360—ca. 1364.
Laţcu, ca. 1364—ca. 1372.
Iurii (zis Iuga) Coriatovici, ca. 1372—Decembre 1377.
Ştefan I, 1377—ca. 1378.
Petru I, 1378—ca. 1393.
Roman I, ca.—1393 – ca. 1394.
Ştefan I (sau II), 1394—1400.
Iuga, 1399—1400.
Alexandru I, cel Bun, 1400—I-iu Ianuar (?) 1432.

Ilie sau Iliaş, 1 Ianuar (?) 1432—Septembre 1434.
Ştefan II, Septembre 1434—27 August 1435.

Ilie cu Ştefan II, 27 August 1435—29 Maiu 1443.
Ştefan II, 29 Maiu 1443—Iulie 1447.

Roman II, Iulie 1448—2 Iulie 1448.
Alexandru II, 2 Iulie—August 1448.
Petru II, 1444 pretendent; August 1448—.... 1449.
Alexandru II.... 1449—Octombre 1449.
Bogdan II, Octombre 1449—16 Octombre 1451.

[1] V. şi Cornul-lui-Sas, pe Prut.

www.dacoromanica.ro

Țara-Românească

Vlad III, Țepeș, primăvara lui 1456—Novembre 1462.
Radu III, cel Frumos, 1462—începutul lui 1474.
Basarab II, Làiotă, 1473—Novembre 1477 († 1480).
Basarab III cel Tânăr, 1477—1482.
Mircea II, 1481.
Vlad IV, Călugărul, 1482—1495.
Radu IV, cel Mare, 1495—Mart 1508.
Mihnea I, cel Rău, 1508—1510 († 1510).
Vlad V, sau Vlăduț, 1510—23 Ianuar 1512.
Basarab IV, Neagoe, 1512—Septembre 1521.
Teodosie, 1521.
Vlad VI, Dragomir 1521.
Radu V, Bădica, 1522—Ianuar 1524.
Radu VI, dela Afumați, 1524—4 Ianuar 1529.
Vladislav III, 1523—Decembre 1525.
Moise, 1529—August 1530.
Vlad VII, Înecatul, 1530—Septembre 1532.
Vlad VIII, Vintilă, 1532—1535.
Radu VII, Paisie, 1535— Mart 1545.

Mircea III, Ciobanul, Mart 1545—Februar 1554.

Petru I, sau Pătrașcu-cel-Bun, Februar 1554—Decembre 1557.
Mircea III, Ciobanul, Ianuar 1558—Septembre 1559.
Petru II, Septembre 1559—Iulie 1568.

Alexandru II, Iunie 1568—21 Iulie 1577.
Vintilă, Maiu 1574.

Mihnea II. „Turcul", 25 Iulie 1577—Iulie 1583[1].

[1] De aici, datele sunt după calendarul gregorian. Pentru ca să avem date după cel Iulian (vechiu), să se scadă: până la 1700, *zece* zile, dela 1700 la 1800, *unsprezece*, dela 1800 la 1900, *douăsprezece*.

www.dacoromanica.ro

Moldova

Petru III, Aron, 16 Octombre 1451—1457.
Alexandru II, 16 Octombre 1451—primăvara lui 1455.
Ştefan III, cel Mare, April 1457—2 Iulie 1504.

Bogdan III (Orbul), 2 Iulie 1504—18 April 1517.

Ştefan IV, cel Tânăr (Ştefăniţă), 18 April 1517—14 Ianuar 1527.

Petru IV, Rareş, Ianuar 1527—18 Septembre 1538.

Ştefan V, Lăcustă, Septembre 1538—Decembre 1540.
Alexandru III, Cornea, Decembre 1540—Februar 1541.
Petru III, Rareş, 19 Februar 1541—Octombre 1546.
Ilie sau Iliaş II, Octombre 1546—Maiu 1551.
Ştefan VI, Rareş, Maiu 1551—Septembre 1552.
Ioan I, Joldea, Septembre 1552.
Alexandru IV, Lăpuşneanu, Septembre 1552—18 Novembre 1561.
Ioan II, Vasilic, Despot, 18 Novembre 1561—5 sau 6 Novembre 1563.
Ştefan VII, Tomşa, 7 sau 10 August 1563—Mart 1564 († Maiu 1564).

Alexandru IV. Lăpuşneanu, Octombre 1564—5 Maiu 1568.
Bogdan IV, 5 Maiu 1568—Februar 1572.
Ioan III, cel Cumplit (Armeanul) Februar 1572—Iunie 1574.
Petru V (Şchiopul), Iunie 1574—23 Novembre 1577.

Ioan IV, Potcoavă, 23 Novembre—sfârşitul lui Decembre 1577.
Petru V (Şchiopul), 1 Ianuar 1578—21 Novembre 1579.
Iancu Sasul, 21 Novembre 1579—August 1582 († Septembre).

www.dacoromanica.ro

Țara-Românească

Petru Cercel, Iulie 1583—April 1585.
Mihnea II, April 1585—Februar 1591.
Ilie, Mart 1591.
Radu VIII, Mart 1591.
Ștefan Surdul, Maiu 1591—Iunie 1592.
Alexandru-cel-Rău, Iunie 1592—Septembre 1593.
Mihai Viteazul, Septembre 1593—19 August 1601.

Nicolae II, Pătrașcu, Novembre 1599—Septembre 1600.
Simion Movilă, Octombre 1600—Iunie 1601; Iulie 1601—August 1602.
Radu Șerban, August 1602—Decembre 1610; Iunie—Septembre 1611.
Radu Mihnea, Septembre 1601—Mart 1602; Mart—Iunie 1611; Septembre 1611—August 1616.

Gavril Movilă, August 1616.
Alexandru Iliaș, Septembre 1616—Iunie 1618.
Gavril Movilă, Iulie 1618—August 1620.
Radu Mihnea, 1620—August 1623.
Alexandru Coconul, August 1623—Novembre 1627.

Alexandru Iliaș, Novembre 1627—toamna 1629.
Leon, toamna 1629—Iulie 1632.

Radu, Iulie—Novembre 1632.
Matei Basarab, Iulie 1632—19 April 1654.

Constantin Basarab, sau Cârnul, April 1654—Mart 1658.

Mihnea III, sau Mihai Radu, Mart 1658—Decembre 1659.
Ghica sau Gheorghe Ghica, Decembre 1659—Septembre 1660.

Ghica sau Grigoraşcu Ghica, Septembre 1660—Decembre 1664.

www.dacoromanica.ro

Moldova

Petru V (Şchiopul), 1582—29 August 1591.

Aron Tiranul, Septembre 1591-1592.
Alexandru-cel-Rău, Iunie 1592.
Petru V (Cazacul), August—24 Octombre 1592.
Aron Tiranul, Octombre 1592—2 Maiu 1595.
Ştefan VIII, Răzvan, 3 Maiu 1595—August 1595.
Ieremia Movilă (Moghilă), August 1595—10 Iulie 1606.
Mihai Viteazul, Maiu—Septembre 1600.

Simion Movilă, 10 Iulie 1606—24 Septembre 1607.
Mihail (Mihăilaş) Movilă, 24 Septembre—Octombre 1607; Novembre—16 sau 19 Decembre 1607.
Constantin Movilă, Octombre 1607; Decembre 1607—20 Novembre 1611 († Iulie 1612).
Ştefan IX, Tomşa, 20 Novembre 1611—22 Novembre 1615.
Alexandru V Movilă, 22 Novembre 1615—2 August 1616.
Radu Mihnea, August 1616—4 Februar 1619.
Gaşpar Gratiani, 4 Februar 1619—Septembre 1620.
Alexandru VI, Iliaş, Septembre 1620—Septembre 1621.
Ştefan IX, Tomşa, Septembre 1621 – August 1623.
Radu Mihnea, August 1623 – 23 Ianuar 1626.
Miron Barnovschi Movilă, Ianuar 1626—Iulie 1629.
Alexandru VII, Coconul, Iulie 1629 – 28 April 1630.
Moise Movilă, 28 April 1630 – Novembre 1631.
Alexandru VI, Novembre 1631—April 1633.
Miron Barnovschi Movilă, April 1633 – 2 Iulie 1633.
Moise Movilă, 2 Iulie 1633—April 1634.
Vasile Lupu, April 1634 – 13 April 1653; 8 Maiu—16 Iulie 1653.
Gheorghe I. Ştefan, 13 April—8 Maiu 1653; 16 Iulie 1653—13 Mart 1658.
Gheorghe II, Ghica, 13 Mart 1658—Novembre 1659.
Constantin Basarab, sfârşitul lui Novembre—1-iu Decembre 1659; 31 Ianuar Feberuar 1661.
Ştefan X (Ştefăniţă), 1-iu Decembre 1659—31 Ianuar 1661; Februar—29 Septembre 1661.
Istrate Dabija, Septembre 1661—12 Septembre 1665.
Gheorghe III, Duca, Septembre 1665—Maiu 1666.

www.dacoromanica.ro

Țara-Românească

Radu Leon, Decembre 1664 - Mart 1669.

Antonie din Popești sau Popescu, Mart 1669—Mart 1672.
Grigore Ghica, Mart 1672—Novembre-Decembre 1674.

Gheorghe Duca, Novembre-Decembre 1674-Novembre 1678.

Șerban Cantacuzino, Novembre 1678—9 Novembre 1688.

Constantin Brâncoveanu, 9 Novembre 1688—April 1714.

Ștefan Cantacuzino, April 1714—Decembre 1715.

Nicolae Mavrocordat, Decembre 1715—14 Novembre 1716.
Ioan Mavrocordat, 2 Decembre 1716 28 Februar 1719.
Nicolae Mavrocordat, 2 Mart 1719—3 Septembre 1730.
Constantin Mavrocordat, Septembre-Octombre 1730.
Mihai Racoviță, Octombre 1730--24 Octombre 1731.
Constantin Mavrocordat, 24 Octombre 1731—16 April 1733.
Grigore II Ghica, 16 April 1733—27 Novembre 1735.
Constantin Mavrocordat, 27 Novembre 1735-Septembre 1741.

Mihai Racoviță, Septembre 1741—Iulie 1744.
Constantin Mavrocordat, Iulie 1744 - April 1748.

Grigore II, Ghica, April 1748—6 Septembre 1752.

www.dacoromanica.ro

Moldova

Iliaş Alexandru, Maiu 1666—Novembre 1668.
Gheorghe III, Duca, Novembre 1668—16 August 1672.
Ştefan XI, Petriceicu, 16 August 1672—Octombre 1673; Decembre 1673—începutul lui 1674.
Dimitrie (Dumitraşcu) Cantacuzino, Novembre 1673; 1674-Septembre 1675.
Antonie Rosetti (Ruset), Septembre 1675—Novembre 1678.
Gheorghe III, Duca, Novembre 1678—4 Ianuar 1684 (25 Decembre 1683 st. v.).

Ştefan XI, Petriceicu, 4 Ianuar 1684 (25 Decembre 1683), Mart 1684.
Dimitrie Cantacuzino, Mart 1684—24 Iunie 1685.
Constantin Cantemir 25 Iunie 1685—27 Mart 1693.
Dimitrie Cantemir, 29 Mart 1693—18 April 1693.
Constantin Duca, Mart 1693—18 Decembre 1695.
Antioh Cantemir, 18 Decembre 1695—14 Septembre 1700.
Constantin Duca, 14 Septembre 1700—26 Iulie 1703.
Mihai Racoviţă, 4 Octombre 1703—13 Februar 1705.
Antioh Cantemir, 13 Februar 1705—31 Iulie 1707.
Mihai Racoviţă, 31 Iulie 1707—28 Octombre 1709.
Nicolae Mavrocordat, 7 Novembre 1709—Novembre 1710.
Dimitrie Cantemir, Novembre 1710—Iunie 1711.
Căimăcămia Vornicului Lupu, August 1711.
Căimăcămia lui Ioan Mavrocordat, 7 Octomb.-19 Novem. 1711.
Nicolae Mavrocordat, 6 Octombre—5 Ianuar 1716 (25 Decembre 1715 st. v.).
Mihai Racoviţă, 5 Ianuar 1716—Octombre 1726.
Grigore II, Matei Ghica, Octombre 1726—16 April 1733.

Constantin Mavrocordat, 16 April 1733—26 Novembre 1735.
Grigore II, Matei Ghica, 27 Novembre 1735-14 Septemb. 1739.
Ocupaţia rusească, 14 Septembre—Octombre 1739.
Grigore II, Matei Ghica, 1739—Septembre 1741.
Constantin Mavrocordat, Septembre 1741—29 Iunie 1743.
Ioan Mavrocordat, 29 Iunie 1743—Maiu 1747.
Grigore II, Matei Ghica, Maiu 1747—April 1748.
Constantin Mavrocordat, April 1748—31 August 1749.
Constantin Racoviţă, 31 August 1749—3 Iulie 1753.

www.dacoromanica.ro

Țara-Românească

Matei Ghica, Septembre 1752—Iulie 1753.
Constantiu Racoviță, Iulie 1753—ca, 29 Februar 1756.
Constantin Mavrocordat, ca. 20 Februar 1756—7 Sept. 1758.

Scarlat Ghica, 7 Septembre 1758--11 Iunie 1761.

Constantin Mavrocordat, 11 Iunie 1761—Mart 1763.
Constantin Racoviță, Mart 1763—8 Februar (28 Ianuar st. v.) 1764.
Ștefan Racoviță, Februar 1764—Septempre 1765.
Scarlat Ghica, Septembre 1765—13 Decembre 1766.
Alexandru Ghica, 13 Decembre 1766—28 Octombre 1768.
Grigore III, Alexandru Ghica, 28 Octombre 1768—Novembre 1769.

Emanoil Gianì-Ruset, Maiu 1770—Octombre 1771.
Ocupația rusească, Novembre 1769—21 Iulie 1774: pacea deia Chiuciuc-Cainargi.
Alexandru Ipsilanti, Septembre 1774—Februar 1782.

Nicolae Carageà, Februar 1782—August 1783.
Mihai Suțu, August 1783—April 1786.

Nicolae Mavrogheni, April 1786—19 Iunie 1790.

Ocupația austriacă, 15 Novembre 1789—4 August 1791: pacea dela Sișlov.

Mihai Suțu, numit Mart 1791—Ianuar 1793.
Alexandru Moruzi, Ianuar 1793—August 1796.
Alexandru Ipsilanti, August 1796—Decembre 1797.
Constantin Hangerlì, Decembre 1797—1 Mart 1799.
Alexandru Moruzi, Mart 1799—Octombre 1801.
Mihai Suțu, Octombre 1801—Iunie 1802.
Alexandru Suțu, Iulie—1 Septembre 1802.
Constantin Ipsilanti, 1 Septembre 1802—August 1806.
Alexaudru Suțu, August—13 Octombre 1806.
Constantin Ipsilanti, Octombre-Novembre 1806.
Ocupația rusească, 25 Decembre 1806—18 Maiu 1812, pacea dela București. Administrația lui Ipsilanti supt con-

www.dacoromanica.ro

Moldova

Matei Ghica, 3 Iulie 1753– ca. 29 Februar 1756.
Constantin Racoviță, ca. 29 Februar 1756—14 Mart 1757.
Scarlat Ghica, 14 Mart 1757—7 August 1758.
Ioan Teodor Callimachi, sau Calmășul, 7 August 1758—11 Iunie 1761.
Grigore Callimachi, 11 Iunie 176 —29 Mart 1764.

Grigore Alexandru Ghica, 29 Mart 1764—2 Februar 1767.

Grigore Callimachi, 3 Februar 1767—14 Iunie 1769 († 9 Septembre 1769).
Constantin Mavrocordat, 29 Iunie—23 Novembre 1769.

Ocupația rusească, 7 Octombre 1769—21 Iulie 1774: pacea de la Chiuciuc-Cainargi.

Grigore Alexandru Ghica, Sept. 1774—10 Octombre 1777.
Constantin Moruzi, Octombre 1777—8 Iunie 1782.
Alexandru Mavrocordat I, Deli-beiu, 8 Iunie 1782—2 Ianuar 1785.
Alexandru Mavrocordat II, Firaris, 12 Ianuar 1785—14 Decembre 1786.
Alexandru Ipsilanti, Decembre 1786—19 April 1788.
Emanoil Gianì Ruset, Maiu—Octombre 1788.
Ocupația rusească, Oct. 1788—9 Ianuar 1792: pacea dela Iași. Ocupația austriacă, 1787—4 August 1791: pacea dela Sistov.
Alexandru Moruzi, Mart 1792—Ianuar 1793.
Mihai Suțu, Ianuar 1793—6 Maiu 1795.
Alexandru Callimachi, 6 Maiu 1795—Mart 1799.

Constantin Ipsilanti, 8 Mart 1799—Iulie 1801.
Alexandru Suțu, Iulie 1801—ca. 4 Octombre 1802.

Alexandru Moruzi, 4 Octombre 1802—August 1806.
Scarlat Callimachi, August—Octombre 1806.
Alexandru Hangerlì, 19 Mart—4 August 1807.
Scarlat Callimachi, 4 August 1807—13 Iunie 1810.
Ocupația rusească, 29 Novembre 1806—28 Maiu 1812.

www.dacoromanica.ro

Țara Românească

trolul rusesc, 27 Decembre 1806—31 Maiu 1807; 8—28 August 1807. Administrația generalului Prozorovschi, August 1807—1 Mart 1808. Administrația unei Căimăcămii, 1 Mart 1808—18 Septembre 1808. Administrația unui comitet de cinci membri, 18 Septembre 1808 (din Mart 1809, generalul rus Engelhardt, vicepreședintele Divanului)—28 Maiu 1812.

Ioan Carageà, 8 Septembre 1812—12 Octombre 1818.

Alexandru Suțu, 16 Novembre 1818—18/19 Ianuar 1821.

Scarlat Callimachi, Februar—Iunie 1821.

Revoluția lui Tudor Vladimirescu, 28 Mart—27 Maiu 1821.

Ocupația turcească, 28 Maiu 1821—21 Iunie 1828.

Grigore IV, Ghica, 21 Iunie 1822—12 Iulie 1828.

Ocupația rusească, 12 Iulie 1828—April 1834. Și anume: generalul rus Palin, președintele Divanului, numit la 22 Februar 1828-Novembre 1829; generalul Pavel Chiselev, președinte de Divan, Novembre 1829—April 1834.

Alexandru Ghica, April 1834—7 Octombre 1842.

Gheorghe Bibescu, 1 Ianuar 1843—25 Iunie 1848.

Guvern provisoriu, 26 Iunie—10 Iulie 1848.

Căimăcămie, 10-12 Iulie 1848.

Guvern provisoriu, 11 Iulie—9 August 1848.

Căimăcămie, 9 August—25 Septembre 1848.

Căimăcămia lui Constantin Cantacuzino, 26 Septembre 1848—Iunie 1849.

Barbu Știrbei, Iunie 1849—29 Octombre 1853.

Ocupația rusească, 29 Octombre 1853—31 Iulie 1854.

Barbu Știrbei cu Austriecii, 5 Octombre 1854—25 Iunie 1856.

Căimăcămia lui Alexandru Ghica, 4 Iulie 1856-Octombre 1858.

Căimăcămia de trei membri: Ioan Manu, Emanoil Băleanu și Ioan Filipescu, Octombre 1858—5 Februar (24 Ianuar) 1859.

Alexandru Ioan Cuza, 5 Februar (24 Ianuar) 1859.

www.dacoromanica.ro

Moldova

Scarlat Callimachi, 17 Septembre 1812—Iunie 18.9.
Mihai Suțu, Iunie 1819—Mart 1821.
Stăpânirea grecească, Mart 1821.
Căimăcămia lui Ștefan Vogoridi, numit în Februar, așezat în toamna lui 1821—22 Iulie 1822.
Ocupația turcească, Maiu 1821—Iulie 1822.
Ioan Sandu Sturza, 21 Iunie 1822—5 Maiu 1828.
Ocupația rusească — 1828 (V. *Țara-Românească).*

Mihai Sturza, April 1834—Iunie 1849.

Grigore Alexandru Ghica, Iunie 1849—26 Septembre 1853.
Ocupația rusească, 26 Septnmbre 1853—16 Septembre 1854.
Grigore Alexandru Ghica, 13 Octombre 1854—26 Iunie 1856.
Căimăcămia lui Teodor Balș și a lui Nicolae Vogoridi, 26 Iunie 1856—Octombre 1858.
Căimăcămia de trei membri: Ștefan Calargiu, Vasile Sturza, Anastasie Panu, Octombre 1858—17 (5) Ianuar 1859.

Alexandru Ioan Cuza, 17 (5) Ianuar 1859.

www.dacoromanica.ro

Principatele Unite, apoi România.

PRINCIPATUL

Alexandru Ioan I-iu Cuza, 5 Februar (24 Ianuar) 1859—11/23 Februar 1866.
Locotenența domnească: N. Golescu, Lascar Catargiu, N. Haralambie, 11/23 Februar 1866 - 20 April 1866.
Carol I-iu de Hohenzollern-Sigmaringen, 20 April 1866.

REGATUL

Carol I-iu 26 (14) Mart 1881—10 Octombre st. n. 1914.
Ferdinand I-iu, 10 Octombre st. n. 1914.

www.dacoromanica.ro

TABLA ILUSTRAȚIILOR

www.dacoromanica.ro

TABLA ILUSTRAŢIILOR

	Pagina
Decebal	21
Sarmaţi în zale luptând cu Romanii	22
Traian	23
Ardere de cetate în luptele cu Dacii	24
Luptă între Romani şi Daci	25
Alt chip al lui Traian	26
Triumf roman	28
Împăratul Constantin-cel-Mare	32
Rămăşiţele lui Basarab-Vodă, în mormântul de la Argeş	63
Ruinele bisericii Sân-Nicoară din Argeş	65
Biserica domnească din Curtea-de-Argeş	66
Turnul şi o parte din zidul de încunjur al mănăstirii Câmpulungului (refăcut în veacul al XVII-lea)	71
Mircea-cel-Bătrân şi fiul său, Mihail, ţinând pe palme ctitoria lor, Cozia	85
Ornament muntean cu stema Bizanţului	91
Alexandru-cel-Bun (după ţesătura unui patrafir)	106
Ioan Corvinul	109
Vlad Ţepeş	121
Mănăstirea Snagovului	124
Doamna Evdochia a lui Ştefan-cel-Mare	127
Matiaş Corvinul	128
Mohammed al II-lea	136
Ştefan-cel-Mare	139
Casă veche de oraş moldovenesc (în Basarabia de astăzi)	144
Mănăstirea Neamţului	148
Vechea pecete latină a Băii	149
Biserica din Voroneţ	150
Biserica din Pătrăuţi	151
Maria din Mangup	153
Bogdan Orbul	162
Ruinele Cetăţii Neamţului	163
Mănăstirea din Argeş	165
Basarab-Vodă Neagoe	

www.dacoromanica.ro

Despina Milița, soția lui Basarab Neagoe . . 168
Petru dela Argeș sau Radu-Vodă Paisie . . . 170
Ruxanda, fiica lui Neagoe, soția lui Radu Paisie . 173
Marcu-Vodă, fiul lui Radu Paisie și al Ruxandei . 174
Petru Rareș 178
Petru dela Argeș sau Radu Paisie. (După o pecete de aur munteană.) 181
Alexandru Lăpușneanu 187
Ruxanda, soția lui Alexandru Lăpușneanu . . 190
Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpușneanu . . . 196
Petru Șchiopul, Domn al Moldovei (cu fiu-său Ștefan) . 200
Chipul lui Ioan-Vodă cel Cumplit (după o monedă). 202
Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul 206
Chip de sfânt din secolul al XVI-lea . . . 211
Pecetea lui Petrașcu-cel-Bun 217
Stema Cantacuzinilor (într'o biserică din veacul al XVII-lea) 221
Biserica lui Aron-Vodă 222
Mihai Viteazul 224
Veche cusătură bisericească 232
Mănăstirea Comana, unde e îngropat Radu-Vodă Șerban 243
Radu Șerban 245
Săpături la o biserică munteană 248
Testamentul lui Radu Șerban 250
Turnul dela biserica Radu-Vodă (București) . . 251
Pecetea orașului moldovenesc Târgu-Ocnei (cu un șalgău ce taie sare) 253
Iscălitura lui Gașpar-Vodă Gratiani . . . 253
Vasile Lupu 259
Doamna Tudosca al lui Vasile Lupu . . . 260
Matei Basarab 263
Biserica Stelea, a lui Vasile Lupu 268
Mormântul fiului, numit tot Matei, al lui Matei-Vodă Basarab, la Biserica Domnească din Târgoviște 273
Constantin Basarab 274
Preda Brâncoveanu cu soția, Păuna, fiica, Ancuța, și fiul, Papa (zugrăveală la mănăstirea Hurezului) 277
Grigore-Vodă Ghica 279
Antonie-Vodă din Popești și Neagu Postelnicul, fiul său 281
Dimitrie Cantemir 287
Stema munteană 291
Schitul Inotești (lângă Râmnicul-Vâlcii) . . . 292

www.dacoromanica.ro

Constantin Brâncoveanu tânăr, după o carte grecească închinată lui 294
Constantin Brâncoveanu şi fiii lui, după un desemn italian 296
Biserica Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti (cum era) 298
Chipuri de sfinţi dela Hurez 299
Curtea din Potlogi a Brâncoveanului . . . 301
Scrisoare a lui Vodă-Brâncoveanu către un boier . 302
Zugrăvitură de biserică românească (veacul al XVII-lea) 304
Mitropolia din Bucureşti 307
Schitul Sf. Ştefan din Hurez, înainte de restaurare . 310
Biserica Hurezului: din podoaba uşii de întrare (flori şi stema Ţerii-Româneşti; sus, parte din inscripţie) 311
Mănăstirea Sinaia (de departe; desemn de Raffet) . 314
Medalie bătută de Constantin Brâncoveanu . . 315
Râuduri din Psaltirea Mitropolitului Dosoftei . . 316
Ornament cu chip de leu 319
Piatră sculptată pentru mormânt, la Hurez (secolul al XVII-lea) 324
Meşterii dela Hurez 326
Nicolae Mavrocordat 330
Constantin Mavrocordat 332
Boier fanariot (caricatură contemporană) . . 337
Sfinţi zugrăviţi în Paraclisul Mitropoliei din Bucureşti (făcut de Nicolae Mavrocordat) . . . 342
Grigore Alexandru Ghica 344
Alexandru Ipsilanti 346
Mănăstirea Putna (cum era în secolul al XVIII-lea) . 347
Pecetea lui Nicolae-Vodă Mavrogheni . . . 351
Cetatea-Albă 354
Sat basarabean 356
Mihai-Vodă Suţu 358
O vedere a vechiului Bucureşti 359
Vlădica Atanasie 362
Ioan Inochentie Clain 363
Episcopul Petru Pavel Aaron 364
Petru Maior 366
Gheorghe Lazăr 370
Vornicul Iordachi Golescu, gramatic şi lexicograf . 371
Gheorghe Asachi 372
Tudor Vladimirescu 373
Steagul lui Tudor Vladimirescu 374

www.dacoromanica.ro

Tudor în chip de ctitor 3
Grigore Dimitrie Ghica 3
Mănăstirea Cernica (chinovie de călugări) . . 381
Negustorul craiovean Dumitru Aman . . . 382
Mormântul dela mănăstirea Pantelimon al lui Alexandru-Vodă Ghica 384
Eliad Rădulescu 386
Vederea bisericii Trei-Ierarhi în vremea lui Asachi . 391
Gheorghe Barit 393
Vasile Alecsandri 394
Mihail Kogălniceanu 395
Nicolae Bălcescu 396
Mihai Sturza 399
Avram Iancu 402
Andrei Mureşanu, cântăreţul lui „Deşteaptă-te Române“ 403
Simion Bărnuţ 404
Alexandru Sterca Şuluţiu, cel d'intâiu Mitropolit unit . 405
Mitropolitul Andrei Şaguna 406
Papiu Ilarian 407
Cuza-Vodă 413
Cum petreceau călugării greci la noi înainte de Cuza-Vodă (după o caricatură ardeleană) . . 414
Cum a liberat Kogălniceanu pe ţerani (după o caricatură ardeleană) 415
Mihail Eminescu 424
O ţerancă, de Nicolae Grigorescu . . . 428
Deputaţii Ardealului în Parlamentul ungar dela 1868 . 430
Gheorghe Pop de Băseşti 432
Regele Carol I-iu 439
Regina Elisabeta 440
Român din Macedonia 442
Rămâncă din Macedonia 443
Ţeran din Basarabia 444
Horă ţerănească ardeleană 456
Ţara Mea: desemn de principesa Elisabeta . . 459
Maria, Regina tuturor Românilor 460
Ferdinand I-iu, Regele tuturor Românilor . . 461
Preotul poet Mateevici, mort în Moldova . . 469
Canonicul Augustin Bunea, istoric şi orator ardelean . 472
Procesiunea dela Blaj a clerului român din Ardeal de ambele confesiuni (1913) 473

www.dacoromanica.ro

EXPLICAŢII LA FIGURI

P. 149. Pecetea Băii: Sigillum capitalis civitatis Moldavie terre moldaviensis (Pecetea cetăţii capitale, Moldova, a ţerii mo'doveneşti).

P. 181: Сѣи Хрїсовѫлъ сѣтвори їѡ петрѫ воивод гспдни влашкои земли (acest hrisov l-a făcut Io Petru Voevod, Domn al Ţerii-Romăneşti).

P. 217: сіи Хрїсовѫл їѡ петрашко воивод и гспдни вксеи земли Зґровлахїнскѡи (acest hrisov al lui Petraşco Voevod şi Domn a toată Ţara Ungrovlahiei).

P. 250: † În numele Tatălui şi al Fiului şi al Duhului Svânt, svintei şi neîmpărţitei Troiţe, amin.

† Eu Radu Voevod, nepotul lu Băsărabă Voevod carele am fost Domn Ţărăi-Rumăneşti, dăm a şti tuturor cu aciastă carte a mea şi mărturisescu şi las cum, la vreamea de-apoi a măine-mea, Dumnezeu o ierte, Doamnii Marii, au lăsat cu gura dumneaei toate moşiile căte sănt de spre partea dumneaei şi de spre a părinţilor dumneaei nepoată-sa şi featei noastre Ancăi, iar, după moartea sa, de ne-ar dărui Dumnezeu noaă şi altă fată de cununie dereaptă, ca să fie pre toate aceastea mai sus zise surori amăndoauă. Dar, tămplăndu-mi-se şi mie a întrarea pre calea a toată lumea şi a treacerii den ciastă viiaţă în ceaialaltă (a vrut să ţie samă de voia mamei) şi las şi eu ca pre aceale zise mai sus moşii Anca şi Elina carea în vreame de bătrăneaţă ne-au dăruit Dumnezeu de cununie dreaptă ca să fie amăndoaă surori, însă cu aciastă tocmeală ca pănă va fi Doamnă-mea şi soţul mieu Doamna Elina vie, să le biruiască ia şi să se hrănească dentr'aceaste moşii, iar după moartea Doamnii meale să fie cum a lăsat mumă-mea, Dumnezeu o iarte, şi cum am

www.dacoromanica.ro

lăsat şi eu. Şi aşa tocmesc şi las cu blestem ca aciastă tocmeală să fie neschimbătoare, care o am întărit cu peceatea mea, iar cine o va strica aciastă tocmeală să fie blestemat de 318 oteţ şi să lăcuiască cu Iuda şi cu Arie. Şi mărturii încă am pus ceşti mai jos scrişi: Dionisie Paliolog Mitropolitul de la Tărnov şi jupănul Ţejar Gal den Beci, jupănul Regheni Ianăş den Sibiiu şi jupănul Rorăr dohtorul den Beci, etc. Scris în Beci..., 1620.

P. 302. † Io Costandin Voeved boj. mlst. gspdr. zemle vlahiscoe (= cu mila lui Dnmnezeu Domn al Ţerii-Româneşti). † Boiariului Domnii Meale Costantin Buzescu sănătate. Cartea ce ai trimes au venit şi ce scrii am înţăles. Pentru bir ce ne scrii căci iaste cu greu şi te rogi să te mai uşurăm cevaşi, dă aciasta ni se pare că pă aceşti 20 de galbeni eşti cu nepotă-tău Costandin, însă ce să va putea, tot te vom mai uşura. Pentru neşte ţigani de la Mihai Post. Corbeanu ce scrii am înţeles, dă care lucru dumneata zici că-s ai dumitale, Mihai Post. zice că-s ai lui; ci noi pen scrisori, nefiind dă faţă, nu putem isprăvi, făr dă cât, dănd Dumnezeu să te mai scoli cevaş, vei veni într'acoace şi-ţi vei isprăvi, ci, dă vor fi ai dumitale, ţi-i vei lua, iar, dă vor fi ai lui, şi-i va ţinea. Numai ne pare rău dă dumneata căci ne scrii că eşti tot slab şi neputincios, ci, dănd Dumnezeu să te mai scoli cevaş, să ne vii într'acoace, că n'ai venit de mult. Aceasta şi fii sănătos. Maiu 11 dne (zile), lt 7220 (1712).

www.dacoromanica.ro

TABLA CAPITOLELOR

www.dacoromanica.ro

TABLA CAPITOLELOR

	Pagina
I. Pământul românesc	3
II. Împărțirile firești ale pământului românesc	7
III. Strămoșii noștri cei mai vechi: I. Ilirii	10
IV. Strămoșii noștri cei mai vechi: II. Tracii	13
V. Romanisarea Tracilor —Luptele Dacilor cu Romanii	17
VI. Dacia Romană	25
VII. Goții, Hunii, Slavii.—Dacia și Moesia în stăpânirea barbarilor	30
VIII. Viața laolaltă a elementului romanic cu cel slav. Întemeierea neamului nostru. Cea mai veche viață românească	36
IX. Românii și semințiile barbare de origine uralo-altaică	39
X. Românii și Ungurii	41
XI. Românii și Bulgarii	47
XII. Întemeierea principatelor Țerii-Românești și Moldovei. Condițiile întemeierii	52
XIII. Cei d'intâiu Domni ai Țerii-Românești	56
XIV. Românii munteni până la Mircea Voevod	62
XV. Puterea Domnilor Țerii-Românești. Organisarea principatului	67
XVI. Țara-Românească supt Vlaicu-Vodă	70
XVII. Întemeierea țerii Moldovei	74
XVIII. Cei d'intâiu Domni ai Moldovei	77
XIX. Domnii noștri și țerile vecine până în vremea Voevodului ardelean Iancu din Inidoara (Hunyadi), I. Domnii români și înaintarea Turcilor	81
XX. Domnii noștri și înaintarea Turcilor (urmare până la moartea lui Mircea-cel-Bătrân)	89
XXI. Sfârșitul lui Mircea; Alexandru-cel-Bun, Domn al Moldovei	95

www.dacoromanica.ro

XXII. Lupta pentru moştenirea lui Mircea şi apoi pentru a lui Alexandru-cel-Bun până la hegemonia lui Ioan Corvinul aspra principatului . 101
XXIII. Ioan Corvinul şi ţerile noastre (1441—1457) . 109
XXIV. Domnia lui Ştefan-cel-Mare până la începerea luptelor cu Turcii 117
XXV. Luptele lui Ştefan-cel-Mare cu Turcii . . 133
XXVI. Luptele lui Ştefan-cel-Mare cu Polonii şi sfârşitul Domniei lui 143
XXVII. Cultura supt Ştefan-cel-Mare . . . 147
XXVIII. Cultura în Ţara-Românească . . . 155
XXIX. Ţerile româneşti dela moartea lui Ştefan şi Radu până la jumătatea veacului al XVI-lea . 161
XXX. Petru-Vodă Rareş 176
XXXI. Domnii mărunţi din veacul al XVI-lea până în epoca lui Mihai Viteazul 185
XXXI. Domnii mărunţi din veacul al XVI-lea până în epoca lui Mihai Viteazul (urmare) . . 195
XXXI. (Suplementară). Cultura românească dela 1550 la 1600 209
XXXII. Faptele lui Mihai Viteazul până la cucerirea Ardealului 216
XXXIII. Cucerirea Ardealului şi Moldovei de Mihai Viteazul şi peirea lui 234
XXXIV. Moştenirea lui Mihai Viteazul (1601—1632) . 242
XXXV. Răscoala împotriva Grecilor şi Domniile româneşti ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu . 258
XXXVI. Sfărâmarea puterii politice şi militare a ţerilor noastre după Matei Basarab (1654-1679) 272
XXXVII. Epoca lui Şerban Cantacuzino şi a lui Constantin Brâncoveanu 289
XXXVIII. Cultura românească în a doua jumătate a veacului al XVII-lea 302
YXXIX. Cultura românească în veacul al XVII-lea (urmare) 320
XL. Epoca zisă a Fanarioţilor: caractere şi figuri. I. Până la 1750 327
XLI. Epoca zisă a Fanarioţilor: caractere şi figuri. II. După 1750 335
XLII. Ultime vremuri fanariote până la 1821 . . 352
XLIII. Revoluţii în Principate. Literatura naţionalistă în Ardeal 357
XLIV. Mişcarea românească dela 1821: „Domnul Tudor“ 373

www.dacoromanica.ro

XLV. Cei d'intâiu Domni de țară până la Regulamentul Organic 377
XLV. (Urmare). Epoca Regulamentului Organic . 380
XLVI. Literatura românească în epoca Regulamentului Organic 388
XLVII. Literatura românească în lupta pentru Libertate și Unire 392
XLVIII. Lupta politică pentru unirea Principatelor și biruința ideilor de libertate . . . 397
XLIX. Domnii Convenției dela Balta-Liman . . 406
L. Lupta politică pentru Unire 409
LI. România unită: Cuza-Vodă 411
LII. România supt Carol I-iu ca principe . . 420
LIII. Literatura în Domnia lui Carol I-iu: mișcarea realistă și populară 421
LIV. Legăturile cu străinătatea: Austro-Ungaria și Românii ce erau supt Coroana Sfântului Ștefan. „Chestia Națională" 429
LV. Legăturile cu străinătatea (urmare). Războiul Independenței 433
LVI. Regatul României 438
LVII. Vecinii noștri și frații noștri atunci neliberi până la 1911 441
LVIII. Războiul balcanic și împărtășirea României. Pregătirea războiului pentru unitatea națională . 447
LIX. Războiul pentru unitatea națională . . . 453
Încheiere 476
Domnii țerilor noastre 479

www.dacoromanica.ro

Editura Aşezământului Tipografic „Datina Românească" din Vălenii-de-Munte. 1926.
www.dacoromanica.ro